John Bellamy Foster

EMPERYALİZMİN YENİDEN KEŞFİ

2. BASKI

KALKEDON

EMPERYALİZMİN YENİDEN KEŞFİ

John Bellamy Foster

Türkçesi: Çiğdem Çidamlı

Kalkedon Yayınları: 15
Monthly Review Kitaplığı: 4

Yayına Hazırlayan: Hakan Tanıttıran
Kapak Tasarım: Hakanşan Borteçin

Kalkedon Yayınları
Adres: Cumhuriyet Mah. Yeni Şile Yolu Cad. No 21/2-A Taşdelen-İstanbul
Telefon: 0216 429 68 00
İrtibat Tel: 0212 244 09 80 Faks: 0212 244 09 02

Bu kitap Can Matbaası'nda basılmıştır

Türkçe Birinci Basım: Devin Yayıncılık Haziran 2005
İkinci Basım: Kalkedon Yayınları Ekim 2006

Tüm hakları saklıdır.
© Kalkedon 2006

ISBN 9944-5724-2-X

EMPERYALİZMİN YENİDEN KEŞFİ

John Bellamy Foster

Türkçesi
Çiğdem Çidamlı

KALKEDON

JOHN BELLAMY FOSTER Oregon Üniversitesi'nde sosyoloji profesörüdür. Aynı zamanda *Monthly Review* dergisinin yayın kurulunda yer almaktadır. Yazarın yayımlanmış eserleri şöyledir: *Ecology Against Capitalism*, (2002); *Marx's Ecology: Materialism and Nature*, (2000); *Hungry for Profit*, (2000); *The Vulnerable Planet: A Short Economic History of the Environment*, (1999); *Capitalism and the Information Age: The Political Economy of the Global Communication Revolution*, (1998); *In Defense of History: Marxism and the Postmodern Agenda*, (1997) (co-edited with Ellen Meiksins Wood, 1996); *The Theory of Monopoly Capitalism: An Elaboration of Marxian Political Economy*, (1986); *The Faltering Economy: The Problem of Accumulation Under Monopoly Capitalism*, (1984).

Bu kitaplarının içinden *Marx's Ecology: Materialism and Nature* adlı eseri *Marx'ın Ekolojisi* ve *The Vulnerable Planet: A Short Economic History of the Environment* adlı kitabı *Savunmasız Gezegen: Çevrenin Kısa Ekonomik Tarihi* adıyla Epos Yayınları tarafından Türkçe'ye çevrildi. Ayrıca *In Defense of History: Marxism and the Postmodern Agenda* adlı kitabı da *Marksizm ve Postmodern Gündem* adıyla Ütopya Yayınları tarafından Türkçe'de yayımlandı. *Emperyalizmin Yeniden Keşfi* adıyla yayımladığımız bu eser 2005 Sonbahar-Kış döneminde Monthly Review Press tarafından İngilizce olarak yayımlanacaktır.

İÇİNDEKİLER

Türkiyeli Okurlara 9

Birinci Bölüm: Emperyalizmin Yeniden Keşfi 23

Emperyal Amerika ve Savaş 25

Klasik Emperyalizm 27

Soğuk Savaş Sonrası Dünyasında Emperyal Amerika 31

Emperyalizmin Yeni Çağı 35

Emperyalizm Çağı 36

Emperyalizmin Yeni Çağı 41

Politik Grup Şahinler Teorisi ve Emperyal Gerçekler 49

Emperyalizmin Yeniden Keşfi 53

Emperyalizmin Ekonomik Temeli 56

Emperyalizmin Yeni Dönemi 60

Emperyalizm Kavramının Jandarmalığı 63

Küresel Zengin Daha Zenginleşiyor, Küresel Yoksul Daha Yoksullaşıyor 67

İkinci Bölüm: Barbarlığın İmparatorluğu 73

Kipling, "Beyaz Adamın Yükü" ve ABD Emperyalizmi 75

İspanyol-ABD Savaşı'ndan Filipin-ABD Savaşı'na 76

Yüzyıl Sonra Kipling'in Emperyalistlere Mesajı 83

Amerikan İmparatorluğu: Pax Americana mı Pox Americana mı? 89

ABD Askeri Üsleri ve İmparatorluk 95

İmparatorluğun Temelleri 95

Soğuk Savaş'ın Ardından 100

Geri Tepme 105

Gücün Küreselleşmesi 107

ABD'nin Irak İhtirasları 109

Truva Atı 116

Petrol Hegemonyası 118

Tek Kutuplu Bir Dünya 121

İmparatorluğun Düşüşü 125
Emperyalizmin Mantığı 125
Vietnam ve İmparatorluğun Sınırları 128
Savaşa Geri Dönüş 130
Irak'ta Yıkıma Giden Yol 132
Barbarlığın İmparatorluğu 141
Barbarlık Kavramı 142
Marx ve Burjuva Uygarlığının Barbarlığı 144
Luksemburg ve "Emperyalist Barbarlığın Yıkıntıları" 149
Barbarlığın İmparatorluğu 152
"Cehennemin Kapıları Açık" 154
Emperyalizm ve İmparatorluk 159

Üçüncü Bölüm: Küreselleşme Çağında Tekelci Sermaye 169
Tekelci Sermaye ve Yeni Küreselleşme 171
Tekelci Sermaye Kuramının Kökenleri 173
Tekelci Sermaye: Amerikan İktisadi ve
Toplumsal Düzeni Üzerine Bir Deneme 177
Küreselleşmenin Yeni Aşaması 184
Yeni Binyılda Tekelci Sermaye 189
Parti 191
Tekelci Sermaye ve Artığın Yükselmesi Eğilimi 193
Artığın Yaratılması ve Emilmesi 196
Şirket Evlilikleri ve Mali Spekülasyon 200
Birleşik Devletler ve Dünya Rekabeti 204
Rasyonel Kapitalizmin Sonu 207
Kapitalizmin Yeni Yüzü: Yavaş Büyüme,
Aşırı Sermaye ve Borç Dağı 223
Büyümenin Yavaşlaması 223
Aşırı Sermaye Eğilimi 226
Üretkenlik Her Derde Deva 228
Tırmanan Borçlanma 231
Kumarhane Kapitalizmi 233
Vizyon Alanı 236

Dördüncü Bölüm: Ekolojik Emperyalizm 239
Kapitalizmin Çevre Krizi: Teknoloji Yanıt Olabilir mi? 241
Jevons Paradoksu 243
Teknoloji ve Birikim 245
Kyoto Protokolü'nün Devreye Sokulması 247
Üretimin ve Tüketimin Sosyal Yapısı 248
Kapitalizmin Çevresel Krizinin Geri Döndürülemezliği 252
Gezegensel Bir Yenilgi: Küresel Çevre Reformunun Başarısızlığı 255
Rio'nun Altının Oyulması 256
Johannesburg Zirvesi: Samanlıkta İğne Aramak 260
Gerçek Mücadele 263
Kapitalizme Karşı Ekoloji 267
Kyoto Protokolü'nün Başarısızlığı 272
Kâr İlahları Çevreye Karşı 283
Kapitalizm ve Ekoloji: Çelişkinin Doğası 287
Ekolojik Emperyalizm: Kapitalizmin Laneti 301
Metabolik Gedik 303
Nitratların Lanetinden Petrolün Lanetine 307
Ekolojik Borç 313
Günümüzde Ekolojik Emperyalizme Karşı Mücadele 319
Kaynakça 322

TÜRKİYELİ OKURLARA

Birleşik Devletler'in 11 Eylül 2001'den bu yana sürüp giden küresel eylemleri, çoğunlukla "yeni bir emperyalizmi" ya da "yeni bir militarizmi" meydana getiriyormuş gibi görünüyorlar. Ama, başlangıcından bu yana; kıtasal, yarı-küresel ve küresel anlamda yayılmacı bir güç olan Birleşik Devletler için ne emperyalizm yenidir, ne de militarizm. Değişmiş olan şey, bu emperyalizmin hangi çıplaklıkla teşvik edilmekte olduğu ve ABD'nin sahip olduğu emellerin sınırsız, gezegensel bir düzeye ulaşmış olan boyutlarıdır.

Dış İlişkiler Konseyi'nin üst düzey üyelerinden birisi olan Max Boot, Birleşik Devletler'in Irak'ta ve dünyanın diğer bölgelerinde karşısına çıkan "en büyük tehlike"nin, "elimizdeki gücü 'E' sözcüğünden; yani emperyalizmden duyduğumuz korku nedeniyle tam anlamıyla kullanmamamız olduğu" konusunda ısrar etmektedir. "... *'Emperyalizm'in yanı sıra taşıdığı tarihsel yük veri olmak kaydıyla, ABD hükümetinin bu terimi benimsemesine gerek yoktur. Ancak [emperyalist ç.n] pratiği bütünüyle benimsemelidir*". Birleşik Devletler, demektedir, "*emperyal yönetimini hiçbir özre yer bırakmayacak biçimde üstlenmeye hazır olmalıdır. Washington 'Irak'ta kalıcı üsler' planlamıyorsa, "planlamalıdır... Bu durum Amerikan emperyalizmi ile ilgili öfkeyi yükseltecekse, bırakalım yükseltsin*" ("American Imperialism?: No Need to Run from the Label," *USA Today*, 6 Mayıs 2003). Benzer bir biçimde, Los Angeles'daki California Üniversitesi profesörü Deepak Lal da şöyle demektedir: "*Amerikan Barışı'nın en öncelikli görevi Ortadoğu'da yeni bir düzen yaratmanın yollarını bulmak olmalıdır... Birçokları suçlayıcı bir biçimde statükonun bu biçimde yeniden düzenlenmesinin emperyalist bir eylem anlamına geleceğini ve bunun da büyük ölçüde Ortadoğu petrollerini denetim altına alma arzusu tarafından gürüleneceğini söylüyorlar. İtiraz kabul etmez bir durum ol-*

maktan uzak olmasına rağmen, Ortadoğu'daki düzenin restore edilmesi için gerekli olan şey de tam olarak emperyalizmdir" ("In Defense of Empires," Andrew Bacevich, (der.), *The Imperial Tense*, 2003 içinde).

Bu tür görüşler, neo-conlardan kaynaklanmakla birlikte, bütünüyle ABD dış siyaset ana akımının tam içinde yer almaktadır. Aslında, ABD yönetici çevrelerinde Amerikan İmparatorluğu'nu genişletmeye yönelik bugünkü girişimler konusunda pek az hoşnutsuzluk mevcuttur. Brookings Institution'un üst düzey üyelerinden olan Ivo Daalder ve James Lindsay için, "***gerçek tartışma... bir imparatorluğa sahip olunup olunmayacağı değil, bunun hangi tipte olacağıdır***" (*New York Times*, 10 Mayıs 2003). Harvard Üniversitesi'ndeki John F. Kennedy School of Government'taki, Carr İnsan Hakları Politikası Merkezi müdürü Michael Ignatieff ise gayet net bir biçimde durumu açıklamaktadır: "*Bu yeni emperyalizm.... Teoride insancıl ama pratikte emperyaldir; devletlerin içinde teoride bağımsızlığa sahip olup gerçekte sahip olmadıkları bir 'altegemenlik' yaratır. Amerikalıların Afganistan'da ya da Balkanlar'da bulunmalarının nedeni, sonuç itibarıyla, Birleşik Devletler'in çıkarları açısından yaşamsal olan bölgelerdeki emperyal düzeni korumaktır. Onlar bu bölgelerdeki düzeni barbarca bir tehdide karşı korumak üzere bulunuyorlar. 'Batı'nın son askeri devleti' ve son 'ayakta kalan imparatorluğu' olarak, Birleşik Devletler, "Roma'yı andıran" bir "emperyal yapılandırma ve yönetim" kurma sorumluluğuna sahiptir... Şimdi barbarlara karşı tetikte bekliyoruz... Barbarlar cezalarını buldular ve dahası da gelecek*" ("The Challenges of American Imperial Power," *Naval War College Review*, Bahar 2003).

Bütün bunlar ABD emperyal gücünün gerçekliklerini yansıtmaktadır. Başkan George W. Bush, 2002 Sonbaharı'nda açıklanan Birleşik Devletler Ulusal Güvenlik Stratejisi'ne (National Security Strategy of the United States) yazdığı önsözde, Sovyetler Birliği'nin çöküşünden bu yana artık "ulusal başarı için tek bir sürdürülebilir model bulunmaktadır: Özgürlük, demokrasi ve serbest girişim" diye açıkladı; ki buradaki özgürlük, demokrasi ve serbest girişimin somut olarak ABD kapitalizmi tarafından içerilmiş olan biçimi kastediliyordu. Bu modelin kılavuzluğunu reddeden herhangi bir toplum çöküşe yazgılıydı ve ima edildiği üzere de, Birleşik Devletler'e yönelik bir güvenlik tehdidi olarak ilan edilecekti. Önsözü izleyen belgenin ana gövdesi Washington'ın belirsiz bir gelecek boyunca tüm bir

gezegen üzerindeki stratejik egemenlik hedefine ilişkin açık bir bildirge niteliğindeydi. ABD'nin, ABD egemenliğini doğrudan doğruya tehdit eden ya da gelecekte olasılıkla tehdit edebilecek olan; ya da ABD'nin kürenin herhangi bir yerindeki dostlarına ya da müttefiklerine karşı oluşturduğu tehlikeler nedeniyle dolaylı tehdit olarak kabul edilebilecek olan uluslara karşı "önleyici" (ya da engelleyici) savaşlar başlatma niyetini açıklıyordu. Birleşik Devletler Yeni Ulusal Güvenlik Stratejisi, gelecekteki hiçbir anda askeri yetenekleri açısından Birleşik Devletler'e rakip olabilecek hiçbir gücün ortaya çıkmamasını güvence altına almak üzere engelleyici eylemlerin gerçekleştirileceğini vurguluyordu. 13 Nisan 2004'de, Başkan Bush, Birleşik Devletler'in, kendi düşmanları olarak gördüğü herkese karşı dinmek bilmez bir savaş başlatmak suretiyle, "saldırıya geçmesinin ve saldırı halinde kalması"nın zorunlu olduğunu iddia etti.

Birleşik Devletler, 11 Eylül 2001'den bu yana, Afganistan ve Irak'ta savaşlar başlattı, askeri üsler sisteminin küresel erişimini genişletti ve askeri harcamalarını şimdi dünyadaki tüm diğer güçlerin bir araya geldiklerinde harcadıkları miktar düzeyine yükseltti. ABD'nin Irak'taki yıldırma savaşını göklere çıkartan gazeteci Greg Easterbrook, *New York Times*'da (27 Nisan 2003), ABD askeri kuvvetlerinin "dünyanın bugüne kadar gördüğü en güçlü birlikler.... 1940'daki Wehrmacht'tan da, Roma'nın gücünün doruğundaki lejyonlardan da daha güçlü" birlikler olduğunu iddia ediyordu.*

ABD solundaki çeşitli eleştirmenler buna yanıt olarak, "haydutları dışarı atalım" diyerek tepki gösterdiler. Bu muhalifler ABD hükümetinin Bush yönetimi altında yeni bir tek taraflı militarizm ve emperyalizm siyasetini kurumsallaştırmış olan bir neo-conlar çetesi tarafından ele geçirildiğinde ısrar etmektedirler. Yani Los Angeles'daki California Üniversitesi sosyologlarından Michael Mann, *Incoherent Empire* (2003) isimli kitabının sonunda George W. Bush'un başkanlığa yükselmesi ile birlikte "bir neo-con tavuk-şahinler darbesi.... Beyaz Saray'ı ve Savunma Bakanlığı'nı ele geçirdi" tezini ileri sürmektedir. Mann için çözüm basitçe "militaristleri görevden atmak"tan geçmektedir.

* Wehrmacht, 1935 ile 1945 arasında eski Reichswehr sisteminin yerine geçen Alman silahlı kuvvetleri. (ç.n.)

Bu kitaptaki tez ise farklı bir sonuca işaret etmektedir. ABD emperyalizmi ve militarizmi ABD tarihi ve kapitalizmin politik-ekonomik mantığı içinde derin köklere sahiptir. Bugün ABD emperyalizminin savunucularının bile kabul etmeye hazır oldukları gibi, Birleşik Devletler başından beri bir imparatorluk olagelmiştir. Boot, "American Imperialism?"de, "Birleşik Devletler'in, "en azından 1803'den, Thomas Jefforson'un Louisiana Toprak Alanı'nı satın almasından bu yana bir imparatorluk olduğunu" yazmaktadır. "19. yüzyıl boyunca, Jefforson'un 'özgürlük imparatorluğu' olarak adlandırdığı şey, kıta çapında genişlemiştir". Birleşik Devletler daha sonra 1898 İspanyol-Amerikan Savaşı'nda ve hemen onu izleyen; "beyaz adamın yükünü' hayata geçirme girişimi olarak meşrulaştırılan, vahşi Filipinler-Amerikan Savaşı'nda denizaşırı toprakları fethedip sömürgeleştirdi. Birleşik Devletler ve öteki büyük emperyalist devletler İkinci Dünya Savaşı'nın ardından resmi politik imparatorluklarından vazgeçtiler, ama askeri müdahale tehdidi ile desteklenen gayri resmi ekonomik imparatorluklarını elde tuttular. Soğuk Savaş bu yeni sömürgeci gerçekliğin üzerini örttü, ama asla onu bütünüyle gözlerden gizleyemedi.

İmparatorluğun büyümesi ne Birleşik Devletler'e özgüdür, ne de bazı özel devlet politikalarının bir ürünüdür. Daha çok kapitalizmin tüm tarihinin ve mantığının sistematik sonucudur. Kapitalizm on beşinci ve on altıncı yüzyıllardaki doğumundan bu yana küresel olarak yayılmacı bir sistem; metropol ile uydu, merkez ile çevre arasında hiyerarşik biçimde bölünen bir sistem olmuştur. Geçmişte olduğu gibi bugün de emperyalist sistemin hedefi, çevre ekonomilerini merkez kapitalist ülkelerden gelen yatırımlara açmak, böylelikle de dünya sisteminin çevresinden merkezine doğru hem hammaddelerin düşük fiyatlar üzerinden sürekli arzını, hem de net ekonomik artığın dışarıya doğru akışını güvence altına almaktır. Ek olarak, üçüncü dünya, emeğin küresel yedek ordusunu oluşturarak, bir ucuz emek kaynağı olarak görülmektedir. Böylece çevrenin ekonomileri kendi içsel ihtiyaçlarından çok, Birleşik Devletler ve öteki merkez kapitalist ülkelerin dışsal ihtiyaçlarını karşılamak üzere yapılandırılmaktadır. Bu da (bazı çok az sayıdaki istisna dışında) dünyanın daha yoksul bölgelerindeki bitmek bilmez bir bağımlılık ve borç tuzağı koşulları ile sonuçlanmaktadır.

"Yeni militarizm" ve "yeni emperyalizm" nihayetinde öyle pek de fazla

yeni şeyler değillerse ve tüm bir ABD tarihi ve dünya kapitalizmi ile paralel olgularsa, o halde yaşamsal soru şudur: Neden bugün emperyalizm aniden hem savunucuları, hem de muhalifleri tarafından yeniden keşfedildi? Ve ABD emperyalizmi son yıllarda neden daha çıplak bir hale geldi? Yalnızca birkaç yıl önce, Michael Hardt ve Antionio Negri gibi kökleri solda olan bazı teorisyenler, *İmparatorluk* (2000) isimli kitaplarında, emperyalizm çağının sona erdiğini, Vietnam Savaşı'nın son emperyalist savaş olduğunu ileri sürüyorlardı. Ancak, bugün, emperyalizm ABD iktidar yapısı içinde 1980'lerdeki herhangi bir anda olduğundan çok daha açıkça benimsenmiş durumdadır. Bu kayma ise yalnızca Vietnam Savaşı'nın sona ermesini izleyen son otuz yıl içinde olup biten dramatik tarihsel değişimler incelenerek anlaşılabilir.

Vietnam Savaşı nihayet 1975 yılında sona erdiğinde Birleşik Devletler, Soğuk Savaş ideolojisi bir yana, açıkça emperyalist olan bir savaşta aldığı büyük bir yenilgiden muzdaripti. Yenilgi, sistemin eski baş belası olan düzenli durgunluğun yeniden ortaya çıkmasıyla birlikte, ABD ve dünya kapitalist ekonomisinde gözlemlenen ekonomik yavaşlama ile üst üste geldi. Savaşla ve imparatorluğun büyümesi ile bağlantılı biçimde büyük miktarlarda doların yurtdışına ihraç edilmesi dev bir Euro-dolar piyasası yaratmış, bu da 1971 Ağustos ayında Başkan Nixon'un doları altından koparma, dolar-altın standardına son verme kararında merkezi bir rol oynamıştı. Bu durum ABD'nin ekonomik hegemonyasındaki düşüşe damgasını vurdu. Körfez ülkelerinin, Batı'nın 1973-74 Yom Kippur Savaşı'nda İsrail'e verdikleri desteğe tepki olarak petrol ihracatlarını kesmeleri ile birlikte Birleşik Devletler'i ve öteki önde gelen sanayi devletlerini çarpan enerji krizi, ABD'nin yabancı petrole olan bağımlılığından kaynaklanan kırılganlığını açığa çıkarttı.

Muhafazakârların "Vietnam Sendromu" olarak adlandırdıkları şey; ya da Amerikan nüfusunun ABD'nin üçüncü dünya ülkelerindeki askeri müdahalelerini desteklemekte gösterdiği isteksizlik, Birleşik Devletler'i bu dönemde emperyal krize dev askeri cihazını harekete geçirerek yanıt vermekten alıkoydu. ABD müdahaleleri sonuç olarak azaldı ve emperyalist sistemden kopuşlar hızla yaygınlaştı: 1974'de Etiyopya, 1974-75'de Portekiz'in Afrika'daki sömürgeleri (Angola, Mozambik, Gine Bissau), 1979'da Grenada, 1979'da Nikaragua, 1979'da İran ve 1980'de Zimbabwe.

ABD emperyalizmi tarafından 1970'lerin sonlarında yaşanan en ciddi yenilgi ise, İran Körfezi ve petrolü üzerindeki ABD askeri egemenliğinin mızrak ucu olan İran Şahı'nı deviren 1979 İran Devrimi oldu. Enerji krizinin hemen ardından gelen bu yenilgi ile birlikte, Ortadoğu, ABD küresel stratejisi için aniden ezici bir önem kazandı. Başkan Carter 1980 Ocak ayında Carter Doktrini olarak bilinen bir bildirge açıkladı: "Herhangi bir dış gücün İran Körfezi bölgesinin denetimini ele geçirmek üzere gerçekleştireceği herhangi bir girişim Amerika Birleşik Devletleri'nin yaşamsal çıkarlarına yönelik bir saldırı olarak ele alınacak ve böyle bir saldırı, askeri güç de dahil olmak üzere, gerekli her türlü araçla cezalandırılacaktır." Amerika kıtaları üzerindeki ABD egemenliğini kuran ve yarıkürenin öteki devletlerine yönelik ABD askeri müdahalelerini meşrulaştırmak üzere temelde varsayımsal bir "yasal ilke" gibi kullanılmış olan Monroe Doktrini'ne benzer bir söyleme sahip olan Carter Doktrini, sonuç olarak, Birleşik Devletler'in İran Körfezi üzerinde kendi askeri egemenliğini kurma peşinde koşmaya niyet ettiğini açıklıyordu. Böylece İran Körfezi "gerekli olan tüm araçlarla" Amerikan İmparatorluğu'na tamamıyla dahil edilecekti. ABD iktidarının bu açıklamasına Afganistan'daki Sovyet birliklerine karşı (dünyanın en büyük örtülü savaşı olan) CIA destekli savaş eşlik etti, bu savaşta Birleşik Devletler aralarında Usame Bin Ladin'in de bulunduğu köktendinci İslami güçleri Sovyet işgal güçlerine karşı verdikleri kutsal savaş ya da cihatta görevlendirdiler. Bu savaşın ve onu izleyen Körfez Savaşı'nın geri tepmesi, dolaysız biçimde 11 Eylül 2001'deki terörist saldırılara yol açtı.

1980'lerdeki Reagan döneminde Birleşik Devletler, bir yandan 1970'lerin devrimlerini geri döndürmeye çalışıp, Soğuk Savaş'ın silahlanma yarışını yenileyerek, saldırıya geçti. Afganistan'da Sovyetlere yönelik örtülü savaşın yürütülmesine ek olarak, 1980-1990'ların İran-Irak Savaşı'nda kendisine destek verdiği Saddam Hüseyin Irak'ına askeri ve ekonomik yardımda bulundu; 1980'lerin başında Lübnan'da başarısız bir müdahalede bulunarak (ve yalnızca deniz piyadelerinin karargâhlarının 1983'de felç edici biçimde bombalanmasının ardından bu ülkeden geri çekilerek) Ortadoğu'daki dolaysız askeri varlığını artırdı ve küresel olarak dostane olmayan devletleri ve devrimci hareketleri engellemek üzere tasarlanmış olan örtülü operasyonları destekledi. En büyük örtülü savaşlar Nikara-

gua'daki Sandinistalar'a ve Guatemala ile El Salvador'daki devrimci güçlere karşı yürütüldü. 1983'de Birleşik Devletler küçük Grenada adasını işgal etti ve Birleşik Devletler, başkan olarak Reagan'ı takip eden George H. W. Bush'un yönetimi altında, 1989 Aralık ayında Orta Amerika üzerindeki denetimi yeniden ele geçirme kampanyasının bir parçası olarak Panama'yı işgal etti.

Ancak ABD emperyalizmi için esas iklim değişikliğini temsil eden şey Sovyet bloğunun 1989'daki çöküşü oldu. Andrew Bacevich'in *American Empire* (2002) isimli kitabında yazdığı gibi, "tıpkı 1898'deki [İspanyol-Amerikan Savaşı'ndaki] zaferin Karayipleri bir Amerikan gölüne çevirmesinde olduğu gibi, 1989'daki [Soğuk Savaş'taki] zafer de tüm bir küreyi Birleşik Devletler'in hâkimiyet alanı içine soktu; o zamandan beridir Amerikan çıkarları sınır tanımıyor (sf. 177). Sovyetler Birliği'nin dünya sahnesinden çekilmesi (ve kısa bir sürede kendisinin de 1991 yazındaki çöküşü) ile birlikte, aniden, Ortadoğu'da tam ölçekli bir ABD müdahalesi olasılığı gündeme geldi. Bu da neredeyse anında, 1991'in bahar aylarında başlayan Körfez Savaşı ile birlikte gerçekleşti. Kuveyt'e yönelik Irak işgalinin başlangıcı konusunda önceden bilgi sahibi olan Birleşik Devletler, bu işgale, gerçekleşene dek itiraz etmediler. (bkz. Saddam Hüseyin'in açıklamaları ve ABD Büyükelçisi April Glaspie'nin buna yanıtı *New York Times International*, 23 Eylül 1990). Saddam Hüseyin'in Washington'ın onayını aldığına ikna edildikten sonra başlattığı Irak işgali, Birleşik Devletler'e Ortadoğu'daki tam ölçekli bir savaşa yönelik bir gerekçe sundu. Körfez Savaşı'nda 100 bin ila 200 bin arasında Irak askeri ve en az 15 bin Iraklı sivil, dolaysız biçimde Irak'ın ABD ve Britanya tarafından bombalanması sonucunda öldürüldüler (*Research Group on Political Economy, Behind the Invasion of Iraq*, 2003). Savaşın en önemli sonuçları olduğuna inandığı başlıklar hakkında yorum yapan Başkan (Baba) Bush ise 1991 Nisan ayında, "Tanrının yardımıyla, Vietnam Sendromu'nu alt ettik" diyecekti.

Birleşik Devletler, Körfez Savaşı döneminde avantajını sürdürmeyi ve Irak'ı işgal ve istila etmeyi tercih etmedi. Bu durumun, Körfez Savaşı koalisyonunun Arap üyeleri tarafından desteklenmeyecek olması gerçeği de dahil olmak üzere, kuşkusuz çeşitli nedenleri bulunmakla birlikte, temel nedenlerden bir tanesi Sovyet bloğunun çöküşünden kaynaklanan jeopolitik kayma idi. O zamana kadar Sovyetler Birliği'nin kendisi de sallantı-

daydı. SSCB'nin ve denetimi altındaki jeopolitik alanın geleceği hakkındaki belirsizlik o dereceydi ki, Washington o dönemde birliklerinin süren bir Irak işgali tarafından meşgul edilmesini göze alamazdı. Sovyetler Birliği'nin çöküşü ise yalnızca birkaç ay sonra gerçekleşti.

Birleşik Devletler 1990'ların geri kalanında (temelde Demokrat Başkan Bill Clinton yönetimi altında) Afrika Burnu, Ortadoğu, Karayipler ve Doğu Avrupa'daki büyük askeri müdahalelerle meşgul oldu. Bu durum 1999'da Birleşik Devletler'in, NATO yönetiminde on bir hafta boyunca bombalayıp, daha sonra NATO kara birliklerini yerleştirdiği Yugoslavya'daki savaşla birlikte zirveye tırmandı. Sözde "etnik temizliği" sona erdirmek üzere yürütülen Balkanlar'daki savaş, jeopolitik açıdan ABD emperyal gücünün önceden Sovyet etki alanı altında bulunan bir bölgeye doğru genişletilmesi ile ilgiliydi.

Yani yirminci yüzyılın sonu itibarıyla; artık küresel ve sınırsız bir imparatorluk olarak görülmekte olan Birleşik Devletler'deki iktidar eliti çoktan yüzyılın en başındaki yıllardan beri görülmemiş derecede çıplak bir emperyalizm siyasetine doğru harekete geçmişti. 1999 Kasım ayında adını koymak gerekirse Seattle'daki protestolarla birlikte kitlesel bir küreselleşme karşıtı hareketin ortaya çıkmaya başlamış olmasına rağmen, ABD düzen güçleri, 21. yüzyılı hedefleyen bir emperyalizme; ABD'nin dünya egemenliğine yaslanırken, neoliberal küreselleşmeyi teşvik edecek olan bir emperyalizme doğru enerjik biçimde harekete geçmişlerdi bile. *New York Times*'ın Pulitzer ödüllü dış siyaset köşe yazarı Thomas Friedman, "*piyasanın görünmez eli, görünmez bir yumruk olmaksızın asla işleyemeyecek; McDonald's, F-15'lerin mimarı McDonnell Douglas olmadan serpilemeyecektir. Ve dünyayı Silikon Vadisi'nin teknolojileri için güvenli bir halde tutan görünmez yumruğun adına da Birleşik Devletler Ordusu, Hava Kuvvetleri, Donanması ve Deniz Piyadeleri denilmektedir*" diye yazacaktı (*New York Times Magazine*, 28 Mart 1999). Ancak, bu "görünmez yumruk", yalnızca kısmen görünmezdi ve izleyen yıllarda da bu görünmezliği giderek daha da azalacaktı.

Emin olmak gerekir ki, daha açıkça militarist bir emperyalizme doğru yaşanan bu kayma yalnızca yavaş bir biçimde, aşamalardan geçerek gerçekleşti. 1990'ların büyük birçoğunluğunda ABD yönetici sınıfı ve ulusal güvenlik düzeni sahnelerin arka planında Sovyetler Birliği'nin ortadan kaybolmasının Birleşik Devletler'i tek süper güç olarak ayakta bırakmış ol-

ması durumu karşısında şimdi ne yapılması gerektiği hakkındaki bir tartışmayı sürdürdüler. Birleşik Devletler tarafından yönetilen küresel imparatorluğun ekonomik hamleleri konusunda asla hiçbir kuşkuya yer yoktu. 1990'lar neoliberal küreselleşmenin güçlenmesine; sermayenin önündeki engellerin, dünya çapında, çevrenin yoksul ülkeleri karşısında, dünya ekonomisinin merkezindeki zengin kapitalist ülkelere doğrudan doğruya güç kazandıran biçimlerde ortadan kaldırılmasına tanık oldu. Bu sürecin kilit gelişmelerinden bir tanesi Dünya Ticaret Örgütü'nün, oyunun kapitalist kurallarını pekiştiren örgütlenmeler olarak Dünya Bankası ile Uluslararası Para Fonu'na eşlik edecek biçimde devreye sokulmasıydı. Dünyanın büyük birçoğunluğunun bakış açısından bakıldığında, çok daha sömürücü bir ekonomik emperyalizm çirkin başını yükseklere doğru kaldırdı. Dünya ekonomisinin merkezinde bulunan güçler açısından neoliberal küreselleşme, 1997-98'deki Asya mali krizinin açığa çıkartmış olduğu küresel mali istikrarsızlık işaretlerine karşın, büyük bir başarı olarak kabul edildi.

Yine de, ABD yönetici çevreleri; Birleşik Devletler'in nihai avantajını, büyük askeri gücünü yeni "tek kutuplu dünya"daki ABD küresel üstünlüğünü ilerletmenin bir aracı olarak kullanmak suretiyle, nasıl ve ne ölçüde genişletecekleri konusunda hâlâ kaygı içindeydiler. Neoliberalizm, ekonomik krizin maliyetini dünyanın yoksullarına transfer ederek, ekonomik durgunluğa bir yanıt olarak ortaya çıkmışsa, erimekte olan ABD ekonomik hegemonyası sorunu öyle görünüyordu ki bambaşka bir yanıt oluşturulması ihtiyacı yaratıyordu: dünya sisteminin askeri azmanı olarak ABD'nin gücünün yeniden sergilenmesi ihtiyacı.

Sovyetler Birliği'nin çöküşünün hemen ardından George H.W. Bush yönetimi altındaki savunma bakanlığı, ABD ulusal güvenlik siyasetini değişen küresel durumun ışığında yeniden değerlendirmeye aldı. 1992 Mart ayında tamamlanan ve *Savunma Planlama Kılavuzu* (Defense Planning Guidence) olarak bilinen rapor, o dönem savunma bakanlığı siyasi müsteşarı olan Paul Wolfowitz'in gözetimi altında yazıldı. Rapor, Birleşik Devletler'in baş ulusal-güvenlik hedefinin "herhangi bir potansiyel küresel rakibin ortaya çıkmasını imkânsız kılmak" olduğunu belirtiyordu (*New York Times*, 8 Mart 1992). 1990'larda ABD düzen çevreleri içinde sürüp gitmiş olan tartışma Birleşik Devletler'in küresel üstünlük peşinde koşup koşma-

yacağı konusundan çok, Birleşik Devletler'in (Richard Haass'ın "şerif ve polis müfrezesi" olarak dalga geçtiği) daha çok taraflı mı, yoksa daha tek taraflı mı bir yaklaşımı benimsemesi gerektiği konusu üzerinde odaklandı. Daha sonra George W. Bush yönetimini oluşturacak olan Donald Rumsfeld ve Paul Wolfowitz gibi hakim aktörlerden bazıları, Bush'un Beyaz Saray'ı kazanacağı beklentisi ile, Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi'ni (Project for the New American Century) örgütlerken, o dönemin başkan yardımcısı adayı olan Dick Cheney'in isteği üzerine, 1992 tarihli Savunma Planlama Kılavuzu'nu yeniden onaylayan, *Amerika'nın Savunmasını Yeniden İnşa Etmek* (Rebuilding America's Defenses) (Eylül 2000) isimli bir dış siyaset raporunu kaleme aldılar. 11 Eylül 2001'in ardından, bu yaklaşım 2002 tarihli Birleşik Devletler Ulusal Güvenlik Stratejisi'ndeki resmi ABD siyaseti haline dönüştü. Irak'ın işgal edilmesi için çalan savaş davulları, ulusal güvenlik konusundaki; aslında yeni bir dünya düzeni deklarasyonu olan bu yeni deklarasyonun açıklanması ile üst üste geldi.

Belirtmiş olduğumuz gibi, eleştirmenler arasında bu dramatik değişimleri ABD devletinin politik ve askeri komuta merkezlerinin neo-conlar tarafından ele geçirilmesine ve bunun da 11 Eylül 2001'deki terörist saldırılar tarafından sağlanan fazladan olanaklarla birleşerek, küresel bir emperyal saldırganlık ve yeni bir militarizme yol açmasına bağlayan görüşler yaygındır. Yine de, Amerikan İmparatorluğu'nun, Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ardından yaşadığı genişleme, görmüş olduğumuz gibi, bu dönemde artık çoktan iyice ilerleme kaydetmiş durumdaydı ve başından beri de partiler üstü bir proje oldu. Birleşik Devletler, Clinton yönetimi altında Doğu Avrupa'da önceden Sovyet alanının parçası olan Balkanlar'da bir savaş yürüttü; aynı zamanda da önceden Sovyetler Birliği'nin kendisinin bir parçası olan Orta Asya'da ABD askeri üsleri kurma sürecini de başlattı. Irak 1990'ların başlarında Birleşik Devletler tarafından gündelik olarak bombalanıyordu. John Kerry 2004 seçimlerinde Demokrat başkan adayı olarak Irak'a ve terörizme karşı savaşı daha büyük bir kararlılıkla ve daha fazla askeri kaynakla sürdüreceğinde ısrar ederken ve kendisinin farklılaştığı tek konunun da yalnızca Birleşik Devletler'in şerif ve polis takımı yaklaşımı karşısındaki yalnız kovboy yaklaşımını benimseme derecesi hakkında olduğunu vurgularken, sadece Demokrat Parti'nin imparatorluk hakkında 1990'lardaki ve daha da ötesindeki konumunu; tümüyle ve

çıplak emperyalizm yanlısı konumunu devam ettiriyordu.

Kapitalizmin daha uzun vadeli bir tarihsel-materyalist eleştirisinin sunduğu sonuç ise, ABD emperyalizminin Sovyetler Birliği'nin çöküşünü izleyen dönemde hangi yönde yol alacağının asla gerçekten şüphe götürmez olduğudur. Kapitalizm tam da kendi mantığı gereği küresel olarak genişleyen bir sistemdir. Sistemin ulus ötesi ekonomik emelleri ile politik bakımdan belirli ulus-devletlerde kök salmış biçimde varlığını sürdürmekte olması gerçeği arasındaki çelişki, sistem için aşılabilir bir çelişki değildir. Yine, tekil devletler tarafından bu çelişkiyi aşmak üzere gündeme getirilen karanlık-zihniyetli girişimler de, tıpkı bu çelişki gibi, sistemin temel mantığının bir parçasıdır. Mevcut dünya koşulları altında, kapitalist bir devlet, yıkıcı araçların gerçek bir tekelini elinde bulundurduğunda, bu devlet açısından tam-ölçekli bir egemenliği ele geçirme ve kendisini dünya ekonomisini yöneten fiili bir küresel devlete dönüştürme ayartması direnilebilir nitelikte bir ayartma olmaktan çıkar. Marksist filozof István Mészáros'un, önemli ölçüde, George W. Bush'un başkan olmasından önce kaleme alınmış olan, *Socialism or Barbarism?* (2001) isimli kitabında gözlemlemiş olduğu gibi: "*Bugün gündemde olan; ne kadar büyük olursa olsun, gezegenin belirli bir parçasının, bazı rakipleri dezavantajlı biçimde de olsa bağımsız eylemlerini hoş gören bir konuma yerleştiren tarzdaki bir denetimi değil, gezegenin bütünlüğünün denetiminin tek bir hegemonik ekonomik ve askeri süper güç tarafından; hatta en aşırı biçimde otoriter ve eğer gerekliyse, şiddete dayalı askeri araçlar da dahil olmak üzere, tüm araçlarla ele geçirilmesidir.*"

Bu küresel düzensizliğin beklenmedik tehlikeleri dünyanın halihazırda kendisine doğru ilerliyor gibi göründüğü ikiz felaket tarafından açıkça sergilenmektedir: Nükleer yarış ve böylece de nükleer bir savaş çıkması yönünde artan olasılıklar ve gezegen düzeyindeki ekolojik yıkım. Bu iki felaket Bush yönetiminin nükleer silahların gelişimini sınırlandıran Kapsayıcı Deneme Yasağı Anlaşması'nı (Comprehensive Test Ban Treaty) imzalamayı reddetmesi ve küresel ısınmayı denetim altına almaya yönelik bir ilk adım olan Kyoto Protokolü'nü imzalamadaki başarısızlığı ile simgelenmektedir. Kennedy ve Johnson yönetimlerinin eski ABD Savunma Bakanı olan Robert McNamara'nın *Foreign Policy* dergisinin Mayıs-Haziran 2005 tarihli sayısındaki "Yakında Kıyamet" başlıklı makalesinde belirttiği gibi,

"*Birleşik Devletler, ne benim yedi yıllık bakanlığım sırasında, ne de daha sonra, asla 'ilk kullanan olmamak' siyasetini benimsemedi. Tek bir kişinin, başkanın kararıyla, çıkarlarımızın bunu gerektirdiğine inandığımız anda nükleer ya da nükleer olmayan bir düşmana karşı, nükleer silah kullanımını başlatmaya hazırdık ve hâlâ da hazırız*". En yüksek konvansiyonel askeri güce sahip olan ve bunları küresel gücünü genişletmek üzere tek taraflı biçimde kullanmaya en fazla istekli olan ulus, aynı zamanda tüm dünyayı uçurumun kenarına itekleyen en büyük nükleer güce de sahip olan ulustur. Küresel ısınmaya neden olan karbon dioksit emisyonlarına (dünya toplamının dörtte birini temsil ederek) diğer herhangi bir ulustan daha fazla katkıda bulunan ulus, küresel ısınmanın ve dünyanın çevre sorunlarının çözümlenmesinin önündeki en büyük engel haline gelmiştir. Amerikan Barışı (Pax Americana) bir Amerikan Frengisine (Pox Americana) dönüşmüştür.

Birleşik Devletler dünyanın birçok ekonomisini ekonomik durgunluğun sardığı; ABD'nin ekonomik hegemonyasının zayıfladığı; nükleer tehditlerin büyüdüğü ve ekolojik krizin derinleştiği bir dönemde gezegen üzerinde egemen bir otorite icra etmeyi hedeflemektedir. Sonuç uluslararası istikrarsızlığın tırmanmasıdır. Dünya üzerinde, Avrupa Birliği ve Çin gibi nihai olarak ABD'nin gücüne bölgesel ve hatta küresel düzeyde meydan okuyabilecek başka potansiyel güçler ortaya çıkmaktadır. Üçüncü dünya devrimleri ortadan kalkmak bir yana, yeniden Venezüella'nın Hugo Chavez yönetimi altındaki Bolivarcı Devrimi ile simgelenen bir ivme kazanmaya başlamaktadırlar. ABD'nin Ortadoğu üzerindeki emperyal yularını sıkılaştırma girişimleri, emperyal bir aşırı zorlamanın koşullarını yaratan ateşli, durdurulamaz gibi görünen Irak direnişi ile başa çıkmak durumundadır. Birleşik Devletler'in nükleer cephaneliğini bayrak gibi dalgalandırması ve bu tür silahlar üzerindeki denetim hakkındaki uluslararası anlaşmaları desteklemeyi reddetmesi ile birlikte, nükleer silahlanma yarışı sürüp gitmektedir. Kuzey Kore gibi yeni uluslar, "nükleer kulübe" dahil olmaktadır ya da dahil olmaları beklenebilir. Mészáros'a göre, dünya ekonomisinin birleşik ve eşitsiz gelişimi ile ABD'nin dünya egemenliği dürtüsünden kaynaklanmakta olan bu tür tarihsel çelişkiler, potansiyel açıdan "tüm tarihin en tehlikeli emperyalist aşaması" olan bir dönemin ilk belirtileridir.

ABD ve dünya kapitalizminin halihazırda tutmuş oldukları yol küresel barbarlığa ya da daha da kötüsüne; uygarlığın olası bir sonuna doğru işaret etmektedir. Ama hatırlanması önem taşıyan şeylerden bir tanesi de insanlık tarihinde hiçbir şeyin kaçınılmaz olmadığıdır. Alternatif bir yol; insanca, eşitlikçi, demokratik ve sürdürülebilir bir topluma yönelik küresel bir mücadele yolu hâlâ var olmaya devam etmektedir. Böyle bir toplumun klasik ismi "sosyalizm"dir. Sürekli insani eşitliğin dünyasını hedefleyen yenilenmiş bir mücadele; yeni çıplak emperyalizme karşı küresel bir direniş hareketini örgütleyerek, sistemin en zayıf halkasını ve aynı zamanda da dünyanın en yakıcı ihtiyaçlarını hedef göstererek işe başlamalıdır.

Bu kitapta yer alan makalelerin biri dışında tamamı 2000 ve 2005 yılları arasında *Monthly Review* dergisinde yayımlanmıştır. Bütün bu yazıların içerisinde iki tanesi *Monthly Review* editörlerinden Harry Magdoff ve W. McChesney ile birlikte yazdığım makalelerdir. (Makalelerin giriş bölümlerinde bu belirtilmiştir.) *Monthly Review* dergisinde yayımlanmayan Ekolojik Emperyalizm Makalesi, -ki bu makale editörlüğünü Leo Panitc ve Colin Leys'in yaptığı *The Socialist Register, 2004* dergisi için- Brett Clark ile birlikte hazırladığımız bir makaledir. Brett Clark'ın bir diğer katkısı "Barbarlığın İmparatorluğu" makalesinedir. Bu makaleyi birlikte *Monthly Review* dergisinin Aralık 2004 sayısı için hazırlamıştık. Burada belirtmek isterim ki Clark'ın bu kitaba katkısı bu iki makaleyle sınırlı değildir. Birçok makalemdeki katkılarını saymakla bitiremem.

Bu kitaptaki her türlü başarının mimarları hiç kuşkusuz ki bu yazıları yazarken benden desteklerini esirgemeyen ve *Monthly Review* Yayın Kurulu'nu paylaştığım sevgili Harry ve Bob'tur. Ve elbetteki kitapta var olan her türlü yanlışın sorumluluğu tek başına benimdir. Ayrıca bu makalelerin ilk hallerini okuyan, düzelten ve yayıma hazır hale getiren John Mage, John Simon, Claude Misukiewicz, Michael Yates ve Victor Waillis'e yardımları için teşekkür etmek benim için bir görevdir. Tüm *Monthly Review* ailesine teşekkür ederim, onlarla çalışmak bir ayrıcalık.

John Bellamy Foster
Mayıs 2005

BİRİNCİ BÖLÜM:
EMPERYALİZMİN YENİDEN KEŞFİ

EMPERYAL AMERİKA VE SAVAŞ

11 Kasım 2000'de Ulusal Güvenlik Konseyi üyesi ve Başkan'ın, yani büyük Bush'un özel asistanı, aynı zamanda yeni seçilen Başkan George W. Bush'un devlet bölümünde politika planlama yöneticisi olarak atanacak kişi olan Richard Haass, Atlanta'da "Emperyal Amerika" başlıklı bir yazı dağıttı. Bu yazı Birleşik Devletler'in hedefi olan küresel üstün başarı için, Amerikalıların geleneksel ulus-devlet rolünden emperyal güce geçişi tekrar düşünmeleri gerektiğinden bahsediyordu. Haass, Amerika'nın rolünü tanımlarken "emperyalist" sözcüğünden kaçınarak "emperyal"i tercih ediyordu. Çünkü ilki ticari çıkarlar için sömürü ve bölgesel kontrolü içermekteydi. Aslında niyetleri apaçık ortadaydı: Emperyal dış politikayı desteklemek, devletler arası ilişkileri ve bunların içerdiği durumları etkileyen belli kurallarla dünyayı organize etme girişimlerini kapsamaktadır. Birleşik Devletler'in rolü 19. yüzyıl Büyük Britanyası'na benzemektedir. Zorlama ve güç kullanımı en sona bırakılacak; John Gallagher ve Ronald Robinson'ın 150 yıl önceki Britanya hakkında yazdıkları gibi "İngiliz politikası, mümkün olduğunca resmi olmayan, gerektiğinde de resmileşen bir yayılım kontrolü ilkesine dayanır" cümlesi yeni yüzyılın başlangıcında

Amerika'nın rolüne uygulanabilecektir. (Richard N. Haass)

Amerika İmparatorluğu'nun varlığı bir sır değil. Bu Birleşik Devletler'deki bazı geleneksel güçler tarafından inkar edilse de dünyanın pek çok bölümünde kabul edilmiştir. Haass'ın demek istediği, aslında Washington'ın emperyal rolünü Amerikan halkının ve dünyanın kabul etmesi, Washington'ın emperyal amaçlarının ileride de devam ettirileceğinin bilinmesi gerektiğidir. "Amerikan dış politikasının karşısına çıkan esas soru, bu kadar fazla güçle ve bu gücün Birleşik Devletler'e sağladığı avantajlarla ne yapılacağıdır." Bu fazla gücün nasıl kullanılacağı ancak Birleşik Devletler'in 19. yüzyıl Britanyası ölçeğinde emperyal güçle ne yaptığına bakılarak anlaşılabilir. Dünya fark etmelidir ki Washington "kontrolü arttırmayı" mümkünse gayri resmi, değilse resmi olarak, kendi deyimiyle, dünya yüzünde çıkarlarını korumak için hazırlanmıştır. Haass'ın yazısındaki son bölüm "Emperyalizm evde başlar" başlığını taşımaktadır. "Bu noktada Birleşik Devletler büyük bir riskle karşı karşıyadır (...) O da çok az ilerleyerek dünyanın desteğini kazanmışken tekrar bunu yok etmektir. Emperyal az yayılım, çok yayılım değil, en büyük tehlike olarak görünmektedir.

Haass tarafından ortaya atılan ve şu anda Birleşik Devletler yönetici sınıfının ve ona hizmet eden Amerikan Devleti'nin bahsettiği bu "Emperyal Amerika" söylemine inanmamamız için pek çok neden bulunmaktadır. Amerikan imparatorluğunun yıllarca inkarından sonra Birleşik Devletler artık "Amerikan emperyalizmi" , "emperyal ordusu" ve "emperyal koruyucuları" ile yeni bir pozisyona girmiştir. Bu dış görüntüdeki değişim 1990'ların sonlarına doğru oluştu. O dönemde Sovyetler Birliği'nin çökmesiyle Birleşik Devletler sadece geriye kalan tek süper güç değil, aynı zamanda Avrupa ve Japonya'nın Birleşik Devletler'e göre ekonomik büyümelerinin daha geride kalmasıyla, artık ekonomik olarak da rakipsizdi. Ayrıca Avrupa, Birleşik Devletler askeri gücü olmadan, Yugoslavya iç savaşlarının çöküşü göz önüne alınacak olursa, kendi bölgesinde bile iş görememektedir.

11 Eylül 2001'den sonra Washington terörizme karşı küresel savaşını başlattığında, Birleşik Devletler'in dış politikadaki emperyal boyutu açıklık kazandı. Birleşik Devletler şu anda yeni bir imparatorluğun başını çekiyor, ulusal kârdan, ekonomik patlamadan, ırkçılıktan veya sömürgecilikten ayrılmış ve yalnızca özgürlük ve insan haklarını desteklemek için

bulunuyor denilmekte. Harvard Üniversitesi Kennedy Devlet Yönetimi Okulu'nda İnsan Hakları Profesörü olan Michael Ignatieff'ın, *New York Times* dergisinde (5 Ocak 2003) duyurduğu gibi:

"Amerikan İmparatorluğu eski zaman imparatorlukları gibi sömürgeler, fetihler ve beyaz adamın zulmü üzerine kurulmamıştır. 21. yüzyıl imparatorluğu politika bilimi arşivlerinde yeni bir buluştur, serbest pazar, insan hakları ve demokrasinin onurlandırdığı, dünyanın daha önceden bilmediği müthiş bir askeri güç ile desteklenen küresel bir hegemonyadır."

Bu yüksek sesli kelimelerin yanında 21. yüzyıl imparatorluğunun bugün insanlık için kaygı yaratmasının nedeni, Washington'ın diğer ülkeleri kendi çıkarları için işgal etme ve ele geçirme isteği ve elindeki rakipsiz askeri gücü canı istediği şekilde kullanabilecek olmasıdır. Hintli ekonomist Prabhat Patnaik'in 10 yıl önceden gözlemlediği gibi "Hiçbir Marksist, emperyalizmin savaş gerçeğinden oluştuğunu düşünmez, tam tersine savaşların varlığı emperyalizm üzerinden açıklanabilir." Bu savaşlar sonucunda, emperyalizm gerçekliği dünyanın dikkatine yeniden sunulduğunda, altta yatan nedenleri araştırmak önem kazanır.

KLASİK EMPERYALİZM

19. yüzyıl İngiliz emperyalizminin tarihi etkisini inceleyen "Serbest Ticaret Emperyalizmi", ekonomi tarihçileri John Gallagher ve Ronald Robinson tarafından yarım yüzyıl önce yazılmıştı. Bu analizin bir kısmı Haass tarafından "Emperyal Amerika" tartışmasında kullanılmak üzere alındı. Gallagher ve Robinson'ın makalesinin ana tezi basitti: Emperyalizm modern zamanların ekonomik genişlemesinin devam eden gerçekliğidir. Emperyalizmi sömürgeler ve sömürgecilikle eş sayanlar ve bu yüzden Afrika için kargaşayı ve 19. yüzyıldaki sömürgesel genişlemeyi emperyalizm için genel model olarak görenler yanılmıştır. Bir dönem serbest ticaretin gelişimi için ve diğer bir dönemde ise sömürgeleri kendilerine katmak için konsantre olsalar da İngiliz emperyalizmi kendi iç mantığında 19. yüzyıl boyunca hep aynı kalmıştır. Gallagher ve Robinson'ın ayrıntılarına girdikleri gibi (Haass'ın da aynı bölümde belirttiği gibi): İngiliz politikası mümkün olduğunca kontrolü gayri resmi yoldan ve gerektiği durumlarda da resmi olarak sürdürdü. Bir metodu "anti-emperyalist" ve diğerini "emperyalist" olarak etiketlemek, metot ne olursa olsun, İngiliz çıkarlarının ko-

runduğu ve yayılımın gerçekleştiğinin göz ardı edilmesi olacaktır. Serbest ticaret imparatorluğu politikasının genel toplamı olan "ticaret yap, yönetme" aslında "mümkünse gayri resmi kontrolle ticaret; gerektiğinde ise kurallara uyarak ticaret yapılması şeklinde anlaşılmalıdır" (...) "Ucuza emperyalizm" girişimlerine rağmen, İngiliz üstünlüğüne yabancı meydan okumaları tropikal Afrika'da 19. yüzyıl sonları ve büyük ölçekli güçlü, yerli, politik organizasyonların göreceli yokluğu -ki bunlar gayri resmi genişlemeyi diğer yerlerde çok iyi sağlasalar bile- sonuçta resmi kurallara geçilmesini sağladı.

19. yüzyıl İngiliz emperyalizmini kavramak isteyenler için bu tartışma, esas odağın sömürgecilik değil "serbest ticaret emperyalizmi" olduğundan bahsetmektedir. Ne zaman ki İngiltere'nin ekonomik çıkarları gayri resmi yoldan korunamaz oldu, o zaman çıkarlarını korumak amacıyla, doğrudan ve devamlı olarak askeri ve politik kontrole, resmi emperyalizm veya sömürgeciliğe geçiş yaptı. Sıklıkla "ticaret, bayrağı takip etti" denir oysa bunu "İngiliz ticareti, gayri resmi imparatorluğun görülmez bayrağını takip ederdi" şeklinde değiştirmek daha doğru olacaktır. Bu yazarların tartıştığı, 19. yüzyılda İngiliz emperyalizmi serbest ticaretinin ayırıcı özelliğinin; askeri ve hegemonik, genellikle ekonomik hâkimiyet ve genişleme için güvenli durumların yaratılması için sınırlandırılmış olmasıdır. Bu tip gayri resmi emperyalizmin en iyi örneklerinden biri 19. yüzyılda İngiltere'nin Güney Amerika'daki rolü olmuştur. İngiltere bu bölgedeki kontrolünü, İngiliz deniz gücünün de yardımıyla ticari anlaşmalar ve finansal ilişkiler üzerinden sağlamıştır. İngiliz Dışişleri Bakanı George Canning'in 1824'te dediği gibi "İspanyol Amerika özgürdür ve eğer biz ilişkilerimizi kötü idare etmezsek üzgünüm ki İngilizdir." Gallagher ve Robinson'ın her zaman ifade ettiği, İngilizlerin amacı etki alanlarını uydu ekonomilere çevirerek Büyük Britanya için hammadde ve yiyecek sağlamak ve imalatçılar için genişleyen pazarlar yaratmaktır. Kendi hâkimiyetini uygulamak dışında başka seçeneği kalmayan İngiltere her zaman aktif karıştırma hareketlerine hazırdı ve 19. yüzyılda bunu Latin Amerika'da tekrar tekrar yapmıştı.

Seçkin Alman tarihçi Wolfgang J. Mommsen'in "Emperyalizm Teorileri"nde bahsettiği gibi, gayri resmi emperyalizmin özelliği, Marksist ve Marksist olmayan yaklaşımlar arasında bir köprü oluşturmaktır. Çünkü

bu, ekonomik genişlemenin ifadesi olarak emperyalizmin tarihi devamını vurgulamaktadır. (Bunu resmi politik-askeri durumlarla karıştırmamak gerekir): Gayri resmi emperyalizmin farklı tipleri olduğundan yola çıkarsak, resmi yolla beraber ilerleyen, hatta onu gereksiz kılan, konunun Batılı (Marksist olmayan) düşünce tarzını Marksist teoriye yaklaştırmıştır (...) Genel olarak konuşursak, birçok Marksist olmayan teorisyenin ifade ettiği, bugünlerde emperyalist bir odağa bağlı olma, gayri resmi etkiden özellikle de ekonomik olandan kaynaklanabilmektedir. Sömürge çevresindeki emperyalist güçler artık gerçek politik gücü kullanmak zorunda değillerdir. Emperyalist gruplar kriz esnasında metropolitan güçten gelecek desteğe güveneceklerini biliyorlardı. Resmi politik kurallar emperyalist bağımlılığın normal bir tipi değil ama en özeli olarak karşımıza çıkmaktadır.

İronik olarak, Gallagher ve Robinson kendi yaklaşımlarını, John Hobson'ın (1902 *Emperyalizm: Bir Çalışma)* ve Lenin'in (1916 *Emperyalizm, Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*) klasik tanımlarından, resmi kontrol veya sömürgecilik konusunda dar bakış açısı taşımaları yüzünden ayrı tutmuşlardır. 19. yüzyılın son çeyreğini tanımlayarak, sömürgecilik en üst düzeydeyken, kapitalizmin kalitatif olarak yeni döneme girdiği sırada, tekelci veya emperyalist dönemde, özellikle Lenin, bu yazarların tartıştığı gibi emperyalizmi gayri resmiden ziyade resmi yolla ilişkilendirmektedir.

Ne var ki, bu eleştiri pek haklı değildi, çünkü Lenin'in kendisi, emperyalizmin 19. yüzyılda İngiliz emperyalizmi altındaki Latin Amerika'ya bakarak, resmi kontrol altında olmasının gerekli olmadığını savunuyordu. "Sömürge sahibi ülkeler bir taraf ve sömürgeleri de diğer taraf" olmak üzere dünyayı ayırırsak, ulus-devletlerin merkez -çevre özelliği; dünya pazarının gelişmesi, merkez ve çevrenin ayrılması, sömürge ve yarı sömürgelerin avı için yarış, üretim fazlalığının çıkarılması, ana ülkeye geri götürülmesi için hammaddelerin korunması vb. özellikler 15. yüzyıl sonlarından itibaren küresel sistem içinde kapitalizmin bir parçası olmuştur. Emperyalizm en geniş anlamıyla, sistem içindeki dinamiğin birikiminden (kârın kendisinin takibi kadar esas) kaynaklarını alır, bu da kapitalist dünya ekonomisinin merkezindeki ülkelere ve bu ülkelerdeki varlıklı kesimlere, çevreden elde edilen doğal kaynaklar ve üretim fazlalığının üzerine kendi yuvalarını kurmak için cesaret verir. Pierre Jalee'nin tanımladığı gibi

"Üçüncü Dünya'nın Yağmalanması" çeşitli zor kullanımlarla, daha yoksul uydu ekonomiler öyle şekillendirilmişdiler ki (15. yüzyıl sonları ve 16. yüzyılda fetihlerin başlangıç çağında) üretim ve dağıtım sistemleri, kendi ihtiyaçlarına değil, diğer emperyalist metropollere hizmet ediyordu. Bununla birlikte emperyalizmde, kapitalist değişimin değişik safhalarında bu tip ortak noktalar saptamak tamamen 19. yüzyıl son çeyreğinde emperyalizmin doğası ve öneminde kalitatif değişimler olduğu gözlemine dayanmaktadır, bu da Lenin'in yeni bir kapitalizm dönemine girildiğine işaret etmesi için yeterlidir. Marksistler bu yüzden eski emperyalizm ve 19. yüzyılın son yıllarına denk gelen "yeni emperyalizm" arasında bir ayrım yapmışlardır. Bu "yeni emperyalizmi" ayıran başlıca iki konu vardır:

1) İngiliz hegemonyasının kırılması ve ileri kapitalist devletler arasında küresel sınırların kontrolü için rekabetin artması,

2) Tekelci kuruluşların yükselmesi (geniş, entegre, endüstriyel ve finansal firmalar) gelişmiş kapitalist devletlerde dominant ekonomik aktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Yeni dev kuruluşlar kendi doğaları gereği ulusal sınırları aşıp, küresel üretim ve tüketim üzerinde hâkimiyet kurmak istemektedirler. Harry Magdoff'un gözlemlediği gibi "hükmetme ihtiyacı işin ayrılmaz bir parçasıdır." Emperyal mücadeleyle ilgili bu tekelci firmalar kendi ulus-devletleri tarafından da takdir edilmişlerdir. Yükselen dev firmalara odaklanmış olan yeni emperyalizmin Marksist teorisi, daha sonra çokuluslu veya küresel şirketler olarak da isimlendirilen, değişen küresel ekonomik durumlara işaret etmiştir. Tüm bu durumlar eski fenomenler bağlamında; üretim fazlasının çıkarılması, hammadde ve kaynaklarının kontrolü için yarış, küresel çevrede ekonomik bağımlılık yaratma ve rakip kapitalist güçler arasında sonu gelmeyen yarış, kendisini yeni ve değişmiş yollarla gösterdi.

Marksist yaklaşımı diğer yorumlardan kesin bir şekilde ayıran, emperyalizmin, sistem kendini yeniledikçe yeni karakteristik özellikler kazanması ve kapitalist gelişimin tarihi gerçekliği olarak anlaşılmasıdır. Sonraki yorumda emperyalizm sadece bir politika olarak görüldü ve devletin yanında politik ve askeri hareketler olarak nitelendirildi. Daha da geniş yayılımlı anayol görüşüne göre (realist ekonomi tarihçileri Gallagher ve Robinson'ın kabul etmedikleri) emperyalizm politik ve bölgesel kontrolün sadece gerçek askeri fetihlerle sağlandığı belli durumlarda bulun-

maktadır. Bu fikre zıt Marksist görüşe göre, emperyalizm sadece basit olarak devletlerin politikalarında değil, ama aynı zamanda şirket hareketlerinde, ticaret mekanizmalarında, finans ve yatırımlardadır.

Bu, bağımlı toplumlarda komprador elemanların veya yerli işbirlikçilerin beslenmesini içeren, tüm sınıf ilişkilerini takımyıldızı şeklinde kapsamaktadır. Modern emperyalizmin nasıl işlediğinin açıklanması tekelci kapitalizmin tüm sisteminin tanımını gerektirir. Kapitalist dünya sisteminde, merkezdeki ülkelerin, çevredeki ülkeleri gayri resmi kontrolü, bu görüşe göre resmi kontrolü kadar önemliydi.

Hegemonyayla mücadele ve daha genel olarak, önde gelen kapitalist devletler arasındaki rekabet sürekliydi, ama ekonomik, politik ve askeri kaynakların kullanımında değişen şekillere bürünmüşlerdi.

SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÜNYASINDA EMPERYAL AMERİKA

19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başlangıcında, küresel gerçeklik ilkesi, İngiliz hegemonyasının azalması ve bunu takiben ileri kapitalist devletler arasındaki rekabetin artmasıydı ki bu da I. ve II. Dünya Savaşları'nın çıkmasına neden olmuştur. I. Dünya Savaşı bağlamında Sovyetler Birliği'nin yükselişi, sisteme dışardan bir meydan okuma niteliğinde olmuştur ve sonuçta II. Dünya Savaşı sonrası kapitalist dünya ekonomisinde yeni hegemonik güce sahip Birleşik Devletler'le Sovyetler Birliği arasında Soğuk Savaş mücadelesi başlamıştır. 1991'de Sovyetler Birliği'nin çözülüşünden sonra Birleşik Devletler tek başına süper güç olarak kalmıştır. 1990'ların sonunda Birleşik Devletler ekonomik rakiplerini de geride bırakmıştır. Henry Kissinger'ın 2001'de dediği gibi, Birleşik Devletler "geçmişin en büyük imparatorlukları tarafından bile kabul görmeyen bir üstünlüğe" sahip oldu ve "Amerika'nın dışişleri politikasına gereksinimi var mıdır?"

Bu da doğal olarak şu soruyu doğurdu: Birleşik Devletler bu kadar çok "arta kalan güçle" ne yapacaktı? Washington'ın 11 Eylül'den sonraki yanıtı, Vietnam Savaşı'ndan beri görülmemiş bir ölçekte, küresel çerçevede yenilenmiş kaos çıkarmak yoluyla emperyal isteklerine devam etmekti. Terörizm için emperyal savaşa giren ABD devleti aslında Amerikan şirketlerinin genişleme amaçlarına hizmet etmektedir. *Business Week Online* Ocak 2003 sayısında Irak'ın işgalinden Amerika'nın kazanacağı yararları sıralamıştı: "Birleşik Devletler askeri gücü, bir süre için Irak petrol depo-

larını ellerinde tutacağından (Suudi Arabistan'dan sonra bilinen en büyük ikinci rezerv) Amerikan şirketleri bu kârlı işten bir dilim için sıraya gireceklerdir. Petrol çıkarma hakları konusunda da sorun çıkaracaklardır." Birleşik Devletler'in hakim olduğu petrol endüstrisindeki şirketler, "Amerikan Özel Güçleri kadar kendilerini zafer kazanmış hissedebilirler." Aslında, bu tip askeri işgalin esas nedeni rejim değişikliği ve "yaramaz devletin (bu şekilde adlandırılıyordu çünkü Amerika'nın tanımladığı emperyal düzenin dışında bulunuyordu) ekonomisinin yeniden şekillendirilip, kapitalist dünya ekonomisinin isteklerini yerine getirebilir ve kaynaklarını daha fazla sömürünün yapılabilmesi için sonuna kadar açabilir hale getirilmesidir.

Richard Haass'ın (şu anki yönetim tarafından sorumlulukları Afganistan'ın geleceğinde Amerikan Politika Koordinatörü olarak genişletilmiştir) "Karışıklık" adlı kitabında işaret ettiği gibi rejim değişikliği sadece tam kapsamlı bir askeri işgalle gerçekleşebilir, böylece fethedilen ulusun enkazından "ulus inşa" etme gerekliliği doğar:

> *"Askeri güce sahip bireyleri hedef almak çok güçtür. (...) politik liderliği devirmek için Amerika'nın güç kullanma çabaları Libya'da Kaddafi'de, Irak'ta Saddam'da ve Somali'de Aideed'de başarılı olamadı. Güç, politik değişiklik olayıysa, fazla bir zekâ gerektirmeden ve biraz da iyi şansla işe yarayabilir. Aksi halde tek başına güç kullanımı politik değişiklikler için yeterli değildir. Bu şekilde bir değişiklik için en etkili yol, değişik şekillerde karışıklıklar yaratmaktır. "Ulus inşa etmek" bu yollardan biridir. İlk önce tüm karşı çıkanları yok edeceksin ve daha sonra başka bir topluluk yaratma işiyle meşgul olacaksın."*

Bu çeşit "ulus inşa etme" işi Haass'ın vurguladığı gibi "herhangi bir yerli muhalefeti silahsızlandırmayı ve yenilgiye uğratmayı, yasal bir güç kullanarak tekel ya da yarı tekel bir kontrole sıcak bakan politik bir otorite kurmayı gerektirir." (Burada işgalci bir güç empoze edilse bile bu Max Webber'in iyi bilinen devlet tanımıdır.) Bu yüzden Haass'ın yabancı bir politika analistinden alıntı yaptığı gibi, ulus kurma işi "emperyal oranlar ve olası sonsuz bir zamanı" gerektirmektedir. Şu anda Washington'ın Terörizmle Savaş Ajandası "emperyal oranlar" ve bilinmeyen bir süreyi içer-

mektedir. İşgallerden sonra (Afganistan'daki gibi) ulus kurma işinden ve açık sömürgecilikten, pervasız 19. yüzyıl anlayışıyla kaçınılacaktır. Resmi hiçbir ilhak gerçekleşmeyecek, en azından doğrudan askeri komuta altında bile olsa, göstermelik yerli bir yönetim kurulacaktır. Yine de daha önceki klasik sömürgecilikte olduğu gibi bazı esas amaçları yerine getirmeye çalışacaktır. Magdoff'un işaret ettiği gibi:

> *"Sömürgecilik, doğrudan askeri ve politik gücün uygulanması olarak algılanır. Aslında bağımlı ülkelerin sosyal ve ekonomik kurumlarının metropolitan merkezlerinin ihtiyaçlarına göre tekrar şekillendirilmesi için gereklidir. Bir kez bu yeniden şekillendirme başarıya ulaşırsa, ekonomik güçler (uluslararası fiyatlandırma, pazarlama ve finansal sistemler) devam etmek ve aslında ana ülke ve sömürü arasındaki hâkimiyet-sömürülme ilişkisini güçlendirmek için tek başlarına yeterliydiler. Bu koşullar altında sömürgeye, esas olan hiçbir şey değiştirilmeden resmi politik bağımsızlığı verilecek ve sömürgeye gerçek işgal nedeni olan konularda ciddi bir biçimde karışılmayacaktır."*

Buna benzer bir durum şu anda Afganistan'da yaşanmakta ve Irak için de öngörülmektedir. Ülke bir kez silahsızlandırılıp, kapitalist dünyanın merkezindeki ülkelerin ihtiyacına göre tekrar şekillendirildikten sonra ulus inşa etme işi tamamlanmış, işgal muhtemelen sona ermiş olacaktır. Fakat petrol gibi yaşamsal kaynaklara sahip (veya bu çeşit kaynaklara ulaşımda stratejik önemi olan) bölgelerde, işgalden sonra resmiden, gayri resmi emperyalizme geçiş yavaş olacaktır (veya çok sınırlı yollardan gerçekleşecektir). "Gayri resmi kontrol" veya sistematik olarak merkez ülkelerin çıkarına çalışan küresel birikim mekanizması, çevrenin emperyalist sömürüsü üzerinden işler. Fakat bu da taşlaşmış bir durumun piyona ve Birleşik Devletler gücünün hiyerarşisiyle tekrar uyumu için olağanüstü bir çaba gerektirir. Şu an Amerikan emperyalizmi apaçık gözükmektedir, çünkü aynı şekilde savaşlarla ilişkilidir ve aynı sonuçlara ulaşabilmek için gelecekte de sonu gelmeyen savaşlara girişecektir. Buna rağmen altta yatan güçleri anlamak istiyorsak, yükselen militarizmin ve saldırganlığın emperyalizmin iç mantığını anlamamızı engellememesi gerekir. Çünkü en belirgin olarak zengin ve fakir ülkeler arasındaki gelir dağılımı farkı ve çevre-

deki ülkelerin ekonomik üretim fazlalığının merkeze gönderilmesi bunu olası kılar. Varlıklı ve yoksul uluslar arasında büyüyen kutuplaşma (bu kutuplaşma ulus içinde de görülmektedir) dünya sahnesinde sistemin en önemli başarısızlığıdır. Bu aynı zamanda modern emperyalizmle mücadelede de önemli bir konudur. Magdoff'un *Sömürgesiz Emperyalizm** kitabında tartıştığı gibi kapitalizm altında ekonomik, politik ve askeri hâkimiyette birlik önemlidir. Emperyalizm belirtilerine karşı çıkmak isteyenler diğerlerini ve bütün sistemi sorgulamadan etkili bir meydan okuma olamayacağını anlamalıdırlar.

Sömürgesiz Emperyalizm, Devin Yayınları, Şubat 2005, İstanbul.

Emperyalizmin Yeni Çağı

Emperyalizm, ulusun ihtiyaçlarından çok, yöneten sınıfın ihtiyaçlarını karşılama amacını güder. Demokrasiyle hiçbir ilgisi yoktur. Belki de bu yüzden, pek çok eleştirmen tarafından -John Hobson'un 1902 tarihli kitabı *Imperialism: A Study*'de olduğu gibi- parazitik bir olgu olarak nitelendirilmektedir. Buradan yola çıkarak emperyalist yayılmanın, sadece ülkenin dış politikasını kendi isteklerine göre yönlendiren güçlü grupların işi olduğunu söylemek ne yazık ki baştan savma fikirlere yönelmek olur.

Amerikan İmparatorluğu'nun bugünkü yayılmacılığını eleştirenler -hem Amerikan solundakiler hem de Avrupalılar-, George W. Bush yönetimindeki Amerika Birleşik Devletleri'nin yeni-muhafazakâr (neo-con) bir politik grup/şahinler tarafından yönetildiğini iddia etmekteler. Bu grup, Savunma Bakanı Paul Wolfowitz, Başkan Yardımcısı'nın personel şefi Lewis Libby ve Savunma Politikaları Komisyonu'ndan Richard Perle'i içeriyor. Ayrıca bu grubun Savunma Bakanı Rumsfeld ve Başkan Yardımcısı Cheney vasıtasıyla Başkan Bush'un da desteğini arkasına aldığı söylenmektedir. Yönetimdeki yeni-muhafazakâr hegemonyasının öneminin artması, Yüksek Mahkeme'nin Bush'u başkan atadığı demokratikliği tartışmalı 2000 seçimiyle ve ulusal güvenlik artırımına yol açan 11 Eylül saldırıla-

nıyla ilişkilendirilmektedir. Bunlar, anlatılanlara göre; Amerika'nın, dünyadaki tarihsel rolüyle birlikte tek yanlı ve saldırgan bir dış politika oluşturmasına yol açmıştır. 26 Nisan 2003 tarihli *Economist* dergisinde şu sorular yer almaktadır:

-Dünyadaki en güçlü devletin dış politikasını bir grup danışman mı yönetiyor?

-Gereğinden fazla kullanılan bir güçle diğer ülkelerin içişlerine karışan, bir imparatorluk yaratan, uluslararası kanunları hiçe sayan -sonuçları umursamayan- bir avuç ideolog mu?

Economist'in kendi cevabı "Tam olarak değil". Dergi, politik grup/şahinler teorisini reddederken, onun yerine "yeni-muhafazakârlar daha büyük bir hareketin parçası" ve "[Amerikan politik seçkinleri arasında] Amerika'nın gücünü dünyayı yeniden şekillendirmek için kullanması yönünde neredeyse bir fikir birliğine ulaşılmış olması" konularını gündeme getiriyor.

Economist dergisinin ve diğer tüm genel tartışmaların kaçırdığı nokta ise emperyalizmin bu kez her zaman olduğu gibi sadece bir politika değil kapitalist gelişmenin doğasından kaynaklanan sistematik bir gerçek olduğudur. "Tek kutuplu dünya"nın yükselişiyle ilişkilendirilen emperyalizmdeki tarihi değişmeler, günümüzdeki gelişmeleri birkaç güçlü bireyin hırsına indirgeme girişimine karşı çıkar. Bu yüzden, Amerikan emperyalizminin yeni çağının tarihi temellerini, hem derindeki sebepleri hem de bugünkü şeklini oluşturmasına yardım eden kişileri içererek incelemek, zorunlu hale gelmektedir.

EMPERYALİZM ÇAĞI

Amerika Birleşik Devletleri'nin emperyalist yayılmacılığa yönelmesinin, onu, toplumun politik görüşlerini yönlendiren kişilerin kaprislerinin bir oyuncağı haline getirip getirmediği sorusu ilk kez karşılaşılan bir şey değil. Harry Magdoff, 1969 yılında yayımlanan kitabı *The Age of Imperialism: The Economics of U.S. Foreign Policy*'nin* ilk sayfasında bu teze dikkat çeker. Bu kitabın Amerika'daki sistematik emperyalizm çalışmalarına yeni bir bakış getirdiği söylenebilir. "[Vietnam] Savaş ABD'nin dış politikasının

* Kitap *Emperyalizm Çağı* adıyla 2007 yılında Kalkedon Yayınları tarafından yayımlanacaktır.

daha genel ve tutarlı bir planının parçası mıydı?", "ya da görevdeki bir grup adamın bir yoldan sapması mıydı?" sorusunu yöneltiyor Magdoff. Cevapsa, her ne kadar bu olayları hızlandıran erke sahip belli bireyler olsa da, ABD dış politikasında kökleri kapitalizme dayanan aşılmaz bazı eğilimler olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Magdoff, 1960'larda Amerikan emperyalizminde ortaya çıkan en önemli gelişmeyi belirlemek için, ABD dış politikasını belirleyen temel ekonomik, politik ve askeri güçleri açığa çıkararak işe başladı.

Vietnam Savaşı dönemindeki resmi açıklamalar, ABD'nin komünizmi "kontrol altına almak" için bu savaşa girdiği ve savaşın emperyalizmle hiçbir ilgisi olmadığı yönündeydi. Fakat savaşın ölçeği ve vahşeti, onu yalnızca kontrol altına almak gerçeğiyle açıklamak isteyenleri yalanlar nitelikteydi. Ne Sovyetler Birliği ne de Çin küresel yayılmacı eğilimler gösteriyordu ve Üçüncü Dünya ülkeleri devrimleri de tamamen yerel olaylardan ibaretti.[1] Magdoff, Üçüncü Dünya ülkelerine yapılan ABD müdahalelerini Soğuk Savaş'ın bir sonucu olarak gören başat eğilime ve savaşı Teksaslı Başkan'ın ve danışmanlarının bir çeşit sapkınlığı olarak niteleyen liberal düşkünlüğüne karşı çıktı. Bunun yerine tarihsel bir analiz gerekliydi.

19. yüzyılın son evresindeki emperyalizm ve 20. yüzyılın başındaki emperyalizm iki ana özellikle birbirinden ayrılır:

1) İngiliz hegemonyasındaki çöküş,

2) Tekelci kapitalizmin ya da büyük şirketlerin egemen olduğu, konsantrasyon ve üretimde merkeziyetçilikten kaynaklanan kapitalizmin gelişimi.

Kapitalizm elbette birikim dürtüsüyle şekillenen bir sistemdir, genişlemesinin önünde hiçbir sınır tanımaz. Kapitalizm bir yandan şu anda küreselleşme olarak nitelendirilen yayılmacı bir dünya ekonomisiyken, diğer taraftan da politik olarak birbiriyle çekişen birçok ulus-devlete bölünmüştür. Ayrıca sistem her düzeyde merkez ve ikincil öneme sahip olanlar şeklinde kutuplara ayrılmıştır. Kapitalizmin 16. ve 17. yüzyıllardaki başlangıcından bu yana, hatta tekelci evresinde daha da çok olmak üzere, siste-

1) Bu düşünce kısa ve öz bir biçimde Paul Baran ve Paul Sweezy'nin *Monopoly Capital* kitabında ifade edilmiştir. (New York: Monthly Review Press,1966), s. 181-202. (Kitap, *Tekelci Sermaye* adıyla Kalkedon Yayınları 2007 Programı'nda yayımlanacak).

min merkezinde yer alan her ulus-devletin sermayesi, çevredeki hammaddeyi ve işgücünü kontrol altında tutma ihtiyacına göre şekillenmiştir. Tekelci aşamada ayrıca, ulus-devletler ve şirketleri, rakiplerini atlatmaya çalışarak, dünya ekonomisini mümkün olduğunca kendi yatırımlarına açık tutmaya çabalamışlardır. Birikim üzerindeki bu rekabet, dünyanın farklı bölgelerinin kontrolü için bir rekabet yarattı. Bunun en ünlü örneği dönemin bütün Batı Avrupa devletlerinin yer aldığı ve 19. yüzyılın sonunda gerçekleşen Afrika kıtası üzerindeki çekişmedir.

Emperyalizm, bununla birlikte, II. Dünya Savaşı ve onu takip eden sömürgesizleştirme hareketi onu sonlandırana dek bu klasik evre çevresinde hareket etmeye devam etti. 1950 ve 1960'larda bir sonraki evre kendi tarihsel özelliklerini ortaya koydu. Bunların içinde en önemlisi ABD'nin kapitalist dünya ekonomisinde İngiliz hegemonyasının yerini almasıydı. Diğeri ise Üçüncü Dünya ülkelerindeki devrimci hareketlere olanak sağlayan ve önde gelen kapitalist devletlerin Soğuk Savaş'a karşı askeri müttefiklikler yaratmasına yol açarak ABD hegemonyasının güçlenmesine yardım eden Sovyetler Birliği'ydi. ABD, hegemonyasını Bretton Woods kurumlarını yerleştirmek için kullandı; bunlar genel ticaret ve vergi anlaşması, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası'dır. Amacı, merkezi devletler ve özellikle ABD tarafından kullanılan ekonomik kontrol mekanizmalarının tüm kürede, böylece tüm dünya pazarında, sağlamlaştırılmasıydı.

Magdoff'un anlayışına göre, ABD hegemonyasının varlığı kapitalist devletler arasındaki rekabete son vermedi. Hegemonya, sık sık yapılan "Amerikan yüzyılı" referanslarına rağmen, gerçekçi analistler tarafından tarihsel açıdan geçici addedilmiştir. Emperyalizmin düzensiz kuralsız gelişimi, kimi zaman gizliden gizliye de olsa, sürekli bir emperyalistler arası rekabeti beraberinde getirmiştir. Magdoff, "Düzensiz olarak gelişen endüstri merkezleri arasındaki düşmanlık emperyalist çarkın merkezidir" (s.16) nitelemesini yapmıştır.

Bu incelemede emperyalist rolle birlikte ele alınan ABD militarizmi, öyle şartlanmış olsa da, sadece veya başlıca Sovyetler Birliği'yle Soğuk Savaş rekabetinin bir ürünü değildir. Militarizm, ABD'nin kapitalist dünya ekonomisindeki hegemonik konumu dolayısıyla, dünyayı yabancı yatırım/girişimlere açık tutmak için, gerektiğinde, zora başvurmak için ihtiyaç duy-

duğu gücü de karşılamaktadır. Aynı zamanda ABD gücünü, örneğin hâkimiyetin diğer büyük devletler tarafından sorgulanmadığı Latin Amerika örneğinde olduğu gibi, kendi şirketlerinin yararına da kullanmıştır. ABD askeri gücünü yalnızca II. Dünya Savaşı sonrası dönemde pek çok kez kullanmakla kalmadı; bunu, komünizme karşı savaşın bir parçası olarak haklı gösterme yoluna da gitti. Militarizm, küresel hegemonyası ve müttefik-liderliğiyle birlikte ABD'deki birikime tüm düzeylerde nüfuz etmeye başladı. Einsenhower'ın veda konuşmasındaki "endüstri kompleksi" tanımı, bu durumda az bile kalmaktadır. Daha onun zamanında aynı zamanda askeri üretim merkezi haline gelmeyen hiçbir önemli girişim kalmamıştı. Askeri üretim ABD'deki tüm ekonomik gelişmeye destek olmuş, ayrıca ekonomik durgunluğu geciktiren bir faktör olmuştur.

Çağdaş emperyalizm açık seçik bir biçimde ortaya serildiğinde, Magdoff'un analizi, emperyalizmin sermayeyle sistemin özünde nasıl doğrudan bağlantılı olduğunu gösteren kanıtlar sağlamıştır; örneğin Amerikan yabancı yatırımlarından elde edilen gelir, ülkedeki ticari olmayan kurumların vergi düşülmüş kârlarıyla oranlandığında 1950'de yüzde 10 olan oranın 1964'te yüzde 22'ye yükseldiği görülmüştür. Üretim fazlasının çevreden toplanması -ve emperyalist bağımlılıkların özelliği olan bozulmuş küresel sınıf ilişkilerinin yarattığı üretim fazlasının yanlış kullanılması- azgelişmişliğin devamına yol açan önemli bir etkendir. Bununla birlikte Magdoff'un değerlendirmesinin daha az dikkat çeken ve benzeri olmayan iki yönü daha vardır: Üçüncü Dünya ülkelerinin içinde bulunduğu borç tuzağı hakkında bir uyarı ve bankaların ve genel mali sermayenin genişleyen küresel rolü hakkında derinlemesine bir inceleme. 1980'lerin başına kadar Üçüncü Dünya'nın içinde bulunduğu borç tuzağı görünür halde değildi, ta ki Brezilya, Meksika ve diğer "yeni endüstrileşen ekonomiler" diye tanımlanan ülkelerin çökmüş durumda olduğu birdenbire ortaya çıkıncaya dek. Küresel ekonominin finansallaşmasının önemi pek çok emperyalizm gözlemcisi tarafından 1980'lerin sonuna kadar tam anlamıyla anlaşılamadı.

Magdoff tarafından yukarıda anlatılan emperyalizme sistematik tarihsel bir bakışa göre; Amerika'nın İran, Guatemala, Lübnan, Vietnam ve Dominik Cumhuriyeti gibi yerlere yaptığı askeri müdahaleler, "Amerikan vatandaşlarını korumak" ya da Komünist Blok'un yayılmasına karşı yürütülen

savaşla ilgili değildir. Daha çok, tüm tarihsel karmaşıklığı içinde daha geniş bir olgu olarak emperyalizmle ve ABD'nin kapitalist dünyadaki hegemonik güç rolünü üstlenmesiyle ilgilidir. Bununla birlikte bu yorum aynı dönemde yazan liberal Vietnam Savaşı eleştirmenleri tarafından doğrudan reddedilmiştir. Bu kişiler kimi zaman ABD'nin kendi imparatorluğunu genişletmekle uğraştığını kabul ettiler, ama bunu ABD'nin tüm tarihiyle aynı yönde, planlanmış bir şeyden çok bir kaza olarak -tıpkı İngiliz İmparatorluğunu savunanların yaptığı gibi- gördüler. İddialarına göre Amerikan dış politikası öncelikle idealizm tarafından şekillendirilmekteydi, maddi çıkarlar tarafından değil. Vietnam Savaşı, bu sözü edilen liberal eleştirmenlerin birçoğu tarafından ulusun yoldan çıkmasına yol açan güçlü politika belirleyicilerin "zayıf politik zekâsı"nın bir sonucu olarak açıklanıyordu. John Hopkins Üniversitesi School of Advanced International Studies'de Amerikan dış politikası profesörü olan Robert W. Tucker, *The Radical Left* ve *American Foreign Policy* dergilerinde 1971 yılında yayımladığı yazılarında, Amerika'nın Vietnam'da "şerefini koruması"nın, savaşa yaklaşımındaki "temel yansız özellik" olduğunu ortaya attı. (s.28) Tucker'ın bakış açısı, liberal savaş karşıtı olmakla birlikte, Amerikan militarizmi ve emperyalizmiyle ilgili radikal yorumları reddetme özelliği taşıyordu.

Tucker'ın yazılarındaki asıl hedefler ise William Appleman Williams, Gabriel Kolko ve Harry Magdoff'du. Magdoff'a özellikle küresel bazda hammadde kontrolünün, Amerikan şirketleri ve onlara hizmet eden Amerikan devleti için can alıcı özellik taşıdığı iddiası yüzünden saldırılmıştı. Tucker, petrol konusunun açıldığı her yerde Magdoff'un görüşünün yanlışlığının görüldüğünü iddia edecek kadar ileriye gitti. Ona göre, eğer ABD Üçüncü Dünya ülkelerinin kaynaklarına yaklaşımında gerçekten emperyalist olsaydı, Basra Körfezi'ndeki petrolü kontrol etmeye çalışırdı. Tarihe ve mantığa meydan okuyarak, Tucker, durumun böyle olmadığını iddia etti ve şöyle açıkladı:

> *"Radikal görüşe göre, Amerikan politikasının, eğer bir yerde olacaksa, burada [Ortadoğu'da] ekonomik çıkarlarını ortaya sermesi beklenirdi. Gerçek iyi bilindiği gibi başka türlüdür. Petrol üreten ülkelerin imtiyaz ücretini ve vergi gelirini yükseltmek için artırdıkları ve başarıya ulaşan (başkaca önemli bir karşı tedbire yol açmayan) baskılarından baş-*

ka, Amerikan hükümeti de, bir dönem Ortadoğu'da iyi durumda olan Amerikan petrol şirketlerinin istikrarlı bir biçimde bozulmasına neden olmuştur. New York Times gazetesi muhabiri John M. Lee yazısında, 'Pek çok gözlemci için dikkat çekici olan, petrol şirketlerinin ve bu konudaki fikirlerin Amerika'nın İsrail'e yönelik dış politikası üzerinde çok az etki sahibi olmasıdır' diyor." (s.131)

Tucker'a göre Basra Körfezi petrolleri olayı, Magdoff'un ABD emperyalizminin işleyebilmesi için hammadde kontrolünün önemi konusundaki ısrarını boşa çıkarmaktadır. ABD'nin İsrail'le olan politik taahhütleri kendi ekonomik çıkarlarıyla ters yöndedir, ama bu, Ortadoğu petrolleriyle ilgili olarak ABD'nin tüm kapitalist kaygılarına üstün gelmektedir. Bugün bu savların ne kadar saçma olduğunu belirtmeye gerek yok. 1953'te İran'dan başlayarak, ABD yalnızca düzenli aralıklarla Ortadoğu'ya askeri müdahalede bulunmakla kalmadı, aynı zamanda bölgede kendisine ait petrol şirketlerinin çıkarlarını gözetmeye ve sürekli olarak petrol üzerindeki kontrolünü artırmaya çalıştı. ABD'nin baştan aşağı silahlandırdığı ve yüzlerce nükleer silah geliştirmeye izni olan İsrail de, bölgeyi kontrol etmeye yönelik bu stratejinin uzun zamandan beri bir parçasıydı. En başından bu yana, ABD Ortadoğu'da, bölgedeki petrol kaynakları üzerinde kontrol sağlamak için düzenlenmiş açıkça emperyalist bir role sahipti. Yalnızca, ekonomik ilişkilerin politik ve askeri açıdan da şekillendirildiğini göz ardı eden, ekonomiyi ürün fiyatlarına ve imtiyaz ücretine indirgeyen bir analiz, bu kadar belirgin hatalara neden olabilir.

EMPERYALİZMİN YENİ ÇAĞI

Emperyalizmin yeni çağını ortaya koymak için ABD imparatorluğunun Ortadoğu ve Hazar Denizi bölgesindeki yayılmacılığından daha güzel bir örnek olamaz. ABD'nin Basra Körfezi'ndeki gücü, Sovyetler Birliği'nin varlığı nedeniyle, Soğuk Savaş yılları döneminde kısıtlanmıştı. ABD'nin tepki vermekte görünüşte çaresiz kaldığı 1979'daki İran Devrimi, ABD emperyalizminin Vietnam Savaşı'ndan bu yana yaşadığı en büyük yenilgiydi; bölgede İran Şahı'nın güvenli merkez olduğuna inanılıyordu. Aslında 1989'a ve Sovyet Bloku'nun yıkılmasına kadar, bölgede ciddi bir Amerikan savaşı düşünülemezdi bile. Bu da bölgedeki Amerikan hâkimiyetini

önemli ölçüde sınırlı halde tuttu. Sovyetler'in de tanıklığıyla Amerika tarafından gerçekleştirilen 1991 Körfez Savaşı, Amerikan emperyalizminin yeni çağını ve ABD'nin küresel yayılmacılığının başlangıcını ortaya koydu. Sovyetler Birliği'nin zayıflamasının, ABD'nin, en can alıcı küresel kaynakların bulunduğu, dünya petrolünü kontrol etmek için anahtar bir noktada bulunan -böylece de herhangi bir küresel hâkimiyet stratejisi için de can alıcı öneme sahip olan- bölgede hemen askeri güç konuşlandırmasına yol açması tesadüf olarak görülemez.

1991'de Körfez Savaşı başladığı zaman Sovyetler Birliği'nin büyük ölçüde zayıfladığını ve ABD politikalarına boyun eğdiğini kavramamız gerekiyor. Ama henüz ölmemişti (bu, aynı yılda daha ileri bir tarihte gerçekleşti) ve hâlâ Sovyetler Birliği'nde ABD çıkarlarına ters düşecek bir ayaklanma, darbe ya da karışıklık olma ihtimali, az da olsa, vardı. Aynı zamanda ABD, ekonomik yönden bulunduğu avantajlı pozisyonu, başlıca bazı rakipleri lehine kaybetmiş durumdaydı, bu yüzden, ekonomik hegemonyanın olayların akışını sınırlayacak biçimde kaybedildiğine dair yaygın bir inanış vardı. Her ne kadar George H.W. Bush yönetimi "Yeni Dünya Düzeni"ni ilan ettiyse de, kimse bunun ne anlama geldiğini bilmiyordu. Sovyet Bloku'nun yıkılması o kadar aniden gerçekleşmişti ki, Amerikan yönetici sınıfı ve dış politika uzmanları da nasıl hareket edilmesi gerektiğini bilmiyorlardı.

İlk Körfez Savaşı sırasında Amerikan aydınları fikir ayrılığına düşmüşlerdi. Bir kısmı, *The Wall Street Journal*'ın önerdiği gibi, Amerika'nın devam etmesi ve Irak'ı işgal etmesi gerektiğine inanıyorlardı. Diğerleri ise Irak'ın işgal ve ele geçirilmesinin o dönem için gerçekleştirilebilir olmadığını düşünüyorlardı. Bunu takip eden on yıl boyunca ABD dış politikasındaki ana tartışma konusu, görüldüğü kadarıyla, -örneğin- Dış İlişkiler Komitesi yayın organı *Foreign Affairs*'te anlatıldığı üzere, ABD'nin şu anda tek süper güç olduğu gerçeğinin nasıl istismar edilebileceğiydi. Tek kutupluluk (İlk kez 1991'de yeni-muhafazakâr üstat Charles Krauthammer tarafından bu terim kullanılmıştı) ve tek yanlılık tartışmaları, bir süre sonra ABD önceliği, hegemonyası, imparatorluğu ve hatta emperyalizmi üzerindeki açık tartışmalarla ikiye katlanmıştı. Bundan başka, on yılın sonuna yaklaşıldıkça ABD'nin emperyalist bir rol üstlenmesini destekleyen tartışmalar daha ikna edici ve somut bir hale gelmekteydi. Bu konular dönemin

başından beri amaçlar yönünden değil de etkinlik yönünden tartışılmaktaydı. Yeni bir emperyalizme duyulan ihtiyaç hakkında özellikle bahsedilmesi gereken bir örnek Robert W. Tucker'ın David C. Hendrickson'la beraber yazdığı Dış İlişkiler Konseyi tarafından 1992'de basılan *The Imperial Temptation* adlı etkileyici kitapta bulunabilir. Tucker ve Hendrickson'ın açıkladığına göre:

"ABD, bugün dünyadaki ezici askeri güçtür. Askeri gücünün menzili/etki alanı ve etkisi dikkate alındığında tarihte bilinen en güçlü devletlerin bir kısmını geçmektedir. Roma İmparatorluğu Akdeniz'in ilerisine zorlukla ulaşabildi, Napoleon ise ne Atlantik'i aşabildi ne de geniş Rusya steplerinde başarıya ulaşabildi. Pax-Britannica olarak adlandırılan zirvedeki günlerde, Kraliyet donanmasının denizlere hükmettiği zamanlar, Bismarck eğer İngiliz donanması Prusya sahillerine ayak basarsa onları yerel polise tutuklatacağını ifade etmişti. ABD, dünyanın ondan önce gördüğü büyük devletlerden daha korkulacak bir güçler topluluğuna sahip. Küresel bir etki alanı var. Savaş sanatında ustalaşmış profesyoneller tarafından kullanılan en gelişmiş teknolojik silahları bulunduruyor. Güçlü kıtasal orduları okyanus aşırı uzaklıklara nakledebilir. Kendi içlerinde anlaşmazlığa düşmüş tarihten gelen hısımları geri çekilmiş durumdalar.

Bu şartlar altında, eskilerden gelen dayanılmaz bir istek -emperyalizmin cazibesi- ABD için zorlayıcı bir hal alabilir... ABD ulusu geçmişin sömürgeci devletlerini harekete geçiren hayallerden pek de etkilenmiş gözükmüyor; bununla birlikte kendisini emperyalist yönetimin klasik görevlerini yerine getirmek zorunda bırakmayacak bir hayali pekala çekici bulabilir." (s. 14-15)

Bu yazarların da açıklık kazandırdığı üzere "emperyalizmin cazibesi"nin daha az karşı çıkılır olması, klasik emperyalizmin yenilenmiş bir hali olmasından çok, ABD'nin, yalnızca yolun yarısını gitmek istemesindendi. Böylece emperyalist yönetimin ulus inşasıyla ilgili sıkıntı verici sorumluluklarını ihmal ederken askeri gücünü istediği gibi ortaya salıverecekti.

Kennedy stili Soğuk Savaş liberalizminden kalma ulus inşası perspektifinden yola çıkan, kimi yeni-muhafazakârlara da çekici gelen bir açıyla Tucker ve Hendrickson, ABD'nin Körfez Savaşı'nı kazandıktan sonra neler yapması gerektiğini ortaya koydular; buna göre ABD hemen Irak'ı işgale başlamalı, ele geçirmeli, Baas Partisi'ni iktidardan indirerek durumia

el koymalı böylece emperyalist sorumluluğunu yerine getirmelidir. Yazdıklarına göre: "Baş döndürücü bir askeri güç gösterisi, ABD'ye, geniş liberal bir platforma inanan bireylerden oluşan geçici bir Irak hükümeti kurulması ve yerleştirilmesi için zaman kazandıracaktır... Böyle bir hükümet, kuşkusuz, Amerikan kuklası olmakla suçlanacak olsa da, hatırı sayılır ölçüde meşruluk kazanacağını düşünmek için iyi sebepler var. BM gözetimi altında Irak'ın petrol gelirlerini kullanma hakkına sahip olması, kesin suretle, Irak halkının önemli ölçüde desteğini kazandıracaktır." (s.147)

Tucker ve Hendrickson'ın, Tucker'ın on yıllar önce Magdoff'a karşı kullandığı ve Basra Körfezi petrollerini kontrol etmekteki başarısızlığın ABD'nin emperyalist bir güç olmadığını kanıtladığı yönündeki iddiaya rağmen, Irak'ın işgalinin neden ABD'nin stratejik çıkarları arasında olduğu konusunda şüpheleri yoktu. Tek sözcükle özetlemek gerekirse: Petrol. "Petrol kadar can alıcı öneme sahip başka hiçbir ürün yok; gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerin körfezdeki enerji kaynaklarına olan bağlılıkları hiçbir şeyle karşılaştırılamaz. Bu kaynaklar, göreceli olarak erişilmesi zor ve hayli istikrarsız bir bölgede yoğunlaşmış durumdalar ve petrole sahip olmak, yayılmacı bir politika izleyen ve gelişmekte olan bir devletin saldırgan hırslarını yerine getirmesi için gereken, kıyaslanamaz bir finansal dayanak sağlamaktadır" (s. 10-11). Bu yüzden de ABD'nin Ortadoğu'da hâkimiyet sağlama ihtiyacı şüphe götürmez biçimde ortadaydı. Eğer bu istisnai durumlar dahilinde kuvvete başvurması gerekirse bunu da sorumlu biçimde gücünü yayarak yapmalıydı.

Bu tez, ABD dış politika kurumları ve yönetici sınıf tartışmalarının muhafazakâr (ya da yeni-muhafazakâr) kanadından çok liberal kanadı tarafından ortaya konuyor. Kurum içerisindeki tartışmalar çok dar bir alanı kapsıyor; bunun nedeni pek çok liberal dış politika analizcisinin ulus inşası eğiliminden ötürü yeni-muhafazakârlara daha yakın durması ve hatta bu konuda pek çok muhafazakârdan daha saldırgan bir tavır takınması. Tucker ve Hendrickson'a göre emperyalizm, siyaset yapanların yaptığı "emperyalizmin cazibesi"nden ibaret bir seçim. Buna karşı konulabilir, ama konulmazsa ulus inşası liberal hayalini ele almak gerekir; toplumları liberal ilkeler üzerinden yeniden inşa etme.

Aslında, 1990'larda ABD güç merkezleri arasında temelde yatan varsa-

yımlar ve amaçlar üzerinde dikkati çeken bir fikir birliği oluştu. Başkan George H.W. Bush döneminde Ulusal Güvenlik Konseyi üyeliği yapan ve baba Bush'a ait, ABD'nin askeri duruşunu belirleyen en önemli belgenin taslağını hazırlayan Richard N. Haass, 1994'te yayımlanan kitabı *Intervention*'da şu değerlendirmeyi yaptı: "Askeri hareketlerinin kendisini rakip bir süper güçle karşı karşıya getirme tehlikesinden kurtulan ABD, şimdi dilediği gibi müdahalede bulunmakta daha da özgür." ABD gücünün sınırları hakkında Haass şu açıklamayı yapıyor, "ABD yalnızca her şeyi değil tamamıyla her şeyi yapabilir." (s. 8) Haass analizinde Irak ve diğer yerlerdeki ulus inşası müdahalelerinin mümkün olup olmadığını tartışmaya devam etti. 1997'de yayımlanan Haass'ın başka bir kitabı *The Reluctant Sheriff*, şerif ve yandaşlarına gönderme yaparak, ABD'yi şerif, yandaşlarını da "isteklilerin koalisyonu" olarak tarif eder. (s. 93) Şerif ve yandaşlarının hukuk ve yasayla uğraşmasına gerek yoktu, ama söylediğine göre, keyfilik sınırını aşmamaya dikkat etmeliydiler. Daha da önemlisi, ABD'nin küresel güç iddiasını yerleştirmek konusundaki ayrılıklara işaret eden Haass'ın hâkimiyet teziydi. Haass'a göre, ABD küresel önceliğe sahip olması konusunda açıkça "hakim/hegemon" durumdaydı, fakat dış politikanın konusu olarak değişmez bir hegemonya, tehlikeli bir yanılsamadan ibaretti. 1992 Martı'nda Savunma Planlama Rehberi'ne (defense planning guidance) ait bir taslak -Pentagon Belgeleri olarak da bilinir- basına sızdırıldı. Baba Bush'un Savunma Bölümü tarafından Paul Wolfowitz (politikadan sorumlu kişi) gözetiminde hazırlanan bu gizli belgede şunlar deniyordu: "Stratejimiz şimdi [Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra], gelecekte potansiyel bir küresel rakibin ortaya çıkışına meydan vermeyecek şekilde yeniden ayarlanmalıdır." (*New York Times*, 8 Mart 1992) *The Reluctant Sheriff* adlı kitabında bu konuyu sorgulayan Haass, ABD'nin yeni ortaya çıkacak küresel güçleri engellemeye yetecek kapasitesi olmadığı basit prensibinden yola çıkarak bu stratejinin yanlış tasarlandığını iddia etti. Bu tarz devletler maddi kaynaklarının büyümesine paralel olarak ortaya çıkarlar; büyük ekonomik güce sahip olanlar, büyük devletler haline gelmek için genellikle gereken kapasiteye, kaçınılmaz bir biçimde sahip olacaklardır. Hangi seviyeye kadar tam askeri güç olarak ortaya çıkacakları ise "genellikle kendi ulusal çıkar, tehlikeler, politik kültür ve ekonomik güç anlayışlarına bağlı olacaktır." (s. 54). Hegemonyayı ya da önceliği sürdürmek

imkânsız olduğundan, tek mantıklı uzun dönem stratejisi Madeleine Albright'ın tanımladığı "iddialı çok yanlılık" ya da Haass'ın tarif ettiği diğer önemli devletleri de içine alan "Şerif ve yandaşları" yaklaşımı olacaktı.

2000 Kasımı'nda, George W. Bush yönetimince Colin Powell'ın İçişleri Bölümü'nde siyaset planlamadan sorumlu kişi olarak tutulmadan önce Haass, Atlanta'da "Emperyalist Amerika" adlı bir yazı sundu. Bu yazıda, ABD'nin "kendi güç fazlasını, dünyada kontrolünü artırmak için nasıl bir emperyalist dış politika" izlemesi gerektiği anlatılıyordu. Sürekli hegemonyanın mümkün olabileceğini inkar ederken Haass, ABD'nin şu anda sahip olduğu ve kendi küresel stratejik varlığını güçlendirme amacıyla dünyayı yeniden şekillendirmekte yararlandığı istisnai gücü kullanması gerektiğini iddia etti. Bu tüm dünyada askeri müdahale anlamına geliyordu. Emperyalist az-yayılmacılığın, fazla-yayılmacılıktan daha büyük bir tehlike olduğunu öne sürdü.[2] Haass 2002'de Irak'ı işgal etmeye hazırlanan yönetim adına konuşurken, kendi sınırlarındaki bölgelerde terörizmi kontrol edemeyen bir devletin "egemenliğin normal üstünlüklerini, kendi içişlerini kendi yönetme hakkı da dahil olmak üzere kaybettiğini" beyan etti. Diğer devletler, ABD de dahil olmak üzere, müdahale hakkını elde ederler. Terörizm dikkate alındığında bu, koruyucu ya da etkisizleştirici nefsi müdafaa hakkına kadar gidebilir. (Michael Hirsh, *At War with Ourselves*'ten alıntı s. 251)

Haass "Emperyalist Amerika" yazısını sunmadan 2 ay önce Eylül 2000'de, yeni-muhafazakâr Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi, Amerika'nın Savunmasını Yeniden İnşa Etmek adını taşıyan ve Dick Cheney, Donald Rumsfeld, Paul Wolfowitz ve George W. Bush'un küçük kardeşi Jeb ve Lewis Libby'nin isteği üzerine hazırlanan bir rapor yayımladı. Rapor, "Şu anda ABD'nin hiçbir küresel rakibi yoktur. Amerika'nın en önemli stratejisi şu anki avantajlı pozisyonunu mümkün olduğunca korumak ve geleceğe de uzanmasını hedeflemek olmalıdır" diyordu. ABD'nin 21. yüzyıldaki en önemli stratejik amacı "Pax-Americana'yı korumak" olmalıydı. Bunu gerçekleştirmek için, yeni "denizaşırı üsler" kurarak ve dünyada yeni operasyonlar yürüterek "Amerikan Güvenlik Çevresini" genişletmek gerekiyordu. Basra Körfezi sorununda Amerika'nın Savunmasını Yeniden İnşa Et-

2) www.brook.edu.

mek de yeterince belirgindi:

> *"ABD, on yıllardır Körfez'de bölgesel güvenliği sağlamaya yönelik daha kalıcı bir rolün peşindeydi. Irak'la çözülmemiş uyuşmazlık bir gerekçe sunarken, Körfez'de dayanıklı Amerikan gücünün varlığına duyulan ihtiyaç Saddam Hüseyin rejiminin önüne geçiyordu."*

11 Eylül'den önce, yönetici sınıf ve dış politika elitleri (yeni-muhafazakâr çevrenin dışında kalanları da içine alarak) açıkça yayılmacı bir politika yönünde hareket etmeye başladılar; Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla açılan sınırlandırılmış pencereden -yeni rakipler ortaya çıkmadan öncetam anlamıyla yararlanmak. 1990'lar, Amerikan ekonomisinin, seküler büyüme trendindeki yavaşlamalara rağmen, Avrupa'da ve Japonya'da olduğundan daha hızlı gelişmesine şahit oldu. Bu, özellikle 1990'ların ikinci yarısındaki şişirilmiş yıllarda görülen bir durumdu. Yugoslavya Savaşı bu dönemde Avrupa'nın ABD olmadan askeri bir harekâta kalkışamayacağını ortaya koydu.

1990'ların sonuna doğru, ABD İmparatorluğu ve emperyalizm tartışmaları, sol kanattan çok emperyalist arzuların açıkça dile getirildiği liberal ve yeni-muhafazakâr çevrelerde baş gösteriyordu.[3] Eylül 2001'i takip eden dönemde, ABD yayılmacı gücünü desteklemek amacıyla büyük askeri müdahalelerde bulunma eğilimi yeni-muhafazakâr aydın Max Boot'un erken dönem ABD emperyalist savaşları üzerine yazdığı kitabı *The Savage Wars of Peace*'te, ABD'nin bir kez daha "duruma müdahale etmesi" olarak tanımladığı durum, egemen yönetici sınıfın vardığı fikir birliğinin bir parçasıydı. Yönetimin Eylül 2002'de Kongre'ye geçtiği Ulusal Güvenlik Stratejisi demeci, potansiyel düşmanlara karşı etkisizleştirici saldırıları ön plana çıkartıyor ve: "ABD, kendisi üzerinde, müttefikleri ya da dost ülkeler üzerinde kendi isteklerini gerçekleştirmek isteyen bir düşmandan gelen girişimleri alt edecek güce sahip olmalıdır ve gelecekte de sahip olacaktır... Gücümüz, ABD'nin gücünü aşma ya da ona denk olma ümidiyle ye-

---

3) Yugoslavya iç savaşıyla ilgili olarak ABD ve NATO müdahalelerinin nasıl daha büyük bir emperyalist projenin parçası olduğu yaklaşımı için bkz. Diana Johnstone, *Fool's Crusade: Yugoslavia, NATO and Western Delusions* (New York: Monthly Review Press, 2002)

niden askeri yapılanmaya giden potansiyel düşmanları caydıracak kuvvette olmalıdır" diyordu.

Newsweek dergisi Washington bürosunun kıdemli editörü Michael Hirsch, *At War with ourselves: Why America is Squandering its Chance to Build a Better World* (2003) adlı kitabında politik liberallerin tezini ortaya koyar; buna göre ABD'nin, güçsüz devletler söz konusu olduğunda ve kendi hayati stratejik çıkarları dikkate alındığında hegemonik/hakim devlet olarak müdahale etmesi uygun görülürken bu, aynı zamanda ulus inşası ve daha geniş birçok yanlılık taahhüdüyle birleştirilmelidir. Bununla birlikte, gerçekte bu ancak "çok kutupluluk kılığına bürünmüş bir tek kutupluluk" olabilir (s. 245). Bu, ABD'nin imparatorluğunun sınırlarını genişletip genişletmemesinden çok, emperyalizmin cazibesinin, Tucker ve Hendrickson'un belirttiği ölçülerde, emperyalist sorumluluk iddialarıyla desteklenip desteklenmeyeceğine dair bir tartışmadır. Ulus inşası müdahaleleri üzerinde yorum yaparken Hirsch şöyle diyor: "Güçsüz ve çökmüş devletler için bir 'Çar' yoktur, tıpkı yurt güvenliği ve uyuşturucuya karşı savaş da olmadığı gibi. Belki de olmalı..."(s. 235)

İlk başta Bush yönetimi tarafından reddedilen ve "ulus inşası müdahaleleri" olarak adlandıran olaylar artık sorgulanmıyor. Bu olay, ABD işgalinden kısa bir süre önce yayımlanan ve Irak'taki ulus inşasını işaret eden "Dış İlişkiler Konseyi Raporu Irak: Daha Sonrası"nda da görülebilir. Bu raporun oluşturulmasında çalışan görevli memurlardan biri de Uluslararası Güvenlik ve Savunma Politikaları merkezi Rand Corporation Center'ın müdürü James F. Dobbins'ti. Bu şahıs daha önce Clinton yönetimi döneminde Somali, Haiti, Bosna Hersek ve Kosova'daki müdahalelerde özel delege olarak hizmet vermişti, ayrıca oğul Bush döneminde de Afganistan'ın işgali sırasında yine özel delege olarak çalışmıştı. Hem Clinton hem de oğul Bush yönetiminde "ulus inşası müdahaleleri"ni (diplomasi kılıcını) savunan Dobbins, Dış İlişkiler Raporu'nda net bir şekilde şunu ortaya koyar: "Ulus inşası üzerindeki partizanca tartışmalar son buldu. Her iki tarafın yönetimi de hilekâr bölgeleri düzeltmek ve çözülmüş toplumları toparlamak için Amerikan askeri gücünün kullanılmasına net bir şekilde hazır durumdalar." (s. 48)

POLİTİK GRUP/ŞAHİNLER TEORİSİ VE EMPERYAL GERÇEKLER

Bütün bunlar, Magdoff'un bundan 30 yıldan uzun süre önce kitabı *The Age of Imperialism*'de sorduğu ve bugün hâlâ geçerliliğini koruyan bir soruyla ilgili: "[Vietnam] Savaşı ABD'nin dış politikasının daha genel ve tutarlı bir planının parçası mıydı, ya da görevdeki bir grup adamın bir yoldan sapması mıydı?" Şu anda objektif güçlerin ve güvenlik gereksinimlerinin ABD yayılmacılığını desteklediği yönünde kurum içerisinde genel bir anlaşma var; dünya üzerindeki kontrolünü mümkün olduğunca uzağa ve uzun zamana yaymak, ABD kapitalizmi yüksek hâkimiyetinin genel çıkarları içerisinde yer alıyor. Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi'nin sunduğu rapor olan Amerika'nın Savunmasını Yeniden İnşa Etmek, "tek kutuplu dönem"in mutlaka yakalanması gerektiğini söylüyor.

Sol kanadın geniş bir kısmının son iki yılda bu yeni emperyalist yayılmacılığı, Cumhuriyetçi Parti'nin sağ kanadını aşmayan -askeri sektör ve petrol sektöründe özel geniş çıkarlara dayanan-, yönetici sınıfın küçük bir bölümünün yer aldığı yeni-muhafazakâr bir proje olarak görmesi tehlikeli bir yanılsamadır. Şu anda ABD oligarşisinde ya da dış politika belirlenmesinde ciddi bir ayrılık yok, bununla birlikte bu yolda yaşanan başarısızlıkların gelecekte bunları yaratacağı şüphesiz. Herhangi bir düzenbazlar grubu değil ama yönetici sınıf ihtiyaçlarına ve emperyalizmin dinamiklerine göre kök salmış bir ortak karar var.

Yine de, ABD ve diğer önde gelen ülkeler arasındaki anlaşmazlıklar, kapitalist ülkeler arasındaki iç çekişme emperyalist çarkın merkezini oluşturmaya devam ediyor. ABD kendisini küresel emperyalist düzende dünya hükümetinin başı ilan etmeye çalışırken başka türlü nasıl olabilirdi ki? Her ne kadar ABD kendi hegemonik gücünü dünyada yerleştirmeye çalışsa da, diğer gelişmiş kapitalist devletlere kıyasla, II. Dünya Savaşı sonrası dönemin başlangıcından, ekonomik olarak daha güçsüz durumda yer alıyor. James Dobbins *Irak: Daha Sonrası*'nda şöyle diyor:

> *"1940'ların sonunda ABD dünyanın Gayri Safi Milli Hasılası'nın toplamının yüzde 50'sini oluştururken, [askeri müdahale ve ulus inşası] görevlerini kendi başına yerine getirebiliyordu. Soğuk Savaş'ın ardından 1990'larda Amerika daha geniş koalisyonlar yönlendiriyor, dolayısıyla da ulus inşası işinin ağır sorumluluğunu paylaşmış oluyordu. ABD öz-*

> *gür Irak yaratma konusunda tek başına hareket etmeyi üstlenemez ve böyle bir şeyi tek başına yapamaz da. Daha geniş bir katılımı, 1940'ların olduğu kadar 1990'ların da kurallarına dikkat ettikleri ölçüde sağlayabilir." (s. 48-49)*

Diğer bir deyişle, durgunlaşan ABD ekonomisi, 1990'ların sonundaki göreceli ekonomik kazançlara rağmen, başlıca rakiplerine karşı II. Dünya Savaşı'nı takip eden dönemde olduğundan daha güçsüz; katıksız hegemoni amaçlarını aşmış ve "isteklilerin koalisyonu"na bağlı bir durumda bulunuyor.

Aynı zamanda, şu anki küresel hakim emperyalizm döneminde ABD, kendi emperyalist gücünü mümkün olduğunca yaymak ve diğer kapitalist devletlerin de kendi çıkarlarına boyun eğmesi için hazırlanmış durumda. Basra Körfezi ve Hazar Denizi yalnızca dünya petrol rezervlerinin en önemli kısmını oluşturmakla kalmıyor, ayrıca yüksek üretim oranları diğer yerdeki rezervleri tükettiği için, toplam rezervlerin sürekli yükselen bir kısmını oluşturuyor. Bu da ABD'ye bu kaynaklar üzerinde daha fazla kontrol elde etmesi için -şu anki ve potansiyel rakipler pahasına da olsa- yeterli bir uyarıcı sağlıyor. Fakat sınır tanımayan ekonomik hırslar tarafından yönetilen ABD emperyalist arzuları burada son bulmuyor. Harry Magdoff'un *The Age of Imperialism*'in son sayfalarında söylediği gibi: "Uluslararası ABD şirketlerinin açık amacı, ABD pazarının büyük bir kısmını kontrol ettikleri gibi dünya pazarının da önemli bir kısmını kontrol etmektir" ve dış pazarlar için duyulan bu açlık hâlâ devam ediyor. Florida kaynaklı Wackenhut Corrections Şirketi Avustralya, İngiltere, Güney Afrika, Kanada, Yeni Zelanda ve Hollanda Antilleri'nde hapishane özelleştirmesiyle ilgili anlaşmalar yaptı ("hapishane endüstrisi küreselleşiyor," *www.futurenet.org*, sonbahar 2000). Amerikan şirketlerinin çıkarlarının yurtdışında da gözetilmesi ABD'nin öncelikli sorumlulukları arasında yer alıyor. Monsanto ve genetik olarak oynanmış yiyecekler, Microsoft ve zihinsel mülkiyet, Bechtel ve Irak Savaşı olaylarını düşünün. Istvan Meszaros 2001'de yayımlanan *Ya Sosyalizm Ya Barbarlık*'da, kapitalizm ve emperyalizmin doğasında var olan küresel kontrolü ele geçirme çabasının ABD tarafından gerçekleştirilmesinin, insanlığı "sürekli olarak tek bir hakim emperyalist devlet tarafından zorla yönetilmesi (...) Dünya düzenini sağlamanın geçer-

siz ve kalıcı olmayan bir yolu" tehlikesiyle karşı karşıya bıraktığını ortaya koyar.[4]

ABD emperyalizminin yeni çağı kendi çelişkilerini yaratacaktır; bunların arasında diğer önde gelen devletlerin kendi güçlerini yerleştirmeye çalışması, benzer kavgacı araçlara başvurmaları ve daha güçsüz devletlerin ve devlet olmayanların savaşın "asimetrik" şekillerinden birine dahil olmak için uyguladıkları farklı stratejiler sayılabilir. Daha önce görülmemiş oranda etkili olabilen çağdaş silahların tahmin edilemez tahrip gücü dikkate alındığında, sonuç dünya nüfusu için geçmiştekilerden daha yıkıcı olabilir. ABD yeni bir "Pax Americana" yaratacağı yerde, yeni küresel yıkımlara (holocaust) zemin hazırlıyor olabilir.

Bu korkunç şartlar altında en büyük umut, hem ABD de hem de küresel anlamda alttan gelecek, yükselen bir isyan dalgasında yatıyor. Seattle'da Kasım 1999'da gerçekleşen olayları izleyen iki yıl boyunca dünya gündemini meşgul eden küreselleşme karşıtı hareketlerin büyümesi, Şubat 2003'te insanlık tarihinde görülen en büyük küresel savaş karşıtı protestolarla başarıya ulaştı. Daha önce hiçbir zaman dünya halkları, bu kadar çabuk ve bu kadar büyük kitleler halinde emperyalist bir savaşı durdurmak çabasına girişmemişlerdi. Emperyalizmin yeni çağı aynı zamanda isyanın da yeni çağı. On yıllardır emperyal düzenin stratejik planlamacılarını düşündüren Vietnam Savaşı sendromu, şimdi ABD içinde derin bir miras bırakmakla kalmadı ve -hiç kimsenin beklemediği bir şekilde- daha geniş küresel anlamda İmparatorluk sendromuyla birleşti. Bu da, Amerikan İmparatorluğu'yla ilgili Amerikan yönetici sınıfının stratejilerinin uzun dönemde başarılı olamayacağını ve kendi sonunu -umarız dünyanınkini değil- getireceğini açıkça ortaya koyuyor.

4) Istvan Meszaros, *Ya Sosyalizm Ya Barbarlık* (Epos Yayınları, Ankara, 2005).

Emperyalizmin Yeniden Keşfi

Emperyalizm kavramı, kapitalist dünyanın yönetici çevreleri arasında, 20. yüzyılın büyük bir bölümü boyunca kabul edilebilir politik söylem alanının dışında ele alındı. Vietnam Savaşı esnasında, emperyalizme yapılan atıflar, her ne kadar gerçekçi olsa da, hemen her zaman yazarın politik yelpazenin solunda olduğunun göstergesiydi. Harry Magdoff 1971 yılında, Pierre Jalee'nin *Imperialism in the Seventies* kitabının Birleşik Devletler'de yapılan baskısına yazdığı önsözünde şöyle bir not düşüyordu:

> *"Kibar akademisyenler, bir kural olarak 'emperyalizm' terimini kullanmamayı tercih ederler. Bu kelimeyi tatsız ve bilim-dışı bulurlar."*

Bugün bu durum birdenbire geçersizleşmiştir. Birleşik Devletler aydınları ve politik seçkinleri, *New York Times* ve *Foreign Affairs* gibi prestijli yazılı basında defalarca açıklıkla belirtildiği üzere, Birleşik Devletler için açıkça "emperyalist" ya da "yeni-emperyalist" misyonları büyük bir sıcaklıkla kucaklamaktadırlar. Bu emperyalist coşku, Bush yönetiminin, Afganistan'ın fethi ve işgali biçimini alan ve ihtirasların gerçekleşmesi halinde, Irak'ın da işgali biçimini alacak olan Terörizme Karşı Savaşı'na çok şey

borçludur. Bush yönetiminin Ulusal Güvenlik Stratejisi'ne göre, Birleşik Devletler'in çıkarlarını savunmak üzere askeri güç kullanımı konusunda hiçbir sınır ya da kısıt mevcut değildir. Aydınlar ve politik şahsiyetler, yalnızca Amerikan İmparatorluğu olarak adlandırılabilecek olan şeyi genişletmeye yönelik bu girişim karşısında, sadece emperyalizm fikrine geri dönmekle kalmamakta, emperyalizmin daha önceki 19. yüzyıl savunucuları tarafından ileri sürülmüş olan, büyük bir uygarlık yaratma misyonuna sahip olduğu görüşüne de geri dönmektedirler. Birleşik Devletler'in, Roma İmparatorluğu ve Britanya İmparatorluğu ile kıyaslanması, şimdi burjuva basında son derece yaygındır. Emperyalizm kavramının tamamen kullanılabilir hale getirilmesi açısından gerekli olan tek şeyse, kavramın; ırkçılık bir yana, ekonomik hiyerarşi ve sömürü kavramları ile olan eski Marksist bağlantılarından kurtarılmasıdır.

Harvard Üniversitesi, Kennedy School of Government'ta, İnsan Hakları Profesörü olan Michael Ignatieff'in, 28 Temmuz 2002'de, *New York Times Magazine*'de yazdığına göre:

> *[E]mperyalizm beyaz adamın yükü olmuştur. Bu da ona kötü bir ün kazandırmıştır. Ama emperyalizm politik olarak doğru olmaması nedeniyle gerekli olmaktan çıkmamıştır."*

Birleşik Devletler'in Afganistan'daki operasyonlarıyla ilgili olarak da şöyle yazmaktadır:

> *"Ancak Özel Kuvvetler sosyal işçiler değillerdir. Onlar, Orta Asya'da Amerikan gücünü ve çıkarlarını ilerleten bir imparatorluk müfrezeleridir. İster barış-gücü ister ulus-inşası, her ne derseniz deyin, Mazar'da olup bitenler emperyal jandarmalıktır. Aslında, teröre karşı Amerika çapında verilen savaş bir emperyalizm icrasıdır. Bu, ülkelerini bir imparatorluk olarak düşünmekten hoşlanmayan Amerikalılar açısından şok yaratabilir. Ama, dünyanın etrafını arşınlayan Amerikan asker lejyonlarını, casuslarını ve özel kuvvetlerini başka nasıl adlandırabilirsiniz?"*

Georgetown Üniversitesi'nde, Jeopolitik ve Küresel Adalet Profesörü olan ve Dış İlişkiler Komisyonu tarafından yayımlanan *Foreign Affairs*'e

düzenli katkıda bulunan G. John Ikenbery ise, bu yayında (Eylül/Ekim 2002) şöyle yazmaktadır:

> *"Bush yönetiminin terörizme karşı savaşının gölgesinde, Birleşik Devletler büyük stratejisi ve bugünün tek-kutuplu dünyasının yeniden yapılandırması hakkında kapsamlı yeni fikirler ortada dolaşmaktadır. Bu fikirler, Amerika tarafından tek taraflı ve önleyici, hatta engelleyici ve mümkünse isteklilerin koalisyonu tarafından kolaylaştırılan biçimde, ancak nihai olarak uluslararası toplumun norm ve kuralları tarafından da sınırlandırılmayan güç kullanımına çağrıda bulunmaktadır. Bu nosyonlar, en uç noktada, Birleşik Devletler'in standartları oluşturma, tehditleri belirleme, güç kullanma ve adaleti yerine getirme gibi küresel roller üstlendiği neo-emperyalist bir vizyon oluşturmaktadır."*

Ikenberry için bu, bir eleştiri anlamına gelmemektedir: Bize, "Amerika'nın emperyal hedefleri ve çalışma yöntemi" demektedir, "eski-çağ imparatorlarınınkinden çok daha sınırlandırılmış ve zararsızdır."

Diğer etkili burjuva politik ve entelektüel kişiler de yeni emperyalizme verdikleri destek açısından hiç de daha utangaç değillerdir. Washington Post köşe yazarlarından birisi ve nev'i şahsına münhasır bir "utangaç emperyalist" olan Sebastian Mallaby, *Foreign Affairs*'deki yazısında (Nisan 2002) "yeni-emperyalizmin mantığı Bush yönetiminin kendisine direnemeyeceği kadar zorlayıcıdır" diye açıklamaktadır. *Wall Street Journal* köşe yazarı Max Boot ise, *Weekly Standard*'daki "The Case for America's Empire" yazısında (15 Ekim 2001) şöyle bir gözlemde bulunmaktadır:

> *"Amerika şimdi Britanyalı sömürge askerinin nesillerce savaşmaya gittikleriyle aynı toprakların büyük birçoğunluğunda askeri eylem olasılığıyla karşı karşıyadır. Bu topraklar Batılı orduların düzensizliği bastırmak durumunda kaldıkları yerlerdir. Afganistan ve diğer sorunlu yabancı topraklar bir zamanlar kendine güvenli İngilizlerin çizmeleri ve kolonyel şapkaları içinde sağladıkları türden aydınlanmış bir yabancı idare için çağrı çıkarmaktadır."*

Atlantic Monthly yazarı Robert Kaplan'ın en son kitabı, *Warrior Politics*

ise, "dünyanın uzak köşelerine Amerika'nın yumuşak emperyal etkisi altında zenginlik taşımak üzere" yapılacak bir Birleşik Devletler haçlı seferi tezi ileri sürmektedir. Başkan Carter'in Ulusal Güvenlik Danışmanı Zbigniew Brzezinski ise Birleşik Devletler'in kendi imparatorluğunu korumaktaki en büyük görevinin "vasallar arasındaki gizli anlaşmaları önlemek ve bağımlı uç beylikleri bağımlı durumda ve koruma altında tutmak ve barbarların bir araya gelmesine engel olmak" olduğundan emindir. Harvard Üniversitesi Stratejik Çalışmalar Olin Enstitüsü'nün başkanı Stephen Peter Rosen de, *Harvard Review*'de (Mayıs-Haziran 2002) şöyle yazmaktadır:

> *"[Amerikan ordusunun] hedefimiz bir rakiple mücadele etmek değil, emperyal konumumuzu korumak ve emperyal düzeni korumaktır." Henry Kissinger, Does America Need a Foreign Policy? isimli kitabını şu sözlerle açmaktadır: "ABD geçmişteki büyük imparatorlukların bile rakip olamayacağı bir üstünlüğe sahiptir."*[1]

Ancak, düzen söylemi içinde, "imparatorluk" ve "emperyalizm" kavramlarına yönelik bu yenilenen ilginin belirli kuralları vardır. Birleşik Devletler'in eşsiz biçimde alicenap nitelikte olan nedenlerine vurgu yapılmalıdır. Yeni emperyalizmin savunucuları (herhangi bir ekonomik emperyalizm anlamından kaçınarak) kendilerini dikkatli bir şekilde imparatorluğun ve emperyalizmin askeri ve politik kavramlarıyla sınırlamalıdırlar. Ve emperyalizmi kapitalizm ve sömürü ile ilişkilendiren her türlü radikal nosyonlardan kaçınmalıdırlar.

EMPERYALİZMİN EKONOMİK TEMELİ

Daha genel anlamda emperyalizme karşıt olarak, ekonomik emperyalizm nosyonunun doğum yeri, yüzyıldan biraz daha uzun bir zaman önce Birleşik Devletler olmuştu. Charles A. Conant, ilk kez 1898'de, İspanyol-Amerikan Savaşı sırasında, *North American Review*'de yayımlanmış olan

1) Boot, Brzezinski, Kaplan, Kissinger, Mallaby ve Rosen Philip S. Golub, "The Dynamics of World Disorder: Westward in the Course of Empire," *Le Monde Diplomatique*, İngilizce internet edition (Eylül 2002) içinde geniş biçimde alıntılanmıştır; yine bkz. Martin Walker, "America's Virtual Empire," *World Policy Journal* 19 (Yaz 2002), sf. 13–20.

"The Economic Basis of Imperialism" adlı makalesinde, emperyalizmin kârlı yatırım kaynaklarının kıtlığı karşısında sermaye fazlasını emmek için; bir başka deyişle, kendisinin "sıkışmış sermaye" olarak adlandırdığı sorundan kurtulmak için gerekli olduğunu ileri sürüyordu. Conant için:

> *"Birleşik Devletler'in gerçekten de toprak elde edip etmeyecek olması, karargâhlar ve garnizonlar kurup kurmayacağı, ismen bağımsız olan egemenlik alanlarını korumanın orta yerine oturmayı benimseyip benimsemeyeceği ya da kendisini Doğu'ya yönelik serbest ticaret haklarının temeli olarak deniz üsleri ve diplomatik temsilcilerle sınırlayıp sınırlandırmayacağı, ayrıntıya dair bir sorundur... Yazar kalpten bir "emperyalizm" savunucusu değildir, ancak bu isim sadece Birleşik Devletler'in, kapitalist ülkelerin artık kaynaklarına açılmakta olan ve böylelikle de modern uygarlığın nimetlerine kavuşmakta olan eski ülkelerin tümündeki serbest pazarlara giriş hakkını ifade edecekse bu isimden de korkmamaktadır. Bu politikaya yarı-vahşi adalar gruplarının doğrudan doğruya idare edilmesinin eşlik edip etmeyeceği bir tartışma konusu olabilir, ancak sorunun ekonomik yönü açısından yalnızca tek bir tercih mevcuttur; ya bu ülkelere, Amerikan sermayesinin ve yatırımlarının rekabeti için bazı araçlarla girilecek ya da var olan üretim ve iletişim araçlarının, tüketilmeyen mallar bolluğunun da eşlik ettiği, gereksiz çoğalışına, ticaretteki durgunluğun takip ettiği sıkışmalara ve yatırımların olumsuz bir siyaset nedeniyle sürekli olarak daha az getiri sağlamasına devam edilecektir."*[2]

Büyük güçler arasında 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında, Afrika'nın paylaşılması üzerinde sürüp giden çatışmalar, Çin-Japonya Savaşı (1894-1895), İspanyol-Amerikan Savaşı, Güney Afrika (Boer) Savaşı ve Rus-Japon Savaşı, kendinden önceki sömürgecilikten nitel olarak farklı olan, tekelci kapitalizm ile bağlantılı yeni bir emperyalizmin yükselişinin sinyallerini veriyordu. Bu durum ise, onu artık, Conant'ın analizinde vurgulandığı gibi, sadece basit bir "duyarlılık" olarak görmeyen emperyalizm savunucuları bakımından, emperyalizmin ekonomik bir teorisinin oluştu-

2) Charles A. Conant, The United States in the Orient (Boston: Houghton Mifflin, 1900), sf. 29-30.

rulmasına yol açtı. Emperyalizmdeki değişiklikler aynı zamanda kısa zaman içinde Hobson'un ilk kez 1902'de basılmış olan *Imperialism: A Study* kitabı ile başlayan çok daha derinlikli eleştirel analizlerin ortaya çıkmasına neden oldu. Hobson, Boer Savaşı'nın önde gelen Britanyalı eleştirmenlerinden birisiydi ve bu eleştiriden de kendi emperyalizm eleştirisini geliştirdi. Hobson, *The Economic Taproot of Imperialism* isimli kitabının ünlü bir bölümünde şu gözlemde bulunuyordu:

> *"Üretim yöntemlerindeki her türlü iyileşme, mülkiyetin her yoğunlaşması ve denetim altına alınması, [emperyalist genişleme yönündeki] eğilimi hızlandırıyor gibi görünmektedir. Uluslar, birbirlerinin peşi sıra makine ekonomisine adım atar ve gelişmiş sanayi yöntemlerini benimserlerken, imalatçıları, tüccarları ve finansörleri açısından ekonomik kaynaklarını kârlı bir şekilde kullanmak daha da zorlaşmaktadır... Her yerde aşırı üretim güçleri, yatırım arayışı içinde olan aşırı sermaye ortaya çıkmaktadır. Her işadamı üretim güçlerinin kendi ülkesindeki büyümesinin tüketimdeki büyümeyi aştığını, kârlı biçimde satılabilecek olandan daha fazla mal üretilebildiğini ve kazançlı bir yatırım bulabilenden daha fazla sermayenin mevcut olduğunu itiraf etmektedir. Emperyalizmin ana kökünü biçimlendiren, ilişkilerin bu ekonomik gidişatıdır."*

Hobson'ın eseri sosyalist değildi. O, emperyalizmi belirli yoğunlaşmış ekonomik ve mali çıkarların hâkimiyetine bağlıyor ve bozuk gelir dağılımını ve yerel ekonominin ihtiyaçları ele alan radikal reformların emperyalist dürtüye son verebileceğine inanıyordu. Yine de çalışması, aynı dönemde ortaya çıkmakta olan Marksist emperyalizm analizi üzerindeki etkisi nedeniyle daha da büyük bir önem kazanacaktı. Bu analizlerin en önemlisi Lenin'in, ilk kez 1916'da yayımlanan *Emperyalizm, Kapitalizmin En Yüksek Aşaması* isimli kitabıydı. Lenin'in analizinin ana amacı büyük güçler arasında Birinci Dünya Savaşı'na yol açan emperyalistler-arası rekabeti açıklamaktı. Ama Lenin analizini geliştirme sürecinde, emperyalizmin "mümkün olan en kısa tanımı... emperyalizm kapitalizmin tekelci aşamasıdır" tezini ileri sürerek, emperyalizmi tekelci sermaye ile ilişkilendiriyordu. Bu bağlam içinde bozuk gelir dağılımı ya da belirli tekelci şirketlerin

kâr gözeten hedefleri gibi şeylerin çok ötesine uzanan bir dizi ekonomik etkeni açığa çıkarttı. Tekelci kapitalizm rekabetçi kapitalizmin ötesinde, büyük firmalar ve banka sermayesinin bir ittifakı olan mali sermayenin ekonomiye ve devlete hakim olduğu, yeni bir aşama olarak görülüyordu. Rekabet ortadan kalkmış değildi, ama temelde ulusal ve uluslararası ekonominin büyük bir bölümünü kontrol altında tutmayı başaran göreli olarak az sayıdaki dev şirket arasında devam ediyordu. Bu anlamda tekelci kapitalizm, kendisini temelde küresel pazarlar için rekabet biçimi altında açığa çıkartan, emperyalistler-arası rekabetten ayrılamazdı. Dünyanın bunun bir sonucu olarak emperyal alanlara bölünmesi ve bu durumun yarattığı mücadele dolaysız biçimde Birinci Dünya Savaşı'na yol açacaktı. Lenin'in emperyalizm hakkındaki daha karmaşık perspektifi, basitçe fazla sermaye için yatırım kaynakları bulma gerekliliği üzerine odaklanmış olan tezin ötesine geçti. Lenin aynı zamanda kapitalizmin tekelci aşamasının küreselleşme koşullarından doğan, hammaddeler üzerinde dışlayıcı denetim ve yabancı pazarlar üzerinde katı denetim elde etme dürtüsünü de vurguladı.

Daha sonraki Marksist (ve radikal, Marksist-olmayan) analizler, Marx tarafından ortaya atılmış bir sorun olan, merkezle çevre arasındaki ayrım gibi, kapitalizmin tüm aşamalarına özgü olan, emperyalizmin daha genel özelliklerine Lenin'in kendisinden daha fazla odaklandılar. Ancak Lenin'in, sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesinin ve tekelci aşamanın doğuşunun kendisine eşlik ettiği, yeni, daha gelişmiş bir emperyalizm biçimi konusundaki kavrayışı, küreselleşmenin ileri bir evresindeki tekelci kapitalizm ile karakterize olan çağımızdaki önemini büyük ölçüde korudu. Aslında bu durum, kapitalizmin çevreye yönelik sistematik sömürüsü ve emperyalistler-arası rekabet koşullarının üzerindeki örtüyü ayrıntısıyla çekip alan, böylece imparatorun tüm çıplaklığıyla görülmesini sağlayan Marksist emperyalizm teorilerinin büyük başarısıydı; bu da, "emperyalizm" teriminin sıradan tartışmalarda giderek geri plana düşmesiyle sonuçlandı. Sovyetler Birliği varlığını sürdürdüğü ve çevrede güçlü bir anti-emperyalist devrimler dalgası açık seçik mevcut olduğu sürece, kapitalizm açısından uygarlığın yüceltilmesi adına emperyalizm kavramını açıkça savunmanın hiçbir olanağı yoktu. Birleşik Devletler'in, devrimlerle mücadele etmek ya da pazarların denetimini ele geçirmek üzere tüm üçüncü

dünya ülkelerine yaptığı askeri müdahaleler, emperyal hedeflerle değil, Birleşik Devletler'deki resmi söylem içinde değişmez biçimde Soğuk Savaş nedenleriyle açıklanıyordu.

EMPERYALİZMİN YENİ DÖNEMİ

1969'da Harry Magdoff tarafından yayımlanan *The Age of Imperialism* isimli kitap, Birleşik Devletler emperyalizminin ekonomisini ampirik biçimde inceleyerek Birleşik Devletler'in Vietnam Savaşı dönemindeki dış siyasetine ilişkin hakim görüşle en etkili, dolaysız hesaplaşma olma ayrıcalığına sahiptir.[3]

Magdoff'un çalışması, ABD ekonomik istatistiklerini kullanarak, yani onun ekonomik yapısına mümkün olan en dolaysız biçimde göz atarak, ABD emperyalizminin üzerindeki örtüleri çekip almayı hedeflediği için, basit ideoloji denilerek etkin biçimde görmezlikten gelinemezdi. Dolayısıyla savaşı protesto edenlerin çoğuna ilham verdiği gibi düzenin yaylım ateşiyle de karşı karşıya kaldı.

The Age of Imperialism emperyalizm eleştirisinin Birleşik Devletler solu içinde yeniden önem kazanmasını temsil etti. Magdoff, yaygın biçimde, ABD'nin dünyanın geri kalanı ile olan ilişkisinde, görünürdeki bir "izolasyonist ekonomi"nin eşlik ettiği müdahaleci bir dış siyasetin mevcudiyetinden doğan bir anormallik olarak görünen şeyi hedef alarak, ABD ekonomisinin aslında izolasyonist olmak dışındaki her şey olduğunu gösterdi. Burada yurt dışına yapılan doğrudan yabancı yatırım akışlarının, geriye dönen bir kazanç akışı yaratma etkisi üzerinde odaklandı. Magdoff yaygın biçimde yapılan çok uluslu şirket ihracatı ya da yabancı yatırımlarının basitçe gayri safi milli hasıla ile kıyaslanması hatasını eleştirdi. Daha ziyade bu ekonomik akışların önemi yalnızca bu akışların sermaye malları, sanayi gibi, ekonominin stratejik sektörleriyle ilişkilendirilmesi ile; ya da yabancı yatırımlardan doğan kazançların mali olmayan yerli yatırımlardan elde edilen kârlarla kıyaslanmasıyla anlaşılabilirdi. Magdoff bu bağlamda,

3) Hem *The Age of Imperialism: The Economics of U.S. Foreign Policy* hem de Magdoff'un 1978 tarihli kitabı, *Imperialism: From the Colonial Age to the Present*, (Türkçesi, *Sömürgecilik Çağından Günümüze Emperyalizm*, Ekim 2006, İstanbul, Kalkedon Yayınları) Monthly Review Press tarafından basılmıştır. Magdoff'un eseri hakkındaki yukarıdaki tartışma Phillip Arestis ve Malcolm Sawyer, A Biographical Dictionary of Dissenting Economists (Northampton, Mass.: Edward Elgar, 2000), içindeki John Bellamy Foster, "Harry Magdoff," sf. 385–94'den alınmıştır.

yabancı yatırımlardan doğan kazançların 1950 yılında, Birleşik Devletler'in mali olmayan ulusal şirketlerinin tüm vergi sonrası kârlarının yaklaşık yüzde 10'undan 1964 yılında yüzde 22'sine yükseldiğini gösteren veriler sunmuştur.

Bu çalışma ayrıca ABD sermayesinin, doların dünya ekonomisi içindeki hakim pozisyonuna ve üçüncü dünyadaki borç tuzağının büyümesine dayalı olan uluslararası mali genişlemesi hakkındaki tezleri ile önem kazanmaktadır. Magdoff tam da bu noktada yabancı borçlara yönelik sürekli bağımlılığa içsel olan "geriye akış süreci"nin de bir ilk açıklamasını sunmaktadır. "Eğer bir ülke, diyelim ki, yılda 1.000 dolar borç alırsa", diye yazmıştır, "çok geçmeden borç faizlerinin ödemesi her yıl para akışından daha yüksek olacaktır". Yıllık 1.000 dolarlık bir borcun, yüzde 5 faizle "20 yıl içinde eşit taksitlerle geri ödenmesi" basit örneğini varsaydığımızda, beşinci yılda yıllık borcun aşağı yukarı yüzde 50'sinin borç faizine gideceği; onuncu yılda borcun aşağı yukarı yüzde 90'ının borç faizine ayrılacağı; on beşinci yılda ise, faiz ve amortisman için giden paranın borcun kendisinden büyük olacağı; ve yirminci yılda da "borçlunun yeni borç aldığı her bir 1.00 dolar için geçmişteki borcuna 1.50 dolardan daha fazla ödediği" görülmektedir.

Magdoff, bir ülkenin bu tuzaktan her yıl borç almayarak, ama bunun yerine borç alınan parayı borçlanmayı önlemek ve hatta geçmişteki borçları ödemek için kaynaklar yaratmak amacıyla sanayisini geliştirmek üzere kullanabilmesi mümkün değil midir, diye sormaktadır. Yanıtın büyük bir bölümü geri ödemenin alacaklı ulusun para biriminde yapılmasının gerekmesi nedeniyle, borcun yalnızca (büyüme oranına bağlı olmaksızın) ihtiyacı duyulan yabancı parayı sağlamaya yeterli ihracat yapılması halinde geri ödenebilecek olması gerçeğinde saklıdır.

1969 yılı kadar erken bir tarihte, yani üçüncü dünyanın borç sorununun kritik bir hal almasının çok öncesinde bile, Magdoff, "azgelişmiş dünyanın borç faizlerindeki büyüme ihracatındaki büyümeden çok daha hızla artmıştır. Bu yüzden borç yükü daha da ezici bir hale gelmiş ve önde gelen sanayi ülkeleri ile onların Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu gibi uluslararası örgütlerine olan bağımlılık da buna göre artmıştır" gözleminde bulunmaktadır.

Magdoff'a göre, kendisini 20. yüzyılın sonlarında ifade ettiği biçimiyle

emperyalizmin özü, tekelci sermayenin ABD hegemonyası koşulları altındaki küreselleşmesiydi. *The Age of Imperialism*'in son sayfalarında şöyle denilmektedir:

> *"Tipik uluslararası şirket artık dev petrol şirketleriyle sınırlı değildir. Operasyonlarının yüzde 15 ila yüzde 20'si yabancı etkinliklerle bağlantılı olan ve bu payı artırmak için de bütün çabaları göstermekte olan bir General Motors ya da General Electric de benzer biçimde çalışıyor olabilir. Bu uluslararası firmalar için dünya çapındaki bir temelde en düşük birim üretim maliyetlerine ulaşmak belirgin bir hedeftir. Mutlaka açıkça belirtilmemiş olmakla birlikte, bir başka hedefleri de, Avrupa Ortak Pazarı'ndaki birleşme hareketlerinde en üst sıraya yerleşmek ve dünya pazarlarının Birleşik Devletler pazarlarındaki kadar büyük bir parçasını denetlemektir."*

Magdoff'un 1978 yılında yayımlanan *Imperialism: From the Colonial Age to the Present* adlı kitabında yer alan makalelerin çoğu emperyalizmin tarihiyle ilgili yanlış anlamalarla uğraşmaktadır. Bu bağlamdaki en önemli olan vurgu Magdoff'un, "Emperyalizm Gerekli midir?" sorusuna verdiği cevaptır. Kapitalizm ve emperyalizm tamamen ayrı kategoriler oldukları emperyalizmin mutlaka kapitalizme atfedilemeyeceği yolundaki yaygın yanlışa yanıt olarak, kapitalizmin başından itibaren bir dünya sistemi olduğunu ve emperyalist genişlemenin sözcüğün geniş anlamıyla her zaman kâr arayışının kendisi kadar sistemin bir parçası olduğunu ileri sürüyordu. Aynı zamanda solda yer alan ve emperyalizmin başlangıçtan itibaren kapitalizmin küreselleşme eğilimlerine içsel olduğunu kabul etmekten çok, modern emperyalizme dair bir analizi özel bir ekonomik kriz ya da sermaye ihracı ihtiyacı teorisi yoluyla türetmek isteyenlere karşı da tezler ileri sürdü. Kapitalizmin ekonomik hareket yasalarının modern emperyalizmin gerçekliğini ortaya çıkarmadaki önemine rağmen, herhangi bir basit, mekanik, (politik, askeri ve kültürel öğelerden koparılmış) dar ekonomik açıklamalardan kaçınılmalıydı. Nihai nedenler daha çok, kapitalizmin 16. yüzyıldan bugüne kadarki tarihi gelişmesinde bulunmalıydı. Magdoff "emperyalizmin ortadan kaldırılması" diye bitiriyordu "kapitalizmin alaşağı edilmesini gerektirir".

EMPERYALİZM KAVRAMININ JANDARMALIĞI

Burjuva çevreler bu ve bununla ilgili tezlere "emperyalizm" deyimini (kapitalizmle bağlantılı olduğu sürece) kabul edilebilir söylem alanının hep daha da çok dışına atarak; onu safiyane ölçüde ideolojik bir terim gibi karakterize ederek yanıt verdiler. Aynı zamanda özel olarak "ekonomik emperyalizm" kavramını, onu çapsız sosyal bilimlerin dar, kompartımanlaştırma yöntemi içinde, politik emperyalizm, kültürel emperyalizm vb.'den kopartarak ve özel eleştiri konusu haline getirerek izole etmeye yönelik girişimler de mevcuttu.[4] Marksist ve radikal emperyalizm yaklaşımlarına yönelik bu saldırılar öylesine büyük bir etkiyle başarılı oldular ki, 1990 Kasımı'nda Prabhat Patnaik, *Monthly Review* için "Whatever Happened to Imperialism?" ("Emperyalizme Ne Oldu?) başlıklı bir makale yazarak emperyalizm teriminin Birleşik Devletler ve Avrupa'daki sol analiz içinde neredeyse tamamen ortadan kaybolması sorununu gündeme getirdi. Bu durumun Nikaragua, El Salvador, Guatemala, Grenada ve Panama gibi ülkelere yapılan (hem açık hem de örtülü) Birleşik Devletler askeri müdahaleleri esnasında ve çok uluslu şirketlerin dünyanın her tarafındaki açgözlü rolüne (örneğin, Union Carbide'in Hindistan'da binlerce insanı öldürmesi) karşın yaşanıyor olması ise özel olarak çok şaşırtıcıydı.

"Daha genç Marksistler" diye yazıyordu Patnaik, "deyimden bahsedildiğinde şaşırmış görünüyorlar. Günün yakıcı sorunları... emperyalizme herhangi bir atıfta bulunulmaksızın tartışılıyor... Konu Marksist yayınların, özellikle de son nesil yayınların sayfalarında kelimenin tam anlamıyla yok oldu." Emperyalizmin tarihi ve teorisinin artık tartışılmadığına dikkat çekiyordu.

Bu durumun tarihsel önemi küreselleşme üzerine verilen mücadele ve

---

4) Bunun en açık örneği Steven J. Rosen ve James R. Kurth, *Testing Theories of Economic Imperialism* (Lexington, Massachusetts: Lexington Books, 1974)'dur. Bu ciltteki kritik bir makalede, Harry Magdoff "emperyalist sorunun aslında ayrılamaz olan kilit öğelerini ayrı kompartmanlara yerleştiren" bir "analitik çerçevenin" hatalı olduğu sonucuna varmaktadır. "Askeri, politik ve ekonomik konuları açıkseçik biçimde ayrıştırma girişimi en temelde duran şeyin ihmal edilmesine neden olmaktadır: Bu öğelerin karşılıklı bağımlılığı ve karşılıklı ilişkisi. "Ulusal çıkar" soyutlaması da dahil, bu tür bir düşünme biçimi, ortodoks sosyal bilimlerde oldukça gelenekseldir; bu da ya emperyalizmin büyümesini ve önemini ya da [yeni] emperyalizmin tekelci kapitalizm içindeki köklerini kavrama konusundaki tarihsel yeteneksizliğinin açıklanmasının çok ötesine uzanan bir gerçek." Magdoff, age içinde, sf. 86.

yeni Balkan Savaşları ve daha sonra da, 11 Eylül'de New York Dünya Ticaret Merkezi'ne ve Pentagon'a yapılan saldırılar ve bunu takip eden Terörizme Karşı Savaşa verilen yanıt içinde ortaya çıkan bir ideolojik bölünmede görülebilir. Bir yanda, burjuva aydınlar, özellikle de Birleşik Devletler ve NATO'nun genişleyen askeri operasyonları karşısında ve aynı zamanda Birleşik Devletler'in Dünya Ticaret Örgütü'nü (WTO) desteklemesi gibi konulara bir yanıt olarak, emperyalizm kavramını dünyanın tek süper gücünün yumuşak emperyalizmi ya da faydalı hegemonyası olarak sunulan şeyi biraz daha cilalayabilmenin bir aracı olarak yeniden sahiplenmeye giderek daha da istekli hale geldiler. Diğer taraftan, post-Marksist ve bir zamanların radikal düşünürleri de çoğunlukla emperyalizm kavramını kapitalizmden, küresel sömürüden ve ekonomik emperyalizmden kopartarak ve terimin politik söylem içinde kabul edilemez olması nedeniyle dışarıda bırakılması gerektiğini ileri sürerek, onun klasik Marksist anlamındaki her türlü kullanımını eleştirme rolünü üstlendiler.

Bu en sonuncusuna bir örnek, Tom Barry'nin internetteki 11 Mart 2002 tarihli *Foreign Policy in Focus http://fpif.org*'ta yer alan, görünüşte 11 Eylül saldırılarına ve Terörizme Karşı Savaş'a yanıt vermekte olan "A Return to Interventionism," ("Müdahaleciliğe Bir Geri Dönüş") adlı makalesidir. 1970'li yıllardaki daha eski yazılarında emperyalizm kavramını kabullenmekte hiç tereddüt etmeyen Barry, *A Return to Interventionism*'de ileri sürmektedir ki,

> *"Özellikle de, yeni ve eski soldaki bazıları için bu [Vietnam dönemi] "Emperyalizm Çağı", Birleşik Devletler'in kaynaklar ve "gelişen" dünya üzerindeki denetimini güvence altına aldığı bir dönemdi. Bu anti-emperyalizm eleştirisinde, temelde, ABD'nin, Güney Vietnam gibi, görünüşe göre ekonomik sonuçları bu denli sınırlı olan yerlerle neden bu denli ilgilendiğini açıklamamış olmasından kaynaklanan analitik bir zayıflık mevcuttu. Emperyal Amerika eleştirisi de, Amerika Müdahaleciliğinin idealist yönünü; dünyanın geri kalanına özgürlük ve demokrasi getirmeye yönelik Wilsoncu zorlamayı açıklamak açısından yararlı değildi. Eğer amaç Birleşik Devletler'in dış politikasını reforme etmek idiyse, Birleşik Devletler'i kaçak bir emperyal güç olarak eleştirmek, ne Birleşik Devletler politikasını yapanlar, ne de kamuoyu açısından işe yaradı.*

Birleşik Devletler dış siyasetinde üçüncü dünyadaki baskı ve askeri müdahaleleri destekleme yönündeki eğilimi süzgeçten geçirmenin bir aracı olarak işe yarayan şeyin insan hakları eleştirisi olduğu görüldü."

Bu bakış açısına göre, "ABD politika üreticilerine", yani, egemen güç sisteminin temsilcilerine, emperyalizm kavramının benimsetilememiş olması (artı beyni yıkanmış bir nüfusun; kısmen Birleşik Devletler'in karıştığı yüzlerce müdahaleden ya da emperyalizm teriminin daha geniş anlamından habersiz olması nedeniyle, terimin ABD tarihi ile herhangi bir ilişkisini kuramıyor olmaları) gerçeği, kavramdan tamamen vazgeçilmesi için yeterli bir sebepti. Ne de olsa Birleşik Devletler temelde, şurada ya da buradaki birkaç sapma hariç, "dünyanın geri kalanına özgürlük ve demokrasi götürmeyi" hedeflemiş değil miydi? Tam da bu makalenin yazıldığı dönemde, ABD ordusu Afganistan'da bir savaş yürütüyor, Orta Asya boyunca üsler inşa ediyor ve Filipinler ile başka yerlerde müdahaleler başlatıyordu. "Emperyalizm Çağı" kavramı ABD solu tarafından eleştirildiği sırada, burjuva uzmanlar ve politik kimlikler Birleşik Devletler'in başını çektiği yeni bir emperyalizm çağını göklere çıkarıyorlardı.

Emperyalizm kavramının daha etkili bir sol eleştirisi Michael Hardt ve Antonio Negri'nin Harvard University Press tarafından basılan *İmparatorluk* (2000) kitabıyla gündeme geldi. Hardt ve Negri'ye göre emperyalizm Vietnam Savaşı ile sona ermişti. Birleşik Devletler'in askeri gücünü Irak'ın üzerine saldığı 1991 Körfez Savaşı, bu yazarlara göre, "[Birleşik Devletler'in] kendi ulusal motiflerinin bir fonksiyonu olarak değil, küresel hak adına" yürütülmüştü. "...ABD dünya jandarması emperyalist çıkarlar için değil, emperyal çıkarlar için [yani merkezi ve sınır olmayan İmparatorluğun çıkarları için]di. Bu anlamda Körfez Savaşı gerçekten de, [baba] George Bush'un iddia ettiği gibi, yeni bir dünya düzenini başlattı". Kitaplarının başka bölümlerinde şöyle ilan ettiler: "Birleşik Devletler ve aslında bugün hiçbir ulus-devlet, emperyalist bir projenin merkezini oluşturamaz." İşte tam olarak, Birleşik Devletler ile klasik sömürücü anlamıyla emperyalizm arasındaki herhangi bir ilişkiyi inkar eden, aynı zamanda da ABD egemenliğinin ve gücünün genişlemesini "imparatorluğun" ve uygarlaştırıcı "emperyal" rolün (ABD Anayasası'nın küresel sahnede yaygınlaşmasının) bir yansıması olarak gören bu konum, *New York Times*, *Time* dergisi,

The London Observer ve *Foreign Affairs* gibi yerlerde Hardt ve Negri'nin kitabına yönelik kabından taşan cömert övgülerde vurgulanan konumdu.

Daha yakınlarda ise, Students for a Democratic Society eski başkanı ve şimdi Columbia'da Gazetecilik ve Sosyoloji profesörü olan Todd Gitlin, *New York Times*'da yazdığı kısa bir köşe yazısında (5 Eylül 2002) şöyle diyordu:

> *"Amerikan solu... kendi tek-taraflılıkçı versiyonuna sahipti. [11 Eylül] saldırılar konusundaki sorumluluk, sağın bütün iyi güçlerin bir şekilde Amerikalı olduğu ve Amerikalı olması gerektiği düşüncesinin mükemmel bir yankısı olarak, bir şekilde, Amerikan emperyalizmine aitti, çünkü tüm sorumluluk Amerikan emperyalizmine ait olmalıydı. Radikal soldaki aydınlar ve aktivistler merhamet ya da savunma konusunda fazlaca dertlenmek zorunda değiller... El Kaide hakkında pek az şey bilmelerine rağmen, onu, Vietnam bataklığı dosyasının içindeki Taliban'a yönelik Amerikan saldırıları ve anti-emperyalizmin içine yerleştirdiler. Onlar için bayrağı sallamamak acil bir dava halini aldı... Vietnam sonrasının liberalleri, 60'lardaki bayrak fobisinden ve yansıtıcı olumsuz ruh halimizden kurtulmuş bir halde, şimdi özür dilemeyen ve yılmaz bir liberal yurtseverliği benimsemek üzere, yeni bir açılıma gitmektedirler."*

Zararsız olduğu varsayılan bir Amerikan "emperyalizmini" açıkça göklere çıkaran makaleler yayımlayan bir düzen medyasında yazan Gitlin için, bütün "Amerikan emperyalizmi" suçlamaları sol tarafından devreye sokulan bir çeşit aşırı çarpılmadır. Suudi Arabistan'dan çıkan İslamcı köktendincilerin (El Kaide'nin kendisi de dahil) yüzlerini Birleşik Devletler'e döndürmelerine neden olan şeyin, Birleşik Devletler'in 1991'de Irak'a karşı başlattığı savaşın bir sonucu olarak Suudi Arabistan'da bulunan daimi askeri üslerin varlığı olmasına boş verin. Usame bin Ladin'in terörist eğitimini Afganistan'daki Sovyetler'e karşı Birleşik Devletler tarafından desteklenen İslamcı köktendincilerin savaşı sırasında almış olmasına boş verin. Saddam Hüseyin'in İran-Irak Savaşı sırasında (ve aslında tam da Kuveyt'i işgal ettiği ana kadar) Birleşik Devletler'in eski bir emperyal işbirlikçisi olmasına boş verin. Ve Suudi Arabistan'ın ve Irak'ın bilinen petrol rezervleri açısından dünyanın birincisi ve ikincisi olmalarına ya da Afganis-

tan'ın, dünyanın doğal gaz ve petrol rezervleri açısından en zengin bölgelerinden birisi olan Orta Asya'ya açılan geçit yolu olması gerçeğine de boş verin. Nihayet, Birleşik Devletler'in şimdi Orta Asya boyunca askeri üsleri olduğuna ve burada kalmaya niyetli olduğuna da boş verin. Bir şekilde, bütün bunlara ve Amerika'nın varsayılan "emperyalizminin" şu anda, burjuva çevrelerde bunca övülüyor olmasına rağmen, sol, Amerikan emperyalizmi konusunu, Birleşik Devletler dış politikasına yönelik eleştirinin bir parçası olarak ortaya atma iznine sahip değildir. Eğer emperyalizm yeniden keşfedilecekse bu sadece belirli kısıtlanmış ideolojik sınırlar dahilinde yapılacaktır.

KÜRESEL ZENGİN DAHA DA ZENGİNLEŞİYOR, KÜRESEL YOKSUL DAHA DA YOKSULLAŞIYOR

Emperyalizmin burjuva çevreler içinde yeniden keşfedilmesinin en önemli yönü ABD askeri ve politik egemenliğini, bu egemenliği; Marksist emperyalizm teorileri tarafından vurgulanan ve yeni küreselleşme karşıtı anti-kapitalist hareket tarafından aydınlatılan türden bir zengin ve yoksul uluslar arasında büyüyen uçurum nosyonundan kopartarak, haklılaştırmaktır. Bu yeni küresel anti- kapitalist hareketin yarattığı etkinin bir göstergesi küresel düzenin ve onun müttefiklerinin, yaptıklarını savunmayı ne denli gerekli görmeye başlamış olmalarıdır. Bu savunmanın büyük bir bölümü küreselleşme karşıtlarının neden söz ettiklerini bilmedikleri iddiasından oluşmaktadır. Amerikan emperyumu her zamankinden daha hakim bir görünümdeyse de, bize söylendiğine göre, bunun ekonomik sömürü ile hiçbir ilgisi yoktur.

Bu duruma uygun bir örnek 15 Ağustos 2002'de *New York Times*'ta, ekonomi sayfasının düzenli köşe yazarlarından olan Virginia Postrel'in yayımladığı bir makaledir. "The Rich Get Richer and the Poor Get Poorer. Right? Let's Take Another Look" ("Zengin Daha da Zenginleşiyor ve Yoksul Daha da Yoksullaşıyor. Öyle mi? Bir Başka Biçimde Bakalım') gibi ilginç bir başlığı olan bu makalenin yayımlanması, Ağustos ve Eylül 2002'de Johannesburg'ta yapılan Sürdürülebilir Kalkınma Dünya Zirvesi'nin tam öncesine denk getirildi. Postrel'in makalesinin hedefi, "Eşitsizlik küreselleşme dönemi içinde; ülkeler içinde ve ülkeler arasında artıyor" sözleri alıntı yapılan Noam Chomsky'nin çürütülmesiydi. Postrel'e göre,

sadece Chomsky değil, Birleşmiş Milletler örgütlü verilerine dayalı olarak aynı sonuçlara varmış olan 1999 Birleşmiş Milletler İnsani Gelişme Raporu da ölümcül biçimde yanılıyordu.

Postrel'e ve öteki küreselleşme ve serbestleştirme savunucularına göre, Chomsky'nin ve Birleşmiş Milletler'in iddialarının neresi yanlıştı? Israr ettiklerine göre, veriler hatalıydı.

> *"Birleşmiş Milletler raporu ve diğerleri, zengin ve yoksul bireylere değil, en zengin ve en yoksul ülkeler arasındaki gelir uçurumuna bakıyorlar. Bu demektir ki dev ülkelerin eski yoksul vatandaşları daha da zenginleşmiş olabilirler ve yine de bu durum verilerde düzgün biçimde gösterilmemiş olabilir."*

Burada, küresel sistemin yeni-liberal savunucuları iki ayrı sorunu; ülkeler arasındaki uçurum ve dünya nüfusunun eşitsiz gelir dağılımı sorunlarını birbirine karıştırıp bulandırmaktadırlar. Aslında bu ikisi arasında meşru bir fark vardır. Ülkeler arasındaki uçurumu incelemede ülke büyüklüğünün bir yeri yoktur. Dünya ekonomisi farklı devletler aracılığıyla işler. Kapitalizmin tarihi, zengin ve yoksul devletler arasındaki uçurumun büyümesiyle farklılaşır; bu uçurumsa zengin ülkelerin büyük ölçüde diğer ulusları sömürmesi gerçeğiyle farklılaşır. Bu bazen, bir küçük devletler gurubunu sömüren büyük bir devlettir. Diğer durumlarda, daha büyük devletlerin artı değerine el koyan küçük bir devlettir. Günümüz Birleşik Devletler İmparatorluğu'nu ve eski Britanya İmparatorluğu'nu düşünün.

Kendilerini Amerikan emperyalizminin zararsız karakterini göstermeye adamış olan küresel kapitalizm ideologları, küreselleşmenin ve serbestleştirmenin büyük ve küçük uluslar arasında ekonomik eşitliğe yol açacağında ısrar ediyorlar. Ancak, Birleşmiş Milletler tarafından gösterilen gerçekler, kesin bir şekilde böyle olmadığını ispat ediyor. Tam tersine, devletler arasındaki uçurum genişlemektedir.

Yine de *New York Times* bununla ilgilenmemektedir. O insanları umursamaktadır. Postrel yazıyor:

> *"Son otuz yıl içinde... dünyanın en büyük iki ülkesi, Çin ve Hindistan, ekonomik olarak ileri geçmiştir. Göreceli olarak büyük nüfusları olan diğer Asya ülkeleri de öyle. Sonuç şudur ki, 2,5 milyar insan yaşam stan-*

dartlarının zaten gelişmiş olan ülkelerde bulunan bir milyar insanınkine doğru yükseldiğini görmüştür; küresel yoksulluk azalmış küresel eşitlik artmıştır. Bireylerin bakış açısından bakıldığında, ekonomik serbestleşme büyük bir başarı olmuştur."

Ne örnek ama! Hindistan'ın küresel yoksulluğun azalmasına yaptığı katkıya bir bakalım. En son Dünya Bankası raporuna göre, Hindistan nüfusunun yüzde 86'sı günde 2.00 dolardan az bir parayla yaşamaktadır.[5] 1983'te, Hindistan'daki gelir sahiplerinin en üstte bulunan yüzde 10'u hane halkı gelir/kazançların yüzde 26.7'sine tekabül ediyordu, 1992'de payları yüzde 28.4 oldu ve 1997'ye gelindiğinde, yüzde 33.5'e yükseldi. Ne de hoş bir artan eşitlik işareti! (Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Raporu, 1990, 1996, 2003 baskıları).[6]

Şimdi, Çin örneğini ele alalım. Otuz yıl önce Çin dünyanın en eşit ulusuydu. Sonra politik önderler kendi hedeflerinin peşine düşmek üzere başka bir yola girdiler. Daha önceki eşitlik önceliği yerine, vatandaşlara zenginleşmenin iyi bir şey olduğu söylendi. Özel girişim teşvik edildi, kapı yabancı yatırımlara daha çok açıldı, Çin devleti Birleşik Devletler çok uluslu şirketleriyle içli dışlı oldu, küreselleşme selamlandı, Dünya Bankası ülkeye girdi ve Çin yakın bir zamanda DTÖ'nün üyesi oldu.

Sonuç, hakim dogmanın beklediği ve Postrel ile öteki neoliberal küreselleşme savunucularının basitçe varsaydığı şeyin tam tersi oldu. Bir zamanlar eşitliğe adanmışlığıyla farklılaşan Çin, giderek eşitsiz bir hale geldi. O kadar ki doksanlı yılların sonunda, Çin'deki gelir dağılımı Birleşik Devletler'deki bozuk gelir dağılımına çok benzer bir hal aldı.

---

5) Bu bilgi, bu tür bilgilerin ulaşılabilir olduğu 1992 için geçerlidir. 2 dolar sınırı satın alma paritesine dayandırılmıştır. Bu da bu verinin, fiyatlarda ülkeden ülkeye olan farklılıkların mümkün olduğunca dışarıda bırakılarak, 2 dolarla satın alınabilecek tüketici mallarının verili bir demetinden ne miktarda alınabileceğinin belirlenebileceği biçimde uyarlanmış olduğu anlamına gelmektedir.

6) Bu veriler Dünya Bankası'nın gelir dağılım tablolarından; "Poverty and Income Distribution" başlıklı Dünya Kalkınma Raporu'nun son baskılarından alınmıştır. Dünya Bankası gelir dağılımının yüzdelik paylarını hesaplarken çeşitli ülkeler tarafından yapılan hane halkı gelir ya da harcama araştırmalarına dayanmaktadır. Verilerin kıyaslanabilir olmasını güvence altına almak üzere, Dünya Bankası uzmanları mümkün olduğu zaman gelir verilerinden çok hane halkı harcamalarını kullanmaktadırlar. Hindistan örneğinde atıfta bulunulan veriler, kişi başına hane halkı harcamalarına dayandırılmıştır.

ABD ve Çin'de Gelir Dağılımı

Gelir ya da Tüketimin Yüzdelik Payı

	En düşük % 10	En düşük % 20	En yüksek yüzde % 20	En yüksek yüzde 20
Çin	2.4	5.9	30.4	46.6
ABD.	1.8	5.2	30.3	46.4

* Ulaşılabilir verilere bağlı olarak Dünya Bankası iktisatçıları gelir dağılımını ya gelir ya da tüketim olarak hesaplayacaklardır.

Kaynak: Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Raporu 2000/2001, ABD verileri 1997, Çin verileri 1998 için geçerlidir.

Aslında, gelirin dünya çapında dağılımı hakkında somut bir dizi veri mevcuttur. Bu bilgiler, Dünya Bankası iktisatçılarından Branko Milanovic tarafından yapılan yetkin ve eksiksiz bir çalışmayla geliştirildi. Dünya Bankası'nın bilgisayarlarına gömülmüş olan, inanılmaz miktardaki istatistiksel veriyi ortaya çıkardı. Çalışması, 1988 ve 1993 yıllarındaki dünya gelir dağılımının hikayesini anlatmaktadır. Çalışma, aslında, eşitsizliğin bu yıllar sırasında arttığını göstermektedir. (bakınız Tablo 2)

Tablo 2
Dünya Gelir Dağılımı: Nüfus ve Gelirin Toplam Yüzdesi

Gelir ya da tüketimin Yüzdelik Payı*

Dünya toplam yüzdesi	Dünya geliri toplam yüzdesi	
	1988	1993
en düşük % 10:	0.9	0.8
en düşük % 20:	2.3	2.0
en düşük % 50:	9.6	8.5
en düşük % 75:	25.9	22.3
en düşük % 85:	41	37.1
en yüksek % 10:	46.9	50.8
en yüksek % 5:	31.2	33.7
en yüksek % 1:	9.3	9.5

Kaynak: Branko Milanovic (World Bank, Development Research Group), "True World Income Distribution, 1988 ve 1993: First Calculation Based on Household Surveys Alone." The Economic Journal , 112 (Ocak 2002), sf. 51-92.

Dikkat edilirse 1993'de en üst yüzde 5'lik dilim en alttaki yüzde 75'lik dilimi çok çok aşan bir gelir payına sahipken ve bu pay giderek en alttaki yüzde 85'lik dilimin payına yaklaşırken, 1993'de en tepedeki yüzde 1'lik dilimin dünya gelirinin en alttaki yüzde 50'lik diliminden daha fazlasını (yüzde 9.5) aldığı görülmektedir. (Milanovic veriyi, burada gösterildiğinden daha ayrıntılı biçimde araştırmış ve en tepedeki yüzde 1'lik dilimin bu dünyadaki insanların en alttaki yüzde 57'iyle aynı gelire sahip oldukları sonucuna ulaşmıştır.) Bu rakamlar, tam da zengin ile yoksul arasındaki uçurumun genişlemesi; yani sistemin şimdi küresel bir operasyon alanına sahip olan bu yasası yoluyla gelişen kapitalizmin tarihinden beklenmesi gereken rakamlardır. Bu türden küresel bir sömürü, emperyalizmin, kapitalizme temel olan ve ondan birikimin kendisi kadar ayrılamaz olan, çekirdeğidir. Fakat şüphesiz ki bu, kendisine bağlı olan politik, askeri ve kültürel (ırksal) öğelerle karmaşık bir tarihi temsil eden emperyalizmin tamamı değildir. Marksist yaklaşımda, ekonomik emperyalizm, hepsi de küresel kapitalist gelişmenin birer parçası olan bu öteki özelliklerden gerçekten de ayrılabilir değildir. Tıpkı kâr arayışı gibi, onun bu arayışını genişletmeyi ve hâkimiyetini dünya çapında yaygınlaştırmayı hedefleyen askeri ve politik gücü de Amerikan İmparatorluğu'nun kurt kapanıdır; ABD şirketlerinin ve ABD devletinin çıkarlarını ilk ve en önemli sıraya koyar.

Emperyalizmin burjuva çevrelerde yeniden keşfedilmesi yalnızca bu süreçlerin, özellikle de Birleşik Devletler'deki yönetici çevrelerde, kaçınılmaz bir şey olarak; kendisinden kaçış olmayan bir gerçeklik olarak sunulması anlamına gelmektedir. Ancak, emperyalizmin bu yeni aşamasına karşı isyan, açıkçası henüz daha yeni başlamaktadır. Dünya nüfusunun büyük bir kısmı, ABD'li üstatların güvenli biçimde unuttukları şeyi, yani ABD emperyalizminin geçmişin sömürücü imparatorluklarına benzediğini ve muhtemelen de geçmişin imparatorluklarının içerden ve kapıda bekleyen "barbarlardan" gelen isyanlarıyla aynı kaderi paylaşacağını bilmektedirler.

İKİNCİ BÖLÜM:
BARBARLIĞIN İMPARATORLUĞU

Kipling, "Beyaz Adamın Yükü" ve ABD Emperyalizmi

İmparatorluk retoriğinin sınır tanımadığı bir dönemde yaşıyoruz. Ağustos ayında, Londra kökenli *Economist* dergisi, "Amerika ve İmparatorluk" hakkındaki özel raporunda, Birleşik Devletler'in, İran ve Suriye'de "barışçıl biçimde etkilenen... rejim değişiklikleri" olması halinde, "Ortadoğu boyunca beyaz adamın yükünü omuzlamaya gerçekten hazır olup olmadığını" soruyordu. Verdiği yanıt "pek de böyle değil" idi; ABD'nin imparatorluk konusundaki kararlılığı bu kadar ileri gitmiyordu. Ancak, çarpıcı olan, sorunun bir kez sorulmuş olmasıydı.

Afganistan ve Irak'taki bugünkü ABD savaşları, gözlemcileri 21. yüzyılın "yeni" emperyalizmi ile on dokuzuncu ve 20. yüzyıl başlarının emperyalizmi arasında benzerlikler ve tarihsel bağlantılar olup olmadığını sormaya yöneltiyor. BBC savunma muhabiri Jonathan Marcus'un, birkaç ay önce yaptığı yorumda olduğu gibi:

> *"Hatırlanmalıdır ki yüzyıldan fazla bir süre önce, Britanyalı şair Rudyard Kipling "Beyaz Adamın Yükü" diye adlandırdığı ünlü şiirini*

yazmıştı; bu, imparatorluk sorumluluğu konusunda Londra'ya değil Washington'a yöneltilmiş ve onun Filipinler'de yeni oluşan emperyal sorumluluklarını konu alan bir uyarıydı. Başkan George W. Bush'un Kipling şiirinin okuru olup olmadığı açık değil. Ama Kipling'in duyarlılıkları bugün de şiirin yazılmış olduğu İspanyol-Amerikan Savaşı'nın hemen ertesindeki günlerde olduğu kadar anlamlı. (17 Temmuz 2003)"

Emperyalizmin öteki bir dizi modern-zaman savunucusu da, Kipling'in aşağıdaki dizelerle başlayan şiiri ile bağlantılar kurmaktadırlar:

- *Beyaz Adamın Yükü'nü omuzla*
- *Soyunun en iyisini yay ortaya**

Kipling'in "Beyaz Adamın Yükü" şiiri hakkındaki bu ani ilgi canlanmasının nedenlerini tartışmadan önce, şiiri bağlamına yerleştirmek üzere ABD emperyalizminin tarihi ile ilgili bazı arka plan verilerini sunmak gerekmektedir.

İSPANYOL-ABD SAVAŞI'NDAN FİLİPİN-ABD SAVAŞI'NA

Birleşik Devletler 1898 İspanyol-Amerikan Savaşı'nda, Karayipler ve Pasifik'teki İspanyol sömürgelerini ele geçirerek, ilk kez bir dünya gücü olarak ortaya çıktı. Küba'da olduğu gibi, Filipinler'deki İspanyol yönetimi de ulusal bir kurtuluş mücadelesinin yükselmesine neden olmuştu. Manila'nın 1 Mayıs 1898'de ABD tarafından denizden bombalanması ve İspanyol donanmasının tahrip edilmesinin hemen sonrasında, Amiral Dewey sürgünde bulunan Filipinli devrimci önder Emilio Aguinaldo'yu Hong Kong'dan getirtmek üzere bir hücumbot gönderdi. Birleşik Devletler, savaşı ABD birliklerinin gelebilmesi öncesinde tırmandırmak amacıyla, Aguinaldo'nun İspanyollara karşı yeni bir isyana önderlik yapmasını istiyordu. Filipinliler öylesine başarılı oldular ki iki aydan kısa bir sürede, neredeyse tüm takım ada Filipinlilerin ellerine geçerken, ana Luzon adasında-

*-Take up the White Man's burden
-Send forth the best ye breed

ki tüm İspanyolları yenecek, başkent Manila'da geriye kalan İspanyol birliklerini bozguna uğratacaklardı. Haziranda, Filipinli önderler ABD modeline dayanan kendi bağımsızlık bildirgelerini ilan ettiler. ABD birlikleri nihayet temmuz ayının sonunda ulaşabildiklerinde Manila'da gizlenen 15 binlik İspanyol birliği kenti saran Filipinler ordusu tarafından kuşatılmıştı; böylelikle ABD güçleri de bu geriye kalan İspanyol birlikleri ile uğraşmak için Filipin hatlarını geçme izni istemek zorunda kaldılar. İspanyol ordusu Manila'yı 13 Ağustos 1898'de yalnızca birkaç saat süren bir çatışmadan sonra ABD güçlerine teslim etti. Birleşik Devletler ile İspanya arasında yapılan bir anlaşmaya göre, Filipinli güçler kentin dışında bırakıldılar ve teslim alma işinde yer almalarına izin verilmedi. Bu, savaşın son çarpışmasıydı. Britanya'daki ABD büyük elçisi John Hay, İspanyol-Amerikan Savaşı'nın bir bütün olarak "görkemli küçük bir savaş" olduğunu yazarken zamanının emperyalist ruhunu da yakalamıştı.

Ancak, Birleşik Devletler, İspanya ile yapılan savaşın sona ermesiyle birlikte, yeni Filipinler Cumhuriyeti'nin varlığını tanımayı reddetti. 1898 Ekim ayında McKinley yönetimi kamuoyuna ilk kez tüm Filipinler'i ilhak etmeye niyetlendiğini açıkladı. Başkan McKinley'in bu karara varırken "Yüce Tanrı'nın" kendisine Filipinler'i bir ABD sömürgesi yapmasını emrettiğini söylediği rapor edildi. Bu beyanatın hemen ardından gelen günlerde ise Boston'daki New England Anti-Emperyalist Ligası kurulacaktı. Üyeleri arasında Mark Twain, William James, Charles Francis Adams ve Andrew Carnegie gibi ünlü isimler bulunuyordu. Yine de, yönetim kendi bildiği yolda ilerledi ve Aralık ayında, İspanya'nın Filipinler'i, savaşta Birleşik Devletler tarafından ele geçirilmiş olan diğer varlıkları ile birlikte, yeni emperyal güce devretmeyi kabul ettiği, Paris Anlaşması'nı sonuca bağladı.

Bunu da Senato'da anlaşmanın onaylanması konusunda, merkezinde, Manila kenti hariç, yerli Filipinler Cumhuriyeti'nin denetimi altında bulunan Filipinler'in statüsünün yer aldığı sert bir tartışma takip etti.

4 Şubat 1898'de, emir altındaki ABD birlikleri Manila'yı kuşatmış olan Filipin güçleri ile bir çatışmayı kışkırtmak üzere kentin eteklerinde bulunan, ABD ile Filipin hatları arasındaki tartışmalı alana doğru harekete geçtiler. ABD askerleri Filipinli askerlerle karşılaştıklarında "Dur" diye bağı-

nıp sonra ateş açtılar, üç kişiyi öldürdüler. ABD kuvvetleri hemen tam bir sürpriz saldırıya yol açarak bütün ateş güçleriyle genel bir saldırıya geçtiler (üst düzeydeki Filipinli subaylar o sırada müsrif bir kutlama balosundaydılar), Filipin birliklerinde anormal kayba yol açtılar. *San Francisco Call* 5 Şubat'ta haberlerin Washington'a ulaştığı sırada McKinley'in "yakın bir arkadaşına... Kanaatimce, Manila olayı, anlaşmanın yarın onaylanmasını güvence altına alacak" dediğini duyurdu.

Bu hesaplar doğru çıktı ve ertesi gün Senato, İspanyol-Amerikan Savaşı'nı resmen sona erdiren Paris Anlaşması'nı onayladı; Anlaşma Guam, Porto Riko ve Filipinler'i Birleşik Devletler'e devrediyor ve Küba'yı da ABD denetimi altına sokuyordu. Birleşik Devletler'in İspanya'ya savaşta kazanmış olduğu topraklar için yirmi milyon dolar vermesini şart koşuyordu. Ama bu durum İspanyol-Amerikan Savaşı'nın Birleşik Devletler'in, ekonomik durgunluktan henüz yeni çıkmakta olan ABD iş çevrelerinin, yeni küresel pazarlar konusundaki bilinen ihtiyacına bir yanıt olarak, denizaşırı sömürge imparatorluklarına dolaysızca el koyması olduğu gerçeğini maskeleyemeyecekti.

Birleşik Devletler hemen iki gün önce başlatmış olduğu ve tarihin emperyal fetihlerin en barbarca savaşlarından birisi olarak kayda geçtiği, Filipinler-Amerikan savaşını devreye soktu. Bu dönemde ABD'nin hedefi sadece Karayipler'e doğru değil Pasifik'in derinliklerine doğru da yayılmak ve Filipin Adaları'nı sömürgeleştirerek dev Çin pazarına bir geçit yolu kazanmaktı. (1900'de Birleşik Devletler Bokser İsyanı'nı bastırmak üzere öteki emperyal güçlere katılmak için Filipinler'den Çin'e birlikler gönderdi.)

Kipling'in "Beyaz Adamın Yükü" şiiri, "Birleşik Devletler ve Filipin Adaları" alt başlığıyla Şubat 1899'da *McClure's Magazine*'de yayımlanacaktı.[1] Şiir Paris Anlaşması'nın onaylanması konusundaki tartışmanın hâlâ sürdüğü ve Birleşik Devletler'deki anti-emperyalist hareketin Filipinler'i ilhak etme planını yüksek sesle yerin dibine batırdığı bir dönemde yazılmıştı. Kipling, Birleşik Devletler'i, Filipinler'e yaptığı özel atıfla birlikte, imparatorluğun ırksal sorumluluklarının yerine getirilmesinde Britanya ile birleşmeye çağırıyordu:

1) Şiir çoğunlukla bir alt başlığı olmaksızın yayımlanmaktadır. Doğru bir versiyonu için bkz. *Kipling's Verse: Definitive Edition* (New York: Doubleday, 1940).

- *Senin yeni ele geçmiş küskün halkların,*
- *Yarı şeytanı ve yarı çocuk.* *

Birleşik Devletler'deki, Başkan McKinley ve Theodore Roosevelt de dahil olmak üzere çoğu kişi, Kipling'in Birleşik Devletler'e, Filipinler'de başlayan "vahşi savaşlar"a dalması konusunda yükselttiği çağrıyı selamladılar.[2] Indiana Senatörü Albert J. Beveridge şöyle ilan etti: "Tanrı İngilizce konuşan ve Tötonik halkları binlerce yıldır boş ve atıl biçimde kendi kendilerine tefekküre dalsınlar ve kendi kendilerine övünsünler diye yaratmadı... Bizi yönetmekte mahir kıldı ki vahşi ve bunak halkları yönetme işini idare edebilelim." Sonunda 126 binden fazla subay ve adam resmi olarak 1899 ile 1902 arasında sürmüş olan ancak aslında, on yıldan fazla süren düzensiz direnişle birlikte çok daha fazla devam etmiş olan bir savaşta Filipin direnişini kırmak üzere Filipinler'e gönderildiler. ABD birlikleri Filipin direnişi ile 2800 adet çatışmaya girdi. Çoğu sivil, en az çeyrek milyon Filipinli, 4.200 ABD askeri ile birlikte (İspanyol-Amerikan Savaşı'ndaki ABD kayıplarının on katından daha fazla) öldürüldü.[3]

Başlangıçtan itibaren Filipin güçlerinin Birleşik Devletler'le konvansiyonel savaşta baş edemeyecekleri açıktı. Bu durumda hızla gerilla savaşına başladılar. Filipinlilerle savaşan ABD birlikleri savaşta (ABD güçlerinin kuşanmış oldukları Norveç tasarımı silahlara atıfta bulunarak) "onları Krag ile uygarlaştıracaklarını" söyleyen popüler bir yürüyüş şarkısı ile çarpıştı-

---

* -Your new-caught sullen peoples,
-Half devil and half child.

2) Filipinler-Amerikan Savaşı hakkındaki yukarıdaki kısa tarihsel açıklama temelde şu eserlere dayanmaktadır: Henry F. Graff, (der.), *American Imperialism and the Philippine Insurrection: Testimony Taken from Hearings on Affairs in the Philippine Islands before the Senate Committee on the Philippines*-1902 (Boston: Little, Brown, 1969); Angel Velasco Shaw ve Luis H. Francia, *Vestiges of War: The Philippine-American War and the Aftermath of an Imperial Dream, 1899–1999* (New York: New York University Press, 2002); Daniel B. Schirmer, *Republic or Empire: American Resistance to the Philippine War* (Cambridge, Mass.: Schenkman, 1972) ve "How the Philippine-U.S. War Began," *Monthly Review*, Eylül 1999; Stuart Creighton Miller, "Benevolent Assimilation": *The American Conquest of the Philippines, 1899-1903* (New Haven: Yale University Press, 1990); ve Daniel B. Schirmer and Stephen Rosskamm Shalom, *The Philippines Reader* (Boston: South End Press, 1987).

3) Çeyrek milyon kişi tarihçiler arasındaki "konsensüs" rakamı olmakla birlikte, savaş nedeniyle ölen Filipinlilere ilişkin tahminler, adaların nüfussuzlaşması anlamına gelecek olan bir milyon ile bir milyon yüz elli bin arasında değişmektedir.

lar. Yine de kendilerini, bolos olarak bilinen uzun bıçaklar taşıyan Filipinliler tarafından yürütülen sonu gelmez küçük saldırılar ve pusularla karşı karşıya buldular. Bu gerilla saldırıları ABD askerlerinin düzenli bir temelde küçük sayılarda savaş kayıpları vermesiyle sonuçlandı. Tüm uzamış gerilla savaşlarında olduğu gibi, Filipinler direnişinin gücü de genelde Filipinler nüfusunun desteğine sahip olması gerçeğinden kaynaklanıyordu. 1900'de Filipinler askeri valisi olan, General Arthur MacArthur'un (Douglas MacArthur'un babası), 1899'da bir muhabire söylemiş olduğu gibi:

> *"Bu asilere karşı işe ilk başladığım zaman, Aguinaldo'nun birliklerinin yalnızca bir kesimi temsil ettiklerine inanıyordum. Tüm Luzon nüfusunun; yerli nüfusun, bize ve bizim yardım ve iyi yönetim önerilerimize karşı olduklarına inanmak istemiyordum. Ancak buraya kadar geldikten sonra, bazı kentleri ve kasabaları başarıyla işgal ettikten sonra. Filipinli kitlelerin Aguinaldo'ya ve onun başını çektiği hükümete bağlı olduklarına inanmaya isteksizce zorlandım."*

ABD ordusu, nüfusun ezici çoğunluğu tarafından desteklenen bir gerilla savaşı ile karşı karşıya kaldığında, buna nüfusu toplama kamplarında yeniden iskan ederek, köyleri yakarak (Filipinliler bazen kendi evlerini yakmak için kullanılan benzini taşımaya zorlanıyorlardı), şüphelilerin kitlesel biçimde idam edilmesi ve kurşuna dizilmeleriyle, kadınlara ve kızlara sistematik tecavüzle ve işkenceyle yanıt verdi. Savaşta defalarca kullanılan, en kötü ünlü işkence tekniği, sözde "su kürü"ydü. Tutukluların gırtlağına çok miktarda su zorla dökülüyordu. Sonra karınlarına basılarak suyun havaya "tıpkı bir artezyen kuyusundan olduğu gibi" üç feet fışkırması sağlanıyordu. Çoğu kurban kısa zaman sonra ölüyordu. General Frederick Funston kendisinin Filipinli devrimcileri desteklediğinden şüphe duyulan otuz beş Filipinli sivilden oluşan bir grubu kendi elleriyle kurşuna dizdiğini açıklamaktan çekinmemişti. Vali Edwin Glenn, 47 Filipinli tutsaktan oluşan bir grubu kurşuna dizmeden ve ölüme göndermeden önce diz çökmeye ve "günahlarını itiraf etmeye" zorladığı iddiasını reddetmek için hiçbir sebep görmeyecekti. General Jacob Smith birliklerine "10'un üzerindeki her şeyi" "öldürme ve yakma" emri vermiş ve Samar

Adası'nı "feryat figan bir vahşete" sürüklemişti. General William Shafter California'da, Filipinli nüfusun yarısını, öteki yarısına "mükemmel adalet"i getirmek üzere öldürmek gerekebileceğini açıklamıştı. Birleşik Devletler-Filipinler Savaşı sırasında normal savaş kayıpları istatistiklerini de ters yüz etti; çoğunlukla yaralananlar öldürülenlerden çoktur. Savaş hakkındaki Kongre oturumlarında tartışma konusu olan resmi istatistiklere göre ABD birlikleri yaraladıklarından on beş kat daha fazla Filipinliyi öldürdüler. Bu da yaraladıkları ve ele geçirdikleri Filipinli savaşçıları hemen oracıkta infaz eden ABD askerleri tarafından sık sık verilen raporlarla uyuşmaktadır.

Savaş Aguinaldo'nun 1901 Mart ayında ele geçirilmesinden sonra da sürdü, ama Başkan Theodore Roosevelt tarafından 4 Temmuz 1902'de resmen bittiği ilan edildi; ki bu da ABD cinayetlerine yönelik eleştirileri örtbas etmeye yönelik bir girişim içinde gerçekleşti. Bu sırada, kuzey adaları çoğunlukla "pasifike edilmişlerdi" ama güney adalarının fethi hâlâ sürüyordu ve mücadele; bu tarihten sonra Birleşik Devletler'in isyancıları basit haydutlar olarak karakterize etmesine rağmen, yıllarca sürdü.

ABD sömürgeci ordusu güney Filipinler'de Morolar olarak bilinen Müslüman Filipinlilerle savaştaydı. 1906'da ise kadınlar ve çocukların da dahil olduğu en az 900 Filipinlinin, ABD birlikleri tarafından, Jolo adasındaki volkanik bir kraterde tuzağa düşürülüp üzerlerine günlerce ateş açılıp bombalandıkları Moro Katliamı yaşandı. ABD birlikleri yalnızca bir elin parmakları kadar yaralı verirken tüm Filipinliler öldürülmüştü. Mark Twain (katliama uğrayanların, daha sonra belirleneceği üzere 900 erkek, kadın ve çocuk yerine toplam altı yüzü bulduğunu ileri süren) ilk raporlara acı bir alayla yanıt verecekti: "Her bir tarafta savaşan altı yüz kişiyle birlikte, 15 ölü ve 32 yaralımız var; bu kadar burun ve dirsek saydık. Düşman altı yüzü buluyordu; kadınlar ve çocuklar dahil ve annesinin ölümüne ağlayacak tek bir bebeği bile sağ bırakmaksızın, hepsini kesinlikle imha ettik. Bu kıyaslanamaz biçimde Birleşik Devletler'in Hıristiyan askerleri tarafından bugüne dek elde edilmiş olan en büyük zaferdir." ABD birliklerini kraterdeki Filipinli ölü yığınlarına göz atarken gösteren ve yaygın biçimde dağıtılan bir fotoğrafa bakan W.E.B. Du Bois, Anti-Emperyalist

Liga başkanı (ve NAACP'nin daha sonraki ilk başkanı) Moorfield Storey'e yazdığı bir mektupta, "Gördüğüm en aydınlatıcı şey. Bunu öğrencileri savaşın ve özellikle de Fetih Savaşları'nın gerçekten ne anlama geldiği konusunda etkilemek için çerçeveletmek ve dershanemin duvarlarına asmak istiyorum" diyecekti.[4]

Başkan Theodore Roosevelt hemen, Moro Katliamı'nı yürüten yakın dostu General Leonard Wood'a, şöyle yazarak yorumda bulundu: "Seni ve subaylarınla komutan altındaki adamlarını yürütmüş olduğunuz parlak silahlı başarı ve Amerikan bayrağının onurunu bu denli yukarıya yükselttiğiniz için tebrik ediyorum". Tıpkı Kipling gibi, Roosevelt de emperyalist davayı destekleme ya da ırkçı üstünlük doktrinleri ileri sürme konusunda nadiren tereddüt ediyordu. Yine de Kipling'in romanları, öyküleri ve dizeleri bunların beyaz dünyadaki birçok bireye aşkın ve soylu bir davaya çağrıda bulunuyormuş gibi görünmesi gerçeği ile diğerlerinden ayrışırlar. Aynı zamanda bunlar sömürgeleştirilenlerin sömürgeciye karşı duydukları nefreti ortaya çıkarmayı ve teslim etmeyi de başarıyordu. 1907'de Nobel Komitesi Kipling'e Nobel Edebiyat Ödülü'nü takdim ederken iddia ediyordu ki, "onun emperyalizmi ötekilerin duyarlılıklarına hiçbir önem vermeyen tavizsiz türden bir emperyalizm değildir".[5] Kipling'in "Beyaz Adamın Yükü"nü ve kaleminden damlayan diğer şeyleri barbarca bir gerçekliğin ideolojik örtüsü haline bu denli başarıyla getiren de tam olarak buydu.

Kipling'in şiirinin ortaya çıktığı 1899 yılı, yalnızca İspanyol-Amerikan Savaşı'nın (Paris Anlaşması'nın onaylanması ile) sona ermesi ve Filipinler-Amerikan Savaşı'nın başlaması ile değil, Güney Afrika'daki Boer Savaşı'nın başlaması ile de damgalandı. Bunlar klasik emperyalist savaşlardı ve karşılığında anti-emperyalist hareketler ve radikal eleştiriler yarattılar. John A. Hobson'un, özellikle Güney Afrika'daki Britanya emperyalizmine atfen, "Bu tür koşullar altındaki hiçbir yerde, beyaz idarenin uygarlığın teminatı

4) Jim Zwick, (der.), Mark Twain's *Weapons of Satire* (Syracuse, New York: Syracuse University Press, 1992), sf. 172. Moro katliamı ve W. E. B. Du Bois alıntısı için bakınız www.boondocksnet.com/ai/ail/moro.html. Jim Zwick'in boondocksnet.com web sitesi Filipinler-Amerikan Savaşı, Kipling'in "Beyaz Adamın Yükü"ne karşı çağdaş yanıtlar ve Mark Twain'in anti-emperyalist yazıları için yaşamsal bir kaynaktır.

5) Ancak, Nobel komitesi Kipling'in; bir başka beyaz sömürgeci nüfus olan Güney Afrika'daki Boerlere yönelik olarak duyduğu sempatiden büyük ölçüde etkilenmişti.

olduğu teorisi geçerli kılınamaz" iddiasının yer aldığı Imperialism, *A Study* (1902) kitabına zemin hazırlayan da Boer Savaşı oldu. Lenin'in 1915'de yazılan, *Emperyalizm, Kapitalizmin En Yüksek Aşaması* kitabının başlangıç cümlesi ise, "özellikle İspanyol-Amerikan Savaşı (1898) ve İngiliz-Boer Savaşı'nın (1899-1902) ardından, iki yarı kürenin ekonomik ve aynı zamanda politik literatürü mevcut çağı tanımlamak üzere giderek daha da sıkça "emperyalizm" terimini benimsemiş durumda" diye bildiriyordu.

YÜZYIL SONRA KİPLİNG'İN EMPERYALİSTLERE MESAJI

Emperyalizm geçen yüzyılda bir gerçeklik olarak kalmaya devam ederken, Filipinler-Amerikan Savaşı ve Boer Savaşı'ndan doğan anti-emperyalist öfke öylesine büyük, Marksist emperyalizm teorisi küresel kapitalist ilişkilerin üzerindeki örtüyü çekip almada o denli etkiliydi ki, 20. yüzyılın büyük çoğunluğunda terimin kendisi nazik düzen çevreleri arasında toplum nizamına aykırı bir sev olarak damgalandı. Ancak son birkaç yılda, "emperyalizm", hem neo-conlar (yeni-muhafazakârlar) hem de neoliberaller için benzer biçimde bir gösteri çığlığına dönüştü. CNBC Washington Bürosu Şefi, Alan Murray'in yakın zaman önce özellikle seçkinleri hedef alan açıklamada bildirdiği gibi, "Öyle görünüyor ki, şimdi hepimiz emperyalistiz" (*Wall Street Journal*, 15 Temmuz 2003.)

ABD imparatorluğunun bugünkü yayılmasının ABD'nin denizaşırı emperyalizminin yüzyıllık tarihinin devamından başka bir şey olduğu konusunda bir dakikalığına bile şüphe duyulacak olunursa, Harvard's Kennedy School of Government'daki İnsan Hakları Siyaseti Profesörü Michael Ignatieff durumu gün gibi aydınlatmaktadır:

> *" Irak operasyonu en çok Filipinler'in 1898 ve 1902 yılları arasındaki fethini anımsatıyor. Bunların her ikisi de fetih savaşlarıydı, her ikisi de bölünmüş bir ülkedeki ideolojik bir elit tarafından zorunlu kılındılar ve her ikisi de herhangi birinin yapacağı bir pazarlıktan çok daha fazlasına mal oldular. Tıpkı Irak'ta olduğu gibi, savaşı kazanmak işin kolay kısmıydı... 120 binden fazla Amerikan askeri gerilla direnişini kırmak için Filipinler'e gönderildi ve 4 bini asla eve geri dönmedi. Irak'ın binlerce Amerikalının hayatına mal olup olmayacağını ve Amerikan kamu-*

> *oyunun böylesine ağır bir bedeli Irak'taki başarının bedeli olarak kabul edip etmeyeceğini göreceğiz (New York Times Magazine, 7 Eylül 2003.)"*

Düzen temsilcilerinin emperyalist heveslerini açıkça dile getirmeleriyle birlikte, "beyaz adamın yükü" tezlerinin şu ya da bu kılık altında geri getirilmesine yönelik sayısız girişimden dolayı şaşkınlık duymamalıyız. Max Boot, ödül kazanan kitabı *The Savage Wars of Peace*'in bitiş cümlelerinde, Kipling'in şiirinden alıntı yapar:

- *Beyaz Adamın Yükünü omuzla*
- *Ve biç onun eski kısmetini:*
- *Islah ettiklerinin azarıyla,*
- *Koruduklarının nefretini.**

Boot Kipling'in haklı olduğunda, "sömürgecilerin her yerde, genellikle sonradan kıt tebrikleri kabul ettiklerinde" ısrarcıdır. Yine de, bize demektedir ki, "Halkın ana gövdesinin, hınzır ve zalim olsa mutlaka kendisine karşı direnecekleri Amerikan işgaline karşı direnmemiş olmaları" gerçeğinden cesaret almalıyız. "Birçok Kübalı, Haitili, Dominikli ve diğerleri ABD yönetimini gizlice selamlayabilirler." Boot'un ana iması yeterince açık gibi görünmektedir; Birleşik Devletler yeniden "beyaz adamın yükü"nü sırtlamalıdır. 2002'de basılan kitabı, Birleşik Devletler'in 1991 Körfez savaşı sırasında Saddam Hüseyin'i düşürmesi ve Irak'ı işgal etmesi gerektiğini ileri sürerek sona ermektedir. Bu görev, demektedir, tamamlanmayı beklemektedir.

Boot, the *Wall Street Journal*'ın eski editörüdür, şimdi ise Council on Foreign Relations ulusal güvenlik çalışmalarında görev almaktadır. The Savage Wars of Peace'in başlığı Kipling'in "Beyaz Adamın Yükü" şiirinin bir dizesinden doğrudan alınmıştır. Boot'un 428 sayfalık ABD emperyalist savaşları güzellemesi *Washington Post*, *Christian Science Monitor* ve *Los Ange-*

---

* - *Take up the White Man's burden*
- *And reap his old reward:*
- *The blame of those ye better,*
- *The hate of those ye guard.*

les Times'dan 2002'nin en iyi kitabı ödülünü aldı ve 2003'de de Donanma Kuvvetleri tarihi konusundaki en iyi kurgu olmayan kitap alanında General Wallace M. Greene Jr. Ödülünü kazandı. Boot, Filipinler Savaşı'nın "Batılı bir ordu tarafından modern zamanların en büyük başarıyla yürütülen karşı isyan savaşlarından birisi" olduğundan emindir ve "bugünün standartlarına göre, ABD askerlerinin yönetimi sömürgeci savaşlar ortalamasının üzerindedir". ABD'nin Filipinler'deki emperyal rolü, yani Kipling'in "Beyaz Adamın Yükü" şiirinin teması, böylelikle Boot ve diğer yeni-muhafazakârların Birleşik Devletler'i zorlamakta oldukları türden bir emperyal rolün modeli olarak sunulmaktadır. Irak'taki savaş öncesinde de, Ignatieff şöyle anımsatıyordu: "Emperyalizm beyaz adamın yükü olmuştur. Bu da ona kötü bir ün kazandırmıştır. Ama emperyalizm politik olarak doğru olmaması nedeniyle gerekli olmaktan çıkmamıştır"; bu ise "beyaz adamın yükü"nün kendisinin genişletilmesi olarak da okunabilecek bir noktadır. *New York Times Magazine*, 28 Temmuz 2002).

Filipinler-Amerikan Savaşı Birleşik Devletler'in Irak'ta karşılaşmakta olduğu sorunlar açısından ABD tarihindeki en yakın örnek olarak şimdi yeniden keşfedilmektedir. Üstelik, Birleşik Devletler'in 11 Eylül 2001 saldırılarından yararlanarak başlattığı askeri müdahaleler yalnızca Ortadoğu ile sınırlı değildir; güney adalarındaki Moro isyancılarına karşı savaşan Filipinler ordusuna yardım eden binlerce birliğin yerleştirildiği Filipinler de dahil olmak üzere, tüm küreyi kapsamaktadır. Bu yeni emperyalist iklimde New York Üniversitesi Stern School of Business Profesörü ve yeni emperyalizmin en önde gelen savunucularından birisi olan Niall Ferguson, *Empire* (2002) isimli kitabında Kipling'in "Beyaz Adamın Yükü" şiirine gönderme yapmaktadır. Ferguson bize "hiç kimse" demektedir:

> *"Bugün böylesine politik olarak doğru olmayan bir dili kullanmaya cesaret edemez. Ancak gerçek yine de Birleşik Devletler'in; kendisi bunu itiraf etsin ya da etmesin, tıpkı Kipling'in teşvik etmiş olduğu türden bir küresel yükü omuzlamış olduğudur. O kendisini sadece terörizme ve haydut devletlere karşı bir savaşı yürütmekle değil, aynı zamanda kapitalizmin ve demokrasinin nimetlerini denizaşırı topraklara yaymakla da sorumlu kılmaktadır. Ve tıpkı kendisinden önceki Britanya İmparatorlu-*

gu gibi, Amerikan İmparatorluğu da, kendi öz-çıkarı açıkça en üstte olduğunda bile, yorulmak bilmeden özgürlük adına hareket etmektedir."

Ferguson'un "hiç kimsenin" bugün "politik olarak doğru olmadığı için" bu "beyaz adamın yüküne" davetiye çıkarmaya "cesaret edemeyeceği" iddiasına karşın, bu terime yönelik sempatik atıflar; üstelik en ayrıcalıklı çevreler arasında zuhur etmeye devam ediyor. Etkili Council of Foreign Affairs'e bağlı olduğundan marjinal kabul edilemeyecek birisi olan Boot, iyi bir örnektir. Tıpkı Ferguson'un kendisi gibi, o da, ırkçılık ve emperyalizmin gerçeklerini hasır altı ederek, "beyaz adamın yükü"nü uzun bir idealist müdahalecilik tarihi ile eklemlemeye çalışıyor: Kitabının ("In Defense of the Pax Americana" başlıklı) son bölümünde şöyle yazıyor:

"20. yüzyılın başında, Amerikalılar Anglo-Sakson uygarlığını yaymaktan ve "beyaz adamın yükünü omuzlamaktan söz ediyorlardı; bugünse demokrasiyi yaygınlaştırmaktan ve insan haklarını savunmaktan söz ediyorlar. Nasıl adlandırırsanız adlandırın, bütün bunlar Amerika'nın savaşa gitmesinde her zaman büyük bir rol oynamış olan idealist güdüleri temsil etmektedir."

Bugünün emperyalistleri Kipling'in şiirini temelde döneminin ABD egemen sınıflarının omurgasını "vahşi barış savaşları" olarak adlandırdığı şeye hazırlık olarak dikleştirmeye yönelen bir girişim olarak görmektedirler. Ve kendileri de "beyaz adamın yükü"nü 21. yüzyılla bağlantılı olarak tam da bu biçimde ima etmektedirler. Yani *Economist* dergisi için sorun yalnızca Birleşik Devletler'in "Ortadoğu boyunca beyaz adamın yükünü omuzlamaya hazır olup olmadığı" sorunudur.

Kipling emperyalizmin bir analisti ve sözcüsü olarak kendi zamanının görünür çelişkilerini doğru biçimde kavraması anlamında başını dik tutabilmiştir. Kipling; kefaretini almak ve yükselen Birleşik Devletler'i emperyal sahneye onunla birlikte adım atması için esinlemek üzere mücadele etse bile, Britanya İmparatorluğu'nun aşırı zorlandığının ve kaderine mahkûm olduğunun bilincindeydi. "Beyaz Adamın Yükü"nü yazmasından yalnızca iki yıl önce ünlü dizeleri, "Recessional"ı ("Durgunluk") yazmıştı:

- *Uzaklara çağrılmış, eriyip gidiyor gemilerimiz;*
- *Kumulda ve burunda batıyor ateş;*
- *Bak işte, o dünkü saltanatımız*
- *Ninova ve Sur'la eş!**
- *Ulusların Hakimi, esirge bizi yine de,*
- *Unutmayalım diye - unutmayalım diye!***

Birleşik Devletler bugün emperyalizmin yeni bir evresine doğru yol almaktadır. Bu evre yalnızca merkez ve çevre arasında; Batı'da açık ve örtük ırkçılıkla akılcılaştırılmaya çalışılan daha fazla çatışma ile değil, aynı zamanda artan kapitalistler arası rekabetle de damgalanacaktır. Bu ise muhtemelen Amerikan İmparatorluğu'nun uzun-vadeli düşüşünü, yavaşlatmak yerine, hızlandıracaktır. Bu durumda Avrupalılarla safları sıklaştırmaya yönelik (Samuel Huntington'un "uygarlıklar çatışması" tezi ya da bunun bir ikamesi gibi) çağrıların ABD ve Britanya seçkinleri arasında çok daha çekici hale gelmesi ihtimal dahilindedir. Kipling'in "Beyaz Adamın Yükü"nün Du Bois'in daha sonra Britanya'nın kısmetinin kapanması karşısında "dünyanın beyaz efendileri" diye adlandırdığı, yerkürenin ortak sömürüsüne yönelik bir çağrı olduğu hatırlanmalıdır.[6] O halde, asla ne militarizm, emperyalizm ve ırkçılığın üçlü tehdidini azımsamalı, ne de kapitalist toplumların tarihsel olarak bu üçüyle özdeşleşmiş olduklarını unutmalıyız.

---

* Ninova ve Sur: Bugünkü Irak-Musul yakınlarındaki eski Asur uygarlığının başkenti Ninova ve Fenikelilerin Lübnan'daki Sur (Tylos) antik kent uygarlıkları efsaneye göre tüm ihtişamlarına karşın Tanrının gazabını üstlerine çekerek yerle bir oldular. (ç.n)

** - *Far-called, our navies melt away;*
- *On dune and headland sinks the fire;*
- *Lo, all our pomp of yesterday*
- *Is one with Nineveh and Tyre!*
- *Judge of Nations, spare us yet,*
- *Lest we forget-lest we forget!*

6) Beyaz seçkinlere dünyayı paylaşmaları yönünde yapılan bu çağrı Britanya ve Birleşik Devletler'in ötesine uzanan bir yanıtı harekete geçirdi. Kapitalist dünyanın merkezindeki yönetici sınıflar arasında Kipling hayranlığı daha yaygındı. Hobsbawn'ın aktardığı gibi: "Hindistan imparatorluğu saz şairi, yazar Rudyard Kipling'in, 1899'da zatürreeden ölmekte olduğuna inanılırken, ona ağlayanlar yalnızca Britanyalılar ve Amerikalılar değildi; Kipling tam da "Beyaz Adamın Yükü" üzerine bir şiirde, ABD'nin Filipinlerdeki sorumluluklarına işaret etmişti; Alman İmparatoru da kendisine bir telgraf çekti." Eric Hobsbawm, *The Age of Empire* (New York: Vintage, 1987), sf. 82.

AMERİKAN İMPARATORLUĞU: PAX AMERİKANA MI POX AMERİCANA MI?*

10 Haziran 1963'de, Başkan John F. Kennedy, Washington D.C.'deki Amerikan Üniversitesi'nde bir konuşma yaparak, Birleşik Devletler'in aradığı barışın "dünyaya Amerikan savaş silahları tarafından dayatılan bir Pax Americana olmadığını" deklare etmişti. Konuşması Birleşik Devletler'le ilgili olarak yakın zamanda yayımlanmış olan askeri strateji konulu bir Sovyet metninde ileri sürülen eleştirilere yönelik bir yanıttı. Kennedy "Amerikan emperyalist çevrelerinin", "önleyici savaş" dahil "farklı savaş türlerini başlatmaya hazırlandıkları" iddiasını reddediyordu. "Sovyet metni", diye işaret ediyordu Kennedy "Amerikan emperyalistlerinin politik hedefi hâlâ Avrupalı ve öteki kapitalist ülkeleri, bunların uysal araçlara dönüştürülmesinden sonra, ekonomik ve politik olarak köleleştirmek, bunları sosyalist ülkelere karşı yönelen çeşitli askeri-politik bloklar ve gruplar içinde birleştirmektir. Tüm bunların temel amacı dünya egemenliğini elde etmektir" demektedir. Kennedy'nin sözleriyle bunlar "tümüyle temelsiz ve inanılmaz iddialar", Marksist "propagandacıların" çalışmaları idiler. "Birleşik Devletler, tüm dünyanın da bildiği gibi, asla bir savaş başlatmayacaktır".[1]

*Amerikan Barışı mı, Amerikan Frengisi mi?

1) John F. Kennedy, "Commencement Address at American University," 10 Haziran 1963 http://www.jfklibrary.org./j061063.htm; V. D. Sokolovskii, *Soviet Military Strategy* (Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1963), 149; orijinal olarak 1962'de Askeri Strateji başlığıyla Sovyetler Birliği'nde yayınlandı. Kennedy bu konuşmasında burada alıntısı yapılan metnin ana bölümlerini sansürledi. Burada aynı pasajın boş bırakılan yerlere gerçek metni koyarak alıntıladık.

Bu türden yüksek düzeyli reddiyelere karşın, Amerikan silahları tarafından dayatılan bir "Pax Americana" kavramı alicenap Amerikan imparatorluğu olarak resmedilmekte olanı meşrulaştırmaya yönelik girişimler için tercih edilen belirleme haline gelecekti. Yani, Ronald Steel, ilk kez Vietnam Savaşı sırasında 1967'de basılan, çok okunan kitabı, *Pax Americana*'da, "kâr ve etkinlik gibi temel motifler yerine soylu amaçlar uğruna yapılan imparatorluk-inşası" ile karakterize olan "alicenap emperyalizm 'Pax Americana'dan" söz edecekti. Steel'in kitabının "emperyalizmin bir öğesi" olarak dış yardımlar hakkındaki bölümü, Rudyard Kipling'in Birleşik Devletler'i 1898 İspanyol-Amerikan Savaşı'nın ardından Filipinler'de emperyalist bir rol icra etmeye davet eden ünlü şiirine gönderme yaparak, "Beyaz Adamın Yükü" diye adlandırılmıştı.[2] Birleşik Devletler'de ABD'nin Vietnam'daki yenilgisinin ardından büyük ölçüde hasır altı edilen bu tür emperyal görüşler, Afganistan ve Irak'taki ABD savaşları ile ve ABD öncülüğünde "terörizme karşı sürekli savaş" tarafından damgalanan Soğuk Savaş sonrası dünyasında yeniden su yüzüne çıktılar. Bir kez daha "Pax Americana'nın savunulmasına" yönelik düzen çağrılarını ve hatta "beyaz adamın yükünün" üstlenilmesine yönelik eski çığlıkların yeniden dile getirilmesini duyuyoruz.

Kenndy, Birleşik Devletler'in küresel askeri yayılmasını komünizmi çevrelemeye yönelik bir girişim olarak açıklamıştı. Bugünse Soğuk Savaş sona erdi. Artık Sovyetler Birliği yok. Yine de 21. yüzyılın başında Birleşik Devletler dünya nüfusu tarafından her zamankinden daha çok, iradesini silahların gücüyle tek taraflı olarak dayatan, emperyalist bir güç olarak görülüyor. Sovyetler Birliği'nin çöküşünden bu yana Birleşik Devletler tarafından Avrupa'da İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana gerçekleştirilen en büyük askeri müdahalelerin yapıldığını görüyoruz. ABD savaş makinesi Ortadoğu'daki konvansiyonel savaşlarda tam ölçekte kullanılıyor. Birleşik Devletler bugün önceden Amerikan imparatorluğunun ulaşım alanında bulunmayan Orta Asya gibi bölgelerde askeri üslere sahip. 2003'deki Irak işgalinde, Washington, Birleşik Devletler'e karşı kullanılabilecek olan kitle imha silahları tarafından temsil edilen potansiyel tehdit ışığında önleyici bir savaş yürütmekte olduğunu açıklığa kavuşturdu, savaştan önce bu

2) Ronald Steel, *Pax Americana* (New York: Viking Press, 1967), 16–17, 268, 336.

tür silahların varlığı konusunda hiçbir kanıtın bulunmaması gerçeği fazlaca bir şey değiştirmiyor, çünkü yönetim tarafından bu tür silahların var olduğu yolundaki açıklama yeterli sayıldı. Savaştan sonra da bu tür silahların bulunamaması fazlaca bir şey değiştirmedi. Çünkü istila bir kez gerçekleştiğinde Irak'taki pratik yeni gerçeklik kendisini herkese dikte etti. Bu yolla emperyalizm kendi meşrulaştırmasını sağladı.

Yakın zamanlardaki askeri eylemler daha eski ABD tarihine bir kopuş oluşturmaktan çok; en azından 1940'ların ikinci yarısına kadar uzanan eski örüntünün sürekliliği ve hızlanışını temsil etmektedir. Açık ve gizli büyük ABD müdahaleleri şunlardır: (1945) Çin, (1947-49) Yunanistan, (1950-53) Kore, (1953) İran, (1954) Guetamala, (1954-73) Hindiçini, (1958) Lübnan, (1960-64) Kongo, (1961) Küba, (1965) Endonezya, (1965-66) Dominik Cumhuriyeti, (1973) Şili, (1976-92) Angola, (1982-84) Lübnan, (1983-90) Panama, (1991) Irak, (1992-94) Somali, (1994) Haiti, (1995) Bosna, (1999) Yugoslavya, (2001-bugün) Afganistan ve (2003-bugün) Irak. ABD askeri etkinliklerinin anormal boyutları askeri üslerinin küreyi sarması gerçeğinde açık seçiktir. Chalmens Jonhson *Sorrows of Empire* isimli kitabında şöyle yazmıştı: "Bu dünya üzerindeki diğer halklardan farklı olarak, çoğu Amerikalı, Birleşik Devletler'in dünyaya askeri gücü aracılığıyla egemen olduğunu anlamıyor; ya da anlamamayı seçiyor. Hükümetin gizlilik önlemlerine bağlı olarak, genellikle hükümetlerinin küreye jandarmalık ettiği gerçeğinin bilincinde değiller. Antarktika hariç tüm kıtalarda bulunan yaygın bir Amerikan askeri üsleri ağının yeni bir imparatorluk biçimi oluşturduğunu anlamıyorlar."[3]

ABD emperyalizminin temel hedefi her zaman ABD şirketlerine yatırım olanakları açmak ve bu şirketlerin yaşamsal doğal kaynaklara tercihli erişim kazanmasına olanak sağlamak olmuştur. Bu tür bir yayılma ABD hegemonyasını teşvik ettiği gibi ABD firmalarının uluslararası rekabet gücünü ve elde ettikleri kârları artırma eğilimindedir. Aynı zamanda ABD emperyalizmi bunlar ABD gereklilikleriyle uyum içinde olduğu sürece diğer merkez devletler ile bir bütün olarak kapitalizmin çıkarlarını savunur. Ancak, bu tür hedefler, Birleşik Devletler'i öteki emperyal devletlerle sık sık

3) Chalmers Johnson, *The Sorrows of Empire: Militarism, Secrecy and the End of the Republic* (New York: Henry Holt, 2003), 1.

çelişkiye düşürür, çünkü bir imparatorluk tanım gereği tek bir emperyal gücün egemen rolü oynadığı bir sömürü alanıdır. Üstelik, imparatorluk mantığı sistemin merkezindeki değilse bile, çevresindeki statükonun değişmesine yönelik tüm girişimleri baltalamaktadır.

Bu nedenlerden dolayı militarizm ve emperyalizm, kapitalizm açısından bir bütün olarak olduğu kadar, ABD kapitalizmi açısından da birbirinden ayrılmazdır. Birleşik Devletler, ordusuna neredeyse diğer tüm öteki devletler kadar harcama yapmakla birlikte, kendisini sürekli olarak daha fazla cephane, daha fazla silah sistemi ve daha fazla asker ihtiyacı içinde bulmaktadır. Ekonomik ve politik hegemonyasını küresel bir düzeyde korumak ve gerektiğinde restore etmek için artan biçimde orduya dayandıkça, emperyal aşırı zorlama sorunu kronik ve durdurulamaz bir hal almaktadır.

Vietnam Savaşı'nın sonunda Amerikan imparoturluğunun maskesi indirilmişti. 1970'de Steel, *Pax America*'nın "No more Vietnams?" başlıklı yeni bir final bölümü içeren gözden geçirilmiş bir baskısını yayımladı. Vietnam'daki kesin ABD yenilgisiyle damgalanan bir dönemde yazılmış olan bu yeni bölümün temel amacı, onu önceleyen bölümlerinkiyle temelden farklıydı. Steel, "Vietnam, Dominik Cumhuriyeti ve Yunanistan cuntasından sonra" diye yazıyordu, "artık bir Amerikan başkanı için stratejik bir yüzle ulusun dış siyasetinin "insanın özgürleşmesi" ya da "özgürlüğün varlığını sürdürmesi"ne dayandırıldığını söylemek kolay olmayacak."[4] Pax America'nın saf ve katıksız emperyalizm olduğu açığa çıkarılmıştı.

Yine de, Amerikan emperyumu bu "yüz"süzleşme ile sararıp solmadı. Bu tür bir emperyalizmin arkasında yatan moment ayaktaydı. Washington yayılma için yeni olanaklar bekleyerek imparatorluğunu elinde tuttu. İmparatorluk 1970'lerin sonları ve 80'lerde Carter ve Reagan ile geri dönüş yaptı. Sovyetler Birliği'nin 1990'ların başlarındaki hızla çöküşü ve düşüşü, Birleşik Devletler ve Irak arasındaki 1991 Körfez Savaşı'nın başlamasıyla birlikte, ABD'ye Ortadoğu'da ilk kez tam-ölçekli bir askeri müdahalenin yolunu açtı. Şimdi tek süper güç olan Birleşik Devletler, artık yalnızca devrimci hareketlere karşı müdahalede bulunmayarak, tüm dünyaya küresel statükoda herhangi bir yönde gerçekleşecek temelli bir kopuşun

4) Ronald Steel, *Pax Americana* (New York: Viking Press, 1970), 334.

aşırı güç kullanımıyla karşı karşıya kalacağının sinyalini verdi. Bunu dikkate alan Harry Magdoff ve Paul Sweezy 1991 Temmuz-Ağustos aylarında "Pox Americana" ("Amerikan Frengisi")[5] isimli bir makale kaleme aldılar.

Görülüyor ki, Birleşik Devletler kendisini tüm dünya için en berbat sonuçlar yaratan bir çizgiye kilitlemiştir. Değişim evrenin tek belirli yasasıdır. Bu, durdurulamaz. Toplumlar kendi sorunlarını kendi yollarıyla çözmeleri engellendiğinde, bunları elbette başkaları tarafından dikte edilen biçimlerde çözmeyeceklerdir. Ve ileri doğru hareket edemezlerse, kaçınılmaz biçimde geriye doğru gideceklerdir. Dünyanın geniş bir bölümünde olmakta olan da budur ve Birleşik Devletler, elinde sınırsız zor aracı olan bu en güçlü ulus, ötekilere bunun şiddetli bir yıkımın acısıyla birlikte kabul edilmesi gereken yazgı olduğunu söylemektedir.

Hem Irak hem de ABD askerlerinin sürmekte olan bir başka savaş ve işgal sırasındaki can kayıplarının artması, Birleşik Devletler tarafından Ebu Garip hapishanesi ve diğer yerlerde işlenen cinayet ve işkencenin küre çapında protestolara neden olması, ABD'nin Irak müdahalesinin her açıdan barbarlığının ortaya çıkması ile birlikte, "Pax Americana'nın alicenap emperyalizmi" yanılsamasını korumak artık çok daha zorlaşmıştır. Amerikan imparatorluğu dünyanın gözlerinde gerçekten de bir Amerikan Frengisine dönüşmüş ve onun iç işleyişinin teşhir edilmesi acil bir gereklilik halini almıştır. Birleşik Devletler, Magdoff ve Sweezy'nin on yıldan uzun zaman önce belirttikleri gibi, "insanlık tapınağındaki Samson"u oynamaya yatkın görünüyorsa, en azından şimdi bu olgu konusundaki dünya çapındaki bilinç büyümektedir. Acil görev bu kritik kavrayışı insanlığın önümüzde duran büyük anti-emperyalist mücadeleler için donanım kazanmasına yardım edecek biçimlerde derinleştirmektir.

5) Harry Magdoff ve Paul M. Sweezy, "Pox Americana," Monthly Review, 43: 3 (Temmuz-Ağustos 1991), 1–13.

ABD Askeri Üsleri ve İmparatorluk

İmparatorluğun Temelleri

İmparatorluklar, insanlık tarihi boyunca yönetimlerini pekiştirmek üzere yabancı askeri güçlere dayanmışlardır ve en azından bu açıdan, Pax Americana (Amerikan Barışı), Pax Romana (Roma Barışı) ya da Pax Britannica'dan (Britanya Barışı) farklı değildir. Tarihçi Arnold Toynbee, *America and the World Revolution* isimli kitabında şöyle yazacaktı;

> *"Roma'nın kendi dünyasındaki politik üstünlüğünü kurmadaki temel yöntemi, daha zayıf komşularını kanatları altına alma ve onları kendisinin ve onların güçlü komşularına karşı korumaktı. Roma'nın kendi koruması altında bulunanlarla ilişkisi bir anlaşma ilişkisiydi. Yasal olarak eski egemen bağımsızlık statülerini koruyorlardı. Roma'nın onlardan toprak temeli açısından en fazla istediği, şurada ya da buradaki bir toprak parçasının Roma'nın müttefiklerinin ve Roma'nın kendisinin ortak güvenliğini sağlamak üzere bir Roma kalesine plantasyon yapılmasıydı. En azından Roma'nın işe başlama biçimi buydu. Ancak zaman ilerledikçe, başlangıçta bu Roma askeri üsleri sistemi tarafından güvence altına alınan "Roma'nın bir zamanlarki müttefiklerinin geniş toprakları", "tıpkı Roma'nın, Roma'nın dikkatle, açıkça ilhak ettiği bir zamanlarki düşmanlarının daha az yaygın olan toprakları gibi Roma İmparatorluğu'nun parçaları haline dönüştüler."* (sf. 105-106)

İngiltere, 19. yüzyıldaki önde gelen kapitalist güç olarak yaşadığı en parlak günlerinde, küresel bir askeri üsler sistemi ile güvence altına alınan geniş bir sömürge imparatorluğunu yönetiyordu. Robert Harkavy'nin önemli çalışması, *Great Power Competition for Overseas Bases*'de (1982) ifade ettiği gibi, bu üsler Britanya Deniz Kuvvetleri'nin hakim olduğu deniz koridorları boyunca uzanan dört şebekede konuşlanmışlardı:

(1) Süveyş yoluyla Hindistan'a uzanan Akdeniz

(2) Güney Asya, Uzak Doğu, Pasifik;

(3) Kuzey Amerika ve Karayipler;

(4) Batı Afrika ve Güney Atlantik. Britanya İmparatorluğu'nun zirvesinde bu askeri üsler otuz beşten fazla ayrı ülke/sömürgede yerleşmişlerdi. Britanya'nın hegemonyası 20. yüzyılın başlarında hızla düşmeye başladıysa da, üsleri imparatorluğun kendisi varlığını sürdürdüğü ölçüde korundular ve bu üs sistemi İkinci Dünya Savaşı sırasında kısa bir süre genişlemeye bile devam etti. Ancak savaşın hemen ardından, Britanya İmparatorluğu çöktü ve üslerinin büyük birçoğunluğu da kapatılmak zorunda kalındılar.

Britanya İmparatorluğu'nun çöküşü, Birleşik Devletler'in kapitalist dünya ekonomisinin hegemonik gücü olarak Britanya'nın yerini almasıyla birlikte, bir başkasının yükselişi ile birlikte gerçekleşti. Birleşik Devletler İkinci Dünya Savaşı'ndan dünyanın o güne kadar gördüğü en yaygın askeri üsler sistemi ile çıktı. Genel Kurmay Başkan Yardımcısı'nın eski yüksek danışmanı James Blaker'a göre, İkinci Dünya Savaşı'nın sonundaki bu denizaşırı üslenme sistemi yüz ülke ve bölgede bulunan ve Kutup Çemberinden Antarktika'ya kadar uzanan iki bin üs alanında konuşlanmış olan otuz binden fazla askerden oluşuyordu. Blaker, "ABD'nin nükleer tekelinin yanı başında" diye yazıyordu, "ulusun süper güç statüsünün evrensel biçimde tanınmış bir simgesi olarak denizaşırı üs sisteminden daha önemli bir şey yoktu".[1]

1) James R. Blaker, United States Overseas Basing (New York: Praeger, 1990), 9, 37. Blaker'ın büyük çalışması için yaptığı araştırma Savunma Bakanlığı Ofisi tarafından desteklendi. Bu çalışmada sunulan veriler hakkında, neyin askeri bir üssü oluşturduğu konusunda kabul edilmiş bir tanım olmadığı, bu nedenle de sayılara ilişkin hesaplamaların zor olduğu belirtilmelidir. Blaker askeri bir üs birimini askeri güçler tarafından "rutin biçimde" kullanılan bir tesis olarak tanımlamaktadır. Yirmi beş mil çapındaki tüm tesisler en yakın kent ya da kasaba ile ilişkili tek bir üs alanının parçası olarak sınıflandırılmaktadır; yirmi beş milden daha uzaktaki tesisler ise farklı üs alanları olarak görülmektedir. Tesisler ve üs alanları temelde tesislerin sermaye değeri bazında ayrıştırılmaktadır.

Harita 1: ABD Askeri Üslerinin Yerleşik Bulunduğu Ülkeler ve Ayrı Topraklar (ABD Mülkleri Dahil)

1. Afganistan
2. Amerikan Samoası
3. Antigua
4. Aruba
5. Avustralya
6. Avusturya
7. Bahama Adaları
8. Bahreyn
9. Belçika
10. Bosna
11. Bulgaristan
12. Kanada
13. Kolombiya
14. Küba
15. Curaçao
16. Danimarka
17. Ekvador
18. El Salvador
19. Fransa
20. Almanya
21. Yunanistan
22. Greenland
23. Guam
24. Honduras
25. Hong Kong
26. İzlanda
27. Hint Okyanusu (Diego Garcia)
28. Endonezya
29. İtalya
30. Japonya
31. Johnston Atolleri
32. Güney Kore
33. Kosova
34. Kuveyt
35. Kwajalein Atolleri
36. Kırgızistan
37. Lüksemburg
38. Hollanda
39. Yeni Zelanda
40. Norveç
41. Umman
42. Pakistan
43. Peru
44. Portekiz
45. Porto Riko
46. Katar
47. Suudi Arabistan
48. Singapur
49. İspanya
50. St. Helena
51. Tacikistan
52. Türkiye
53. Birleşik Arab Cumhuriyeti (Mısır)
54. Birleşik Krallık
55. Birleşik Devletler
56. Özbekistan
57. Venezuella
58. Virgin Adaları
59. Wake Adası

ABD Savunma Bakanlığı, Base Structure Report 2001 Mali Yılı; *Los Angeles Times*, 6 Ocak 2002; *New York Times*, 9 ohn Lindsay-Poland, "U.S. Military Bases in Latin American and the Caribbean, *Foreign Policy in Focus* 6 (Ekim / foreignpolicy-infocus.org); Globemaster Links, Baseline Directory, "Aviation Top 100" <http://www.globemas-

Birleşik Devletler'in savaş sonrasında bu askeri üsler konusundaki resmi bakışı, bu üslerin mümkün olan bir çapta korunması ve başka üslerin de elde edilmesi gerektiği yönündeydi. Başkan Harry Truman 7 Ağustos 1945'deki Potsdam Konferansı'nda şöyle açıklıyordu:

> *"Birleşik Devletler bu savaştan hiçbir kâr ya da bencil bir avantaj talep etmemekle birlikte, kendi çıkarlarımızın ve dünya barışının tam olarak korunması için gerekli olan askeri üslerin devamını sağlayacağız. Askeri uzmanlarımızın korunmamız açısından yaşamsal olduğunu söyledikleri üsleri elde edeceğiz Bunları Birleşmiş Milletler Bildirgesi ile uyumlu biçimde elde edeceğiz."*[2]

Bununla birlikte, İkinci Dünya Savaşı'nın sonundan Kore Savaşı'na kadar hakim olan eğilim ABD denizaşırı üslerinin sayısının azaltılması oldu. Blaker'a göre, "Savaş dönemi üs yapısının yarısı, V-J Day'in [Victory Over Japon Day: Japonya Üzerinde Zafer Günü cümlesinin kısaltması, ç.n] sonrasındaki iki yılda ortadan kalktı ve 1947'ye kadar elde tutulanların yarısı da 1949 ile birlikte dağıtıldı" (sf. 32). Ancak, denizaşırı üslerin sayısındaki bu savaş sonrası azalma, bu tür üslerin niceliğinin bir kez daha arttığı Kore Savaşı ile birlikte sona erdi ve bunu Vietnam Savaşı sırasındaki daha da fazla artış izledi. Yalnızca Vietnam Savaşı sonrasında ABD deniz üs alanlarının sayısı bir kez daha düşmeye başladı. 1988'de, bu üslerin sayısı Kore Savaşı'nın sonunda olduğundan biraz daha azdı, ama, Güney Doğu Asya ve Ortadoğu/Afrika'dakilerin sayısındaki keskin bir düşüşle birlikte, İkinci Dünya Savaşının başlangıcındaki dönemdekinden son derece farklı bir küresel modeli yansıtıyordu. (bakınız Tablo 1)

Tarihsel olarak, üsler çoğunlukla savaş dönemlerinde elde edilmişlerdir. Örneğin, Küba Guantanamo'daki ABD donanma üssü, İspanyol-Amerikan Savaşı'nın sonrasında elde edilmiştir. Bu üs teknik olarak, "kiralanmış" olmakla birlikte, bu sürekli bir kira sözleşmesidir. Antlaşmaya göre, üs üzerindeki ABD yargı yetkisi; ABD'ye Küba'nın bu bölümü üzerinde, Küba hükümetinin ve halkının görüşlerine bakılmaksızın sürekli "haklar" tanı-

---

2) C.T. Sandars, *America's Overseas Garrisons: The Leasehold Empire* (Oxford: Oxford University Press, 2000), 5'da alıntı.

Tablo 1 Bölgeye Göre ABD Denizaşırı/ Yabancı Üsleri 1947–1988

	1947	1949	1953	1957	1967	1975	1988
Avrupa, Kanada ve Kuzey Atlantik	506	258	446	566	673	633	627
Pasifik ve Güney Doğu Asya	343	235	291	256	271	183	121
Latin Amerika ve Karayipler	113	59	61	46	55	40	39
Ortadoğu ve Afrika	74	28	17	15	15	9	7
Güney Asya	103	2	0	0	0	0	0
TOPLAM	1,139	582	815	883	1,014	865	794

Kaynak: James R. Blaker, *United States Overseas Basing* (New York: Praeger, 1990), Tablo 1.2

yan nominal yıllık ödemeler yapıldığı sürece, yalnızca hem Küba hem de Birleşik Devletler'in karşılıklı onayı ile ortadan kaldırılabilir. Küba devriminden bu yana, Birleşik Devletler tarafından üssün kirasını ödemek üzere verilen çekler yalnızca bir kez (bu tür bir çekin devrimden sonra ödendiği ilk örnekte) nakde dönüştürülmüştür. Sonraki tüm çekler, Küba'nın bu üssün topraklarından kaldırılması talebi ile uyumlu biçimde, Küba tarafından, nakde dönüştürülmeksizin, yalnızca elde tutulmaktadır.

Var olan birçok ABD üssü de, birbirini izleyen savaşlarda; İkinci Dünya Savaşı, Kore Savaşı, Vietnam Savaşı, Körfez Savaşı ve Afganistan'daki savaşta elde edilmiştir. Önceden Japonya'nın bir parçası olan Okinawa'daki ABD askeri üsleri, ABD'nin İkinci Dünya Savaşı sırasındaki Japonya işgalinden miras kalmıştır.

Tüm imparatorluklar gibi, Birleşik Devletler de bir kez elde etmiş olduğu herhangi bir üssü bırakmak konusunda olağanüstü derecede isteksiz

olmuştur. Bir savaşta elde edilmiş olan üsler, çoğunlukla tamamen yeni bir düşmana karşı verilecek olan gelecekteki bazı savaşların ileri hareket noktaları olarak görülmektedir. ABD Senatosu Dış ilişkiler Komitesi'nin, Güvenlik Anlaşmaları ve Yurtdışı Taahhütler Alt Komitesi'nin 21 Aralık 1970 tarihli raporuna göre, "Bir kez bir Amerikan denizaşırı üssü kurduğunda o kendi başına bir hayat kazanır. Eski misyonların modası geçebilir ama yalnızca tesisin devam etmesinin sağlanması amacıyla değil, çoğunlukla onu gerçekten de genişletmek amacıyla yeni misyonlar geliştirilir. Hükümetin konuyla en ilgili bakanlıkları olan Dışişleri ve Savunma bakanlıkları içinde, bu denizaşırı tesisleri azaltma ya da ortadan kaldırmaya yönelik çok fazla inisiyatifle karşılaşmıyoruz." (sf. 19-20) Birleşik Devletler 1950'li ve 1960'lı yıllarda Sovyetler Birliği tarafından sonradan potansiyel olarak elde edilebilir olan hiçbir üsten çekilmemeyi savunan özel bir "stratejik def etme" doktrini ifade ediyordu. ABD üslerinin çoğu komünizmin "kuşatılması" ve "çevrelenmesi" ile haklılaştırılıyordu. Yine de, Birleşik Devletler, Sovyetler Birliği'nin çöküşü ile birlikte, tüm üs sistemini, bunun gücünün küresel düzeyde ortaya konulması ve yurtdışındaki ABD çıkarlarının korunması açısından gerekli olduğunu ileri sürerek, korumaya çalıştı.

SOĞUK SAVAŞ'IN ARDINDAN

1980'lerin sonlarındaki glasnost ve perestroika'yı, 1989'da Doğu Avrupa'daki Sovyet hâkimiyeti altındaki rejimlerin çöküşü izledi ve Sovyetler Birliği'nin kendisinin 1991'deki çöküşü, özellikle ABD üslerinin orada Sovyet tehdidini önlemek üzere bulundukları iddiasını yutanlar arasında, ABD üs sisteminin hızla çözüleceği yönünde güçlü bir beklenti yarattı. Yine de, Savunma Bakanlığı 1989 tarihli yıllık Savunma Raporu'nda, Birleşik Devletler'in "güç gösteriminin" bu tür "ileri konuşlanmaları" gerektirdiğinde ısrar etti. (sf. 41)

2 Ağustos 1990'da Başkan George Bush, ABD denizaşırı üs sistemi bir bütün olarak kalırken, ABD küresel güvenlik gerekliliklerinin 1995 ile birlikte 1990'dakinden yüzde 25 daha küçük aktif bir güçle korunabileceğini ima eden bir açıklama yayınladı. Aynı gün Irak Kuveyt'i işgal etti. Körfez Savaşı sırasında ABD birliklerinin Ortadoğu'ya kitlesel biçimde sokulması ABD hegemonyası ve ABD askeri gücünden kaynaklanan bir Ye-

ni Dünya Düzeni iddiasına neden olacaktı. Bush, "Tanrının yardımıyla bir anda ve sonsuza dek Vietnam Sendromu'ndan kurtulduk" diye ilan etti.[3] Ortadoğu'da, özellikle de Suudi Arabistan'da on yıllardır, binlerce ABD birliğinin bulunduğu yeni askeri üsleri kuruldu.

Clinton hükümeti, ABD'nin yabancı askeri taahhütlerini ortadan kaldırma ihtiyacında kendisinden önceki Bush hükümetinden daha güçlü bir şekilde ısrar etmekle birlikte, ABD'nin uzak erimli askeri üsleri ile temsil edilen "ileri varlığı"nı azaltmak üzere hiçbir girişimde bulunulmamıştır. Daha çok ana değişim, birlikleri daha sık ama daha kısa süreler için konuşlandırma yoluyla, denizaşırı ülkelerde sürekli olarak konuşlanan birliklerin sayısını azaltmak olmuştur. *Los Angeles Times*'da bildirildiğine göre (6 Ocak 2002):

> *"1999 tarihli bir Army War College çalışmasının bulgularına göre, 'Sürekli denizaşırı varlık dramatik biçimde azalırken, operasyonel konuşlandırmalar katlanarak artmıştır.'... Daha eskiden, silahlı kuvvetler üyeleri rutin olarak, denizaşırı bölgelerde, genellikle birkaç yıllık turlar için ve aileleriyle birlikte 'konuşlandırıldılar'. Şimdi ise daha belirsiz sürelerle ve ailelere asla izin verilmeyerek 'konuşlandırılmaktadırlar'. Ancak konuşlanmalar hem daha sık hem de daha uzundur. 11 Eylül'den önceki herhangi bir verili günde, Savunma Bakanlığı'na göre, 60 binden fazla askeri personel yaklaşık 100 ülkede geçici operasyon yürütüyordu. Önemli miktardaki Avrupa birlikleri sınırlandırılırken, Savunma Bakanlığı kayıtları yeni operasyonel tarzın askeri personel açısından Kara Kuvvetleri için 135 gün, Donanma için 170 gün ve Hava Kuvvetleri için 176 günlük yurtdışı görev gerektirdiğini göstermektedir. Kara Kuvvetleri için, her bir asker şimdi ortalama olarak her 14 haftada bir yurtdışında görev yapmaktadır."*

3) Thomas J. McCormick, *America's Half Century* (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1995), 249'da alıntı. Baba Bush'un Vietnam Sendromu'nun öldüğünü ilan etmesinden iki yıl önce, Paul Sweezy burada şöyle yazmıştı: "Vietnam'dan önce, ABD yönetici sınıfları ülke halkının, emperyal çıkarlarının gerekli kılacağı herhangi bir savaşta dövüşmek isteyeceklerinden emindi; bu, her şeyin ötesinde, çağlar boyunca imparatorlukların temel ön gerekçesi olmuştu. Ama Vietnam, en azından 20. yüzyıl sonu Birleşik Devletleri örneğinde, bunun artık geçerli olmadığını gösterdi. Bu yeni duruma bir isim takılmıştı, Vietnam Sendromu ve zamanımız tarihinde giderek daha da önemli bir rol oynamaya başladı." Paul M. Sweezy, "U.S. Imperialism in the 1990s," *Monthly Review* (Ekim 1989), 6.

Bu sık, periyodik konuşlandırmalara ek olarak, üsler hızlı konuşlandırma amacıyla yapılan donanım ön-mevzilendirmesi için de kullanılacaklardı. Örneğin Birleşik Devletler yüksek yeterlilikteki bir tugay donanımını Kuveyt'te ön-mevzilendirmiş ve yine başka bir büyük tugayı donanımını da tank taburu donanımlarıyla birlikte Katar'da ön-menzilendirmiştir. (1996 Savunma Bakanlığı Raporu, sf. 13-14).

1990'lar Balkanlar'daki ABD askeri müdahaleleri ve ABD'nin Güney Amerika'daki karşı isyan operasyonlarına "Kolombiya Planı"nın bir parçası olarak yaygın destek vermesi ile kapandı. 11 Eylül 2001'de Dünya Ticaret Merkezi'ne düzenlenen terörist saldırıları takiben ve "Terörizm ile Savaş"ın başlaması ile birlikte, ABD askeri üslerinin sayısı ve coğrafi yayılışında da hızlı bir artış başladı.

Savunma Bakanlığı'nın 2001 tarihli Üs Yapısı Raporu'na göre, Birleşik Devletler halihazırda otuz sekiz denizaşırı ülke ve ayrı topraklar üzerinde askeri birliklere sahiptir. Elli eyalet ve Kolombiya Bölgesi dışındaki ABD toprakları/mülkiyetlerindeki askeri üsler eklendiğinde, bu sayı kırk dörde yükselmektedir. Ancak bu rakam, önemli stratejik ileri üsleri, hatta Birleşik Devletler'in Suudi Arabistan, Kosova ve Bosna gibi yerlerde bulundurduğu büyük sayıdaki birliklerin bile bazılarını kapsamadığından, olağanüstü muhafazakârdır. Ayrıca son günlerde elde edilmiş olan ABD üslerinin çoğunu da kapsamamaktadır. Birleşik Devletler; temelde Kolombiya'daki gerilla güçlerini hedef almakla birlikte, Venezüella'daki beterin beteri hükümete ve Ekvator'daki neoliberalizm karşıtı büyük kitle hareketine de karşı yapılmış olan Kolombiya Planı aracılığıyla, şimdi Latin Amerika ve Karayip'lerdeki üs varlığını genişletme süreci içindedir. Porto Riko, bölgenin merkezi olarak yerini Panama'ya bırakmıştır. Bu arada, Birleşik Devletler Ekvator'da Manta; El Salvador'da Aruba, Curaçao ve Comalapa'da; hepsi de ileri operasyon birimleri olarak karakterize edilen dört yeni askeri üs kurmaktadır. Birleşik Devletler 11 Eylül'den bu yana, Kuveyt, Katar, Türkiye ve Bulgaristan'ın yanı sıra, Afganistan, Pakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan'da 60 bin kişilik birliklerine ev sahipliği yapan askeri üsler kurmuştur. Aynı zamanda Hint Okyanusu'ndaki Diego Garcia'da bulunan büyük ABD donanma üssü de operasyon açısından yaşamsaldır. Tüm bu veriler dikkate alındığında, Birleşik Devletler şimdi yaklaşık 60 ülkede ve ayrı topraklar üzerinde denizaşırı üslere sahiptir.

Bu rakam bazı bakımlardan kandırıcı biçimde düşük bile olabilir. Ev sahibi ülkelerde üsler bakımından tüm yargılama yetkisi ve yetki işleri kuvvetlerin statüsü anlaşmaları olarak adlandırılan anlaşmalarla belirlenmektedir. Bu tür anlaşmalar Soğuk Savaş yılları sırasında normalde kamuya açık belgelerdi, ancak bunlar şimdi çoğunlukla gizli tutulmaktadır; örneğin, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman ve bazı açılardan Suudi Arabistan'la yapılan anlaşmalar bu türdendir. Pentagon kayıtlarına göre, Birleşik Devletler şimdi doksan üç ülke ile bu türden resmi anlaşmalar içindedir. (*Los Angeles Times*, 6 Ocak 2002)

Emperyalizm boşluktan nefret eder. Önceden Sovyet nüfuz alanına dahil olan ya da Sovyetler Birliği'nin kendisinin bir parçası olan Balkanlar ve Orta Asya'daki Sovyet Cumhuriyetleri bir yana, şimdi elde edilmekte olan ileri üsler Birleşik Devletler'in üs sayısı açısından köklü azalmalar yaşadığı bölgelerde gerçekleştirilmektedir. 1990'da, Körfez Savaşı'ndan önce, Birleşik Devletler'in Güney Asya'da hiç üssü bulunmuyordu ve 1947'de Ortadoğu/Afrika'da bugünkünün sadece yüzde 10'u oranında üsse sahipti. Latin Amerika ve Karayipler'deki ABD üslerinin sayısı 1947 ve 1990 yılları arasında yaklaşık üçte iki oranında azalmıştı.

Jeo-politik/jeo-askeri bir bakış açısından bakıldığında, bu durum Birleşik Devletler gibi bir küresel ekonomik ve askeri hegemon için, uzun menzilli cruise füzeleri döneminde bile, açıkça bir sorundu. 1990'dan bu yana Körfez Savaşı'nın, Afganistan Savaşı'nın ve Kolombiya Planı'nın bir sonucu olarak Ortadoğu, Güney Asya ve Latin Amerika ile Karayipler'de yeni ABD üslerinin ortaya çıkması bu nedenle, ABD'nin bu konumunun bir ölçüde erimek zorunda kaldığı yerlerde, ABD'nin askeri ve emperyal gücünün doğrudan icrası olarak görülebilir.

Askeri doktrin yabancı askeri üslerin stratejik öneminin bunların elde edilmiş olduğu savaşın ötesine geçtiği ve öteki potansiyel misyonların bu yeni varlıklar kullanılarak neredeyse hemen başlaması gerektiği konusunda ısrarcıdır. Bu sebeple Afganistan, Pakistan ve Orta Asya'daki üç büyük eski Sovyet Cumhuriyeti'nde üsler inşa edilmesi Rusya ve Çin tarafından kaçınılmaz biçimde kendi güvenliklerine yönelik ek bir tehdidin oluşturulması olarak görülmüştür. Rusya Orta Asya'da bulunan sürekli ABD askeri üsleri olasılığı karşısında duyduğu hoşnutsuzluğu çoktan ifade etmiştir. Çin'e gelince, Londra'da yayınlanan Guardian'ın 10 Ocak 2002 günkü

nüshasında belirtildiği gibi, ABD uçaklarının gündelik uçuşlar yaptıkları, Kırgızistan Manas'ta bulunan üs, "Çin'in batı sınırının 250 mil uzağında bulunmaktadır. Doğu Japonya'dan Güney Kore'nin güneyine kadar uzanan ABD üsleri ve Washington'ın Tayvan'a verdiği askeri destekle birlikte, Çin kendisini ablukaya alınmış gibi hissediyor olabilir".

ABD askeri gücünün ABD askeri üslerinin kurulması aracılığıyla yeni bölgelere doğru uzanması, elbette basitçe doğrudan askeri hedefler çerçevesi içinde ele alınamaz. Bunlar her zaman ABD kapitalizminin ekonomik ve politik hedeflerinin ilerletilmesi için kullanılmışlardır. Örneğin, ABD şirketleri ve ABD hükümeti bir zaman Afganistan ve Pakistan'dan geçerek Orta Asya'daki Hazar Denizi'nden Kızıl Deniz'e ulaşan ABD denetimi altındaki petrol ve doğal gaz boru hatları için güvenli bir koridor oluşturmaya heveslenmişlerdir. Afganistan'daki savaş ve Orta Asya'da ABD üslerinin oluşturulması bu boru hatlarını gerçeğe dönüştürmek için çok önemli bir fırsat olarak değerlendirilmektedir. Bu siyasetin esas temsilcisi, 1998 Şubat ayında Beyaz Saray Uluslararası İlişkiler Komitesine verdiği ifadeye göre, Unocal şirketi olagelmiştir. (Monthly Review'da, Aralık 2001'de, "A New Silk Road: Proposed Pipeline in Afghanistan" ismiyle yeniden yayınlandı).[4] 31 Aralık 2001'de Başkan Bush Afgan asıllı Zalmay Halilzad'ı Ulusal Güvenlik Konseyi'nden özel görevle Afganistan'a atadı. Halilzad, Unocal'ın önerilen trans-Afgan boru hattı ile ilgili eski danışmanıdır ve ABD hükümetine Taliban rejimine karşı daha sempatik bir siyaset uygulaması yönünde lobi yapmıştır. Konumunu yalnızca Clinton yönetiminin 1998'de Afganistan'daki hedeflere (Usame bin Ladin'i hedef alan) cruise füzeleri göndermesi sonrasında değiştirmiştir (*Pravda*, 9 Ocak 2002).

---

4) ABD üslerinin bulunduğu ülke sayılarına ilişkin tahminler yukarıda atıfta bulunulan Blaker'ın çalışması tarafından sunulan rakamlarla doğrudan kıyaslanamaz, çünkü bu çalışma yalnızca Savunma Bakanlığı tarafından (kapitalizasyon değeri temelinde) tesisler listesine dahil edilmiş kayıtlı üsleri içermektedir, bunlara ayrıca şunları da dahil ettik: (1) Pentagon'un Base Structure Report'unda sıralanmamış olan, ancak önemli miktarda ABD birliğinin konuklandığı üsler; (2) elli eyalet ve Kolombiya Bölgesi dışındaki ABD toprakları/mülkiyetlerindeki üsler (bunların temelde Birleşik Devler dışında bulunduğu dikkate alınarak); ve (3) (temelde Ortadoğu, Güney/Orta Asya ve Latin Amerika ile Karayipler'deki) stratejik alanlarda elde edilmiş olan ileri operasyon üsleri. Yine de, bu rakamlar, daha önce sunulanlarla katı biçimde kıyaslanabilir olmamakla birlikte, ABD üslerinin coğrafi yayılmasının Kore Savaşı sonundan bu yana (ve muhtemelen Vietnam Savaşı'nın sonundan bu yana) azalmadığını ve yenilenen bir genişleme evresinde olduğunu göstermektedir.

ABD basını, Afganistan'daki mevcut savaş sırasında, bölgedeki ABD petrol hevesleri konusunda genel olarak sessiz kaldı. Bununla birlikte, *New York Times*'ın iş sayfalarında (15 Aralık 2001) yer alan bir makale belirtmektedir ki, "Dışişleri Bakanlığı, dünyanın kanıtlanmış petrol rezervlerinin yüzde 6'sından fazlasının ve gaz rezervlerinin yüzde 40'ına yakınının bulunduğu bölgede, Taliban sonrası enerji projeleri potansiyeli ile ilgili araştırmalar yapmaktadır". *New York Times*'daki bir köşe yazısında (18 Ocak 2002) Dış İlişkiler Konseyi üyesi Richard Butler, "Afganistan'daki savaş... Unocal ve Arjantin'li Bridas şirketinin 1990'ların ortalarında Afgan hakları için çekiştikleri Afganistan ve Pakistan'dan geçen bir boru hattının yapılmasını politik bakımdan ilk kez olanaklı kıldı" diye bildirmektedir.[5] Söylemeye bile gerek yok ki, bölgede, savaşın bir sonucu olarak üslerin kurulması aracılığıyla kazanılan güçlü bir ABD askeri varlığı mevcut olmaksızın, böyle bir boru hattının yapımı neredeyse kesinlikle söz konusu olmayacaktı.

GERİ TEPME

Tarih bize yabancı askeri üslerin iki kenarı da keskin bir kılıç olduğunu öğretmektedir. Bu savın doğruluğunun en açık belirtisi mevcut "Terörizme Karşı Savaş"tır. Son on yıl ya da daha uzun süredir hem yurtdışındaki ABD kuvvetlerine hem de Birleşik Devletler'deki hedeflerin kendisine yönelik saldırıların büyük ölçüde ABD'nin yabancı bir askeri güç olarak, Birleşik Devletler'in yalnızca askeri etkinliklerle, hatta tam ölçekli savaşlarla uğraşmakla kalmayıp, aynı zamanda 1990'lardan bu yana binlerce birliğini de mevzilendirmiş olduğu Ortadoğu gibi bölgelerde daha fazla rol almasına yönelik bir tepki olduğu konusunda kuşku yoktur. Suudi Arabistan'da ABD üslerinin kurulması bazı Suudiler tarafından İslam'ın en kutsal topraklarının, gerçekten de ne pahasına olursa olsun cezalandırılması gereken bir işgali olarak değerlendirilmektedir.

ABD askeri üslerinin ulusal egemenliğe yönelik bir tecavüz olarak algılanması, bu tür üslerin varlığının kaçınılmaz olarak iç politikaya yönelik bir müdahaleye dönüşmesi basit nedeniyle "ev sahibi" ülkelerde son dere-

5) Unocal'ın Orta Asya boru hattı projesinin tarihi Ahmet Reşit'in *Taliban* isimli kitabında (New Haven: Yale University Press, 2000), 151-80 ayrıntısı ile tartışılmaktadır.

ce yaygındır. Senato Dış İlişkiler Komitesi Güvenlik Anlaşmaları ve Yurtdışı Taahhütler Alt Komitesi'nin 1970 yılı raporunda belirtildiğine göre: "Denizaşırı üsler, Birleşik Devletler silahlı kuvvetleri öğelerinin varlığı, ortak planlama, ortak tatbikat ya da aşırı askeri destek programları.... bunların tümü de Birleşik Devletler'in ev sahibi hükümetin iç işlerine bir ölçüde müdahalesini güvence altına alır." (sf. 20)

Bu tür ülkeler giderek ABD imparatorluğu ile daha da sarmaş dolaş hale gelmektedirler.

Böylelikle ABD denizaşırı üsleri sık sık adı geçen ülkelerde büyük sosyal protestolara neden olmaktadır. ABD güçlerinin 1992'deki geri çekilmesine değin, Filipinler'deki ABD üsleri bu ulus tarafından yaygın biçimde ABD sömürgeciliğinin bir mirası olarak kabul ediliyordu. Benzer biçimde neredeyse tüm denizaşırı ABD askeri üsleri, ev sahibi ülkeye beraberlerinde bir dizi sosyal problemler getirmektedirler. Filipinler'deki Subic Körfezi'nde bulunan ABD üssünün yanındaki Olongapo şehri, ABD birliklerinin "dinlenme ve eğlence" yeri olmaya ayrılmış ve şehir elli binden fazla fahişeye ev sahipliği yapmıştır.

Filipinler'deki üslerin kaybedilmesinden sonra ABD'nin Pasifik'teki denizaşırı üs sisteminin merkezi haline gelen Okinawa'daki ABD üsleri, halkla çatışma içinde varlıklarını sürdürdüler. Japonya Policy Research Institute Başkanı Chalmers Johnson'ın, *Blowback* ("Geri Tepme) (2000) isimli kitabına göre Japonya'nın bir vilayeti olan Okinawa Adası, "esasen, Pentagon'un askeri bir sömürgesi, Birleşik Devletler'de yapmaya asla cesaret edemeyecekleri şeyleri burada yapan Hava kuvvetleri ya da Donanma Birlikleri bir yana, Yeşil Bereliler ve Savunma İstihbarat Ajansı için de güvenli bir cennetti. Üs, bu yaşamsal bölgedeki Amerikan hegemonik gücünü pekiştirmeyi ya da artırmayı hedefleyen fiili bir büyük ABD stratejisinin hizmetinde tüm Asya boyunca Amerikan gücünü ilerletmek üzere kullanıldı" (sf. 64).

1995 yılında, Okinawa'da, uzak bir yere götürüp tecavüz etmek amacıyla araba kiralayan üç ABD askerinin on iki yaşındaki bir kız çocuğuna tecavüz etmelerine bir tepki olarak büyük bir üs karşıtı protesto patlak verdi. Olaydan sonra, Pasifik'teki tüm ABD kuvvetleri kumandanı Amiral Richard C. Macke, basına, "[tecavüzün] aptalca olduğuna inanıyorum. Arabayı kiralamak için verdikleri parayla, kız bulabilirlerdi" diyecekti. An-

cak, Okinawa Women Act Against Military Violence ("Okinawa Askeri Şiddete Karşı Kadın Eylemi Hareketi") isimli bir örgütün başını çektiği yaygın protestolar, her ne kadar zalimce olursa olsun, tek başına bu tekil tecavüze karşı bir tepki değildi. Muhafazakâr bir Japon gazetesi olan Nihon Keizai Shimbun'a göre, ABD askerlerinin 1972 ve 1995 yılları arasında, yaklaşık günde bire eşit olan, 4716 suçla ilişkisi vardı. Okinawa üssünü yöneten Japonya-ABD anlaşması ABD yetkililerinin Japonların askeri şüphelilere yönelik istemlerini reddetmesine izin veriyordu ve çok az sayıda kişi suçları için herhangi bir cezayla karşılaşıyordu.

Daha sonra İran Körfezi gibi yerlerde yapılacak olan bombardımanların eğitiminin verildiği Porto Riko, Vieques'de, ABD ordusu tarafından yapılan kara bombardımanlarının kitlesel protestolara rağmen devam etmesi, Porto Riko'nun sömürge statüsünün sürdüğünün işaretidir. Pentagon, Vieques'deki bombardıman alanı yakınlarında, Porto Riko yakınlarındaki, denizaltılar ve elektronik bir savaş alanı sualtı istasyonu bulunan neredeyse 200 bin mil kare açıklardaki sularda, "dış menzil" denilen bir işlem yürütmektedir. Bunlar Deniz Kuvvetleri ve çeşitli askeri müteahhitler tarafından silah sistemlerini denemek için kullanılmaktadır.[6]

Küba'daki Guantanamo deniz üssünün bugün Afganistan'daki ABD savaşında ele geçen tutsakların, küresel bir öfke yaratan koşullar altında ve Küba'nın savaşa muhalefetine rağmen hapsedilmesi ve sorgulanması için kullanılması, ABD'nin bu tür üslerle sağladığı emperyal güç gösterisinin bir başka kaba örneğidir.

GÜCÜN KÜRESELLEŞMESİ

Birleşik Devletler, gördüğümüz gibi, yerkürenin çevresinde, bir dakikalık bir uyarıyla harekete geçirilecek ve hepsi de kendi politik ve ekonomik hegemonyasını korumaya yönelik olan hava ve deniz kuvvetlerini konuşlandırmanın bir aracı olarak bir askeri üsler ve sıçrama tahtaları zinciri kurmuştur. Bu üsler, 19. yüzyıl ve 20. yüzyılın başlarında Britanya için olduğu gibi, basitçe sömürgeci bir imparatorluğun bütünsel parçaları değildir, ama bunlar daha çok "sömürgeciliğin olmadığı" koşullarda, daha da

6) John Lindsay-Poland, "U.S. Military Bases in Latin America and the Carribean," *Foreign Policy in Focus* 6 (Ekim 2001) <http://foreignpolicy-infocus.org>

büyük bir önem kazanmaktadır.[7] Öteki ulusların toprak temelli egemenliği üzerinde resmi politik denetim olmaksızın emperyal bir ekonomik sistem kurmayı hedefleyen Birleşik Devletler, bu üsleri emperyal sistemden tamamen kopmak ya da ABD çıkarlarını tehdit eder gibi algılanan bağımsız bir seyir izlemeye girişen ülkelere karşı güç icra etmek üzere kullanmaktadır. Bu üslerde bulunan ABD askeri güçlerinin dünya çapındaki yayılması ve ABD'nin bu üsleri askeri müdahalelerinde kullanmaya yönelik yatkınlığı olmaksızın, çevrenin birçok bağımlı ekonomik toprak alanını kopuştan alıkoymak da imkânsız olurdu.

Yani ABD'nin küresel, ekonomik ve mali gücü, askeri gücün dönemsel olarak icra edilmesini gerektirmektedir. Bu sisteme bağlı olan öteki ileri kapitalist ülkeler de oyunun kurallarını belirleyen esas hakim olarak Birleşik Devletler'e bağımlılaşmışlardır. Bu durumda ABD askeri üslerinin konumlanması yalnızca saf biçimde askeri bir fenomen olarak değerlendirilmemeli, daha çok ABD hâkimiyetindeki emperyal alanın haritasının ve onun çevredeki mızrak başlarının belirlenmesi olarak ele alınmalıdır. Şu an açık olan ve sürekli tekrar edilmeyi hak eden şey bu tür üslerin şimdi Birleşik Devletler'in daha önce "ileri varlığının" çoğunu yitirmiş olduğu, Güney Asya, Ortadoğu/Afrika ve Latin Amerika gibi yerlerde ya da Balkanlar ve Orta Asya gibi önceden ABD üslerinin bulunmadığı bölgelerde elde edildiğidir. O halde, geriye kalan tek süper gücün halihazırda, politik ve ekonomik çıkarlarını ilerletmenin bir aracı olarak, emperyal bir genişleme seyri içinde olduğundan ve birçok açıdan ABD gücünün dolaysız bir ürünü olan mevcut terörizme karşı savaşın da, şimdi bu gücün daha da ileri götürülmesini haklılaştırmak üzere kullanılmakta olduğundan şüphe duyulamaz.

Bu gelişmelere karşı olmayı seçenler için yanılsamaya yer yoktur. Askeri gücün dünya kapitalizminin hegemonik devleti lehine küresel yayılması ekonomik küreselleşmenin bütünsel bir parçasıdır. Bu türden bir askeri yayılmacılığa hayır demek aynı zamanda kapitalist küreselleşmeye ve emperyalizme ve yani kapitalizmin kendisine de hayır demektir.

---

7) Harry Magdoff, *Imperialism: From the Colonial Age to the Present* (New York: Monthly Review Press, 1978), sf. 205. Türkçesi; Kalkedon Yayınları, *Sömürgecilikten Günümüze Emperyalizm*. Ekem 2006.

ABD'NİN IRAK İHTİRASLARI

Washington'ın Irak'a karşı uyguladığı şu anki resmi politika, ya bir askeri darbe aracılığıyla veya kitle imha silahları kullanmaya yönelmiş sahte bir devlete karşı haklı görülen "önce sen vur" saldırısı sonucunda, Birleşik Devletler'in işgali aracılığıyla bir rejim değişikliğini gündeme getirmektir.[1] Ancak Birleşik Devletler işgali, eğer böyle bir şey olursa, hedeflerini sadece Bağdat'taki bir rejim değişikliğiyle sınırlamayacaktır. Büyük hedefi, tüm Ortadoğu'daki Amerikan hâkimiyetinin kesinleşmesiyle, Birleşik Devletler gücünün küresel projeksiyonundan daha küçük bir şey olmayacaktır.

Bugünün emperyalizmi kesinlikle 19. yüzyılın sonlarındaki emperyalizmle aynı değildir. Emperyalizmin modern çağının ilk dönemlerinde, birkaç güç, -Almanya, Japonya ve Birleşik Devletler gibi dikkat çekenler- yerkürenin bazı yerlerindeki Büyük Britanya hegemonyasıyla mücadele etmek üzere sahneye çıktılar. Bu dönem içinde emperyalizmin dikkat çeken birkaç özelliği vardı; Afrika'yı bölmeye çalışan Avrupalı güçler arasındaki kapışma; birbirlerinin pazarları için Avrupa'da yükselen rekabet;

1) Son zamanlarda Bush yönetimi ayrıca "'rejim değişikliği' Birleşik Devletler'ce kabul edilebilir şartlarda, Birleşmiş Milletler denetleme ve silahsızlandırmasıyla tamamen işbirliği içindeki Saddam Hüseyin liderliğinde bir Irak hükümetini de kapsayacak kadar genişletilebilir de" dedi. Ancak yönetim bunun hiç de uygun bir şey olmayacağını ve bu anlamda pozisyonunun, Irak'ın Birleşmiş Milletler denetleme işleminde itaatkar olmadığı açıklandığında, işgal tehdidi için destek toplamak amacıyla diplomatik-yasal bir stratejinin parçası olarak yorumlanabileceğini ifade etti

uluslararası para piyasasının çekirdeği olarak, Londra'ya karşı büyüyen Alman mücadelesi. Aynı zamanda, Birleşik Devletler, Avrupa'daki pazarlar için rekabete girmeye teşebbüs ediyor, kendi sömürgelerini ve Latin Amerika ile Asya'daki etki alanlarını geliştiriyordu. I. Dünya Savaşı'nın asıl nedenlerini, hem sömürgeler ve pazarlar için büyük güçler arasındaki sert rekabet ve hem de Almanya'nın İngiltere'yi uluslararası pazar ve meta piyasalarından toptan silme girişimi oluşturmaktaydı. I. Dünya Savaşı'ndan sonraki dönem, modern emperyalizmin ikinci aşamasını temsil etmekteydi. Versailles Antlaşması, galiplerin kazançlarını, birleşik bir amaç için paylaştırma süreciydi; Bolşevizm'in yenilmesi. Thorstein Veblen şöyle yazıyordu; "Bolşevizm'i haritadan silmek, Versailles Antlaşması'nın basit bir gizli maddesi değildi, bu madde, Versailles Antlaşması'nın yazıldığı parşömenin ta kendisiydi" (Değişen Düzenimiz Üzerine Yazılar, 1934, sayfa 464). Ancak, Sovyetler Birliği'ni izole etme ve yıkma planı Büyük Kriz ve dünya sistemi içinde daha büyük alan sahibi olmak isteyen, Almanya, İtalya ve Japonya'dan oluşan mihver güçleri arasındaki mücadeleden doğan II. Dünya Savaşı ile kesintiye uğradı.

Emperyalizmin üçüncü aşaması, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıktı. Savaş sırasında, Birleşik Devletler, kapitalist dünya içindeki yeni hegemonik devlet olarak, dünya ekonomisinin stratejik merkezleri olarak düşünülen yerlerin kontrolunu ele geçirmek için bir plan geliştirmişti; o zaman sadece Sovyet etki alanının varlığıyla sınırlanmış bir ihtirastı. 1981 yılında bu konuda yazan Noam Chomsky, bu dönemdeki Birleşik Devletler jeopolitik şekillenmesini aşağıdaki gibi tarif ediyordu;

> *"II. Dünya Savaşı'ndan bu yana Amerikan dış politikasını geliştiren düşüncenin genel çerçevesi, en iyi şekilde, Savaş ve Barış Programı çerçevesinde, 1939-1945 altı yıllık dönem içinde toplanan, Yabancı İlişkiler Komitesi ve Devlet Bakanlığı planlamacılarınca, savaş sırasında yapılan planlama dökümanlarında tarif edilebilir. Onlar, 1941-1942'ye gelindiğinde savaşın, Birleşik Devletler'in küresel hâkimiyette olduğu bir pozisyonda sona ereceğini biliyorlardı. Soru sorulmaya başlandı; 'Dünyayı nasıl organize edeceğiz?'"*

"Büyük Bölge Planlaması" olarak bilinen konseptlerini hazırladılar. Bu Büyük Bölge, kendi deyimleriyle, "dünyanın kontrolü için stratejik olarak

gerekli olan" bölge olarak tarif edildi. Bunun arkasındaki jeopolitik analiz, hangi bölgelerin açık olmak zorunda olduğunu ortaya çıkarmaya yönelikti; yatırıma açık, kârların yeniden kazanımına açık. Yani, Birleşik Devletler'in hâkimiyetine açık.

İç değişiklikler (bu dönemdeki tartışmalar boyunca gündeme gelecek olan önemli bir nokta), gelir veya gücün tekrar dağılımı veya yapısal değişiklikler olmaksızın Birleşik Devletler ekonomisinin gelişmesi için, Savaş ve Barış Programı, dünyanın kontrolü için stratejik olarak gerekli olan minimum bölgeyi, Batı yarı-küresi, parçalama süreci içinde oldukları eski İngiliz İmparatorluğu ve Uzak Doğu olarak belirledi. Minimum olan buydu, maksimum olan ise evrendi.

İkisi arasında bir yerde Büyük Bölge konsepti ve de bunu mali kuruluşlar ve planlama anlamında organize etme görevi ortaya çıktı. Savaş sonrası dönem boyunca devam olarak kalan çerçeve de buydu.

Avrupa sömürgelerinin özgürleşmesi ve Pasifik'teki Japon ihtiraslarının mağlubiyeti, Birleşik Devletler askeri gücüyle desteklenen Birleşik Devletler sermayesinin önceden ulaşılamaz olan pazarlara girmeye başlamasına izin verdi. Bretton Woods Anlaşması emperyalist güçler için yeni bir çerçeve yaratırken, Birleşik Devletler'in askeri gücü ve gizli operasyonları dünyanın her tarafında artan bir sıklıkla tasarlandı: Kore ve Vietnam'daki savaşlar, İran, Guatemala ve Şili'deki hükümet devirmeleri, Küba hükümetini devirme teşebbüsü ve Orta Amerika ile Afrika'daki iç savaşlara müdahaleler. Büyük Bölge konseptinin can alıcı noktası, eski İngiliz İmparatorluğu'nun bir parçası ve yerkürenin ekonomik, askeri ve politik kontrolü için kesinlikle temel olarak görülen Ortadoğu'nun kontrolüydü; tabii ki Ortadoğu'nun, dünyanın tespit edilmiş en zengin petrol rezervlerinin deposu olması, bu nedenlerin en az önemlisi değildi! Böylece Birleşik Devletler 1950'li yıllarda bölgede açık ve gizli müdahalelere başladı ki bunların en önemlisi yabancı-sahipli petrol şirketlerini millileştiren, demokratik olarak seçilmiş Mossadegh hükümetinin 1953 yılında devrilmesidir. Birleşik Devletler'in başarısı açıktı. 1940 ile 1967 yılları arasında Birleşik Devletler şirketleri kontrolündeki Ortadoğu petrol rezervleri yüzde 10'dan hemen hemen yüzde 60'a çıkarken, 1940'ta petrol rezervleri üzerindeki kontrolü yüzde 72 olan İngilizler'in bu oranı 1967'de yüzde 30'a düştü (H. Magdoff, *Emperyalizm Çağı*, sayfa 43).

Kısmen ekonomik durgunluk etkilerinin neden olduğu, uzun süreden beri gecikmiş olan anlamlı bir Batı Avrupa entegrasyonu, Avrupalı liderlerin umduğu gibi, Avrupa'nın Birleşik Devletler'in çıkarlarına karşı bir kale olamayacağı anlamına geliyordu. Zayıf bir Avrupa ve Asya'daki Birleşik Devletler çıkarlarına karşı ciddi bir mücadele oluşturamayan bir Japonya, Avrupa'da gerçekten var olan sosyalizmin 1990'ların başında mağlup edilmesi, 1970'li ve 1980'li yıllarda gücü kısmen azalmış olan Birleşik Devletler hegemonyasına yenilenmiş bir dönem için yolları açtı.

Emperyalizmin tarihsel evrimi açısından bakıldığında şu çok açıktır ki Washington'ın şu an Irak ile bir savaş başlatma çabası arkasındaki gerçek neden, Irak'tan gelen gerçek askeri bir tehdit değil, daha ziyade, Birleşik Devletler'in şimdi, istediği anda, gücünü kullanmaya hazır olduğunu sergileme amacıdır. *Atlanta Journal Constitution*'da sayfa editörü olan Jay Bookman'ın aynı gazetede gözlemlediği gibi ("Başkan"ın Irak'taki Asıl Amacı", 29 Eylül, 2002);

> *"Irak hakkındaki resmi hikaye asla anlamlı değildi... Bu (Irak'ı işgal tehdidi) kitle imha silahları veya terörizm veya Saddam veya Birleşmiş Milletler kararlarıyla ilgili bir şey değildir. Bu savaş, eğer olursa, Birleşik Devletler'in, gezegenin polisi olarak, tek başına sorumluluğu ve yetkiyi ele geçirerek, dört dörtlük bir dünya imparatorluğu olarak resmen ortaya çıkışını işaret etmeye yöneliktir. Bu, Birleşik Devletler'in küresel hâkimiyeti ele geçirmek için fırsat yakalaması gerektiğine inananlarca yapılmış ve on veya daha fazla yıldır işlemekte olan bir planın doruk noktası olabilir, düşmanlarımızın her zaman iddia ettiği gibi "Amerikan emperyalistleri" anlamına gelecek bile olsa... Roma politik yollara tenezzül etmedi; Roma fethetti. Ve biz de öyle yapmalıyız."*

Emperyalist genişleme savaşları, ne kadar haksız olabilecek olsalar bile, her zaman bir çeşit haklı gösterilmeyi talep ederler. Bu, sıkça savunma savaşı doktrini aracılığıyla yerine getirilmiştir. 1999'daki makalesi "Emperyalizmin Sosyolojisi"nde Joseph Schumpeter, büyük genişleme yıllarındaki Roma'yı yazdı:

> *"Dünyanın bilinen hiçbir köşesinde, tehlike veya gerçek bir saldırı altında olmadığı iddia edilen çıkarlar yoktu. Eğer bu çıkarlar Roma'ya ait*

değilse, Roma'nın müttefiklerine ait çıkarlardı ve eğer Roma'nın hiç müttefiki yoksa, bu müttefikler icad edilirdi. Böyle bir çıkarın ileri sürülmesi tamamen imkansız olduğunda, o zaman da neden ulusal şereşe edilen hakaret olurdu. Savaş her zaman bir meşruiyet havasıyla onurlandırılırdı. Roma her zaman kötü niyetli düşmanlarınca saldırıya uğruyor, her zaman bir nefes alanı için savaşıyordu. Dünyanın her tarafını düşmanlar kaplamıştı ve çok açık ki Roma'nın görevi, onların şüphe götürmez saldırgan tasarımlarına karşı bekçilik yapmaktı." [2]

Dünyanın bilinen her köşesinde saldırganlığa boyun eğen kötü niyetli güçleri kontrol altında tutmak için gerekli bir dizi defansif savaşlar kandırmacası Roma İmparatorluğu ile ortadan kalkmadığı gibi, 19. yüzyılda İngiliz emperyalizminin ve 20. yüzyılda da Amerikan emperyalizminin genişlemesi için gerekçenin bir parçasıydı.[3] Aynı mentalite, yakın zamanda özel branştan Kongre'ye iletilen yeni Birleşik Devletler Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde de yayılmaktadır (*New York Times*, 20 Eylül, 2002). Bu doküman Birleşik Devletler stratejik politikasının üç temel prensibini belirtmektedir:

1. Hiçbir ulusun Birleşik Devletler'i tehdit etmesine veya ona rakip olmasına izin vermemek için, Birleşik Devletler'in küresel askeri hâkimiyetinin rakipsiz devamı.

2. Birleşik Devletler'in, dünyanın herhangi bir yerinde, Birleşik Devletler'in, onun güçlerinin ve yurtdışındaki kurumlarının veya onun dost veya müttefiklerinin güvenliğine bir tehdit olarak düşünülen devletler veya güçlere "önce sen vur" askeri saldırılara başvurmaya hazır olması.

3. Birleşik Devletler vatandaşlarının, Uluslararası Suç Mahkemesi'nce yargılanmaya karşı dokunulmazlığı.

Bu yeni Ulusal Güvenlik Stratejisi hakkında yorumda bulunan senatör Edward M. Kennedy şu açıklamada bulundu;

---

2) Joseph Schumpeter, Paul M. Sweezy tarafından edit edilen ve sunulan *Emperyalizm ve Sosyal Sınıflar* (New York; Augustus M. Kelley, 1951), sayfa 66.

3) Elbette 19. yüzyıl emperyalist maceralarının birçoğu için (belki de çoğunluğu), nedenlerin savunma olduğunu göstermeye yönelik fazla bir alan yoktu. Afyon Savaşları saldırgan bir Çin'e karşı verilmedi, daha ziyade afyonun özgür ticaretini empoze etmek için verildi. Afrika'yı bölmek için Avrupalı güçler arasındaki mücadele, birbiriyle savaşan Afrika'ya yönlendirilmedi, daha ziyade "beyaz adamın sorumluluğu" olarak rasyonalize edildi

> *"Yönetimin bu doktrini, diğer hiçbir ulusun kabul etmeyeceği ve etmemesi gerektiği 21. yüzyıl Amerikan emperyalizmi için bir çağrıdır" (7 Ekim, 2002).*

Washington'ın, dünyanın henüz görmediğinin ötesinde küresel bir imparatorluk kurma ihtirası, sadece onun, dünyanın her köşesinde "ana vatan"ın kendisini tehdit etmeye hazır durumda pusuya yatmış sayısız düşmanlar korkusu paranoyasıyla uygunluk içindedir. Bu dış tehditler, kendi gözünde, sadece Birleşik Devletler gücünün genişlemesini haklı göstermeye hizmet eder. Birleşik Devletler'in şu an hedeflediği düşmanları, işine geldiği gibi, Birleşik Devletler emperyalizminin derhal genişlemesinin daha büyük olacağı Üçüncü Dünya'da bulunmaktadır.

Saddam Hüseyin'in zalim diktatörlüğü altındaki Irak, önde gelen sahte devlet, bir numaralı küresel düşman olarak sunulmaktadır. Irak'ın henüz en çok korkulan kitle imha silahlarıyla -nükleer silahlarla- donanmış olmamasına rağmen, Bush yönetimi kısa zamanda bunları elde edeceğini iddia etmektedir. Dahası, liderinin tamamen niyetli göründüğü delilik yüzünden, Irak'ın nükleer caydırıcılığa bağışık olacak kadar irrasyonel olduğu söylenir. Sonuç olarak bize, şeytani rejimi derhal vurmaktan başka bir seçeneğin olmadığı söyleniyor, hatta korkulan silahları elde etmeden önce. Bush yönetimi bu aşamada Birleşmiş Milletler teftişi sürecinin büyük bir ölçüde faydasız olduğunda ısrar etti. (Ama bu açıdan diğer Güvenlik Konseyi üyeleri tarafından reddedildi) İddia edildiğine göre Saddam Hüseyin, en önemli silah operasyonlarını, kendi güvenliğine adanmış geniş komplekslerde saklamanın her zaman bir yolunu bulacaktır. Irak her ne kadar şartsız teftişlere rıza göstermiş olsa da, bu yerler Birleşmiş Milletler'in silah müfettişlerine tamamen açılmayacaktır. O zaman, güç kullanımı aracılığıyla -ya askeri darbe ya da işgal- "rejim değişikliği"nden başka gerçek bir seçenek yoktur.

11 Eylül 2001 olaylarıyla zaten olgunlaşmış Amerikan kamuoyuna bu şekilde yavaş yavaş aşılanan korkuyla yönetim ülkeyi ve dünyayı savaşa doğru götürmek için mücadele verdi. Eğer bir Birleşik Devletler Başkanı ve onun yönetimi gün be gün ayağa kalkar ve Birleşik Devletler'in eli kulağında bir kitle imha silahları saldırısına karşı savunmasız olduğunda ısrar ederse (sözü edilen ulusun böyle bir silah yeteneği olmamasına rağ-

men, mantar bulutuna neden olan sürpriz bir saldırı sorunundan söz ederek), nüfusun büyük bir bölümünü yanlarına çekeceği bellidir. Dev medyanın ürettiği eko alanlarıyla birleşen, büyük bir yalan prensibiyle durmaksızın tekrar edilen bu talihsiz uyarılar, adım adım popüler şüpheciliği ortadan kaldırır. Popüler olmayan bir savaşı desteklemesi için ulusu ikna etmekle ilgili bir yazı yazan Savunma Bakanı Donald Rumsfeld şöyle diyordu;

> *"Eğer başlangıçta kamuoyu desteği zayıfsa" o zaman "Birleşik Devletler liderliği politik sermayesini, ne kadar zaman alacak olursa olsun, bu önemli desteği elde etmeye yarayacak çabalara yatırmaya istekli olmalıdır" (New York Times, 14 Ekim, 2002).*

Bir işgali haklı göstermek için en küçük haklılığı uydurma çabalarında Oval Ofis'ten kaynaklanan iddialar o kadar çılgıncaydı ki, ortaya atılıp, Başkan'ın sahte iddialarına karşı çıkmak zorunluluğunu hisseden CIA Başkanı George J. Tenet'tan başkası değildi. Böylece Tenet, Irak'ın, tek bir nükleer silah için gerekli olan çekirdeksel materyali üretmesinin 2000'nin ilk on yılının ikinci yarısına kadar süreceğini belirterek, Başkan'ın iddiasını açıkça çürüttü. Amerikan yönetimi, Irak'ın kimyasal ve biyolojik silahlar tehditi üzerine daha fazla vurgu yaparak, nükleer silahlarla ilgili zayıf konumunu ortadan kaldırmaya girişti. 7 Ekim'de, Cincinnati'de yaptığı konuşmada Başkan, eğer bu silahların hedeflerine ulaştırılmasında terörist ağlar tarafından desteklenir ve yardım görürse, Bağdat'ın bu silahlarla Birleşik Devletler'deki hedeflere herhangi bir anda saldırabileceğini söyledi. Ancak CIA, Tenet tarafından imzalanan ve aynı gün Kongre'ye gönderilen bir mektupta, caydırıcı-amaçlı olması haricinde Irak'ın kimyasal ve biyolojik silahlar geliştirmeye yönelik bir işaret göstermediğini ileri sürerek, böyle bir değerlendirmeyi çürüttü ve Irak'ın, eğer önce Birleşik Devletler kendisine saldırmazsa, yakın bir gelecekte terörist saldırılara destek çıkmaktan vazgeçeceğinin beklenebileceğini belirtti. Mektupta şöyle yazıyordu; "Bağdat şimdilik, Birleşik Devletler'e karşı konvensiyonal veya kimyasal ve biyolojik silahlarla terörist saldırılar düzenlemeye kısa bir mesafede duruyor gibi görünüyor". Ancak, "eğer Saddam Birleşik Devletler liderliğinde bir saldırının engellenemez olduğu sonucuna varırsa" diye devam

ediyor mektup, "o zaman Saddam terörist aksiyonlara başvurmakta kendini muhtemelen daha çok zorlanmış hissedecektir". (*New York Times*, 10 Ekim, 2002)

TRUVA ATI

Gerçek şu ki, 1991-1998 arasında Birleşmiş Milletler denetleme işlemi süresince etkin bir şekilde yokedildikleri için, Irak bugün muhtemelen fonksiyonel kimyasal ve biyolojik savaş yeteneğine sahip değildir. Bu bağlamda Irak'ın daha önceki yeteneği, Saddam Hüseyin yönetimindeki Irak'ın Birleşik Devletler'in müttefiki olduğu 1980'li yıllara gider. 1985-1989 boyunca, İran-Irak savaşını kapsayan yıllarda ve 1984'te Irak'ın İran'a karşı kimyasal silah kullanmasından sonra, Birleşik Devletler şirketleri, Reagan ve birinci Bush yönetiminin onayıyla, anthrax da dahil olmak üzere, sayısız ölümcül biyolojik maddeler gönderdi. Bu maddelerin sekiz teslimatı Ticaret Bakanlığı tarafından onaylanmış ve daha sonra Mikrop Kontrol Merkezi'nce "biyolojik savaş değeri" olan maddeler sınıfına alınmıştır. Toplam olarak Irak, yukarıdaki yıllar arasında Birleşik Devletler'den, kimyasal ve biyolojik savaş potansiyeli olan klonlar, mikroplar ve kimyasallardan oluşan 72 teslimat almıştır.[4] Birleşik Devletler, böylesine ölümcül maddeleri Irak'a göndermeye devam etti, hatta Irak'ın Kuzey Irak'taki Kürtler'e karşı 1988'de kimyasal silahlar kullandığına dair haberlerden sonra bile.

Bu çağda, kıyaslanamaz şekilde en büyük kitle imha silahlarına ve en gelişmiş teknolojiye sahip olan ülkenin Birleşik Devletler olduğu bir sır değildir. Bu yüzden Washington'ın, Irak gibi uluslarla yüzleşirken, dünyanın büyük bir bölümü tarafından çifte standart kullanan olarak görülmesi hiç de şaşırtıcı değildir. Irak'taki Birleşmiş Milletler eski baş silah denetçisi Richard Butler'ın belirttiği gibi; "Amerikalılar'ı çifte standart hakkında tartışmalara çekme teşebbüsüm yüksek eğitimli ve bu işe karışmış insanlarla bile tam bir başarısızlık olmuştu. Bazen kendimi onlarla Mars dilinde konuşuyor gibi hissettim, anlama yeteneksizlikleri o kadar derindi ki." Butler'a göre, "Amerika"nın anlamakta tamamen başarısız olduğu şey,

4) Bankacılık, Mesken ve Şehir İşleri Senato Komitesi, Irak'a Birleşik Devletler'in İkili-Kullanımlı İhracatları ve Bunların İran Körfezi Savaşı'nda Dövüşenlerin Sağlığı Üzerindeki Etkileri, 103. Kongre, İkinci oturum, 25 Mayıs, 1994, sayfa 264-276; *Buffalo News*, 23 Eylül, 2002.

kendi kitle imha silahlarının Irak'ınkiler kadar bir problem olduğudur." "İyi kitle imha silahları ve kötü imha silahları" vardır görüşü yanlıştır. Bir Birleşmiş Milletler silah denetçisi olarak Butler kendini hergün tezatlarla yüzleşirken buldu;

> *"Bağdat'taki en zor anlarım arasında Iraklılar'ın benden, burunları dibindeki İsrail'in, 200 nükleer silaha sahip olduğu bilinmesine rağmen neden kendilerinin kitle imha silahları yüzünden denetlendiklerini açıklamamı talep ettikleri anlardı... Ben de itiraf ediyorum ki, Amerikalılar'ı, İngilizler'i ve Fransızlar'ı, büyük sayılarda bu silahlara sahip olmakla gurur duydukları gerçeğini göz ardı ederek, utanmaz bir şekilde ulusal güvenlikleri için onların gerekli olduğunda ve öyle de kalacağında ısrar ederken duyduğum zaman hiddetleniyorum... Çünkü insanlar böylesi haksızlıkları yutmayacaktır" (Sydney Morning Herald, 3 Ekim, 2002).*

Kitle imha silahlarının hızla yayılmasına karşı çıkması sözden ibaret ve böylesi silahlarda diğer ülkelerden daha çok çıkarı olan Birleşik Devletler, bu silahların sınırlandırılması için uluslararası teşebbüsleri devamlı olarak bloke etmektedir. Örneğin, 2001 Aralık'ında, 11 Eylül saldırılarından iki ay sonra, Başkan Bush, eğer Birleşik Devletler'de biyolojik silah denetlemesi yapılacak olursa, bu durum Birleşik Devletler işbilim şirketlerinin kârlarını ve teknolojik sırlarını tehdit edebilir gibi düzmece nedenlerle, Biyolojik ve Toksin Silahları Anlaşması için öne sürülen uygulama ve saptama mekanizmasını geçersiz kılarak, uluslararası toplumu şoke etti.

Washington'ın Irak'taki, Körfez Savaşı'nı izleyen yıllardaki amaçları, bu ülkeyi kitle imha silahlarından arındırmayı hedefleyen Birleşmiş Milletler denetleme ve silahsızlandırma işlemiyle tutarsızlık içindeydi. 1991-1998 yılları arasında Irak'ta bulunan eski bir Birleşmiş Milletler silah denetçisi olan Scott Ritler'e göre bu durum, Birleşik Devletler'in denetleme işlemini tek taraflı bozmasından açıkça belliydi.[5] 1998'e gelindiğinde, Irak'ta olduğu hesaplanan yasaklanmış silahların yüzde 90-95'i ortaya çıkarılmış

---

5) William Rivers ile Scott River'a bakın, *Irak'taki Savaş* (New York, Context Books, 2002); *Newsday*, 30 Temmuz, 2002; *The Guardian*, 7 Ekim, 2002

ve Birleşmiş Milletler denetleme işleminin bir parçası olarak yok edilmişti. Denetlemelerdeki en iğrenç nokta, geniş çapta yapılanmanın Saddam Hüseyin'in güvenliği ve Baas Partisi'nin güvenliğine adanmış olmasıyla ilgiliydi. Bu yüzden, "Duyarlı Alanları Denetleme İçin Normlar" olarak bilinen bir prosedürde anlaşıldı ve bu sayede dört Birleşmiş Milletler denetçisi bu alanlara derhal girebiliyor ve araştırabiliyordu. Ancak, 1998 Aralık'ında Bağdat'taki Baas Partisi karargâhlarından birinin denetlenmesi durumunda, Birleşik Devletler, Birleşmiş Milletler'in dört denetçisinin gönderilmesine izin vermek yerine, ilave istihbarat elemanları göndermekte ısrar ederek, kendi başına hareket etti. Amaç, kitle imha silahları denetlemesiyle ilgisi olmayan, Hüseyin'in güvenlik aygıtını delmek ve uluslararası bir olayı provoke etmekti. Tüm operasyon, Ritter'a göre, o dönem Birleşmiş Milletler denetleme ekibinin başı olan Richard Butler'a direk olarak emirler veren Birleşik Devletler Ulusal Güvenlik Konseyi tarafından yönetiliyordu.

Duyarlı Alanları Denetim İçin Normlar'ın iğrenç bir şekilde çiğnenmesini Irak protesto etti ve Ritter'a göre, Birleşik Devletler de bunu, "düzmece bir kriz" için bahane olarak kullandı, Birleşmiş Milletler denetçilerinin ülkeyi terketmesini emretti ve iki gün sonra, Saddam Hüseyin'in kişisel güvenlik aygıtına yönelen ve Çöl Tilkisi Operasyonu olarak bilinen, 72 saatlik bir bombalama kampanyasını başlattı. Birleşik Devletler'in, Birleşmiş Milletler silah denetleme işlemini çiğneyerek Baas Partisi'nin gizli yerleri hakkında elde ettiği istihbarat, bombalamayı yönlendirmek için kullanıldı. Bundan sonra Irak, denetçilerin duyarlı alanlara tekrar girmesini, bu denetçilerin Irak Devleti hakkında casus olarak kullanıldıklarına itiraz ederek reddetti ve Birleşmiş Milletler denetleme işlemi suya düştü. Bu şekilde Washington, Birleşmiş Milletler denetleme işleminin son aşamasını etkin bir şekilde zedeledi ve açıkça gösterdi ki, gerçek hedefi, silahsızlandırmadan ziyade "rejim değişikliği"ydi. Denetleme işlemi, Irak rejimini ortadan kaldırma teşebbüsünde bir Truva Atı olarak kullanıldı.

PETROL HEGEMONYASI

Askeri, politik ve ekonomik yanlar, genel olarak kapitalizmde olduğu gibi, emperyalizmin her aşamasında içiçe geçer. Ancak, Birleşik Devletler'in Ortadoğu'daki ihtiraslarını yöneten en önemli tek faktör petroldür.

Büyük şirketler için bütün bu petrolün potansiyel kârına ek olarak, dünyanın bilinen petrol rezervlerinin yüzde 2'sine sahip olan Birleşik Devletler'in, yıllık dünya üretiminin yüzde 25'ini kullanıyor olması gerçeği, onun petrol arzının üzerinde kontrol teşebbüsüne ek bir dürtü vermektedir. Birleşik Devletler'in, 110 milyar varil veya dünya arzının yüzde 12'sinden oluşan, Irak petrol üretimini, ki dünyanın ispat edilmiş ikinci büyük petrol rezervlerini oluşturur (Suudi Arabistan'dan sonra) kontrol etmeye çabaladığı konusunda hiçbir şüphe olamaz. Ortadoğu bir bütün olarak, dünyanın ispat edilmiş petrol rezervlerinin yüzde 65'ini ihtiva eder. Irak'ta şimdiye kadar keşfedilmiş 73 petrol sahasından, şu anda sadece üçte birinden petrol çıkarılmaktadır. Birleşik Devletler Enerji Bakanlığı Irak'ın, "olası ve mümkün" rezervlerinde 220 milyar varil petrol olduğunu da hesaplamaktadır ki bu da, şu anki yıllık petrol ithalat seviyesiyle Birleşik Devletler'in 98 yıllık ithalat toplamına yetecek miktara ulaşmaktadır. Hesaplamalara göre, ambargolar kaldırıldıktan yedi yıl sonra Irak petrol üretimini günde 3 milyon varilden 6 milyon varile çıkarabilir. Daha iyimser rakamlar Irak petrol üretiminin günde 10 milyon varile kadar ulaşabileceğini göstermektedir.[6]

Birleşik Devletler Enerji Bakanlığı, Birleşik Devletler ve Çin'de ortaya çıkan talepteki keskin artışlarla, önümüzdeki 20 yıl içinde küresel petrol talebinin günlük 77 milyon varilden günde 120 milyon varile kadar yükselebileceğini öngörmektedir. Şu anda, Birleşik Devletler petrol ithalatının hemen hemen yüzde 24'ü Ortadoğu'dan gelmektedir ve alternatif kaynaklar kururken bunun hızla yükselmesi beklenmektedir. Ancak, Suudi Arabistan liderliğindeki OPEC, fiatları yüksek tutmak için petrol arzını düşük tutmaktadır. Son 20 yıl boyunca Ortadoğu petrol üretimi durgunlaşmıştır, tüm OPEC üretim kapasitesi (dev rezervlere rağmen) bugün 1980'inkinden daha düşüktür (Edward L. Morse ve James Richard, "Enerji Hâkimiyeti için Savaş," *Foreign Affairs*, Mart/Nisan 2002). Bu neden yüzünden güvenlik ve petrol arzlarının elde edilebilirliği Birleşik Devletler şirketleri ve Birleşik Devletler stratejik çıkarları için büyüyen bir sorun olmuştur. Sağcı bir üstat ve Yale profesörü olarak Donald Kagan, şöyle ifade etti:

---

6) www.eia.doe.gov/emeu/cabs/iraq.html; *Middle East Report*, 2002 Sonbaharı; *San Francisco Chronicle*, 29 Eylül 2002.

"Ekonomik sorunlarımız olduğunda, buna petrol arzındaki engeller neden olmuştur. Eğer Irak'ta güçlerimiz olursa, petrol arzlarında hiçbir engel olmayacak" (Bokman'dan alıntılandı, "Başkan'ın Irak'taki Gerçek Amacı"). Birleşik Devletler petrol şirketleri halihazırda, Irak ve İran'a dönebilecekleri gün için pozisyon almaktadırlar. Anadarko Petroleum Corporation Başkanı Robert J. Allison Jr.'a göre, *"Ortadoğu'ya giriş yapmak için, Katar ve Umman'da satın almalar yaptık... Irak ve İran milletler ailesinin tekrar bir parçası olduklarında, kendimizi Ortadoğu'da pozisyonlandırmaya ihtiyacımız var"* (*New York Times*, 2 Ekim, 2002). Şu anda Fransız petrol devi TotalFinalElf, Majnoon ve Bin Umar bölgelerinde, petrol sahaları geliştirmek için özel pazarlık haklarıyla, Irak'taki en büyük pozisyona sahip. Ondan sonraki en büyük anlaşmaların, İtalya'daki Eni'ye ve LukOil tarafından yönetilen bir Rus konsorsiyumuna gitmesi bekleniyor. Eğer Birleşik Devletler silahlı kuvvetleri Irak'a girer veya bir kukla hükümet veya bir Birleşik Devletler misyonu kurarsa, bütün bunlar sorgulanır. O zaman şimdi Fransızlar ve Amerikan olmayan şirketlerin sahibi olduğu petrolden iyi bir pay elde etmek kadar, hangi ülkenin şirketleriyle yeni kontratlar için pazarlık yapmayı ummalıyız?

Yine de, Birleşik Devletler'in petrole direkt ulaşımı ve Birleşik Devletler petrol şirketlerinin kârları, tek başlarına, Birleşik Devletler'in Ortadoğu'daki her şeyden önce gelen çıkarlarını açıklamak için yeterli değildir. Daha çok Birleşik Devletler tüm bu bölgeyi, küresel güç stratejisinin kritik bir parçası olarak görmektedir. Irak'ın işgali ve Amerikan kontrolü altındaki bir rejimin yerleştirilmesi İran'ı (ki İran'ın kendisi bir petrol gücü ve Bush'un "Şeytani Mihver"in bir parçasıdır) kuzeyde Orta Asya'da, batıda Türkiye ve Irak, güneyde Kuveyt, Suudi Arabistan, Katar ve Umman ve doğuda Pakistan ve Afganistan'daki Birleşik Devletler askeri üsleriyle neredeyse tamamen sarılmış duruma getirecektir. Bu da Birleşik Devletler için, Orta Asya'da Hazar Denizi'nden Afganistan ve Pakistan yoluyla Arap Denizi'ne uzanan planlanmış boru hattını korumayı daha kolaylaştıracaktır. Ayrıca Washington, halihazırda on ülkede on binlerce asker bulundurduğu Ortadoğu'da daha sağlam askeri bir üs elde edecektir. Birleşik Devletler'in Suudi Arabistan ve diğer Ortadoğu ülkeleriyle ilişkileri artacaktır. Ve küresel gücün, İsrail'in gelişmesi lehine ve Filistinliler'in dezavantajına olan şartları tüm Ortadoğu'da zorlama çabalarını güçlendirecek-

tir. Avrupa ve Japonya'nın yanı sıra yükselen ekonomik güç Çin'i de, en önemli enerji ihtiyaçları için, artan bir şekilde, Ortadoğu'da Birleşik Devletler'in hakim olduğu petrol rejimlerine bağımlı kılacaktır. Petrolün askeri güçle kontrolu, böylece, küresel ölçekte, daha büyük ekonomik, politik ve askeri anlamda tercüme edilecektir.

TEK KUTUPLU BİR DÜNYA

1970'li yılların başlarında, geçtiğimiz bir çeyrek asır boyunca Avrupa ve Japonya'ya kaybedilen ekonomik alanın sonucu olarak ve 1971'de doların altından koparılması yüzünden, Birleşik Devletler'in, hegemonik kapitalist güç olarak pozisyonunu kaybettiğine geniş çapta inanılıyordu. Ancak, 1990'lı yıllarda, Birleşik Devletler'i tek süper güç durumuna getiren Sovyetler Birliği'nin çökmesi ve Birleşik Devletler'de Avrupa ve Japonya'dakinden daha büyük bir büyüme, aniden çok farklı bir gerçeği ortaya çıkardı. Kapitalizmin tarihinde veya dünyada görülen her şeyin ötesinde bir Amerikan imparatorluğu fikri yükseldi, gerçek bir Pax Amerikana. Birleşik Devletler dış politika analizcileri bundan şimdi, "tek kutuplu dünya" olarak söz ediyorlar. Böylesine tek kutuplu bir dünyanın kalıcı bazda sağlamlaşması, 11 Eylül saldırılarından sonra, Bush yönetiminin açık amacı olarak ortaya çıktı. Georgetown Üniversitesi jeopolitik profesörü ve *Foreign Affairs*'e düzenli katkılarda bulunan G. John Ikenberry'nin sözleri, Dış İlişkiler Komitesi tarafından yayımlandı.

Yeni büyük strateji (Bush yönetimi tarafından başlatılan) Birleşik Devletler'in eşit bir rakibi olmayan tek kutuplu bir dünyanın korunmasına radikal bir bağlanmışlıkla başlar. Birleşik Devletler'in olmadığı büyük güçlerin hiçbir koalisyonunun hegemonyaya ulaşmasına izin verilmeyecektir. Bush, bunu Haziran'da West Point'te yaptığı tören konuşmasında, Amerikan güvenlik politikasının merkez noktası yaptı:

> *"Amerika'nın, karşı çıkılabileceğin ötesinde askeri bir gücü vardır ve bunu devam ettirmek niyetindedir; böylece diğer çağların silah yarışını anlamsız kılmakta ve rakiplerini ticaret ve barışın diğer uğraşıyla sınırlandırmaktadır."... Birleşik Devletler on yıllık dönem (1990'lı yıllar) süresinde diğer büyük devletlerden daha hızlı büyüdü, askeri harcamalarını daha yavaş azalttı ve güçlerinin teknolojik gelişmesindeki yatırım-*

> *ları hakim kıldı. Ancak bugün, yeni amaç bu avantajları kalıcı kılmaktır. Bir oldu bitti, diğer devletleri onu yakalamayı bile denememeye zorlayacaktır. Bazı düşünürler bu stratejiyi Birleşik Devletler'in teknolojik avantajlarını (robotlaşmada, lazerlerde, uydularda, şaşmaz silahlarında, vs.), onu dünya lideri, koruyucusu ve yöneticisi olarak, hiçbir devlet veya koalisyonun sorgulayamayacak şekilde geliştirmesini, bir "ayrışma" olarak tanımladılar ("Amerika'nın İmparatorluk ihtirası", Foreign Affairs, Ekim 2002).*

Sınırsız emperyal hâkimiyet için böylesi bir idrak, uzun dönemde başarısızlıkla sonuçlanmaya mahkûmdur. Kapitalizm altındaki emperyalizmin, merkezcil olduğu kadar merkezkaçlı eğilimleri de vardır. Askeri hâkimiyet, ekonomik hâkimiyet de sürdürülmedikçe, sürdürülemez ve ekonomik hâkimiyet kapitalizm içinde içsel olarak istikrarsızdır. Ancak, günün gerçeği şudur ki, Birleşik Devletler kontrolunu artırmak için, hem güney kürenin ve hem de potansiyel rakiplerinin pahasına hızlı hareket ediyor. Olası sonuç, emperyalist rekabetin canlanmasının yanı sıra, dünya ölçeğinde bir sömürünün yoğunlaşmasıdır, çünkü diğer kapitalist ülkeler doğal olarak Birleşik Devletler'in, "ayrışma" stratejisine ulaşmasına engel olmaya çalışacaktır.

Genişleyen bir Amerika İmparatorluğu hedefi yönetim tarafından, sadece Birleşik Devletleri, dünyanın kalıcı en yüce gücü yapmanın bir stratejisi olarak değil, ayrıca şu anda uzaklaşmanın hiçbir işaretini göstermeyen ulusun, ekonomik krizden çıkışının bir yolu olarak görülmektedir. Yönetim açıkça askeri harcamalar ve artırılmış silah ihracatı aracılığıyla ekonomiyi harekete geçireceğine inanmaktadır. Ama savaşla ilişkili artan askeri harcamalar ekonomik problemlere de katkıda bulunur, çünkü bu harcamalar şüphesiz, sadece insanlara yardım etmekle kalmayıp, ekonomik büyümeyi harekete geçirmek için iş dünyasının son derece ihtiyaç duyduğu tüketici mallarına olan talebi yaratan sosyal programlardaki daha fazla kesintileri gündeme getirir. Tarihsel olarak, emperyalist genişlemenin, ülke içinde ihtiyaç duyulan ekonomik ve sosyal değişimleri sağlamanın bir yolu olarak kullanılma teşebbüsleri, neredeyse her zaman başarısızlığa uğramıştır.

Sonuç olarak anlaşılması en önemli olan şey, Birleşik Devletler'in yeni

dünya hâkimiyeti doktrini, alışılmamış bir yönetimin ürünü değildir (hele yönetim içindeki bir kliğin hiç değil), daha ziyade emperyalizmin en son aşamasındaki gelişmeler doruğunun bir ürünüdür. Büyük bir imparatorluğa gidişi tersine döndürmek kolay olmayacaktır. Ancak halkların iradesi, Washington'ın emperyalist ihtiraslarıyla nasıl devam edeceği konusunda çok önemli bir rol oynayabilir. Bu neden yüzünden, hem Birleşik Devletler'deki hem de diğer ülkelerdeki halkların, savaş ve emperyalizme karşı militan bir mücadelesini harekete geçirmek, insanlığın geleceği için son derece önemlidir.

İMPARATORLUĞUN DÜŞÜŞÜ

Birleşik Devletler Irak'ta Amerikan imparatorluğunu genişletmek adına sürdürmekte olduğu kampanya açısından ciddi engel yaratacakmış gibi görünen büyük bir yenilgi olasılığı ile karşı karşıya. Felluce'ye karşı yapılan "muzaffer" saldırının da kanıtlamış olduğu gibi yaygaracı savaş propagandasının arkasında, yaşanan çatışmaya ABD emperyal hedeflerine muhtemelen denk düşecek istikrarlı bir politik çözüm sunma konusunda çok az şansı olan ve gelişen gerilla güçlerine karşı sonuçsuz bir savaş yürüten bir ABD savaş makinesi gerçekliği yatıyor. ABD egemen sınıfları, yine de, tüm bu tehlikelerden habersiz olmamalarına karşın, halihazırda "seferi sürdürmek"ten başta hiçbir seçenekleri olmadığına ikna olmuş durumdalar; bu slogan her iki politik parti tarafından da benimsenmiş ve tüm bir ekonomik, politik, askeri ve iletişim düzeni tarafından kabul edilmiş durumda. Bu işe her ne pahasına olursa olsun yapışma doğrultusundaki bu oldukça irrasyonel kararlılığın nedeni ise yalnızca kapitalist imparatorluğun mantığına ve sınırlarına dair bir analizle anlaşılabilir.

EMPERYALİZMİN MANTIĞI

Kapitalizm doğası gereği dünya çapındaki birikime kilitlenmiş olan küresel biçimde genişleyen bir sistemdir. Kapitalizm 15. ve 16. yüzyıldaki başlangıcından bu yana rakip ulus-devletler tarafından yönetilen uluslara-

rası bir işbölümüne sahip bir dünya ekonomisi oldu. Bu küresel sistemin çapraz keseni; hepsi de sistemin merkezinde bulunan devletlerle çevresinde bulunanlar arasındaki geniş uçuruma işaret eden, merkez-çevre, metropol-uydu, gelişmiş-gelişmemiş, Kuzey-Güney gibi çeşitli biçimlerde tanımlanan bir eşitsizlik yapısıdır. Önde gelen kapitalist devletler işin başından bu yana, dışarıya doğru, emperyalist nitelikli bir hareketle iştigal etmişlerdir. Amerika, Afrika ve Asya kıtalarındaki kapitalizm öncesi toplumlar yağmalanmış, nüfusları zincire vurulmuş ve ganimetler Avrupa'ya geri gönderilmiştir. Kapitalist olmayan devletler, mümkün olan her zaman yok edilmiş ve sömürgesel bağımlılıklara dönüştürülmüşlerdir. Bu arada, büyük güçler toprak ve ganimet için savaşmışlardır. Marx'ın Kapital'in 1. Cildinde "Sanayici Kapitalistin Doğuşu"nda yazmış olduğu gibi:

> *"Amerika'da altının ve gümüşün keşfi, bu kıtadaki yerli halkların kökünün kazınması, köleleştirilmesi ve madenlere gömülmesi, Hindistan'ın fethinin ve yağmalanmasının başlaması ve Afrika'nın kara derili ticaretinin av alanı haline getirilmesi, tüm bunlar kapitalist üretimin şafağını karakterize eden şeylerdir. Bu lirik başlangıçlar ilksel birikimin ana momentleridir. Bunu, kendisine er meydanı olarak yerküreyi seçmiş olan Avrupalı ulusların ticaret savaşı izledi. Bu Hollanda'nın İspanya'ya karşı başkaldırısı ile başlar, İngiltere'nin Jakoben karşıtı savaşlarında büyük boyutlar kazanır ve Çin'e karşı verilen Afyon savaşları vs. kılığı altında da hâlâ sürüp gitmektedir."*

Sanayi devriminde yolu açan Britanya, Napolyon savaşlarının sona ermesiyle birlikte, kapitalist dünya ekonomisinin hegemonik emperyal gücü olarak ortaya çıktı. Bu dönemde Avrupalı güçler, ya sömürgeleri üzerinde doğrudan politik yönetim icra ederek ya da bunun pratik olmadığı yerde çevresel devletlerin merkezdekilerin ihtiyaçlarına eşitsiz anlaşmalar yoluyla tabi kılınmasının koşullarını yaratarak, dünyayı paylaştılar. Britanya'nın en önemli sömürgeci mülkiyeti, imparatorluğunun mücevheri, Hindistan'dı. Ama Britanya aynı zamanda, Latin Amerika'da olduğu gibi, resmi sömürge olmayan alanlarda da gayri resmi ekonomik denetim icra etti. Bu sömürgecilik alanlarından el konulan servet merkez kapitalist

ulusların kasalarına akarak, onları zenginleştirdi ve güçlerini pekiştirdi. Dünya ekonomisi üzerindeki Britanya hegemonyası 20. yüzyılın başlarında, özellikle de Almanya'nın artan meydan okumasına maruz kaldı ve Birinci ve İkinci Dünya Savaşları'nın sonucunda yerini, Birleşik Devletler'in dünya kapitalist sistemi üzerinde egemenlik kazanmasıyla birlikte, İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından Amerikan hegemonyasına terk etmek üzere yıkılıp gitti.

Savaşın hemen sonrasındaki dünyada Birleşik Devletler, elinin altındaki sağlam maddi güçler bakımından, dünyanın o güne kadar görmüş olduğu en güçlü ulustu. Toplam dünya çıktılarının yarısını ve imalatının yüzde 60'ını temsil ediyor ve nükleer silahlar üzerinde bir tekele sahip bulunuyordu. Bretton Woods Anlaşması, daha eski altın standardının yerine, ABD dolarını temel uluslararası para olarak kutsadı, bu da Washington'ın, öteki ülkelerin merkez bankacıları tarafından tutulan doları altın karşılığında ödeme anlaşması tarafından destekleniyordu. Binlerce ABD askeri üssü yerküreye yayıldı. ABD çok uluslu şirketleri üçüncü dünyanın tüm ekonomilerinin denetimini ele geçirdiler ve bunu sözde "serbest ticaret" temelinde yapmalarına karşın, ekonomik operasyonları ve çıkarları açısından gerektiği yerde, ABD askeri gücü tarafından arkalandılar.

Ancak ABD'nin gücü birçok bakımdan sınırlandırılmıştı. Birinci Dünya Savaşı'nın tam ortasındaki sosyalist bir devrinden yükselen Sovyetler Birliği'nin varlığı, asla Birleşik Devletler kadar güçlü olmasa bile, yine de, ABD'nin eylemlerini, belirli bölgeleri emperyalist yayılmanın sınırları dışına taşıyarak ve üçüncü dünya devrimlerine maddi destek sunarak sınırlandırabilen, bir başka askeri süper gücün var olduğu anlamına geliyordu. Fakat, bir bütün olarak kapitalizme ve ABD küresel egemenliğine yönelik gerçek tehdit doğrudan doğruya Sovyetler Birliği'nden değil Latin Amerika, Afrika ve Asya'daki halkların sömürgecilik ya da yeni sömürgecilikten; yani emperyalist işbölümünde düşürüldükleri konumdan kopuşu hedeflemeleriyle birlikte 20. yüzyıl boyunca sürüp giden devrim dalgalarından kaynaklanıyordu. Birleşik Devletler, Sovyetler Birliği ve Çin'i askeri üsler ve ittifaklarla çevrelerken ve aynı zamanda da tüm üçüncü dünyada karşı devrimler peşinde koşarken, kendisini gücünün küresel sınırlarına dayanmış buldu.

VİETNAM VE İMPARATORLUĞUN SINIRLARI

ABD'nin gücünün sınırları hiçbir yerde Vietnam Savaşı'ndakinden daha açık seçik değildi. Bu savaşta ABD sömürgeci nitelikteki bir savaşı Fransızlar lehine devralmış, 1954 Cenova Anlaşması tarafından öngörülen seçimlerin tüm ülkede gerçekleşmesini engellemiş ve Vietnam'ı, güneyde bir kukla rejim yaratarak, yarıya bölmüştü. 1960'larda ABD birliklerinin Vietnam'ın güney bölümünün istilası ve işgali anlamına gelen kitlesel bir birikim gerçekleşti. Birleşik Devletler, tüm İkinci Dünya Savaşı boyunca kullandığının iki katından daha fazla patlayıcı madde kullanmasına ve milyonlarca Vietnamlının ölmesine karşın, gerilla savaşında zafer elde edemeyerek ve kendi yarattığı çürümüş bir rejimi ayakta tutmaya çalıştığı Güney Vietnam'daki "ulus inşası"nı sürdürmeyi başaramayarak, ABD sivil nüfusu arasındaki büyüyen hoşnutsuzluk ve alt askeri saflarda ortaya çıkan isyan belirtileri ile birlikte savaşın "Vietnamlılaştırılması" örtüsü altında geri çekilmek zorunda bırakıldı. ABD ödemeler dengesinde bu dönemde meydana gelen bozulmalar doların bir dünya parası olarak sahip olduğu hegemonyanın erimesine ve dolar-altın standardının sonunun gelmesine katkıda bulundu. Birleşik Devletler'in Vietnam'dan geri çekilmesinin başlamasından sonraki on yıllarda, ABD'nin askeri bakımdan müdahalede bulunma kapasitesi; ABD nüfusunun başka ülkelerde büyük askeri müdahalelerle uğraşma konusundaki isteksizliği anlamına gelen ve muhafazakârların "Vietnam sendromu" olarak adlandırdıkları durum tarafından ciddi biçimde sınırlandırılmıştı.

Vietnam'daki savaş, tıpkı öteki büyük emperyal savaşlar gibi, kapitalist imparatorluğun mantığını ve sınırlarını ortaya çıkarttı. Genellikle Birleşik Devletler'in Vietnam'da bu ülkedeki büyük müdahalesini haklı çıkartabilecek hiçbir ekonomik çıkarı bulunmadığı dile getirilmektedir. New York Üniversitesi'nde mali tarih profesörü ve Hoover Institution'da öğretim görevlisi olan Niall Ferguson, yeni kitabı, *Colossus: The Price of America's Empire*'da, "Birleşik Devletler[in] [Vietnam'da] yüzünü kaybetti"gini yazmaktadır. "Kaybetmiş olduğu her şey buydu." Bu tür görüşler Birleşik Devletler'in Vietnam'da kaybedecek maddi hiçbir şeyi bulunmadığı için orada özgürlük ve demokrasiyi yükseltmek dışında bir amaçla da bulunmamış olması gerektiği ideolojisini güçlendirme eğilimindedir. Aslında ABD'nin Vietnam'daki hedefleri emperyalizmin bir sistem olarak korunmasına

adanmıştır. Bu, en geniş anlamıyla, klasik olarak, içinde imparatorluğun politik, ekonomik ve askeri gerekliliklerinin belirli bölgelerin coğrafi, demografik ve doğal kaynak karakteristiklerini dikkate alan stratejik bir bağlama yerleştirildikleri "jeopolitik" terimleri içinde anlaşılan stratejik hedeflerle ilişkiliydi. Emperyal yayılmanın ve savunmanın bu türden bir jeopolitik kavranışı elbette kapitalist dünya ekonomisinin mümkün olan en geniş yayılma ihtiyacı ile bütünüyle uyumluydu.

Vietnam Savaşı bu tür jeopolitik hedeflerin önemini mükemmel biçimde göstermektedir. ABD müdahalesinin hedefi "Avrasya"; yani Batı Avrupa, Pasifik Havzası ve Ortadoğu "havali"sine yönelik daha genel bir jeopolitik küresel egemenlik stratejisinin parçası olarak, Pasifik Havzası'nı denetlemek ve Çin'i "çevrelemek"ti. ABD'nin küresel askeri ittifaklarının ana odağı bu havaliydi ve Birleşik Devletler'in kaynaklarının çoğunu askeri bir varlık kazanmaya ve bu varlığı korumaya adadığı bölge de burasıdır. Bunlar aslında, Birleşik Devletler'in hegemonik gücünü oluşturduğu emperyalist sistemin sınırlarını; yani gevşek biçimde yapılandırılmış bir Amerikan imparatorluğunun sınırlarını temsil ediyordu.[1]

Bu biçimde bakıldığında, Birleşik Devletler'in Vietnam'ı emperyal alanının bir parçası olarak güvence altına almaya yönelik olan; her iki partiden birbirini izleyen beş başkan tarafından korunan bu muazzam kararlılığı, basitçe irrasyonel değildi, daha geniş bir küresel stratejinin parçasıydı.

Vietnam'daki yenilgi ABD yönetici sınıfı ve onun askeri ve dış siyaset stratejileri açısından ABD'nin çıkarlarını korumaktaki büyük bir başarısızlık olarak hatırlanmaktadır. 1970'lerde dünya kapitalist ekonomisi tüm adımlarına musallat olmaya devam eden bir uzun vadeli kriz ya da durgunluk içine girdi. Birleşik Devletler'in, askeri müdahaleleri üçüncü dünyadaki devrimci hareketlerin büyümesine rağmen kısıtlanırken, Vietnam Savaşı'ndan sonra dünya sahnesinde yaşadığı bu kısmi geri çekiliş, ABD toplumunun ve ordusunun tepesindekiler tarafından, çoğunlukla ABD düzenini etkilemekte olan genel bir rahatsızlık ya da hastalığın kaynağı olarak görüldü.

---

1) Michael Klare, "The New Geopolitics," John Bellamy Foster ve Robert W. Mcchesney, (der.), *Pox Americana* (New York: Monthly Review Press, 2004), 51–56 içinde

SAVAŞA GERİ DÖNÜŞ

Washington 1970'lerin sonlarından bu yana emperyalist savaşlar yürütme kapasitesini yeniden inşa etme peşinde koşuyor. Afganistan ve Orta Amerika'daki örtülü savaşları Amerikan askeri emperyalizminin Lübnan, Grenada ve Panama'daki dolaysız icrası izledi. Birleşik Devletler, Sovyet Bloku'nun düşüşü ve iki yıl sonra Sovyetler Birliği'nin kendisinin çöküşü ile birlikte, Ortadoğu'da, Afrika Burnu'nda ve eski Yugoslavya'da daha önce düşünülmeyecek nitelikte askeri müdahaleler yürüterek, dünyadaki güç boşluğunu doldurmak üzere harekete geçti. 2001 Eylül saldırılarından sonra yaşanan Afganistan ve Irak'taki ABD istila ve işgalleri ile Orta Asya'daki eski Sovyet cumhuriyetlerinde askeri üslerin inşa edilmesi Amerikan imparatorluğunun bugüne dek ulaşılamayan bölgelerdeki geniş çaplı yayılması anlamına gelmektedir. ABD emperyal gücündeki bu genişleme; kısmen, Birleşik Devletler'in 1990'larda önde gelen kapitalist rakipleri karşısında elde etmiş olduğu, aslında geçici bir doğada olan, ekonomik kazanımlar tarafından mümkün kılınmıştır. George W. Bush yönetimindeki "anti-terörist" şahinlere 2001 Eylül saldırıları tarafından yaratılan korkuyu, 2002 Eylül'ünde Amerika Birleşik Devletler'inin Ulusal Güvenlik Stratejisini yayımlayarak suistimal etme cesaretini kazandıran da bu olmuştur. Bu belge Birleşik Devletler'in askeri alemde bir başka "emsalsiz rakibin" ortaya çıkışını engellemek için elinden gelen her şeyi yapacağını ve ulusal güvenlik çıkarlarını ilerletmek için "önleyici" (ya da engelleyici) müdahalelerde bulunmakta tereddüt etmeyeceğini açıklamaktadır. Bu ise sürekli bir savaşın ilan edilmesinden, yani Birleşik Devletler'in silahlı gücünü, imparatorluğunu ve dünya üzerindeki kendi jeopolitik konumunu büyük ölçüde genişletmek için bayraklaştırma arzusunda olduğunu açık seçik hale getirmesinden başka bir şey değildir. Modern dünya tarihinde asla hiçbir ulus ebedi küresel egemenlik uğruna böylesine uzak erimli bir strateji daha ileri sürmüş değildir.

ABD emperyal heveslerinin bu biçimde yenilenmesinin yolunun açılmasına yardım eden, Vietnam Savaşı'nın hakim tarihsel açıklamasında gerçekleştirilen bir dönüşüm olmuştur. Savaşın askeri önderlik ve sağcı yorumcular tarafından ileri sürülen muhafazakâr değerlendirmeleri; savaş hatıraları yad edilirken; ilk başta kamuoyundaki tartışmalarda fazlaca ciddiye alınmaksızın, giderek daha da etkili ve yaygın bir hale geldiler. Ame-

rika'nın yeniden "dimdik ayağa kalkmasını" sağlamaya yönelik bu yeni iklimde, Vietnam yenilgisi giderek klasik propagandacı "ihanet" kategorisine indirgendi; bu kez bu ihanetin müsebbibi medyanın ve sivil nüfus içindeki aşırıların sadakatsizliğiydi.[2]

Bu yeniden yorumlamanın odağı Vietnamlıların, savaşın dönüm noktasını oluşturan 1968 Tet Saldırısı'na yoğunlaştı. Şimdi söylenenlere göre, Tet, Ulusal Kurtuluş Cephesi saldırganlarını tahrip eden ABD ve Güney Vietnam askeri güçleri açısından büyük bir askeri zaferdi. Yine de, bize söylendiğine göre, birinci sınıf bir "ihanet" içinde, Johnson'u kuleye çekilmeye ikna etme etkisi yaratmış olan ABD medyası ve bir avuç savaş karşıtı azınlık tarafından, bir yenilgi haline dönüştürülmüştü. Sonuçta düzen görüşü savaş konusunda, A Soldier Reports'da (1976) Tet Saldırısı'nın "herkes açısından, düşman için çarpıcı bir askeri yenilgi"yi temsil ettiğini ve "ne yazık ki, düşman Birleşik Devletler'de ona Vietnam'da yar olmayan psikolojik zaferi elde etti, böylelikle Başkan Johnson ve sivil danışmanlarını etkileyerek onların düşman canını acıttığında, baskıyı azaltmazsın, artırırsın özlü sözünü ihmal etmelerine neden oldu" diye yazan, Vietnam'daki ABD kuvvetleri komutanı General William Westmoreland tarafından daha önce sunulmuş olan hükmü benimsedi. Hindiçini Savaşı'nın tümü hakkında konuşmakta olan Westmoreland'a göre, "seferi sürdürme kararlılığındaki eksiklik.... Kamboçya, Güney Vietnam ve Laos'ta zaferin alternatifinin yenilgi olduğunu gösterdi".

ABD'nin "seferi sürdürme" konusundaki başarısızlığına yapılan atıflar savaş konusundaki muhafazakâr açıklamaların ana teması haline dönüştü. Bu cümle savaşın kendisinde de sık sık kullanılıyordu. Örneğin, Başkan Johnson bu cümleyi 1967'de savaşı sürdürme kararını ifade etmek üzere kullanmıştı. Bir başka örnekte, 1968 Şubatında, hava kuvvetleri müsteşarı Townsend Hoopes, Dışişleri bakanı Clark Clifford'u, yalnızca meskûn alanları denetlemeye yoğunlaşarak "seferi daha birçok ezici yıl boyunca sürdürme" stratejisi ile birlikte takdim ediyordu. Ancak terim daha sonra ABD yenilgisini açıklamak üzere kullanılan şahince bir slogan olarak daha da büyük bir önem kazandı. Bu ise ünlü gazeteci Steward Alsop'un

2) Savaş tarihinin bu türden bir yeni muhafazakâr/askeri eleştirisi için bkz. Robert Buzanco, *Masters of War: Military Dissent and Politics in the Vietnam Era* (Cambridge University Press, 1996).

Stay of Execution (1973) isimli hatıratında, Winston Churchill'in kendi huzurunda: "Amerika, büyük ve güçlü bir ülke, büyük bir işlik gibi dünyanın geri kalanını keder ve umutsuzluktan çekip alıyor. Ama seferi sürdürebilecek mi?" sözlerini hatırlatmasının ardından gündeme geldi. Demokrat senatör Henry M. Jackson gibi Vietnam şahinleri, Birleşik Devletler'in Vietnam'da seferi sürdürmeyi başaramadığında ve bu hatayı bir kez daha yapmaması gerektiğinde ısrar ederek, her fırsatta Churchill'in sorusuna geri dönüş yaptılar.[3]

Vietnam Savaşı'nın bu sağcı, askeri kavranışı öylesine güçlü bir hale geldi ki, bu terim Irak'taki mevcut savaşta artık başlı başına bir hesaplaşma konusu haline geldi. Yani Başkan George W. Bush 2004 Nisan ayında Irak'la ilgili olarak "seferi sürdürmek zorundayız ve seferi sürdüreceğiz" diye açıkladığında, Demokrat muhalifi Senatör John Kerry onu Birleşik Devletler'in Irak'ta "seferi sürdürmesi" gerektiğini söyleyerek yankılıyor ve buna şunu da ekliyordu: "Amerikalılar savaşa gidip gitmememiz gerektiği ya da savaşa nasıl gitmemiz gerektiği konusunda ayrışıyorlar. Ama şu anda biçim açımızdan başı bozukluk içinde geri çekilmek ve arkamızda kargaşaya derinden gömülmüş ve radikallerin hâkimiyetine girmiş bir toplum bırakmak düşünülemez." (Robert Scheer, "Don't Stay the Course Senator," *salon.com*, 28 Nisan 2004; Evan Thomas, "The Vietnam Question," *msnbc.com*, 19 Nisan 2004).

IRAK'TA YIKIMA GİDEN YOL

Seferi sürdürmek konusundaki bu mükerrer ısrar bazen, süregiden kan banyosunu teşvik etmeye yönelik basit bir arzuya indirgenmektedir. Prestijli Council on Foreign Relations'ta öğretim görevlisi olan Max Boot'un, (Kipling'in Beyaz Adamın Yükü şiirinden türetilen bir başlık olan) *Savage Wars of Peace*'de söylediğine göre:

> *"Emperyal jandarmalığa meyleden herhangi bir ulus az sayıda engelle karşılaşmayacaktır. Britanya Ordusu, Kraliçe Viktor-*

3) *The Pentagon Papers*, cilt. 4 (Gravel Edition) (Boston: Beacon Press), 668; Noam Chomsky, "Onsöz" Peter Limqueco ve Peter Weiss, (der.), *Prevent the Crime of Silence: Reports*, Bertrand Russell tarafından kurulan Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi oturumlarından (London: Penguin, 1971), 19; Dorothy Fosdick, (der.), *Staying the Course: Henry M. Jackson and National Security* (Seattle: University of Washington Press, 1987), 190.

ya'nın küçük savaşları sırasında, Birinci Afgan Savaşı (1842) ve Zulu Savaşı'nda (1879) binlerce can kaybına neden olan büyük yenilgiler yaşadı. Bu durum Britanya'nın imparatorluğu savunma ve genişletme kararlılığını ciddi düzeyde azaltmadı; onları intikama daha aç bir hale getirdi. Amerikalılar eğer benzer bir gözünü kan bürümüşlük yaklaşımı benimseyemeyeceklerse, emperyal jandarmalık işiyle de hiç uğraşmasınlar."

Ama şimdi Washington'da hiç de eksik olmayan bu türden bir "gözünü kan bürümüş yaklaşımın" benimsenmiş olması da; Birleşik Devletler'i Irak'ta kurtaramayacaktır. Savaş planlamacıları, zaten işgal edilmiş olan bir ülkenin bir kentine karşı yürütülen yıkımın modern zamanlarda muhtemelen eşi benzeri görülmemiş bir düzeyde olduğu bu yerdeki, Fellu-ce'deki o çok övünülen "zafere" karşın; giderek daha da muhtemel hale gelen yenilgiden kaçmanın bir yolunu bulmak üzere fazla mesai yapmaktadırlar. Yakın zamanda Irak Savaşına dair ulusal güvenlik düzeninin içinden yapılan en önemli analizlerden birisi, 1974'de Yom Kippur Savaşı'nın değerlendirmesini Savunma Bakanlığı adına yöneten, Ortadoğu ve enerji konularında uzman, Savunma bakanlığının uzun dönemli ulusal güvenlik uzmanlarından birisi olan Anthony H. Cordesman'dan geldi. Cordesman şimdi Washington'daki Center for Strategic and International Studies'de uzman ve ABC haber kanalı için ulusal güvenlik analisti olarak görev yapıyor. Cordesman, "Playing the Course:" A Strategy for Reshaping U.S. Policy in Iraq and the Middle East (dördüncü taslak, 22 Kasım 2004, csis.org) isimli raporunda Birleşik Devletler'in, kendisinin "seferi oynamak" olarak adlandırdığı pragmatik bir başarı stratejisinin işe yaramaması halinde, "seferi sürdürmemesi" gerektiğini ileri sürmektedir. "ABD, açık bir yenilgi karşısında tutunmak açısından çok fazla Iraklı öfke ve kızgınlıkla karşı karşıyadır ve Iraklıların politik onayı anlamında herhangi bir kalıcı başarı elde etmek ABD'nin gelecek iki yıl içinde önemli ölçüde geri çekilmeyi hedeflemek zorunda olması anlamına gelmektedir." Üstelik, ABD'nin bugüne kadarki başarısızlığı veri olduğunda Irak'taki bir ABD yenilgisi de dikkate alınmalıdır. "Irak'taki kalıcı bir ABD başarısı ihtimali" demektedir "şu anda en yüksek durumdadır ve durum daha da kötüleşebilir. ABD neredeyse muhakkak tüm askeri muharebe ve çatışmaları kaza-

nabilir, ancak politik ve ekonomik savaşı kazanması çok daha az kesindir."

Cordesman, Birleşik Devletler'in kendisini Irak'ta açık bir yenilgiden ve bu durumun neden olabileceği bir "yüz" kaybından korumasının tek yolunun, tüm emperyal hedeflerden bir anda feragat etmekten geçtiğine inanmaktadır. Kasım ayı sonlarında Council of Foreign Affairs için verdiği bir mülakatta söylemiş olduğu gibi: "Iraklılara petrollerini almayacağımızı, ekonomilerini çalmayacağımızı, askeri üsler kurmayacağımızı, seçilmiş bir hükümet bizden bunu istediğinde terk edip gideceğimizi asla söylemedik. Seçilmiş olan herhangi bir hükümetin bizim için de tamam olduğunu asla söylemedik." Playing the Course'de yazdığı gibi, Birleşik Devletler aşağıdaki hedefleri "aşikar biçimde" terk etmelidir:

1) "Irak'ı bölgeyi değiştirmenin bir aracı ya da kaldıracı olarak" kullanmak;

2) Irak'ı bir "ABD askeri üssü" olarak kullanmak;

3) "Politikası, ekonomisi ve her şeyin ötesinde de petrolü anlamında Irak'ın bağımsızlığına müdahale etmek" ve,

4) ABD'nin Irak ekonomisi ile ilişkisindeki "tam şeffaflığı" engellemek. ABD'nin vereceği güvencelerin, bağımsız olacağı varsayılan bir Irak'ta, emperyal bir genelkurmay olarak kalamayacak olan Bağdat'taki yeşil hattan tamamen çekilme yönündeki açık bir taahhüdü de içermesi gerektiğinde ısrar etmektedir.

Cordesman, yeni politik rejim Saddam Hüseyin'inkinden yalnızca ılımlı ölçüde daha iyi olsa ve hatta Birleşik Devletler'e açıkça uzlaşmaz biçimde karşıt olsa bile, Birleşik Devletler'in, hedeflerini yeterli bir Iraklı askeri güç tarafından desteklenen istikrarlı bir hükümetin yaratılmasına indirmesini tavsiye etmektedir; Washington'ın bu ölçüde bir "başarı" elde etmesi halinde bile, "zafer" ilan edebileceğini ve ABD'nin emperyal bir güç olarak sahip olduğu güvenilirliğe asgari miktarda hasar vererek iki yıl içinde geri çekilebileceğini söylemektedir. Ancak, Birleşik Devletler; şimdi en muhtemel şey gibi görünen, istikrarlı bir politik çözüm yaratmakta ya da bu süre içinde yeterli bir Irak ordusu oluşturmakta başarısız olması halinde, açık bir yenilgi durumunda ne yapacağına dair planları da acilen hazırlamak durumundadır. Bize söylenmektedir ki, "Irak'ta 'zafer" bile oldukça göreceli olacaktır ve" Irak'ın denetim dışına fırlamasıyla birçok bi-

çimde gerçekleşebilecek olan "yenilgi ABD'yi tüm bölgedeki konumunu güçlendirmek açısından zorlayacaktır."

Cordesman'ın bakış açısına göre, istikrarlı bir rejimin oluşmasından bile daha önemli olan, ABD güçlerinin Irak güçleriyle yer değiştirmesidir. Şöyle yazmaktadır: "Iraklılaştırma ya işleyecek biçimde oluşturulmalıdır ya da Irak Vietnam'daki "Vietnamlılaştırmanın" uğradığı başarısızlığının ayna imgesi haline gelecektir: Koalisyonun askeri zaferleri giderek daha da anlamsızlaşacaktır." Irak güçlerinin ve bu güçlerin eğitiminin detaylı bir açılımından sonra şöyle bir sonuca varmaktadır: "Irak ordusu ve güvenlik güçleri şimdi güvenlik misyonunu üstlenmek açısından çok fazla zayıflar ve 2005'te de neredeyse şüphesiz bu durumda kalmaya devam edecekler... ABD sadece Irak geçici hükümetiyle 28 bin [Iraklı] adamdan oluşan silahlı kuvvetlerin ve ABD'nin halihazırda 'gerekli olduğunu' söylediği, kabaca 40-55 bin kişilik toplam askeri, paramiliter ve ulusal muhafızın ötesine ulaşan hedeflerin ve planların üzerinde çalışması halinde "seferi oynayabilir".

Gerçek şudur ki, eldeki ABD güçlerini sınırlarına kadar zorlamış olan, Irak'taki 150 bin kişilik ABD birliğinin varlığının, Britanya'dan gelen birliklerle desteklenmiş olduğu halde bile, ülkeyi dizlerinin üzerine çökertmeye yeterli olmamasıdır. "ABD her zaman herhangi bir doğrudan askeri muharebe ya da çatışmayı gerçekten kazanabileceğini, ama ülkeyi güvenlik altına alamayacağını öğrenmiştir... Eğer geçici Irak hükümeti politik çatışmada başarı kazanamazsa, tıpkı Vietnam'da olduğu gibi, askeri çatışmalardaki ABD zaferleri de anlamsızlaşmaktadır." Cordesman, Irak'taki politik kargaşanın ve herhangi bir politik çözüm yaratmak ve hatta bir iç savaşın patlamasından kaçınmak konusundaki güçlüklerin verili olması kaydıyla, Birleşik Devletler'in, yenilgi halinde Ortadoğu'nun geri kalanındaki konumunu nasıl kurtaracağı üzerine yoğunlaşması gerektiğine inanmaktadır:

> *"Bir karşı isyan kampanyasında savaşmak bir şeydir; ABD Irak'ın iç savaşa sürüklenmesi halinde [burada,- ç.n] durmamalıdır... Irak'ta başarıyı; ya da Irak'ın iç savaşa sürüklenmeyeceğini, güçlü bir adamın [denetimi ç.n] altına girmeyeceğini, ya da etnik ya da mezhepsel hatlar üzerinde parçalanmayacağını kimse*

> *garanti edemez.... Oyunu oynamak bir şey[dir], yenilgiyle başarısızlığı pekiştirme ya da "eli ikiye katlama" yoluyla başa çıkmaya çalışmak daha da başka bir şey."*

2006 ile birlikte ABD'nin halihazırdaki etkinlik düzeyi ile başarı elde edemeyeceğinin açıklık kazanması halinde, ve/ya da durumun yardıma koşacak hiçbir yeni Irak hükümeti ve güvenlik gücünün mevcut olmadığının açıklık kazanması noktasına kadar ciddi[yetle] bozulması halinde, oyun sona ermiştir. Artık devşirme zamanı değildir; kaçma zamanıdır. Birleşik Devletler, "kaçmaya" zorlanması halinde, "dostane Körfez devletleri ile öteki Arap müttefikleri"nin yöneticilerine yeni güvenceler sunmalıdır diye belirtmektedir. "Afganistan'daki cihadın Irak'taki İslami "zafer" açıklamalarının neden olduğu her türlü yayılışını engellemesi gerekecektir. Birleşik Devletler aynı zamanda İran'ı Irak'a müdahale etmekten de alıkoymak zorunda kalacaktır. Birleşik Devletler üzerinde İsrail-Filistin sorununu çözmesi için de eskisinden de büyük bir basınç uygulanacaktır. Nihayet, ABD'nin Ortadoğu petrolleri karşısındaki stratejik konumuna yönelik tehdit üzerine de, Birleşik Devletler'in Ortadoğu'dan çekilmeyip tam tersine etkinliklerini güçlendirmesini gerektiren biçimde, plan yapılmalıdır.

Playing the Course'da Birleşik Devletler için bir bütün olarak Ortadoğu'da olduğu kadar Irak'taki temel sorunun da petrol olduğu hakkında hiçbir şüpheye yer bırakılmamıştır. Irak direnişi tarafından petrol boru hatlarına yöneltilen sürekli saldırılar, temel ABD hedeflerinden birisinin altını boşaltarak ve ABD'nin bütünsel başarısızlığını aydınlatarak, petrolün Irak'tan akışını sınırlandırmaktadır. Açık bir yenilgi ve ABD'nin Irak'tan geri çekilmesi halinde, petrole dair durum daha da kritik bir hal alacaktır. Cordesman, "ABD" diye yazmaktadır, "petrol için ikameler bulabilir ve bulmalıdır, ama bu on yıllar alır. Geçici olarak, ABD ve küresel ekonomi aslında enerji ithalatına ve özellikle de Körfezden yapılan enerji ithalatına, çok daha keskin biçimde daha da bağımlı hale gelecektir." ABD Enerji Enformasyon Ajansı'nın (EIA) 2004 Uluslararası Enerji Özeti'ne göre, 2025 sonu itibarıyla tek başına sanayileşmiş ülkelerin, OPEC'ten yapılan petrol ithalatlarını günde fazladan 11.5 milyon varile yükseltmeleri beklenmektedir; bu miktar İran Körfezi'nin artışın yarısından fazlasını karşıladığı,

2001'deki günde 15.1 milyon varilin de ötesindedir. İran Körfezi'nden yapılan Kuzey Amerikan ithalatınınsa, bu süre içinde iki katına tırmanması beklenmektedir. Bu arada, Çin'in ve öteki gelişmekte olan ülkelerin petrol talebinin de dramatik biçimde artması beklenmektedir. Petrolün dünya ekonomisi açısından taşıdığı stratejik önem de buna göre tırmanacaktır.

Ek üretime yönelik bu talebi karşılamak üzere, EIA 2003 ile 2030 arasında Ortadoğu'ya fazladan bir 1.5 trilyon dolarlık daha yatırım yapılması gerektiğini tahmin etmektedir. Irak'taki üretimin genişlemesi için yapılacak uzun vadeli potansiyel yatırım her yerde olduğundan daha büyüktür, çünkü birçok petrol analizcisi ve (örneğin Baker Institute, Center for Global Energy Studies; The Federation of American Scientists gibi) kurum, Irak'ın, 115 milyar varillik kanıtlanmış rezervlerine ek olarak, keşfedilmemiş topraklarının yüzde 90'ında, 100 milyon varil ya da daha fazla petrol rezervine sahip olabileceğine inanmaktadırlar. (US Geological Survey gibi bazı ajansların yaptıkları tahminler, ek Irak rezervleri ile ilgili 45 milyar varillik medyan tahminlerle, daha az iyimserdir.) Cordesman'a göre, küresel ekonominin bakış açısından bakıldığında, İran Körfezi tarafından sunulan en yakıcı "pratik sorun", gelecekteki tüketime yeterli olacak kaynakları güvence altına almak üzere gerçekleşmesi zorunlu olan Ortadoğu petrol üretiminin genişlemesi açısından gerekli olan büyük yatırım düzeyidir. Bu tür yatırımların yapılmakla kalınmayıp korunması da zorunludur. Bu bakımdan Birleşik Devletler için Irak'tan tamamen çekilmek ya da bu ülkeyi bırakmaya zorlanması halinde Ortadoğu'nun başka bir yerindeki etkinliklerini güçlendirmekten kaçınmak kolay olmayacaktır.

Birleşik Devletler'deki ulusal güvenlik çevrelerinden kaynaklanan çoğu analize kıyasla, Cordesman'ın *Playing the Course* analizi, bizce, katı biçimde gerçekçiliğe dayanma avantajına sahiptir. O halde Birleşik Devletler'deki olası güçlerin, Irak'taki tüm emperyal hedeflerden vazgeçmekten başlayarak, kendisinin tavsiyelerini izlemelerinin beklenip beklenemeyeceğini sormak anlamlı olacaktır. Biz bunun muhtemelen gerçekleşmeyeceğini düşünüyoruz. Operasyonel cümle "seferi sürdürmek" biçimindedir. 30 Mart 2004'te, Nixon ve Ford yönetimlerinin eski Güvenlik Bakanı James Schlesinger ve ABD'nin eski Rusya Büyükelçisi ve Clinton yönetiminin Politik İşler Müsteşarı Thomas Pickering (bu ikisi *Iraq:*

One Year Later isimli raporu üreten dış ilişkiler konseyi görev gücüne başkanlık yapmışlardır), *Los Angeles Times*'da Irak'ın "siyaset üstü" kalması ve Birleşik Devletler'in "seferi sürdürmesi" gerektiği üzerine bir köşe yazısı kaleme aldılar. Sundukları gerekçeler İran'ın Irak'ı etkilemesinin engellemesini; "petrol üretimi ve arzında uzun dönemli istikrar"ın güvence altına alınmasını; Irak'ta Birleşik Devletler'e muhalif yeni bir gücün yükselmesinin engellenmesini ve Amerikan gücünü ve onun hem Ortadoğu'daki hem de küresel düzeydeki çıkarlarını istikrarsızlaştırmaya hizmet edecek bir Amerikan yenilgisi algısından kaçınılmasını içeriyordu. Kısacası, Birleşik Devletler'in uğrunda bölgeye müdahalede bulunduğu emperyal hedefler her ne pahasına olursa olsun korunmalıydı.

Bugünlerde Washington'dan gelen hiçbir şey bu hakim görüşün herhangi bir biçimde değişmiş olduğunu göstermiyor. Birleşik Devletler'i Irak'ta yalnızca silahlarına yapışmayı sürdürmesi halinde bir dizi felaketin bekleyebileceği toplumsal hiyerarşinin tepesinde bulunanlar tarafından yeterince iyi anlaşılmış olmakla birlikte, böyle davranmamak daha da büyük bir felaketi; yani ABD'nin gelecekte üçüncü dünya ülkelerinde istediği gibi savaşma kapasitesini ve dolayısıyla da gücü emperyal tasarımlarını savunmanın bir aracı olarak dolaysız biçimde kullanma kapasitesini azaltacak bir yenilgi ikrarını güvence altına almak olarak görülüyor: Üstelik, Irak petrolü ve bunu kimin kontrol edeceği sorusu da hâlâ ortada duruyor. Dolayısıyla da yönetici sınıfın bakış açısına göre, istikrarlı bir politik rejimi ve bunu savunmak için gereken askeri gücü kurmakta mutlak olarak başarısız olmak bile muhakkak Birleşik Devletler'in çekilmesi gerektiği anlamına gelmemektedir. *New York Times*'ın, fikirleri düzenin bakış açısının genellikle iyi bir barometresi olarak ele alınabilecek olan köşe yazarı Thomas Friedman, 18 Kasım 2004 tarihli bir Irak raporunu "Irak, yeni önderliğinin seçilebileceği ve rahat biçimde hareket edebileceği güvenli bir ortam olmaksızın, asla kendi başına soluk alamayacaktır ve ABD birlikleri de burada sonsuza dek durmak zorunda kalacaktır" cümlesi ile sonuçlandırmaktadır. Buradaki yaklaşım Irak'ta Birleşik Devletler açısından kabul edilebilir istikrarlı bir politik durum hedefinin gerçekleşmesinde başarısızlığa uğranması halinde ABD işgalinin sonsuz biçimde sürmesi gerektiğidir. Washington, büyük Irak petrol rezervleri veri olduğunda Irak'ta ödemesi gereken bedel her ne olursa olsun sonunda gani

gani ödüllendirileceğine karar verebilir.

Eğer ABD önderliğinin halihazırdaki seferi sürdürme kararlılığı hakkında yaptığımız okuma doğru ise, o halde ABD emperyalizmi tarafından Irak'ta yaşanacak olan başarısızlıklar da devam edecek ve bunlar daha da büyüyecektir. ABD birliklerinin mevcudiyetinin devam etmesi, ABD askeri iradesinin (daha şimdiden sistematik işkence ve Birleşmiş Milletler tarafından 1980'de yasaklanmış olan napalmın yeniden devreye sokulmasına varan) kanlı haracını almaya devam etmesi ve Amerikalı "özgürleştiricilere" yönelik Irak muhalefetinin yalnızca daha da büyümesi anlamına gelmektedir. Bu arada bu koşullar altında seçilen herhangi bir Irak hükümeti ya ABD işgaline karşı çıkmak durumunda kalacak ya da Irak toplumundaki tüm meşruiyet iddialarını yitirecektir. Irak'a yönelik tüm ABD istila ve işgali bir iç savaşın koşullarını yaratarak, bütün Ortadoğu'nun altındaki barut fıçısını ateşliyor olabilir. Bu durumun ciddiyeti konusunda bir fikir edinebilmek için yalnızca halihazırda Kürt milislerinin, bu milislerin; eğer gerekirse, Irak'taki Şii ve Sünni güçlere karşı ileriye doğru sürülme hedefiyle, İsrail tarafından silahlandırılıyor ve eğitiliyor olduklarına bakmak yeterlidir. İsrail'in yüzlerce nükleer silaha sahip olması bu hükümet kendisini ya da Filistin'deki işgalini ciddi biçimde tehdit altında kabul ettiğinde gündeme gelecek olan "Samson seçeneği" sürekli tehdidini temsil etmektedir.[4]

Bu noktada daha fazla spekülasyon yapmak boşa kürek çekmek olacaktır. Ancak Birleşik Devletler'in Irak'ı istila etmekle cehennemin kapılarını yalnızca Iraklılar ve bir bütün olarak Ortadoğu için değil, aynı zamanda kendi küresel emperyalist düzeni için de aralamış olduğuna şüphe yoktur. ABD imparatorluğunun Irak'taki yenilgisinin bütün sonuçları henüz ortaya çıkmış değildir ve bu sonuçlar yalnızca önümüzdeki aylar ve yıllar içinde açık seçik hale gelecektir.

---

4) Seymour M. Hersh, *Chain of Command: The Road From 9/11 to Abu Ghurib* (New York: Harpercollins, 2004), 356–60 ve *The Samson Option: Israel's Nuclear Arsenal and American Foreign Policy* (New York: Random House, 1991).

BARBARLIĞIN İMPARATORLUĞU

"Yeni bir barbarlık çağı bizi bekliyor." Bunlar 20 Eylül 2004 tarihli *Business Week* gazetesinin, anti-terörist histerinin alevlerini istismar etmek üzere tasarlanmış olduğu belli olan sayısındaki başyazısının açılış sözcükleriydi. Rusya'da okul çocuklarına yönelik cinayete, İsrail'de kadınların ve çocukların otobüslerde öldürülmesine, Irak'ta Amerikalı, Türk ve Nepalli işçilerin kafalarının kesilmesine ve yüzlerce insanın İspanyol banliyö treninde ve yine yüzlerce insanın Bali'de öldürülmesine işaret eden *Business Week* şöyle diyordu: "Amerika, Avrupa, İsrail, Mısır, Pakistan ve her yerde hükümetler İslamcı aşırıların saldırısı altında. Bu teröristlerin yalnızca tek bir talepleri var; modern laik toplumun yok edilmesi." Batı uygarlığı, toplumsal evrimin zirvesi olduğu varsayılan şeyleri mahvetmek isteyen barbarlara karşıt bir konum olarak resmediliyordu.

Bu düzen görüşünde hiçbir şekilde yer almayan şey ABD ve Avrupa emperyalizmi tarafından oynanan yırtıcı roldür. "Yeni bir barbarlık çağı"nda yaşamakta olduğumuz doğru. Ancak bu durumun kaynakları köktendincilikte değil, Marx'ın burjuva uygarlığına eşlik eden barbarlık olarak gördüğü ve Rosa Lüksemburg'un bir zamanlar "emperyalist barbarlığın yıkın-

tıları" olarak adlandırmış olduğu durumda yatmaktadır. Çağımızı karakterize etmekte olan barbarlığı tüm derinliğiyle kavrayacaksak, küresel kapitalizme ve onun da ötesinde Birleşik Devletler ve Britanya'nın, halihazırda emperyalist çelişkinin temel alanı olan Irak'ta neler yapmakta olduklarına bakmalıyız.

BARBARLIK KAVRAMI

"Barbarlık" kavramı genel olarak toplumsal düşüncede ve özel olarak da sosyalist teoride uzun, karmaşık bir şecereye sahiptir. Orijinal olarak Yunanca barbaros sözcüğü Yunanca konuşmayan herkese atıfta bulunuyordu. Yunanlılar, tüm diğer antik uygarlıklar gibi kendilerini dünyanın merkezinde ve tüm ötekileri de coğrafi ve kültürel çevrede (ya da yarı-çevrede) yaşıyor gibi resmediyorlardı. Pers Savaşları'ndaki Yunan zaferinden sonra tüm barbarlar aşağı olarak kabul edildiler. Dünyanın merkezindeki üstün uygar halklarla çevredeki daha aşağı barbarlar arasındaki ayrım bu nedenle Yunan ve Latin düşüncesi açısından temel bir nitelikteydi. Plato Yunanlılar açısından barbarları ya öldürme ya da köleleştirme hakkını verili kabul ettiği doğal bir kölelik doktrini sundu.[1]

Yunanlılar ve Romalılar tarafından devreye sokulan barbarlık ve uygarlık ayrımının en gelişmiş versiyonu Yunanlı coğrafyacı Strabo'nun (MÖ 64-MS 24 dolayları) eserinde bulunabilir. Strabo Roma'da çalışıyor ve dünyanın Romalılaştırılmış bir görüntüsünü yansıtıyordu. On yedi ciltlik *Coğrafya* isimli eserinde barbarlığı, "sivil yaşam [üretim] tarzları" benimsemiş olan Yunanlılar ve Romalılara zıt, tersine dönmüş bir dünya temsili olarak sundu. Barbarlık ve uygarlık teorisinde coğrafi farklılık farklı üretim tarzları ile eşleştiriliyordu (*Geography*, 4.1.14).

Uygarlaşmış halklar yerleşik tarıma uygun daha verimli topraklarda yaşıyorlardı. Temelde kentli (ve kentlere yakın bölgelerde yaşayan çiftçiler) olan uygar, buğday yiyen halkların karşısında, et ve mandıra ürünleri yiyen ve sürekli olarak silah altında olan göçebe savaşçılardan oluşan barbarlar vardı. Barbarlar vahşiliğe sarılmış ve ekilebilir arazilerden çıkartılmış oldukları için gücü tercih eden ve yağmacılık ve hırsızlık dışında bir

1) Jona Lendering, "The Edges of the Earth in Greek and Roman Thought," http://www.livius.org/ea-eh/edges/edges.html.

çareye sahip olmadıkları koşullar altında yaşayan halklar olarak görülüyordu. Böylelikle barbarlık kavramı, uygarlığın iki kavranışı ile ilişkili olan iki ayrı anlam kazandı. Uygarlık kentlilik anlamına geldiği oranda, barbarlık kentli olmamak ve özel olarak da çevrede yaşayanlar anlamına geliyordu. Uygarlık yasa ve kültür düzeni anlamına geldiği oranda da, barbarlık her ikisinin de yokluğu ve zorbalığın egemenliği demekti. Barbarlar konvansiyonel olmayan savaş biçimleri sürdürmekle tanındılar. Strabo, örgütlü Roma ordusu ile karşılaştıklarında, "barbarlar bataklıklarda, yolların bulunmadığı ormanlarda ve çöllerde bir gerilla savaşı sürdürdüler" diye yazdı (1.1.17).

Yine de, Strabo'ya göre, uygarlık ile barbarlığı ayıran kilit öğe, her birisinin farklılaşan üretim tarzıydı. Bu durum, daha barbar nüfusların daha az verimli, okyanusları sınırlayan daha kuzeydeki daha dağlık bölgelerde yaşamaları ile birlikte, temelde coğrafya tarafından etkileniyordu. Strabo daha uygarlaşmış üretim tarzlarını sürdürmeyi öğrenmeleriyle birlikte barbar nüfuslar arasında bazı kültürel gelişmelerin olabileceğine ihtimal veriyordu. Aslında, bazı barbarların, Romalı "yaşam (üretim) tarzı" ile tanıştırıldıklarında nasıl "artık barbar olmadıklarını" ve "Romalıların bir türü haline dönüştürüldüklerini" tarif ediyordu (4.1.12). Özel olarak, barbarlar bir kez Roma İmparatorluğu için et ve diğer hammaddeleri üretmeye başladıklarında, daha uygarlaşmış olarak görülüyorlardı.

Yunan ve Latin edebiyatında barbarlığa karşı uygarlık bir merkez ve çevre kavramı etrafında biçimlendirilmişse, Batı Avrupa'da Roma İmparatorluğunu takip eden feodalizmi evrensel barbarlığın bin yıllık tarihinin oluşturucusu olarak ele alan ilk sosyalistler de, barbarlığı yalnızca çevreye sınırlı olmayan bir gelişme aşaması olarak gördüler. Fransız ütopik sosyalisti Charles Fourier için barbarlık uygarlığı önceleyen aşamaydı. Barbarlık zor ile ve kadınların mutlak köleleştirilmesi ile tanımlanıyordu. Zirvesine büyük-ölçekli kölelikle ulaşmıştı. [Fourier'in, ç.n] monogamik evlilik ve [kadın ç.n.] eşe tanınan sivil özgürlüklerle tipikleştiğini ve büyük-ölçekli sanayi ile ona eşlik eden sınıf mücadelesini başlattığını düşündüğü, barbarlığı izleyen uygarlık, birçok bakımdan barbarlık denli zorbaca ancak biçimsel olarak daha hilekârdı. Aslında, Fourier uygarlığın dünya nüfusunun sömürüsüne ve silahlı çatışmanın artışına yol açtığını ileri sürüyordu:

> *"Savaşlar ve devrimler yerkürenin her bir parçasını birbiri ardına mahvediyor. Bir an için dinen politik fırtınalar, hidranın başlarının Herkül'ün vuruşlarının ardından yeniden çoğalması misali, yeniden patlak veriyor. Barış yalnızca bir hülya, anlık bir hayal ve sanayi, bir ticari tekelciler ve teşeciler adası, ulusların münasebetlerini sarıp sarmaladığı için, iki kıtanın tarım ve imalatının şevkini kırdı ve işliklerini yoksul revirlerine dönüştürdü, diyorum ki, sanayi, milyonların sömürülmesinin kamçısı haline geldi.... Ticari ruh, savaşı ve yıkımı iki yarı küreye yayarak ve uygarlaşmış açgözlülüğün çürümelerini vahşi bölgelere bile taşıyarak, yeni hile ve yağma alanları açtı. Gemilerimiz yerküreyi sadece barbarları ve vahşileri bizim farelerimiz, bizim fazlalıklarımız ve bizim suçlarımızla tanıştırmak üzere dönüp dolaşıyorlar. Yani Uygarlık kendi sonuna doğru yaklaştıkça daha da iğrenç bir hale geliyor. Dünya yalnızca korkutucu bir politik kaos sunuyor ve onu kendisini rezil eden toplumsal tiksinçliklerden temizleyecek bir başka Herkül'ün kolunu davet ediyor" (The Social Destiny of Man, Or Theory of the Four Movements [New York, 1857], sf. 99).*

Bu küreselleşmenin ve bir anlamda hâlâ barbarca olan üretim tarzının sonucu dünya nüfusunun büyük çoğunluğu için yoksulluk ile açlık ve uygarlaşmış dünyadaki halkların küçük bir kesiminin zenginleşmesiydi.

MARX VE BURJUVA UYGARLIĞININ BARBARLIĞI

Marx'ın barbarlıkla ilgili çalışmaları, yazılarının içinde dağınık olmakla birlikte, karmaşıktı ve kendi kavradığı biçimiyle uygarlık ya da kapitalizm içinde yuvalanmış olan ve (komünizme doğru) gelişme olasılığını olduğu kadar dejenerasyon olasılığını da ortaya koyan sayısız çelişkiyi yansıtıyordu. Barbarlığa hem gelişmenin bir aşaması ile hem de merkez-çevre konuları ile bağlantılı atıflarda bulundu. Marx "barbarlık" terimini aynı zamanda zorun ve zorbalığın tarihte ve özel olarak kapitalizmde (yani "uygarlık içindeki barbarlığa" atıfta bulunarak); hem sınıf mücadelesi, hem de emperyalizm düzeylerindeki rolüne atfen kullandı. Hayatının en sonunda yazdığı *Etnolojik Defterleri*'nde, barbarlık kavramını Lewis Henry Morgan'ın eserinden insan gelişiminin bir aşaması olarak ele aldı. Morgan, *Ancient Society* adlı kitabında aşağı barbarlığı çanak çömlek imalatı; orta bar-

barlığı Doğu yarıkürede hayvanların evcilleştirilmesi, sulama ve Batı yarımkürede mimarlıkta kerpiç-tuğla ve taşın kullanılması ve yüksek barbarlığı demir imalatı ve fonetik alfabenin icadı ile özdeşleştiriyordu. Morgan'ın, barbarlığa vahşilik ile uygarlık arasındaki bir aşama olarak yaptığı muamele de dahil olmak üzere geliştirdiği antropolojik şemanın çoğu, Engels tarafından *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* adlı kitabında benimsenmişti. Ancak bizi burada daha çok ilgilendiren Morgan'dan alınmış olan özgün antropolojik kavram değil, barbarlık teriminin Marx ve Engels tarafından uygarlıkla bağlantılı olan daha genel kullanım biçimi olacak.

Marx kapitalizm koşulları altında sömürüyü genellikle ya barbarca olan ya da burjuva uygarlığının yırtıcı doğasını yansıtan koşullar altında gerçekleşen bir durum olarak gördü. *1844 Ekonomi ve Felsefe El Yazmaları*'nda, hayatın kapitalizmin yükselişi tarafından neden olunan bozuşmasına ve kirlenmesine atıfla şöyle yazıyordu:

> *"[kapitalizm altında] insan emeğinin en kaba tarzları (ve araçları) yeniden ortaya çıkıyor; örneğin, Romalı köleler tarafından kullanılan ayak değirmeni [tread-mil] birçok İngiliz işçisinin üretim tarzı ve varlık tarzı haline geldi." Ücretler hakkında 1847'de yaptığı konuşmada ise Marx ayak değirmeninin modern kapitalist üretimde (ve hapishane sistemlerinde) kullanılmasına metaforik anlamda bir hastalık olarak atıfta bulundu: "Ayak değirmeni, uygarlık içinde yeniden" ortaya çıktı diye gözlemde bulunuyordu. "Barbarlık yeniden ortaya çıkıyor; ama uygarlık evresinin kendisi tarafından yaratılmış ve ona ait bir biçimde; yani cüzamlı barbarlık, uygarlığın cüzamı olarak barbarlık."*

Marx'ın eleştirisinin önemini anlamak için ayak değirmeninin bazı türden suçlar için kendisine mahkûm edilen işçileri dehşete düşürme ve onlara işkence etme aracı olarak oynadığı rolü hatırlamak önem taşımaktadır. William Cubbit, 1971 Ekim tarihli *Scientific American*'da, 1818'de İngiliz mahpusları, "tahıl öğütmek ya da diğer makinelere enerji sağlamak için" insan istihdam eder. "Her bir mahpus ayak değirmenini toplam 8,640 feetlik (2,630 metrelik) dikey uzaklığa altı saatte tırmandırmak zorundaydı. Bu başarı Washington Anıtı'nın merdivenlerini, her bir tur için

20 dakikalık süreyle, 16 kez tırmanmaya eşitti" diye tarif edilen ayak değirmeni ile yeniden tanıştırmıştı.

Marx açısından ayak değirmeninin bu biçimde yeniden devreye sokulması burjuva uygarlığı tarafından sık sık kullanılan işkenceci, ömür-törpüsü sömürü biçimleri anlamına geliyordu. Ayak değirmeni "uygarlığın cüzamı" idi çünkü o da tıpkı bu hastalık gibi tüm vücudu kemiriyordu ve çünkü, ortaçağ barbarlığı çağında Avrupa'da yaygın olan cüzam, ortaçağ barbarlığının burjuva uygarlığı çağında yeniden ortaya çıkmasının metaforu hizmetini görüyordu. Marx, yine 1861-63 *Ekonomi El Yazmaları*'nda, Rus iktisatçı Heindrich Friedrich von Storch'un ücretli işçilerin çalışma koşullarındaki bozulmaya ve sağlıklarının hiçe sayılmasına, burjuva uygarlığının gelişimine sık sık eşlik eden barbarlığa geri dönüşün yansıması olarak işaret eden bir pasajından da alıntı yaptı.

Marx aynı zamanda, barbarlığa kentlerin yaşantısından ve toplumsal ve politik münasebetlerinden yalıtılarak, uygarlık kültürünün dışında olmak anlamında da atıfta bulundu. Bu anlamda, Bonapartizm'in savunulmasında gerici bir rol üstlenen Fransız köylülüğünü, "uygarlığın içindeki barbarlığı" temsil eden sınıf olarak gördü. Kapitalizm koşulları altındaki ekonomik gelişme ile bunun yol açtığı yoksulluk ve zorluklar arasındaki dönemsel kopuşun kendisi de, bir tür geriye dönüştü ve bu nedenle Marx ve Engels *Komünist Manifesto*'nun 1. bölümünde ekonomik krize "geçici bir barbarlık hali" olarak atıfta bulundular.[2]

Ancak, Marx ve Engels barbarlık kavramını, kapitalist dünya ekonomisinin merkezi ile çevresi arasındaki ilişkiyi ele alırken daha küresel bir biçimde kullandılar. *Komünist Manifesto*'nun 1. bölümünün çoğunu oluşturan, burjuvaziye yönelik methiyelerinde, burjuvazinin nasıl "barbar ve yarı-barbar ülkeleri uygarlaşmış olanlara, köylü ulusları burjuva uluslara, Doğu'yu Batı'ya bağımlı hale getirdiğini" hatırlattılar. Yine "[burjuvazinin] metalarının ucuz fiyatları tüm Çin setlerini topa tutup yerle bir etmesini, barbarların dik başlı yabancı düşmanlığının yelkenlerini suya indirmesini sağlayan ağır silahlardır" olgusuna atıfta bulunuyorlardı. Marx, Avrupa'nın yarı-çevresindeki Çarlık Rusya'sını, Batı'daki devrimci hareketleri

2) Marx, *Early Writings* (Harmondsworth, Middlesex, England: Penguin Books, 1974), sf. 360; Marx and Engels, *Collected Works* (New York: International Publishers, 1975), cilt. 6, sf. 434 ve cilt. 34, sf. 67.

tehdit eden bir barbarlık burcu olarak gördü.

Ama Marx çok geçmeden sömürgeciliğe yönelik barbarlık çözümlemesini, kapitalist Batı'nın modern burjuvasının "dünyayı herhangi bir müdahale olmaksızın kendi imgesine göre biçimlendirebilecek olduğunda... bunu kendisinden yaptığı" şey anlamında, ters yüz edecekti. Marx 1853'de "The Future Results of the British Rule in India", ("Hindistan'daki Britanya Yönetiminin Gelecekteki Sonuçları") isimli yazısında, "burjuva uygarlığının köklü ikiyüzlülüğü ve içsel barbarlığı" diye yazıyordu, "saygıdeğer kılıklara büründüğü anayurdundan, çıplak biçimde hareket ettiği, sömürgelere doğru ilerlerken, gözlerimizin önüne örtüsüz biçimde serilmektedir."

Marx, daha sonraki yazılarında, Mike Davis'in yakın zaman önce "Viktoryen soykırımlar" olarak adlandırdığı şeyin; yani Hindistan toplumunun yarattığı artığa emperyalist biçimlerde el konulması ile yaygın kıtlıklar ve Hintli işçilere dayatılan açlık ücretlerinin birbirleriyle çakışmasının farkına varmasıyla birlikte, Hindistan'daki Britanya emperyalizmi hakkında daha da eleştirel bir tutum aldı. (1877'de Britanya'nın Hindistan Madras'taki ağır işlerde çalışan işçilere verdiği Temple ücreti* daha sonra Nazilerin 1944'de Buchenwald toplama kampındaki ağır işleri yapmaya zorlanan işçilere sağlayacakları kalorik değerin daha da altındaydı.) Marx,

* Temple Ücreti: İngiliz sömürgeciliğinin Hindistan'da emeği para ya da ayni karşılık temelinde ağır işlerde çalıştırdığı 19. yüzyıl sonunda, yetkililer fazla zayıf kimseleri ağır işlere almayı reddediyorlar ve milyonlarca emekçi ve yoksul köylü, kıtlığın hüküm sürdüğü Bombay ve Madras hükümetlerinin yetkisi altında yürütülen hayır işlerine dayalı biçimde yaşıyordu. 1877'de nüfusunun üçte birisinin taş kırma ya da kanal kazma işlerinde çalıştırıldığı ve İngiliz bölge valisinin "ayrımsız hayır işleri" yapmakla eleştirildiği Madras'a, "kontrol dışına çıkan" harcamaları sıkıya alması için atanan Bengal valisi Sir Richard Temple'ın başlıca görevi hayır işlerini olabildiğince etkisiz hale getirmekti. Temple, Madras'ta açlıktan ölmekte olanları, demiryolu ve kanal projelerinde çalışmaları için kendi köyleri dışındaki çalışma kamplarına gönderdi ve ağır işlerde çalışanlara verilen günlük tayını 1 poundluk pirinç düzeyine düşürdü. Günde ortalama 1,627 kalori ile, Almanya'nın 1944'de Buchenweld toplama kampında verdiği (1,750 kalori) miktarın altına düşen "Temple ücreti"ne eşlik eden ağır fiziksel çalışma koşulları ve ölümcül sağlık koşulları altında, çalışma kampları hızla birer ölüm kampına dönüştüler. Kamplardaki aylık ölüm oranı, yıllık yüzde 94 ölüm oranına eşdeğerdi. Yoksullar hapse girmeyi çalışma kamplarına gitmeye yeğledikleri için, kamplar için ülkenin en kötü beslenen insanları olan mahkümlar tercih ediliyordu. Kıtlık bölgelerinin bir toprak vergisi ödemesinde de ısrar eden Temple, birkaç ay sonra, "kıtlığı kontrol altına aldığını" rapor edecekti ancak bölge nüfusunun dörtte biri bu süre içinde ölmüştü. (Kaynak: "The Origins of the Third World- Markets, States and Climate", http://www.thecornerhouse.org.uk/pdf/briefing/27origins.pdf)

Britanya yayılmasının, bu ülkeyi bütünüyle Britanya için basit bir tarımsal hammadde üreticisi haline dönüştürürken, aynı zamanda sefalet ve bozulmayı yaygınlaştırarak Hindistan sanayisini yerle bir ettiğini de belirtmektedir. Aslında, Britanya emperyalizmi, Hindistan'ın üretici güçlerini tahrip ederek ve modern sanayiyi Hindistan toplumu ile tanıştırırken bile azgelişmişliğe neden olarak, yıkıcı bir güç olarak hizmet veriyordu. Marx, *Kapital*'in 1. cildinde yer alan "Endüstriyel Kapitalistin Ortaya Çıkışı"nda, aşağıdaki pasajı yazmış olan William Howitt'in *Colonisation and Christianity*'sinden alıntı yapıyordu:

> *"Sözde Hıristiyan ırkının, dünyanın tüm bölgelerinde ve kendilerine tabi kılabildikleri tüm halklarına karşı gerçekleştirdiği barbarlıklar ve umutsuz zulümlerle, ne kadar vahşi, ne kadar yontulmamış ve ne kadar merhamet ve utanç yoksunu olursa olsun, dünyanın hiçbir çağında, hiçbir ırk tarafından gerçekleştirilmiş olanlar boy ölçüşemez."*[3]

Marx'ın düşüncesine yönelik ortak bir eleştiri onun tarihi içsel ve ilerlemeci olarak görmesidir. Bu aşırı ilerlemeciliği en fazla yansıttığı söylenen eseri ise *Komünist Manifesto*'dur. Yine de, Marx ve Engels, *Manifesto*'nun ilk başında, bugüne kadar var olan tüm uygarlıkların tarihini belirlemiş olan sınıf mücadelesine atfen, ezen ve ezilen, birbirlerine karşı sürekli bir karşıtlık içinde olmuş, kimi zaman üstü örtülü, kimi zaman açıktan açığa bir kavgayı, her seferinde ya toplumun büyük ölçüde devrimci bir yeniden kuruluşa varması ile ya da çarpışan sınıfların ortak yıkımı ile sonuçlanan aralıksız bir kavgayı sürdürmüşlerdir, diye yazmışlardır. Roma İmparatorluğu'nun "çarpışan sınıfların ortak yıkımına" varan çöküşü, Batı'da uzun bir ortaçağ barbarlığı tarafından takip edilmiştir. Ne Marx, ne de Engels ne zorun tarihteki rolünü ne de geri döndürücü etkilerini göz ardı etmişlerdir. O halde tarih ileriye doğru sosyalizme ya da geriye doğru bar-

---

3) Marx, *Capital*, cilt. 1 (New York: Vintage, 1976), sf. 916; Marx ve Engels, On Colonialism (New York: International Publishers, 1972), sf. 86–8; Marx ve Engels, *Selected Correspondence* (Moscow: Progress Publishers, 1975), sf. 316–7 (Marx to Danielson, 19 Şubat 1881); Mike Davis, *Victorian Holocausts* (New York: Verso, 2001), sf. 39. Marx ve Engels barbarlığı Avrupa-merkezli biçimde kullanmadılar. İspanya'daki Hıristiyanlar ve Morlar arasındaki savaşta Engels tarafından barbarlar olarak karakterize edilenler Hıristiyanlardı. *Collected Works*, cilt. 25, sf. 170.

barlığa doğru hareket edebilir; ya da daha da kötüsü emperyalist ilişkileri içinde çıplak kalmış olan, daha sistematik, kapitalist bir barbarlık biçimini teşvik edebilir.

Marx'ın kapitalizm tarafından biçimlendirilen ekolojik yıkım; metabolik gedik konusundaki analizinin kendisi, doğal sistemlerdeki kesintilerin toplum açısından çevresel krizlere neden olmasıyla birlikte, tarihsel geriye dönüş olasılığına işaret etmektedir. Kapitalizm toprağı soyup soğana çevirerek ve kentleri kirleterek var oluşun maddi koşullarının altını oymaktadır. İşaret etmektedir ki, tüm uygarlık, ardında çöller bırakmaktadır. Marx, ayak değirmeninin yeniden devreye sokulmasına üretim içinde barbarlığa geri dönüş olarak atıfta bulunduğu *Ekonomi ve Felsefe El Yazmaları*'nın bazı pasajlarında Britanya'nın sanayi kentleri tarafından yaratılan kirlenmeye ve kapitalizm tarafından yüklenen ekolojik yıkıma da atıfta bulunmuştur: "İhtiyaçların ve bunları karşılama araçlarının incelmesi hayvanca bir bozulmaya neden oluyor... Temiz hava ihtiyacı bile işçi için bir ihtiyaç olmaktan çıkıyor. İnsan bir kez daha bir mağarada yaşamaya geri dönüyor, ancak mağara şimdi uygarlığın zehirli ve kirli nefesi ile kirletilmiştir... Işık, hava vs. en basit hayvanca temizlik; insan için bir ihtiyaç olmaktan çıkıyor. İnsanın bu kirletmesi ve çürütmesiyle kir, bu uygarlığın lağımı (bu sözcük gerçek anlamıyla anlaşılmalıdır); onun için bir yaşam öğesi haline dönüşüyor." Engels ise "The Part Played by Labor in the Transformation from Ape to Man"de ("Maymundan İnsana Dönüşümde Emeğin Oynadığı Rol") doğal çevrenin insan tarafından tahribinden ve bu durumun uygarlığın altını boşalttığından bahsetmektedir. Ekolojik yazılarında, insanın, ormanların yaygın biçimde yok edildiği bölgelerde dünyanın ısısını yükselttiğini belirtmektedir. Bunların hiçbirisi basit bir ilerlemeci görüş ile uyumlu değildir ve uygarlığın kendi içinde potansiyel bir evrim çizgisi olarak belirli türden bir barbarlığa geri dönüşü taşıdığını öne sürmektedir.[4]

LÜKSEMBURG VE "EMPERYALİST BARBARLIĞIN YIKINTILARI"

Marx'ın diyalektiğinin bu yönünü küresel emperyalist yayılma, Alman Sosyal Demokrasisi'nin krizi, Birinci Dünya Savaşı ve proto-faşizmin yük-

4) "Early Writings", sf. 359–60; *Collected Works*, cilt 25, sf. 460–61.

selişi bağlamında ilerletense Rosa Lüksemburg oldu. Lüksemburg 1918 Aralık ayında, Spartakist ayaklanmanın yenilgisini takiben öldürülmesinden bir ay önce, "Spartakistler Ne İstiyorlar?" isimli bir makale yazdı. Bir tercihin kendisini dayattığını ilan etmektedir: "Sosyalizm mi Barbarlık mı?" Eğer bu ikincisi; yani kapitalist ilişkilerin devamı baskın çıkacak olursa, tarih yeni savaşlar, kıtlıklar ve hastalıklara yol açacaktır. Egemen sınıfların hepsi de tarih boyunca, "ayrıcalıklarını ve iktidarlarını korumak üzere, kan ırmakları akıtmış, hepsi de cesetlerin, cinayet ve kundaklamaların üzerinde basarak yürümüş, iç savaşları ve ihanetleri kışkırtmışlar"dır. Emperyalist barbarlığın sürmekte olan gelişimi, dünyanın çoğunluğunu "tüten bir moloz yığınına" dönüştürme tehdidiyle birlikte, daha zalim ve haince olmayı vaat etmektedir.

Lüksemburg "sosyalizm" diye iddia etmektedir, "yalnızca proletaryanın artık kapitalist sınıf tarafından dayatılan koşullar altında daha fazla yaşamak istememesi nedeniyle gerekli değildir, bunun nedeni daha çok, eğer proletarya kendi sınıf görevlerini yerine getirmeyi başaramazsa, sosyalizmi gerçekleştirmeyi başaramazsa, ortak bir feci kadere doğru hep beraber sürüklenecek olmamızdır." (*The Rosa Luxemburg Reader*, sf. 349–52, 364). O halde barbarlığın sunduğu kader Marx'ın "çarpışan sınıfların ortak yıkımı"nın ta kendisiydi.

Birinci Dünya Savaşı'nı protesto ettiği için hapse atılmasından birkaç yıl önce yazmış olduğu ünlü *Junius Broşürü*'nde ise (*The Crisis in German Social-Democracy- Alman Sosyal Demokrasisinin Krizi*) Lüksemburg, gerici eğilimlere ve sonuçları bakımından daha yıkıcı olabilecek olan bir İkinci Dünya Savaşı'nın birincisini takip etmesi yönündeki korkunç olasılığa işaret etmektedir. "Kentler mezbahalara, tüm ülkeler çöllere, köyler mezarlıklara, tüm uluslar dilencilere dönüşürken" kapitalistler yıkımdan çoktan beridir kâr elde etmektedirler... Kapitalizm dünyada "kanda yüzerek ve pislikle beslenerek" ilerliyor. "...Kükreyen bir yaratık olarak, bir anarşi devi olarak, kirli bir nefes olarak, kültürü ve insanlığı mahvediyor; [ve] böylelikle tüm iğrenç çıplaklığı içinde ortaya çıkıyor." "Emperyalizmin zaferi", "tüm kültürün yok olması ve tıpkı antik Roma'da olduğu gibi, nüfussuzlaşma, viranelik, bozuşma, büyük bir mezarlık" olacaktı. "Emperyalist barbarlığın yıkıntıları"na işte bu bağlamda atıfta bulunuyordu. Sosyalizm ise tersine yeni bir dünya imkânı sunuyordu.

Lüksemburg özellikle Afrika, Ortadoğu ve Çin'de; Avrupalı emperyalistler tarafından fetih hedefi haline getirilen bölgelerde, çevreye yöneltilen yıkıma işaret ediyordu. "Dünyanın tüm zenginlikleri" sermayeye tabi kılınmalı ve dünya nüfusu ücretli kölelere dönüştürülmeliydi. Uygun biçimde tırnak içine yerleştirdiği "uygarlaşmış dünya", dünyanın bugüne kadar gördüğü en saldırgan, en zalim barbarlık biçimine bürünmüş; korkutucu yıkım araçları ile silahlanmış ve ekonomik yayılma için doymak bilmez bir itki ile ileri doğru atılmıştı:

> *"...Emperyalizm on binlerce kahramanı yıkıma mahkûm ederken, Kalahari çölü ölmekte olanların susamış ve titreyen delice nefesleri ile sarsılırken, Putumayo'da, on yıl içinde, kırk bin insana Avrupalı endüstri hırsız baronları çetesi tarafından ölümüne işkence edilir ve tüm bir halktan geriye kalanlar sakatlanana kadar dayak yerken, Çin'de antik bir uygarlık, Avrupalı ordular tarafından, ateş ve katliamlarla, yıkımın ve anarşinin kollarına terk edilirken, Pers ülkesi boğazına acımasızca basmış olan yabancı bir gücün iktidarının ağız kokusunu solurken, Trablusgarp'da Araplar, uygarlıkları ve evleri yerlere yıkılıp, ateşle ve kılıçla, sermayenin boyunduruğuna koşulurken, soğukkanlılığını yitirmeden kalan bu "uygarlaşmış dünya".... bu uygarlaşmış dünya emperyalist yaratığın dişlerinin ölümcül, soluğunun korkutucu olduğunu, parçalayıcı pençelerinin kendi öz annesinin, Avrupa kültürünün bağrında derin köklere sahip bulunduğunu yeni anlamaya başladı. Ve bu gecikmiş kabullenme Avrupa dünyasına, her bir ulusun rezaleti yalnızca bir diğerinin üniforması içinde ortaya çıktığı zaman kabullenmesine yol açan, çarpılmış bir burjuva ikiyüzlülüğü biçimi içinde geliyor. Alman barbarlığından söz ediyorlar, sanki örgütlü cinayet için yola çıkan her halk bir barbarlar güruhuna dönüşmemiş gibi! Kazak dehşetinden söz ediyorlar, sanki savaşın kendisi tüm dehşetlerin en büyüğü değilmiş gibi" (The Crisis in German Social-Democracy, sf. 8, 18, 124–27).*

Lüksemburg'un analizinden esinlenen Sri Lankalı Marksist G. V. S de Silva, daha sonra *The Alternatives: Socialism or Barbarism* isimli kitabında barbarlık kavramını daha da geliştirdi. Kapitalizmden sosyalizme ve komünizme doğru evrimleşen üretim tarzları geleneksel Marksist anlayışın

gözden geçirilmesi gerektiğini ileri sürdü. Kapitalizm mutlaka sosyalizm ve sosyalizm de mutlaka komünizme doğru ilerlemeyecekti. Bu süreç hem kapitalizm, hem sosyalizm, hem de komünizme karşı zalim bir seçenek oluşturan barbarlığa doğru yönelebilirdi. De Silva'nın kavrayışında barbarlık aynı anda, güce; Orwell'in *1984*'ündeki boyutlardaki ideolojik denetime; tüm karşıt güçlerin yıkıma uğramasıyla ekonomik çıkarların asgari bir devlet eliyle yönetilebilmesine; nüfusu meşgul etmeye yönelik "yararsız ürünlerin teşvik edilen tüketimine" ve doğanın tüm yönleriyle aşırı egemenlik altına alınmasına yaslanan bir toplum olarak tanımlanmalıydı. Küresel ekonominin niteliksel boyutlarında devrimci bir değişim eksikliği ve doğanın kapitalist sömürüsünün sonunun gelmesiyle, barbarlık hayaleti insanlığı avlamayı sürdürecekti. Da Silva böylece karamsar bir sonuca varıyordu: "Bir ya da iki güçlü ülkedeki barbarlık insanlığın geriye kalanını bunaltacak."

BARBARLIĞIN İMPARATORLUĞU

Bugün dünya da Silva'nın korktuğu ile karşı karşıya. Önleyici (ya da engelleyici) bir savaş doktrini benimsemiş ve tüm bir yerküreyi tehdit etmekte olan, tek bir güçlü ülkeden, Birleşik Devletler'den kaynaklanan bir barbarlık bu. Tekelci sermayenin (Paul Baran ve Paul Sweezy'nin *Monopoly Capital** ve Harry Magdoff'un *Age of Imperialism* isimli eserlerinde en kapsamlıca açıklandığı biçimiyle) yirminci yüzyıl sonundaki dev büyümesi, özellikle dünya sisteminin hegemonik devleti olarak Birleşik Devletler'in, askeri harcamalar ve emperyalist müdahaleye ağır biçimde yaslanmasına neden oldu. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte, bu emperyal süper gücün, çıkarlarını ilerletmek ve sistemi denetlemek üzere en barbarca araçlara olan bağımlılığı daha da arttı. ABD ekonomik hegemonyasında, kapitalizmde bir bütün olarak derinleşmekte olan durgunluğa paralel biçimde gerçekleşmekte olan sürekli düşüş, Birleşik Devletler'in konumunu korumak üzere yüzünü ekonomi dışı araçlara giderek daha fazla çevirmesine yol açıyor; dünya ekonomisi üzerinde eriyen hegemonyasını güçlendirmek için dev savaş makinesini harekete geçiriyor. "Terôre Karşı Kü-

* Paul Baran ve Paul Sweezy'nin yazmış olduğu *Monopoly Capital* adlı eser, 2006 yılı içerisinde *Tekelci Sermaye* adıyla Kalkedon Yayınları tarafından yayımlanacaktır.

resel Savaş", ABD emperyalizminin, Sovyet Bloku'nun dağılması ve Birleşik Devletler'in tek süper güç olarak ortaya çıkması ile mümkün hale gelen 1991 Körfez Savaşı ile başlayan, bu en son ölümcül evresinin bir dışa vurumudur.

11 Eylül 2001'deki terörist saldırıların ardından, imparatorluk kendisini barbarlığa karşı savaşta ve uygarlığın savunusunda gösterebildi. New York Üniversitesi, Stern School of Business'deki Tarih profesörü ve Britanya emperyalizminin temel savunucularından Niall Ferguson, "Barbarlar çoktan kapıyı vurdular" diye ilan ediyordu. "Ama bugünün barbarları", diye iddia ediyordu, "İslamcı köktendincilerdir ve liberal emperyalizm dünyayı bu tür İslamcı teröristlere karşı aşılamanın bir yolu haline geliyor". Kapıya vurulması ABD-egemenliğindeki emperyal düzene yönelik açık bir tehdit oluştururken, Ferguson, bu dış terörist grupların, Amerikan Emperyumu'nun düşüşünü dolaysız biçimde gerçekleştiremeyeceklerini savunuyordu. Bunun yerine, Birleşik Devletler'in küresel ekonomi içindeki konumuna yönelik temel tehdit, içerden bir tehdittir. Bu tehdit ABD devleti açısından küresel imparatorluğun tepesindeki konumunun tüm gereklerini yerine getirmedeki isteksizlikten kaynaklanmaktadır.

Britanya İmparatorluğu'nun; 21. yüzyıla ait bir biçimde olsa da, taklit edilmesi gerektiğine inanan Ferguson, son kitabı *Colossus* ve daha eski kitabı *Empire*'da da dünyanın bir imparatora ihtiyaç duyduğunu iddia etmektedir. Birçok ulus tam bağımsızlığa sahip olmak yerine Birleşik Devletler'in hâkimiyeti altında daha bir iyi durumda olacaklardır. İddia etmektedir ki, Birleşik Devletler, "bir silah ve tereyağı imparatorluğu"dur; yani yalnızca zorun yaşasını değil aynı zamanda liberal imparatorluk ve liberal cömertliğin ilerlemesini temsil eden; böylelikle daha demokratik ve müreffeh bir dünya düzenini açığa çıkartan bir imparatorluktur. Bugün en etkili düzen tarihçilerinden birisi olan Ferguson'un, modern emperyalizmin en barbarca savaşlarından birisi olan, 20. yüzyılın başındaki Filipinler-Amerikan savaşını; yani Kipling'in Birleşik Devletler'i, "Beyaz Adamın Yükü" isimli şiirinde zorlamış olduğu aynı emperyal savaşı aklayıp paklayıp temize çıkartırken, eski "Beyaz Adamın Yükü"nün ("fonksiyonel" imparatorluğun yeni ideolojisi olarak ikame edilmek üzere) güncelleştirilmesine yönelik açıkça çağrıda bulunması tesadüf değildir. (*Colossus*, sf. 48–52, 267, 301–02; *Empire*, sf. 369–70)

Ferguson'un "silah ve tereyağı emperyalizmi" şimdi ABD siyasetinin şeffaf hedefidir. István Mészáros'un *Socialism or Barbarism*'de açıkladığı üzere, Birleşik Devletler, Sovyetler Birliği'nin düşüşü ile birlikte, "elindeki tüm araçlarla tüm rakip güçlerini kendisine tabi kılmaya çalışan, sermaye sisteminin devletinin kendisi rolünü" oynamaya" (p. 29) soyunmaya başlamıştır. Birleşik Devletler, dev askeri gücü ve zor kullanma arzusu ile birlikte, şimdi dünyayı Mészáros'un "emperyalizmin potansiyel olarak en ölümcül evresi" olarak adlandırdığı yere sürüklemektedir. Birleşik Devletler, devrimi (ya da çevredeki nüfusların her türlü çıkış yolunu) önlemeye girişirken, sadece evrenin tek belirli yasasını aşmak istemektedir: Değişim. Süreç içinde diktatörlere hayat vermiş, teröristleri desteklemiş ve dünyayı şiddetli bir yıkımla tehdit etmiştir. Birleşik Devletler Ortadoğu'da (Afganistan'da Sovyetler'e karşı yürütülen CİA-destekli savaşta ve Ortadoğu'daki tüm ilerici seçeneklerin önünü tıkamakta yararlı olan) gerici, köktendinci bir siyasal İslam'ı beslemiştir, öyle ki şimdi bu, geri dönüp kendisini besleyen eli; Birleşik Devletler'le müttefiklerini ısırdığında, ona artık "yeni barbarlık" etiketi takılmaktadır.

"CEHENNEMİN KAPILARI AÇIK"

İki yıl önce, Arap Birliği Başkanı ve eski Mısır Dışişleri Bakanı Amr Musa, Birleşik Devletler'in Irak'ı işgal etmesi halinde "Cehennemin kapılarının" açılacağını öngörmüştü. Kahire'de bu sonbaharda, şimdi "Cehennemin kapıları Irak'ta açıldı" gözleminde bulunarak, aynı görüşü tekrarladı. İki yıl önce bu açıklaması için bazıları tarafından "paylanmış" olmakla birlikte, bu kez, *USA Today*'e göre (16 Eylül 2004), kendisine "karşı çıkan olmadı". Iraklıların işgale yanıt olarak başlattıkları insafsız gerilla savaşı verili olmak üzere, ABD istila ve işgalinin Irak'ta bir kan banyosu yarattığı açıktır. İşgalci güçler ülkenin tüm bölgelerinde denetimi yitirmişlerdir. Ekim ayında, bu ülkedeki emperyal komuta merkezinin bulunduğu Bağdat'taki çok sıkı biçimlerde korunan yeşil hatta ilk kez bombalama eylemleri gerçekleşti. Üç düzineden fazla Irak kenti, Irak direnişinin denetimi altındaki "girilemeyen bölgeler" haline dönüştü. 28 Eylül'de sona eren otuz günlük süre içinde direniş güçleri tarafından ülkenin tüm bölgelerindeki ABD, koalisyon ve Irak hükümet hedeflerine yönelik 2,300'den fazla saldırı gerçekleştirildi.

"Saldırıların biçimi seriyi tamamlıyor: araba bombaları, saatli bombalar, roket atışlı el bombaları, el bombaları, küçük silah ateşleri, havan topu saldırıları ve kara mayınları." Irak direniş güçleri nisan ile eylül sonu arasında yalnızca Bağdat'ta 3 binden fazla havan topu saldırısında bulundu. (*New York Times*, 29 Eylül 2004).

Irak direniş merkezlerine yapılan ABD ve Britanya hava saldırıları; Irak'taki ABD ve Britanya kamusal sağlık uzmanları tarafından yapılan ve önde gelen *Britanya Tıp Dergisi* tarafından (Lancet, online edisyon, 20 Ekim 2004) basılan bir çalışmaya göre, şu ana kadar savaşta ölen, çoğu kadınlar ve çocuklardan oluşan 100 bin sivilin vahşice öldürülmelerinin sıklığını açıklamaktadır. Yine de, evleri, hastaneleri ve camileri hedef alan ve sözü geçmeyen bir düzeyde devam eden kan banyolarına ve yıkıma neden olan bazı ürkütücü saldırılara karşın, Irak direnişi yalnızca güç kazanıyor gibi görünmektedir.

Şimdi Birleşik Devletler'deki bazı yönetici unsurlar tarafından da Irak'a gönderilen ABD birliklerinin sayısının nüfusun tabi kılınması misyonunu yerine getirmeye yetmediği anlaşılmaktadır. Iraklılar Irak ordu ve polisini kara listeye almaya eğilimliler. Ve kara listeye konulanlar da kıyımdan kaçıyorlar. İşini yürütecek yerli bir güç bulamayan Birleşik Devletler, geniş, işinin ehli askeri cephaneliğine karşın yetersiz kalmaktadır. ABD işgalinin destekçisi olarak çalışmak ölümcül biçimde tehlikelidir ve işgale yardım eden 700'den fazla polis yetkilisi öldürülmüştür. Bunun da üstüne, petrol boru hatları yıkımın hedefi haline gelirken, isyancılar ABD yönetici sınıflarının can damarına vuran hasarlar yaratmaktadırlar. Durum işgal güçleri açısından kasvetlidir: "Kâr hanesine göre, şu anda savaşı kaybediyoruz" demektedir, eski bir ordu albayı ve Boston Üniversitesi uluslararası ilişkiler profesörü olan Andrew Bacevich. Yine şöyle devam etmektedir: "Bu kaybedilmiş olduğu anlamına gelmez, ama kaybetmekteyiz" (*USA Today*, 16 Eylül, 2004). Bütün bunlar Vietnam hayaletini; görünüşe göre emperyalist savaşlardaki ABD yenilgisinin bu kaçınılmaz sembolünü yeniden canlandırmıştır.

İşkence her zaman barbarlığa eşlik etmiştir. Marx'ın ayak değirmeni hakkındaki yorumları bu üretim aracının burjuva toplumsal ilişkileri yerleştirirken işçilere işkence edilmesi bakımından oynadığı role işaret ediyordu. "Investigations of Tortures in India" isimli makalesinde Britanya

sömürgeciliği tarafından Hindistan'da işkencenin sistematik biçimde kullanılmasını anlatmış ve "Hindistan'daki isyancı Sepoy'ların"* katliamlarını Britanya tarafından reva görüldükleri bu tür eziyetlere karşı "tarihsel bir öç alma" olarak görmüştür. Birleşik Devletler tarafından Irak'taki Ebu Garip'te, Afganistan'da ve Küba'daki Guantanamo Körfezi'nde işkencenin sistematik biçimde kullanılması, şimdi Amerikan emperyalizmine karşı dünya çapında daha da büyük bir nefret yaratmaktadır.

Filipinler'de 20. yüzyılın başlarında ABD birlikleri, suyun, ele geçirilenlerin gırtlaklarına boşaltıldığı ve bu insanlar kusana kadar da midelerine basıldığı; çoğunlukla kısa süre sonra ölümle sonuçlanan, "su kürü" diye bilinen bir işkence tekniği kullandılar. ABD istihbaratı tarafından yakın zaman önce yüksek düzeydeki bir terör şüphelisi üzerinde kullanılan işkence tekniği, mahpusun eli kolu bağlanarak, zorla suyun altına batırıldığı ve boğulabileceğine inandırıldığı kötü ünlü "suya iniş" tekniğidir. (*New York Times*, 13 Mayıs 2004) Daha standart olanı ise daha yavaş ancak yüksek derecede etkili işkence teknikleridir: izolasyon, uzun süreli uykusuz bırakma, sesten ve gürültüden uzak tutma, aşırı soğuk ya da ısıya maruz bırakma, mahpusları çıplak kalmaya zorlama, siyah başlıkların kullanılması, stres pozisyonlarında durma ya da dikilmeye zorlama, tutsakları bekçi köpekleri ile tehdit etme, yirmi dört saatlik sorgu vb. Gözaltı Operasyonları Özeti Bağımsız Panel'inin, eski ABD savunma bakanı James Schlesinger'in başkanlığının ardından Schlesinger raporu olarak da adlandırılan nihai raporuna göre (2004 Ağustos), Amerikalı sorgucular en az

* Sepoy İsyanı (1857-58): Britanya 1857'de Hindistan'da tüm politik denetimi ele geçirdi. Batılı eğitim sisteminin devreye sokulması ve misyonerlerin Hindu toplumunu ele geçirmeleri ile birlikte Hintli halklar arasında hoşnutsuzluk büyüyor ve bu hoşnutsuzluk Britanya'nın Mughal İmparatorluğu'nu resmen ortadan kaldırma kararı ile birlikte eski yönetici sınıflar arasındaki hoşnutsuzlukla da birleşiyordu. Sepoy (Britanya ordusundaki yerli birlikler) İsyanı 10 Mayıs 1857'de, yeni fişeklikleri almayı reddettikleri için zincire vurulan Hintli askerlere yoldaşları tarafından yardım edilmesi üzerine patlak verdi. Yağlı fişeklikler kullanılmadan önce ısırılması gerekiyordu ancak fişeklik imalatçıları yağlama için, hem Hindular hem de Müslümanlar açısından kabul edilemez olan domuz yağı kullanıyorlardı. Delhi'deki Hindistan garnizonu ayaklanmacılara katıldı ve unvansal Mugah İmparatoru Bahadır Şah'ı önderleri ilan etti. Delhi'nin ele geçirilmesi ayaklanmayı yaygın bir isyana dönüştürdü. Ancak önderleri birleşmiş değildi, geleneksel olarak birbirleriyle çatışan önceki Hindu ya da Müslüman rejimlerini diriltmeye çalışıyorlardı. Britanyalıların da bazı avantajları vardı. Britanya'dan yeni güçler geldiği gibi, Müslümanlara karşı olan Pencap'taki Sikler de Delhi'deki Mugah restorasyonuna karşı Britanyalıları desteklediler. Britanya Delhi'yi 1857 sonbaharında yeniden ele geçirdi, çatışmaların bir yıl kadar sürmesinin ardından, 1858'de Britanya Hindistan'ın tam denetimini yeniden ele geçirdi.

beş tutukluya ölümcül işkence yapmışlardır ve tutuklu ölümlerinin hâlâ soruşturma altında olduğu yirmi üç şüpheli olay daha bulunmaktadır. Bunların çoğu ABD hükümetinin Guantanamo ve diğer yerlerdeki terör şüphelilerine savaş tutsağı statüsü vermeyi reddetmesi, böylelikle de Cenova Sözleşmesi'ni ihlal etmesiyle sahte bir "yasal" temel kazanmıştır. Tüm bunlar sahneyi tutsaklara yönelik barbarca muameleye hazırlamaktadır.[5]

Cehennemin kapıları bir başka açıdan daha açılmıştır. Toprağın, suyun ve havanın yaşamı desteklediği maddi bir dünyada yaşıyoruz. İnsan ekonomisi ve doğal süreçler ayrılmaz biçimde birbirleriyle bağlantılıdır. Bugün dünyanın tüm ekosistemleri tehdit altında. Özellikle kaygı verici olansa, dünyayı gerçekten de kendi yapımımız olan bir cehenneme doğru ittiren küresel ısınmadır. Küresel ısınma hakkındaki bilimsel konsensüs katastrofik çevresel etkilerinden (deniz yüzeylerinin adaların ve kıyı alanlarının yok olmasına yol açacak biçimde yükselmesi, artan seller ve su baskınları, aşırı iklim olayları, hızlanan tür yok oluşları, gıda ekinlerinin kaybı vs) kaçınmak için gelecek birkaç on yıl içinde greenhouse gaz emisyonlarında 1990 düzeylerinin en azından yüzde 60-80'lik altında bir düşüşün gerekli olduğunu önermektedir. Yine de, Birleşik Devletler karbon dioksit emisyonlarını 1990'dan beri istikrarlı biçimde artırmaktadır. Bu da dünya toplam emisyonunu, dünya ortalamasından beş kat daha yüksek kişi başına emisyonlarla birlikte yükseltmektedir ve özellikle tropiklerdeki öteki ülkeler ya da gelecek kuşaklar üzerindeki yıkıcı etkilerine bakmaksızın, bu eğilimi geriye çevirmenin de hiçbir işaretini göstermemektedir. Dünya egemenliğinin bir aracı olarak petrol denetimi konusunda bir savaş olan Irak savaşının kendisi, ABD'nin gezegen için sonuçlarına bakmaksızın istikamet değiştirmeyi reddetmesinin bir dışa vurumudur. Bu "benden sonra tufan felsefesi", bir zamanlar Marx'ın belirtmiş olduğu gibi, barbarlığın özünü oluşturmaktadır.[6]

---

5) Marx ve Engels, *On Colonialism*, sf. 152–55, 162–67; Mark Tanner, "Abu Ghraib," New York Review of Books, 7 Ekim 2004, sf. 44–50; Edward Greer, "'We Don't Torture People in America,'" *New Political Science*, cilt. 26, no. 3 (Eylül 2004), sf. 371–87

6) "Benden sonra tufan! Her kapitalizm ve her kapitalist ulusun düsturudur. Sermaye, toplum onu buna zorlamadığında, işçinin sağlığı ve yaşam süresi ile ilgilenmez." *Kapital*, cilt. 1, sf. 381.

"Iraklılar Öldürülmekten Yorgun Düşecekler"- Rumsfeld

Business Week'in belirtmiş olduğu gibi "yeni bir barbarlık çağı bizi bekliyor". Ancak bu tür bir barbarlığı basitçe ya da büyük ölçüde çevrenin toplumsal güçleri ve uluslarına atfetmek hatadır. Tıpkı Marx'ın kendi zamanının sömürgeci sistemlerini lanetleyerek barbarlık konusundaki tarihsel çözümlemeyi ters yüz etmesi gibi, bizim de güçlünün barbarlığını ve onun bu yeni çağı yaratmadaki açgözlülüğünü kabul etmemiz gerekli. Yeni barbarlığın sesi Savunma Bakanı Rumsfeld, yakın zaman önce şöyle dedi: "Iraklılar bir noktada öldürülmekten yorgun düşecekler" (*USA Today*, 16 Eylül, 2004). Muhtemelen intihar bombacıları tarafından öldürülen Iraklılara atıfta bulunuyordu. Yine de, bu açıklaması ABD'nin Irak işgali ve istilası bağlamındaki sonuçları bakımından insanlık dışıdır.

Küresel Terör Savaşı olarak adlandırılması gereken Teröre Karşı Küresel Savaş'ın sonu olmayacağı bir kez açıklanmıştır. Yalnızca kapitalizmin sosyalizm doğrultusunda aşılması, yeni küresel soykırımlara ve ekolojik çöküşün hızlanmasına yol açan mevcut barbarlık durumundan bir kaçış olasılığı sunmaktadır. Daniel Singer *Whose Millennium*?'un sonunda şöyle yazmıştı: "Sosyalizm tarihsel bir olasılık olabilir, ya da hatta kapitalizmin kötülüklerini ortadan kaldırmak için gerekli olabilir, ama bu onun kaçınılmaz biçimde gerçekleşeceği anlamına gelmez" uyarısını dikkate almalıyız. Karşı karşıya olduğumuz ve nihai olarak mücadelemiz aracılığıyla karar vereceğimiz tercih; "sosyalizm"in mi yoksa "emperyalist uygarlığın yıkıntılarının" mı insanlığın geleceği olacağıdır.

EMPERYALİZM VE İMPARATORLUK

11 Eylül henüz gerçekleşmemişken, 1999'un Kasım ayında Seattle'da başlayan ve geçtiğimiz 2001 Temmuz'undaki Genova eylemine kadar güçlenmeye devam eden kapitalist küreselleşmeye karşı kitlesel başkaldırı, sistemin çelişkilerini yıllardır görülmemiş bir biçimde açığa vuruyordu. Ancak bu isyanın kendine özgü doğasında, uluslararası sömürünün ve rekabetin bu en berbat biçimlerinden birinin bir şekilde alt edilmiş olduğu savunularak, sanki sol içinde bile emperyalizm kavramı küreselleşme kavramı tarafından tamamen unutturulmuş gibiydi.

Solun küreselleşmeye yaklaşımında -onunla ilgili kitle iletişim araçları tarafından gösterilen dikkate bakarak hüküm veren yönetici çevrelerinkiyle eşit bir çekiciliğe sahip- gitgide yayılan bir moda, Michael Hardt ve Antonio Negri'nin *İmparatorluk* adlı kitabıyla kendisini örneklemişti. Harvard Üniversitesi Yayınları tarafından üç yıl önce yayımlanan bu kitap *The New York Times*, *Time Dergisi* ve *London Observer* gibi yayınlarda sonsuz bir övgü almış ve Hardt'ın *Charlie Rose Şov*'da ve *The New York Times*'da bir karşı görüş köşesinde konuk olarak görünmesini sağlamıştı. Öne sürdüğü tez, iletişim devriminin etkisi altındaki dünya pazarının ulus-devletlerin onu etkileme kapasitesinin çok ötesinde küreselleşiyor olduğuydu.

Ulus-devletlerin saltanatı tarihe karışıyor, yeni ortaya çıkan "tek bir düzen mantığı altında birleşmiş bir dizi ulusal ve uluslarüstü organizmanın" birleşmesinden doğan ve belirgin bir uluslararası hiyerarşisi olmayan küresel bir egemenlikle ya da "İmparatorluk"la yer değiştiriyordu (s. xii).

Bu tartışmanın bütün yönlerini burada ele almam için maalesef yerim yetersiz. Bunun yerine sadece bir konu üzerinde duracağım: Emperyalizmin söz konusu ortadan yokoluşu. Hardt ve Negri'nin çözümlemesindeki "İmparatorluk" sözcüğü merkezin çevre üzerindeki emperyalist hegemonyasına değil, kendisi dışında hiçbir kısıtlayıcı bölge ya da sınır tanımayan bütünüyle kuşatıcı bir varlığa atıfta bulunuyor. "Emperyalizmin," altın çağında, "gerçekte Avrupalı ulus-devletlerin hegemonyasının kendi sınırlarının ötesinde bir genişlemesi olduğunu" (s. xii) iddia ediyorlar. Bu bakış açısıyla emperyalizm ve sömürgecilik artık ölmüştür. Ama Hardt ve Negri aynı zamanda yeni sömürgeciliğin öldüğünü de telaffuz ediyorlar: Doğrudan politik kontrol olmaksızın sanayi devleri tarafından ekonomik egemenlik ve sömürü. Emperyalizmin her türlü biçiminin, dünya pazarının türdeşleştirici gücü üzerindeki baskıları temsil ettiği ölçüde, bu mutlak pazar tarafından mahkûm edildiğini vurguluyorlar. İmparatorluk bu nedenle aynı anda "post-sömürgeci ve post-emperyalist" oluyor (s. 9). "Emperyalizm" deniyor, "sermaye dolaşımını kanallara bölen, kurallara bağlayan ve bölgelere ayıran, belirli dolaşımları engellerken diğerlerini kolaylaştıran küresel bir şerit makinesidir. Dünya pazarı tam tersine kuralsız ve bölgesellikten arındırılmış dolaşımlardan oluşan yumuşak bir alan ihtiyacındadır (...) Emperyalizm üstesinden gelinmediği takdirde sermayenin sonu olacaktır. Dünya pazarının tam olarak gerçekleşmesi, zorunlu olarak emperyalizmin de sonu olacaktır" (p. 333).[1]

Bu yazarların öne sürdüğüne göre merkez ve çevre gibi kavramlar artık tamamen yararsızdır. "Üretimin desantralizasyonu ve dünya pazarının takviye edilmesi sayesinde, işgücü ve sermayenin uluslararası paylaşımı ve dolaşımı o kadar parçalanıp bölünmüş durumdadır ki, bundan böyle geniş coğrafi bölgeleri Merkez ve Çevre, Kuzey ve Güney olarak ayırmak im-

1) Hardt ve Negri, Samir Amin'in yazılarına özellikle de merkez/çevre ülkeler konusunda kesin bir biçimde ayrılarak emperyalizm/imparatorluk tartışmasına ilişkin kendi görüşlerinin önde gelen bir alternatifini oluşturan *Kaos İmparatorluğu* adlı kitabına (Monthly Review Press, 1992) göndermede bulunuyorlar. Bkz. Hardt ve Negri, *İmparatorluk* (s. 9, 14, 334, 467).

kânsız hale gelmiştir." ABD ile Brezilya ya da İngiltere ile Hindistan arasında hiçbir "nitelik farkı" yoktur, "sadece derece farkı vardır" (s. 335).

ABD emperyalizmi kavramı da bugün dünyada bir merkezi güç olarak artık miadını doldurmuştur. "ABD" diye yazıyorlar, "ve aslında hiçbir ulus-devlet de bugün, emperyalist bir projenin merkezini oluşturamaz. Emperyalizm son bulmuştur. Hiçbir ulus geçmişte Avrupa uluslarının olduğu tarzda dünya lideri olmayacaktır artık." (s. xiii-xiv). "Vietnam Savaşı" diyor Hardt ve Negri, "emperyalist eğilimin nihai anı ve böylece de yeni bir Anayasa rejimine geçiş noktası olarak görülebilir" (s. 178-79). Bu yeni bir küresel anayasal rejime geçiş, ABD'nin "kendi ulusal çıkarlarının gereği olarak değil, küresel hukuk adına uluslararası adaleti sağlayabilecek yegane güç olarak" ortaya çıktığı Körfez Savaşı sırasında görülmüştür. "ABD'nin dünya polisliği emperyalist değil emperyal çıkarı için gerçekleşmektedir [yani, bölgesellikten arındırılmış İmparatorluğun çıkarı için]. Bu açıdan bakıldığında Körfez Savaşı gerçekten de George Bush'un iddia ettiği gibi, yeni bir dünya düzeninin doğuşunu ilan etmektedir" (s. 180).

Bu yeni dünya düzenine onların verdikleri ad olan İmparatorluk, yeni bir küresel Jeffersonculuğun -ABD anayasal biçiminin küresel krallığa doğru genişlemesinin- mümkün hale geldiği bir çağda, küresel düzeyde egemenlik ve meşrulukt için verilen mücadelenin bir ürünüdür. Mücadelenin artık tamamen küreselleşmenin alacağı biçim -ve İmparatorluk'un "içsel ABD anayasal projesinin küresel boyutta genişlemesi" (s. 182) vaadini hangi kapsamda gerçekleştireceği- üzerine olduğuna inanan bu yazarlar, İmparatorluk'a karşı yerel mücadelelere itiraz etmektedirler. Görüşleri "İmparatorluk karşıtı yığınlar"ın çabalarını -yani yığınların bağımsız bir politik özne olma mücadelelerini- desteklemekte, ama bunun ancak "İmparatorluk tarafından sunulan varlık koşulları" (s. 407) içinde gerçekleşebileceğini iddia etmektedirler.

Bugünün modaya daha uygun görüşleri için bu kadarı yeterli. Artık tamamen modası geçmiş olana dönmek istiyorum. İmparatorluk'un aksine, István Mészáros'un kitabı *Ya Sosyalizm Ya Barbarlık*, birçok açıdan modası geçmişliğin doruk noktasını temsil ediyor; hatta sol için bile.[2] Doğru bi-

2) *Ya Sosyalizm, ya Barbarlık* (2001) ve Mészáros'un teorik baş yapıtı olan *Sermayenin Ötesi* (1995), Monthly Review Press tarafından yayımlanmışlardır

çime büründüğü taktirde potansiyel olarak kapitalist küreselleşme sürecinden doğabilecek yeni bir evrensellik vaat etmek yerine, Mészáros sermaye egemenliğindeki bir sistemin devamının tamamen tersini garanti altına alacağını savunuyor: "Zorunlu 'küreselliğine' rağmen sermayenin iflah olmaz adaletsiz sistemi, kelimenin her türlü anlamıyla, yapısal olarak evrenselliğe aykırıdır (...) Mutlak bir eşitlik yoksa, toplumsal hayatta evrensellik de olamaz" (s. 10-11).

Mészáros'a göre sermaye düzeni en iyi şekilde, yaşayan bir organizmanınkine benzeyen toplumsal bir değişim süreci olarak anlaşılabilir. Bu yüzden de ona karmaşık bir ilişkiler yumağı oluşturduğu düşünülerek yaklaşılmalıdır. "Yatay" kurtuluşla ilgili kapitalizmin gerçekleştirdiği her şey, her zaman belirleyici gücünü oluşturan egemen "dikey" düzenlenişi tarafından reddedilmektedir. Bu ağır basan zıtlık, "kapitalist düzenin bir süre için az ya da çok başarılı bir şekilde idare edilebilecek ama hiçbir zaman kesinlikle üstesinden gelinemeyecek jungle-benzeri bir çelişkiler ağı biçiminde eklemlendiği" anlamına gelmektedir (p. 13).

Kapitalizm içindeki aşılamayacak çelişkilerden bazıları şunlardır:

(1) Üretim ve kontrolü;
(2) üretim ve tüketim;
(3) rekabet ve tekel;
(4) gelişmişlik ve azgelişmişlik (merkez ve çevre);
(5) dünya ekonomisinin büyümesi ve kapitalistler arası rekabet;
(6) birikim ve kriz;
(7) üretim ve yıkım;
(8) emek üzerinde işgücü ve bağımlılığın egemenliği;
(9) istihdam ve işsizlik;
(10) üretimin her şartta ve çevre tahribatına rağmen artması. "Ayrılmaz biçimde bir araya getirilmiş ağına ek olarak sermayenin toplumsal metabolik kontrol biçimine de radikal bir alternatif oluşturmadan" (s. 13-14), demektedir Mészáros, "bu çelişkilerin neredeyse bir tekini bile çözmek imkânsızdır."[3]

Bu çözümlemeye göre kapitalizmin tarihsel egemenlik dönemi artık son bulmuştur. Kapitalizm tüm küre boyunca baştan başa yayılmıştır, ama

3) Bu, Mészáros'un kitabındaki temel çelişkiler listesinin kısaltılmış ve biraz da değiştirilmiş halidir.

dünyanın büyük bölümünde sadece sermaye için yerleşim bölgeleri üretmiştir. Artık azgelişmiş dünya için ilerlemiş kapitalist ülkelere ekonomik anlamda tümüyle bir "yetişme" umudu bile söz konusu değildir -ya da çevre ülkelerin büyük bölümü için sürekli bir ekonomik ve toplumsal ilerleme umudu. İşçilerin büyük çoğunluğunun yaşam koşulları küresel olarak gerilemektedir. Sistemin 1970'lerden beri süren uzun yapısal bunalımı, sermayenin geçici olarak bile olsa çelişkilerinin üstesinden gelmesini engellemektedir. Devlet tarafından sunulan dışarıdan yardım, artık, düzeni desteklemek için yeterli değildir. Bu yüzden sermayenin "yıkıcı başıboşluğu" -daha önceki ilişkileri yok etmesi ve onların yerine sürdürülebilir herhangi bir şey koyma konusundaki acizliği- gittikçe daha çok öne çıkmaktadır (s. 19, 61).

Mészáros'un iddiasının özünde, şu anda "potansiyel olarak emperyalizmin ölüme en yakın aşaması" (kitabın ikinci bölümünün başlığı) içinde yaşadığımız önermesi yatmaktadır. Emperyalizm, demektedir, üç belirgin tarihsel aşamaya bölünebilir:

(1) Eski modern sömürgecilik,

(2) emperyalizmin Lenin tarafından tanımlandığı gibi klasik aşaması,

(3) hakim gücünü ABD'nin oluşturduğu küresel egemen emperyalizm.

Üçüncü aşamaya II. Dünya Savaşı'nı takiben geçilmişti ama "kesin olarak telaffuz edilmeye" sermayenin 1970'lerdeki yapısal krizinin ilk belirtilerinin ortaya çıkmasıyla başladı.

Birçok analizciden farklı olarak Mészáros, ABD'nin egemenliğinin 1970'lerde sona ermediğini, bununla birlikte 1950'lerle kıyaslandığında önde gelen kapitalist devletler karşısındaki göreceli ekonomik pozisyonunda 1970'le beraber bir düşüşten ABD'nin olumsuz yönde etkilendiğini öne sürmektedir. Daha doğrusu Nixon'un dolar-altın standardından kesin olarak vazgeçmesiyle başlayarak 1970'ler, ekonomik, askeri ve siyasi anlamda küresel üstünlüğünü oluşturma amacıyla ABD'nin kendisini küresel bir vekil hükümet olarak kurmak için çok daha büyük bir çabasının başlangıcına işaret etmektedir.

Sermayenin mevcut küresel gelişim aşamasında, Mészáros şunda ısrar etmektedir: "Artık sistemin temel bir çelişkisine ve yapısal bir sınırlanmasına katlanmaktan kaçınmak imkânsızdır. Bu sınırlama onun, sermaye düzeni devletini bu şekilde, ulusal sınırları aşan istekleri ve ifadeleriyle

bütünlük oluşturacak şekilde oluşturmaktaki büyük başarısızlığıdır." İşte bu yüzden tam da bu noktada "ABD'nin tehlikeli bir biçimde, tüm rakip güçleri yok etmeyi de içerecek tarzda "sermaye düzeni devletine" en iyi denk düşen şey olarak, sermaye düzeninin devleti rolünü üstlenmeye karar vermesi" gündeme gelmiştir (s. 28-29).

Ama ABD diğer önde gelen kapitalist devletlere oranla ekonomik durumundaki gerilemeye dur diyebilme imkânına sahipken -her şekilde idare edilemez olan- dünya sistemini idare edecek yeterli ekonomik üstünlüğü kendi başına sağlayamamaktadır. Bu yüzden de muazzam askeri gücünü küresel egemenliğini kurmak için kullanmaya çalışmaktadır.[4] "Bugün bahis konusu olan," diye yazıyor Mészáros, "bazı rakiplerin bağımsız eylemlerini güçten düşürüp ama hâlâ hoş görmeye devam ederek gezegenin -büyüklüğü ne olursa olsun- belli bir bölümünün kontrolünü ele geçirmek değil; onun tek bir ekonomik ve askeri süpergüç tarafından sahip olduğu her türlü araç -hatta en aşırı baskı ve gerekirse de askeri şiddet araçları- kullanılarak bir bütün olarak kontrolünün sağlanmasıdır. Küresel olarak genişlemiş sermayenin nihai rasyonelliğinin, uzlaşmaz zıtlıklarını kontrol altına almak için ortaya koyduğu nafile çabasında ihtiyaç duyduğu budur. Oysa sorun -küresel büyümenin mevcut tarihsel aşamasında sermayenin mantığına gerçekten denk düştüğü sürece tırnak içine alınmadan yazılabilecek- böyle bir rasyonalitenin, aynı zamanda insanlığın ayakta kalması için gereken koşulları ilgilendirdiği ölçüde, dünya egemenliğinin Nazi düşüncesindeki anlamını da içerecek tarzda tarihteki en aşırı irrasyonellik oluşudur (s. 37-38).

Hepsinden öte ABD tarafından temsil edilen bugünün emperyalizminin, yabancı ülkelerin doğrudan siyasi idaresinin çok yaygın olmadığı gerekçesiyle her nasılsa küçülmüş olduğu iddiası, açıkça önümüze çıkan sorunları anlamakta başarısız olmaktadır. Mészáros'un işaret ettiği gibi, Avrupa sömürgeciliği aslında çevre ülkelerin sadece küçük bir bölümünü işgal etmiştir. Artık farklı araçlar vardır ama emperyalizmin etki alanı daha da genişlemiştir. ABD şu anda askeri üsler biçiminde 69 ülkede yabancı toprak-

4) Askeri gücünün küresel tasarımı aracılığıyla ABD'nin yürüttüğü küresel hakimiyet kurma stratejisi, David N. Gibbs'in "Washington'un Yeni Müdahaleciliği: ABD Egemenliği ve Emperyalistler Arası Rekabetler," *Monthly Review* 53:4 (Eylül 2001): 5-37, adlı yazısında ayrıntılı olarak incelenmiştir.

ları işgal etmiş bulunuyor ve bu sayı artmaya devam ediyor. Dahası "bugün askeri donanımın tahrip gücünün artması -özellikle havadan kullanılan silahların temsil ettiği felaket potansiyeli- baskı altına alınması [kara birlikleri ve doğrudan işgal daha az gereklidir] ve güçlenmemesi için emperyalist emirleri bir ülkeye dayatmanın biçimlerini bir ölçüde değiştirmiştir" (s. 40).

Sovyetler Birliği'nin çöküşü ve Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte emperyalizm için yeni kıyafetler giymek de gerekli hale gelmiştir. Müdahaleler için eski Soğuk Savaş mazeretleri artık geçerli değildir. Mészáros Saddam Hüseyin'in sadece geçici olarak böyle bir mazeret sunduğunu öne sürüyor. Buna rağmen, her ne kadar hem yargıç hem de cellat rolünü oynasa da, ABD savaş açma isteğini küresel hukukun çıkarı doğrultusunda evrensel bir ittifak kılıfıyla süsleyerek ortaya koymak zorunda kalmıştır.

Ya Sosyalizm Ya Barbarlık'ın işaret ettiği endişe verici gelişmeler arasında şunlar bulunuyor: Irak'a yönelik savaş sırasında Iraklı sivillerin ödedikleri muazzam bedel ve savaştan bu yana uygulanan yaptırımların sonucu olarak yarım milyonu aşkın çocuğun ölümü; Balkanlar'a yönelik korkunç askeri saldırı ve işgal; NATO'nun Doğu'ya doğru genişlemesi; ABD'nin NATO'yu Birleşmiş Milletler'in yerini almak üzere askeri bir saldırı gücü olarak kullanmaya yönelik yeni politikası; ABD'nin daha da ileri giderek Birleşmiş Milletler'i dağıtma ve çökertme çabaları; Belgrad'da Çin Büyükelçiliği'nin bombalanması; Çin'e yönelik ABD-Japonya Güvenlik Paktı'nın gelişimi ve Çin ile ilgili olarak saldırgan bir ABD askeri tutumunun giderek büyümesi; gitgide daha çok yeni ortaya çıkan rakip süpergüç olarak görülmesi. Daha uzun vadede, ABD ile Avrupa Birliği arasındaki mevcut gözle görülür uyum bile, ABD küresel egemenlik peşinde koşmayı sürdürürken, mutlak bir gerçeklik olarak görülemez. Sermayenin gelişiminin bu aşamasında bu sorunun sistem içinde bir çözümü de yoktur. Mészáros küreselleşmenin sermaye için zaruri bir küresel devlet oluşturduğunu ama sermayenin toplumsal değişim sürecinin doğasında var olan ve sermayenin çoğulluğunu gerektiren karakterinin bunu imkânsız hale getirdiğini savunmaktadır. Bu yüzden "emperyalizmin potansiyel olarak en ölümlü aşaması" böylesi koşulların üretmek zorunda oldukları, etki alanı genişleyen barbarlık ve tahribatla bir arada yaşamak zorundadır.

Bu iki farklı küreselleşme/emperyalizm görüşü -("İmparatorluk" denen)

küresel saltanatın ortaya çıkışına odaklanan ve giderek büyüyen bir moda haline gelen görüş ile "emperyalizmin potansiyel olarak en ölümlü aşaması"na işaret eden şüphesiz modası geçmiş diğeri- 11 Eylül olayları ve Afganistan'da terörizme karşı küresel savaşın başlatılmasının ardından nasıl görünmektedir?

Ortaya çıkan küresel egemenlik sistemine meydan okuyanın, bir ulus-devlet değil de İmparatorluk dışından uluslararası teröristler olması dolayısıyla, İmparatorluk çözümlemesinin doğrulanmış olduğu öne sürülebilir. Bu bakış açısından ABD Afganistan'da -Hardt ve Negri'nin Körfez Savaşı'ndaki ABD eylemlerini tarif ettiği gibi- "bizzat kendi ulusal çıkarları için değil, küresel hukuk adına" bir "dünya polisliği" eylemini yürütüyormuş gibi görülebilir. Bu az ya da çok Washington'ın kendi eylemlerini tarif ettiği biçimle aynıdır.

Buna karşın *Ya Sosyalizm Ya Barbarlık* ABD emperyalizmini terör krizinin merkezi olarak gören tamamen farklı bir yorum getirmektedir. Bu görüşe göre, Dünya Ticaret Merkezi'ne ve Pentagon'a saldıran teröristler, küresel egemenliğe ya da uygarlığa (saldırıya uğrayan New York'ta bulunan Birleşmiş Milletler binası değildi) -hatta ABD devletinin iddia ettiği gibi özgürlük ve demokrasi değerlerine de- saldırmıyorlar, fakat kasıtlı olarak ABD'nin finansal ve askeri gücünün ve bunlardan hareketle de ABD'nin küresel gücünün sembollerini hedef alıyorlardı. Bu terörist eylemler hiçbir açıdan savunulamaz olsalar da, yine de ABD emperyalizminin ve ABD'nin küresel egemenlik kurma girişiminin daha geniş olan tarihsel gelişimiyle ilgilidirler; özellikle de Ortadoğu'daki müdahalelerinin tarihine. Dahası ABD'nin buna verdiği karşılık, küresel bir meşruiyet süreci aracılığıyla ya da sadece bir polisiye eylem tarzında değil, uluslararası terörizme tek taraflı savaş ilan ederek ve savaş makinesini Afganistan'daki Taliban Hükümeti'ne karşı serbest bırakarak emperyalistçe olmuştur.

ABD ordusu Afganistan'da bir zamanlar yaratılmasında rol oynadığı terörist güçleri yok etmeye çalışmaktadır. ABD bizzat kendi anayasal ilkelerine de bağlı olmaktan çok uzak bir şekilde, uluslararası alanda kendi emperyalist tasarılarına hizmet eden terörist grupları uzun süredir desteklemekte ve sivil halkı katlederek devlet terörünü bizzat kendi eliyle gerçekleştirmektedir. Washington'ın resmen açıkladığı gibi, ABD'nin terörizme karşı bu yeni savaşı Afganistan dışında birçok ülkeye askeri müdahaleyi

gerektirebilir; Irak, Suriye, Sudan, Libya, Endonezya, Malezya ve Filipinler gibi ülkeler daha şimdiden bundan sonraki olası bölgeler olarak belirlenmiştir.

Tüm bunlar dünya çapında bir ekonomik daralma ve önde gelen kapitalist devletlerde artan bir baskı ile birleştirildiğinde, sermayenin "yıkıcı başıboşluğunun" gitgide daha ve daha fazla öne çıktığını ortaya koymaktadır. Emperyalizm, çevre ülkelerde kendi kendine gelişimi engelleme -örneğin, azgelişmişliğin geliştirilmesinin sürdürülmesi- sürecinde terörizmi beslemiş ve bu aynı terörizm sonu belirsiz bir imha sarmalı yaratarak lider emperyalist devletin kendisine geri dönmüştür.

Kapitalizm altında küresel bir yönetim imkânsız ama bugünün küreselleşmiş gerçekliğinde zorunlu olduğu için, Mészáros'un iddiasına göre, sistem gittikçe daha çok "tüm dünyanın tek bir egemen emperyalist ülke tarafından kalıcı bir temelde mutlak bir şiddet içeren idaresine: Dünya düzeninin anlamsız ve savunulamayacak bir idare şekline" (s. 73) doğru itilmiştir.

On yıl önce, Körfez Savaşı'nı izleyen günlerde *Monthly Review* editörlerinden Harry Magdoff ve Paul Sweezy şunu öne sürmüşlerdi:

> *"Görülüyor ki ABD tüm dünya için çok ciddi sonuçlar içeren bir istikamete kendisini kilitlemiştir. Değişim evrenin tek kesin yasasıdır. Durdurulamaz. Toplumlar [kapitalist dünyanın çevre ülkeleri] sorunlarını kendi bildikleri yoldan çözmeye çalışmaları engellendiği takdirde, onları elbette başkaları tarafından emredilen tarzda çözmeyi de reddedeceklerdir. Ve ileri gidemiyorlarsa-eğer, kaçınılmaz olarak geriye doğru hareket edeceklerdir. Bugün dünyanın çok büyük bir bölümünde olan budur ve ABD de elinde sınırsız baskı araçlarını bulunduran en güçlü ulus olarak diğerlerine, bunun, şiddetli tahribatların doğuracağı acılar pahasına kabullenilmesi gereken bir kader olduğunu söylemektedir."*

Geçen asrın en büyük düşünürlerinden biri olan Alfred North Whitehead bir zamanlar şöyle demişti: "İnsanlığın belirli bir noktaya erişip ve sonra oradan inerek bir daha da hiçbir zaman aynı noktaya erişmeyi başaramayacağı fikri üzerine düşünmekten hiç vazgeçmedim. Hayatın pek çok diğer biçimi böyle yapmıştır. Evrim ileri doğru gerçekleşebileceği gibi ge-

riye doğru da gidebilir." Bu gerilemenin biçimi ve gerçek etkisinin 20. yüzyılın şu son yıllarında tam da gözlerimizin önünde şekilleneceği düşüncesi sarsıcı ama hiçbir şekilde zorlama olmayan bir düşüncedir.

Elbette bu, tersine çevrilemeyecek bir gerilemenin ta ki gerçekleşene dek kaçınılmaz olduğunu ortaya atmak değildir. Ama son yarım yüzyıl, özellikle de son bir yıldır olup bitenlerin gidişatının bu potansiyeli taşıdığını öne sürmektir. Ve ayrıca, biz Amerikan halkının, insanlık mabedinde Samson'u oynayan bizim hükümetimiz olduğu sürece, bununla ilgili bir şeyler yapmaya sorumlu olduğumuzun da farkına varmamız demektir (Editörler, "Pax Americana" *Monthly Review*, Temmuz-Ağustos 1991)."

Son on yıl sadece bu çözümlemenin genel anlamda geçerliliğini doğrulamıştır. Hangi nesnel ölçüyle ele alınırsa alınsın ABD yeryüzündeki en yıkıcı ulustur. II. Dünya Savaşı'ndan bu yana herhangi başka bir ulusun yaptığından daha fazla sayıda halkı gezegenin her yerinde katletmiş ve yıldırmıştır. Hayal edilebilecek her türlü silahla donatılmış olan imha gücü görünüşte sınırsızdır. Küresel egemenliği hedef alan emperyal çıkarları gerçekten sınır tanımamaktadır. ABD hükümeti şu anda New York ve Washington'daki terörist saldırılara cevaben altmışı aşkın ülkede ikamet ettiğini öne sürdüğü teröristlere karşı savaş ilan etmekle kalmadığı gibi, aynı zamanda onları barındıran hükümetlere yönelik olarak askeri eylem tehdidinde de bulunmaktadır. Uzun bir mücadelenin yalnızca ilk aşaması olarak daha şimdiden açlıktan can verenler de dahil korkunç bir insani fatura yaratan savaş makinesini serbest bırakmıştır.

Kapitalizmin tarihsel açıdan hâkimiyetinin sınırlarına eriştiği bir çağda tüm bu gelişmeleri emperyalizmin, barbarlığın ve terörizmin -herbiri birbirini besleyerek- büyümesi dışında nasıl değerlendirebiliriz? Bu şartlar altında insanlık için geriye kalan tek ümit sosyalizmin yeniden inşa edilmesi ve daha da önce -Washington'ın insanlık mabedindeki ölümcül Samson oyununu sürdürmesini önlemek için- merkezi ABD olan yaygın bir mücadelenin yaratılmasıdır. Bir zamanlar Rosa Luxemburg tarafından anlamlı bir şekilde sarfedilen ***ya sosyalizm ya barbarlık*** sözcükleri, hiçbir zaman bugün olduğu kadar büyük bir küresel öneme sahip olmamıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:
KÜRESELLEŞME ÇAĞINDA TEKELCİ SERMAYE

Tekelci Sermaye ve Yeni Küreselleşme

Kapitalizmin daha aşırı bir noktaya geldiği ve kendini daha önce hiç olmadığı kadar bu türden aşırılıklar gerektiren bir doğa gücü olarak ortaya koyduğu bir zamanda yaşıyoruz. Küreselleşme -kendi kendisini düzenleyen piyasanın dünyanın her köşesine yayılması-, ileri gelen yandaşları tarafından, bir merkeze ve gözle görülür bir iktidar yapısına sahip olmaksızın her yerden bir çırpıda gelişen bir süreç olarak tanımlanıyor. *New York Times*'ın 7 Temmuz 2001 tarihli sayısında günümüzdeki moda kavramları tekrar ederek öne sürdüğü gibi, bugünkü küresel gerçeklik "akışkan, sınırsız bir biçimde yayılan, çok iyi örgütlenmiş ve tüm dünya nüfusunu kapsayan", ama ayrıcalıklı bir mevki ya da "iktidar mekanından yoksun bir sistemden" oluşmaktadır.

Görünürde her şeyi belirleyen ama açık bir değişim unsuru içermeyen bu değiştirilemez küresel kader görüşünü desteklemek için Karl Marx'ın devrimci kişiliğinden bile yararlanıldı. Dünya Bankası bu şekilde, 1996 Dünya Kalkınma Raporu'nun ilk sayfasında Marx ve Engels'in *Komünist Manifesto*'sundan alıntı yaparak, planlı ekonomilerden pazar ekonomilerine geçişin ve neoliberal küreselleşmenin eksiksiz hamlesinin kaçışı olma-

yan ve doğal bir süreç olduğunu ve bunun arkasında görünür bir el olmadığını öne sürdü:

Üretimde sürekli olarak meydana gelen kökten değişiklikler, toplumsal koşulların hiç durmadan bozulması, sonu gelmez belirsizlik ve çalkantı... Bütün sabit, donmuş ilişkiler, eski ve kutsal önyargı ve fikir silsileleriyle beraber, tamamen yok oluyorlar; yeni oluşmuş olanların tamamı kemikleşemeden eskiyor. Katı olan her şey buharlaşıyor...

Marx ve Engels'in "burjuva çağı" hakkında aynı metinde yer alan imalı sözleri ve ardından "ürünleri için sürekli genişleyen bir pazar ihtiyacının burjuvaziyi nasıl dünyanın dört bir yanına sürüklediğinden" bahsetmeleri raporda yoktu; Dünya Bankası'nın Manifesto'dan atlayarak alıntı yapması sonucu ortadan kaybolmuştu.

Neoliberal küresel projeye karşı gelişen hareketin, tarihsel kapitalizmin ciddi olarak göz önünde bulundurulmaması uğruna, küreselleşmenin gözle görülür araçlarının rolünü abartmayı seçmesi hiç şüphe yok ki büyük ölçüde küreselleşmenin bütün aracılarla bağını kopardığı bu kaçınılmazlık ortamına yanıt olarak gelişti. Radikal muhalifler eleştiri için genellikle DTÖ, IMF, Dünya Bankası ve çokuluslu şirketleri (McDonalds gibi belirli şirketleri bile) seçerlerken, sistemi ve onun güya önlenemez güçlerini yeterince vurgulamıyorlar.

Biri genel olarak küreselleşmeyi destekleyen diğeri karşı çıkan bu iki çarpık bakış açısı düşselliklerini karşılıklı olarak pekiştiriyorlar. Böylece, bu süreçlere müdahale etmek isteyenlere, eylemlerini temellendirecekleri gerçekten geçerli bir dayanak kalmıyor. İki perspektifin ortak noktası ulus-devletin egemenliğinin gerilediğini vurgulamalarıdır. Adam Smith 18. yüzyılın sonunda kapitalizmi, mutlak ya da merkantilist devletin görünür elinin yerine piyasanın görünmez elini koyarak ekonomik alanda egemen bir güce duyulacak her türlü ihtiyacı ortadan kaldıran bir sistem olarak tarif etti. Smith'e göre, piyasa konusunda "Hükümdar bir görevden tamamen men edilmiştir" (4. Kitap, 9. Bölüm). Şu anda bize söylenen şudur: Bu görünmez el o kadar küreselleşti ki, ulus-devletlerin kendi toprakları üzerindeki egemen gücü büyük çapta azaldı. *New York Times*'ın dış haberler bölümü köşe yazarı ve *The Lexus and the Olive Tree* adlı kitabın yazarı Thomas Friedman'a göre küreselleşme, mikroçipe dayalı, mali yatırımcılar ve çokuluslu şirketlerin oluşturduğu "elektronik bir güruh" tara-

fından yönetilen, herhangi bir ulus-devlet ya da iktidar yapısından azade ve varlığını hiçbir şeye borçlu olmayan yeni bir teknolojik-ekonomik sistemdir.

Bu görüşleri savuşturmaya çalışanlar, kapitalizmin bütün çelişkileriyle beraber devam ettiği cevabını verebilirler. Ama kapitalizm konusunda en revaçta olan anlayışlar tarihsel özgüllük ve somutluktan oldukça yoksundur ve bu egemen ideolojiye karşılık verebilmek açısından dizginlerinden boşanmış rekabet kavramına gereğinden fazla yoğunlaşmıştır. Gerçekten de bütün kati unsurlar kapitalizm düşüncesinden silinmekte. Ulus-devletten ve gözle görülür iktidar merkezlerinden yoksun (sadece piyasanın açıkça görülebilir araçlarına sahip) küresel serbest piyasa hegemonyası, küreselleşmeyle neredeyse eşanlamlı hale gelen bir kapitalizm anlamına gelmektedir. Alternatifin olmadığı, çünkü sistemin dışında hiçbir şeyin olmadığı ve sistemin içinde bir merkezin bulunmadığı ilan ediliyor.

Kapitalizmin hiçbir zaman ortadan kalkmamış çelişkilerinin daha önce hiç olmadığı kadar evrensel ve yıkıcı boyutta var olduğu açığa çıktıkça, küreselleşme tartışmasının her yanını kaplayan ideolojik sis nihai olarak dağılmaya mecburdur. Bu sisin iç yüzünü çözmek ve günümüz dünyasındaki güçler kümesini anlamak isteyenler için her şeyden önce kapitalizmin somut ve tarihsel olarak özgül bir biçimde kavranmasına ihtiyaç vardır; bu kavrayış küreselleşme gibi konuların iç yüzünü anlamamızı da sağlayacaktır. Marksizm içinde böyle bir analiz, 20. yüzyılda tekelci kapitalizm kuramı tarafından ortaya konmuştur.

TEKELCİ SERMAYE KURAMININ KÖKENLERİ

Marksist iktisatta "tekelci kapitalizm" terimi, kapitalizmde büyük şirketlerin egemen olduğu aşamaya atıfta bulunmak için yaygın olarak kullanılmıştır. Kapitalist gelişmenin bu aşaması 19. yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıktı ve İkinci Dünya Savaşı sıralarında olgunlaştı. Diğer klasik ekonomi politikçilerin eserleri gibi Marx'ın *Kapital*'i de piyasa sisteminin -kapitalist girişimlerin çoğunlukla ailelerin işlettiği küçük şirketlerden oluştuğu- serbest rekabet koşulları tarafından nitelendirildiğini varsaymıştı. Klasik ekonomi politik hiçbir zaman "tam" ya da "saf" rekabet gibi mutlak fantezileri barındırmadı, bu kavramlar iktisada daha sonraki neoklasik aşamasında sokuldu. Yine de klasik ekonomi politik ilk başta öne sürdüğü serbest rekabet teorisinde, fiyat reka-

betinin acımasız olduğunu ve tek başına hiçbir kapitalistin ya da şirketin piyasanın kayda değer bir kısmını kontrol edecek güce sahip olmadığını öne sürdü.

Bununla birlikte, diğer klasik ekonomi politikçilerden farklı olarak Marx'ın durumunda kapitalizm tarihsel bir sistemdi; bu yüzden dinamik bir karaktere sahipti ve çeşitli aşamalardan geçiyordu. Marx bir tekelci kapitalizm kuramı ortaya koymamasına rağmen, kapitalizmde birikimin temel bir eğilimi olarak sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesinin altını çizmişti. Marx'a göre kredi sisteminin ve borsanın bir bütün olarak gelişimi "rekabet savaşında yeni ve korkunç bir silahtı ve nihai olarak sermayelerin merkezileşmesi için muazzam bir toplumsal mekanizmaya dönüşüyordu" (Cilt 1, Bölüm 2, Kısım 2). Engels 20 yıl sonra Marx'ın *Kapital*'inin 2. ve 3. ciltlerini yayıma hazırlarken, serbest rekabetin "yolun sonuna geldiğini" vurguladı (3. Cilt, 27. Bölüm). Yine de Marx ve Engels bu gelişmeleri, kapitalizmin yeni bir aşamasının belirtileri olarak değil ama yeni bir üretim tarzının müjdecisi olan, üretimin toplumsallaşması yönündeki yeni koşulların işaretleri olarak görme eğilimindeydiler.

Bu yüzden bu gelişmelerin kapitalizmin hareket yasaları açısından ne anlama geldiğini incelemek daha sonraki düşünürlere kaldı. Bunu ilk yapan da Amerikalı heterodoks iktisatçı Thorstein Veblen oldu; Veblen, *The Theory of Business Enterprise* [Ticari Girişim Kuramı] (1904) adlı eseriyle daha sonraki eserlerinde, büyük sermayeli işletmelerin ortaya çıkmasının ekonomik sonuçlarını ve bu sonuçlarla beraber kredilerde, şirketlerin mali işlerinde ve satış biçimlerinde yaşanan dönüşümleri ana hatlarıyla ortaya koydu. Ancak Veblen'in iktisattaki etkisi ABD'nin sınırları dışına taşmadı. O zamanlar merkezi Almanya'da olan Marksist gelenek içinde tekelci kapitalizmin ilk önemli kuramcısı, *Finance Capital: The Latest Phase of Capitalism* [Finans Kapital: Kapitalizmin En Son Evresi] (1910) adlı eseriyle Avusturyalı iktisatçı Rudolf Hilferding'ti; onu çok geçmeden *Imperialism: The Highest Stage of Capitalism* [Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması] (1916) adlı eseriyle Lenin izledi.

Hilferding, sermayenin yoğunlaşma ve merkezileşme eğilimine dikkat çekti; bu eğilim sermayenin gittikçe artan oranda birleşmesine, en sonunda da tek büyük bir kartele dönüşmesine yol açacaktı; bu görüş, bu eğilimin ters yöndeki etkilerinin bazılarını algılayamayan aşırı basite indirgeyici bir görüştü. Hilferding bu değişiklikleri esas olarak nicel değişiklikler olarak gördü ve

eseri çok sayıda önemli çıkarım içermesine rağmen kapitalizmin hareket yasalarındaki nitel değişimler sorununu incelemedi. Yine de Hilferding'in perspektifi, Lenin'in emperyalizmi kapitalizmin tekelci aşamasıyla bağdaştırması ve hem sermayenin dünya çapında yayılmasıyla hem de ulus-devletler arasında dünya pazarından pay kapmak için gerçekleşen mücadeleyle tamamen ilişkili olarak büyük sermayenin gelişmesini algılayışı açısından Lenin'e ilham vermiştir. Ancak Lenin, kendisinden önceki Hilferding gibi, kapitalizmin temel hareket yasalarının tekelci aşamada nasıl değişebileceği sorununun peşinden koşmadı. Tekelci kapitalizm kavramı, bazı yeni önemli dönüşümlerin yaşanmaya başladığı 1920'li ve 30'lu yıllardaki Sovyet iktisatçıları için ayrıca kanıtlanmasına gerek olmayan bir düşünce olarak kalacaktı. Ancak 1930'ların sonuna gelindiğinde, Stalinizm döneminde hüküm süren katı ortodoksluk içinde salt bir dogmaya indirgendi.

Bu arada 1930'larda Batı'da, egemen görüşü savunan akademik iktisatçılar, özellikle Joan Robinson, Edward Chamberlain ve genç Paul Sweezy nihayet tekel kavramıyla ilgilenmeye başladılar. Ancak bu analizlerden ortaya çıkacak olan "eksik rekabet" kuramı, genellikle gerçek tarihsel süreçlerle ilgisini koparmış biçimsel bir niteliğe sahipti. Bu kuram, genel kural olarak kabul görmeye devam eden ve iktisat üzerinde bir bütün olarak hüküm süren tam rekabet kuramının önemsiz bir nitelemesinden daha öteye gitmeye de niyetlenmedi. 1930'larda Marksist iktisadın üç ayağı olduğu söylenebilir:

1) Sermaye birikimi ve kriz kuramı;

2) (Marx'ın sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesi kavramına dayalı olarak) Tekelci kapitalizm kuramının başlangıçları;

3) Emperyalizm kuramı. 2. ve 3. ayaklar; artan tekelleşme ve emperyalizm Lenin tarafından birbirleriyle ilişkilendirilmişti. Ancak paradoksal olarak, ikinci ayağı birincisine bağlayan kuramsal bir analiz yoktu; yani sermayenin artan yoğunlaşması ve merkezileşmesiyle birikim ve kriz biçimleri arasında bir bağlantı kurulmamıştı. Marksist kuram içinde, 20. yüzyılın başında Marx'ın *Kapital*'in 2. cildindeki meşhur yeniden üretim şemaları üzerinde yoğunlaşan ekonomik kriz tartışması, tekellerin gelişmesi analizinden tamamen ayrı bir bağlamda seyretti.

Bununla birlikte tarihsel gelişmeler böyle bir bağlantının önemini gösteriyordu. ABD'de yüzyılın başından beri halk, dev tekel ve tröstlere karşı hızla gelişen kaygılara sahipti. 20. yüzyılın başındaki büyük birleşme dalgası bü-

yük ölçüde, niteliksel olarak yeni bir gerçekliğin simgesi olarak görüldü.

Sadece 1898 ile 1902 yılları arasında, bütün ABD sermaye varlıklarının dörtte biriyle üçte biri arasında bir oranın şirket evliliği yoluyla birleşmeye maruz kaldığı tahmin edilmektedir. Dönemin dev boyuttaki şirket evliliği (1901 yılında Morgan yatırım bankasının mali güdümü altında US Steel'in oluşması) 165 ayrı şirketi birleştirdi. Sonuçta ortaya ABD çelik endüstrisinin yaklaşık yüzde 60'ını denetleyen tekelci bir şirket çıktı. 1936'da Arthur R. Burns, *The Decline of Competition: A Study of the Evolution of American Industry* [Rekabetin Çöküşü: Amerikan Endüstrisinin Evrimi Üzerine Bir İnceleme] adlı klasik eserini yazdı.

Bu eser 1930'ların Büyük Bunalımı bağlamında özellikle Veblen'den etkilenen heterodoks iktisat çevrelerinde, yüksek düzeyde tekel gücüne sahip dev şirketlerin ortaya çıkışının durgunluğu daha da ağırlaştırdığı konusunda genel bir kabul gördü. Roosevelt yönetimi tarafından Büyük Bunalım sırasında kurulan Geçici Ulusal Ekonomik Kurul'un amaçlarından biri (her ne kadar vardıkları sonuçlar oldukça yetersiz de olsa) bu sorunu araştırmaktı.

Ancak bütün bunlara rağmen John Maynard Keynes'in, bunalıma yanıt olarak makroekonomik teoriyi dönüştüren *General Theory of Employment, Interest and Money* [İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi] adlı eseri tam rekabetin yıllanmış varsayımlarının içinde çakılı kaldı.

Kriz teorisini tekel teorisine bağlayan ilk iktisatçı, Marx ve Rosa Luxemburg'dan esinlenen Polonyalı iktisatçı Michal Kalecki'ydi. Joan Robinson'a ve Keynes'in etrafındaki genç iktisatçılar çevresinden diğer kişilere göre Kalecki'nin 1930'ların başındaki Lehçe eseri Keynes'i de önceleyerek "Keynesyen" devrimin başlıca öğelerini geliştirmişti. Kalecki 1930'ların ortasında İngiltere'ye yerleşti ve burada, iktisadi analizde Keynes'le ilişkilendirilen dönüşümün gelişmesine katkıda bulundu. Kalecki "tekel derecesi" kavramını da burada geliştirdi; bu kavram bir şirketin temel üretim maliyetlerinin (işçilerin ücretleri ve hammaddeler) üzerine koyabildiği fiyat artışının ölçüsünü gösteriyordu. Böylece Kalecki tekel gücünü ulusal gelir dağılımına ve ekonomik krizin ve durgunluğun kaynaklarına bağlayabiliyordu. Kalecki aynı zamanda yatırımı etkileyen daha genel tarihsel koşulları da ortaya çıkardı. *Theory of Economic Dynamics* [İktisadi Dinamikler Kuramı] (1965) adlı eserinin son paragraflarında şu sonuca vardı: "Uzun vadeli gelişme kapitalist ekonomiye içkin değildir. Bu yüzden ileriye doğru uzun vadeli bir hareketi sürdürmek

için özgül 'gelişme etmenlerine' gerek vardır".

İngiltere'de Kalecki'yle yakın çalışma arkadaşlığı yapmış olan Avusturyalı genç iktisatçı Josef Steindl bu analizi daha ileriye götürdü. Steindl'ın, *Maturity and Stagnation in American Capitalism* [Amerikan Kapitalizminde Olgunluk ve Durgunluk] (1952) adlı eserine göre dev şirketler kâr paylarının artmasına ön ayak olma eğilimindedirler ancak eşitsiz gelir dağılımı ve ücret temelli tüketimin yol açtığı zaaf dolayısıyla, sürekli olarak efektif talebin yetersiz olması tehdidiyle yüz yüze kalmışlardır. Bekleneceği gibi yeni yatırım düşük talebi ortadan kaldırabiliyordu. Ancak bu yatırım yeni üretim kapasitesinin ortaya çıkmasına, yani potansiyel mal arzının genişlemesine yol açıyordu.

Kalecki şöyle yazıyordu: "Yatırım trajedisi, onun yararlı olmasıdır". Fiyat, üretim ve yatırım seviyelerini kayda değer ölçüde denetleyebilen dev şirketler, eğer mevcut üretim kapasitelerinin büyük kısmı atıl haldeyse yatırım yapmazlar. Tekelci veya oligopolcü firmalar nihai talepte bir düşüşle karşılaştıklarında (birçok iktisadi analizde varsayılan tam rekabet sisteminde olduğu gibi) fiyatları düşürmezler ancak bunun yerine neredeyse yalnızca üretim, kapasite kullanımı ve yeni yatırımlarda uygulanacak kesintilere bel bağlarlar. Böylece mevcut fiyatları ve geçerli kâr paylarını mümkün olan noktaya kadar sürdürürler. Bu durumda tekelci kapitalizm devrindeki dev şirket, daha büyük kâr paylarına ve büyük miktarda kapasite fazlasına serbest rekabet sisteminde olduğundan daha yatkındır ve bunun sonucunda bu durum ekonomik durgunluk yolunda güçlü bir eğilime yol açar.

TEKELCİ SERMAYE: AMERİKAN İKTİSADİ VE TOPLUMSAL DÜZENİ ÜZERİNE BİR DENEME

Paul Sweezy'nin, Marksist iktisattaki büyük eserlerden biri olan, *The Theory of Capitalist Development* [Kapitalist Gelişme Kuramı]* adlı klasik eserinin 1942'de yayımlanması ABD içinde Marksist analizin ayırt edici bir geleneğinin başlangıçlarını ortaya koydu; bu gelenek daha sonra, Sweezy'nin tarihçi ve gazeteci Leo Huberman'la birlikte 1949'da kurduğu *Monthly Review* dergisiyle ilişkilendirilecekti. Sweezy, *The Theory of Capitalist Development*'da, Marx'ın [artı-değerin] gerçekleştirilmesi krizi kuramından yararlandı -bu kuramla Keynes'in efektif talep kuramı arasındaki yakın bağlantıyı da göstere-

* Swezzy'nin bu önemli eseri *Kapitalist Gelişme Kuramı* adıyla 2007 yılında Kalkedon Yayınları tarafından yayınlanacaktır.

rek- ve ekonomik durgunluk konusunda yetkin bir analiz geliştirdi. *The Theory of Capitalist Development* aynı zamanda Marksist tekelleşme analizini daha ileriye götürdü. Ancak bu iki öğe Sweezy'nin eserinde birbirlerinden ayrı kaldılar. *Maturity and Stagnation in American Capitalism*'de Sweezy'nin kitabına ayrılan uzun bir tartışmayla Steindl'ın sunduğu eleştiri de buydu. Steindl daha bütünleşmiş bir kuramın, organik olarak, Kalecki'nin kapitalist dinamikler modeline dayanarak "Marx'tan ... çıkarılabileceğini" öne sürdü; Kalecki'nin modeli [artı-değerin] gerçekleştirilmesi krizi olgusunu, bir bütün olarak ekonomide artan "tekel derecesine" bağlıyordu.

Steindl'ın tezi, Sweezy'i ve Stanford'da ekonomi profesörlüğü yapan, Sweezy'nin yakın bir arkadaşı ve *Monthly Review*'den meslektaşı olan Paul Baran'ı çok geçmeden etkiledi. Baran 1957 yılında *The Political Economy of Growth* [Büyümenin Ekonomi Politiği] adlı eserini yayımladı; bu eser Kalecki ve Steindl'ın ortaya attığı tekelci kapitalizm kuramını uyarlarken aynı zamanda, kapitalizmin üçüncü dünyasındaki (çevresindeki) ülkelerin ekonomik azgelişmişliklerinin pekiştirilmesinde emperyalizmin oynadığı rolü de analiz ediyordu.

Tezinin ikinci kısmına gelince, Baran burada Ortodoks iktisattan büyük bir kopuş gerçekleştirdi. Çevredeki yoksul ekonomilerin göreceli olarak daima "geri kalmış" olduğunu varsayan genel alışkanlığın yerine, Baran, soruna tarihsel olarak yaklaştı. Baran şöyle yazıyordu: "Hemen beliren sorun neden geri kalmış ülkelerde, diğer kapitalist ülkelerin tarihinden aşina olduğumuz kapitalist gelişme çizgisinde bir ilerleme olmadığı ve neden ileriye doğru hareketin yavaş olduğu ya da hiç olmadığıdır" (*The Political Economy of Growth*, s. 136). Ona göre cevap, Marx'ın "ilkel birikim" (açık yağma, köleleştirme ve katliamlarla tanımlanır) olarak adlandırdığı dönemde kapitalizmin bu bölgelere getiriliş biçiminde ve bu sürecin kendisinin, sömürgeleşmiş toplumlarda "yeni oluşan sanayilerin gelişmesini engellemeye" nasıl yaradığında bulunacaktır (age., s. 142).

Bu durumda kapitalist dünya ekonomisinde -bugüne kadar da devam eden- merkezle çevre arasındaki büyük ayrımı meydana getiren şey Avrupalıların dünyanın geri kalanını fethetmeleri ve yağmalamalarıydı. Baran bu konuyu açıklarken kapitalizmin küreselleştirici eğilimlerinin bir sonucu olarak Hindistan ve Japonya'nın dünya ekonomisine dahil olduğu farklı yolları vurguladı: Birincisi, Andre Gunder Frank'ın daha sonra "azgelişmişliğin gelişmesi" olarak adlandıracağı kavramın bahtsız mirasını taşıyan bağımlı bir toplum-

sal formasyonu temsil ederken; ikincisi, ne sömürgeleştirilmiş ne de uzun vadeli eşitsiz anlaşmalara maruz bırakılmış ve böylelikle de kendi ekonomik artığı üzerindeki denetimi elinde bulundurarak merkezdeki Avrupalı güçlerin öz-merkezli (autocentric) çizgisi uyarınca gelişmekte özgür kalmış olan istisnai bir toplum örneği temsil ediyordu. Bu analizin ima ettiği şey gayet açıktı: Kapitalist dünya ekonomisinin çevresine eşitsiz bir şekilde dahil olmak başlı başlına azgelişmiş ülkelerin bulundukları durumun temel sebebini oluşturur.

Baran için emperyalizm bu anlamda kapitalizmden ayrı tutulamaz. Onun başlıca dayanakları gelişmiş kapitalist dünyada geçerli olan birikim tarzında aranmalıdır. Çevredeki yoksul ülkelerin üretim ve ticaretini, kendi halklarının ihtiyaçlarından ziyade sistemin merkezindeki zengin ülkelerin ihtiyaçlarına yönelik olarak biçimlendiren bir uluslararası işbölümü gelişmişti.

Tekelci sermayenin hareket yasalarını dikkate almayan hiçbir çağdaş emperyalizm değerlendirmesi tamamlanmış değildir. Baran, *The Political Economy of Growth*'da iktisadi artık kavramını, sadece çevredeki azgelişmişliğin gelişmesini analiz etmek için değil ama aynı zamanda ABD ve diğer önde gelen kapitalist uluslarda yaşanan birikim ve durgunluk sorununa ışık tutmak için de kullandı. Bu tez, Paul Sweezy ile beraber yazılan ve Baran'ın ölümünden iki yıl sonra 1966'da yayımlanan *Monopoly Capital: An Essay on the American Economic and Social Order* [Tekelci Sermaye: Amerikan İktisadi ve Toplumsal Düzeni Üzerine Bir Deneme] adlı eserde daha ileriye götürüldü. *Monopoly Capital* 1966 ve 1974 yılları arasında 16 dile çevrildi ve "neredeyse birdenbire" Yeni Sol'un "standart bir metni olarak ... benimsendi".

Tekelci kapitalizm devrindeki birikimin temel açmazı Kaleckiyan tabirle ortaya kondu. Zengin ülkelerde nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan işçiler iktisadi artığa kâr, faiz ve rant biçiminde erişemiyorlar ya da çok az erişebiliyorlardı. İşçilerin geliri neredeyse sadece ücretli gelirden oluşuyordu. Çalışanların çoğu (bazen kredili alışveriş yapabilmelerine rağmen) haftadan haftaya aldıkları ücretle geçinirlerdi ve onlar için tasarrufun lafı bile olmazdı. Bundan dolayı işçiler kazandıklarını zorunlu harcamalara ya da iktisatçıların zaman zaman ücret malları dedikleri şeylere ayırırlardı.

Buna karşılık kapitalistler iktisadi artığa erişebiliyorlardı ve asıl hedefleri daha da fazla artık birikimiydi. Toplam gelirlerinin küçük bir kısmını özel tüketimleri için lüks mallara harcıyorlardı, bunun yerine asıl olarak sermaye mallarına yatırım (yeni üretim kapasitesi) yoluyla servetlerinin artmasını sağ-

lama peşindeydiler. Ancak burada bir açmaz devreye giriyordu: Yatırıma yönelmiş artığın tamamı yeni üretim kapasitesine (fabrika ve donanım) yatırılırsa bu yeni kapasite üretime geçtiği anda, nihai talebi aşabilecek ölçüde mal üretilmesi sonucuyla karşılaşılacaktı; bu da aşırı üretime, fiyatların azalmasına ve kârların hızlı bir şekilde düşmesine yol açacaktı. Tekelci sermaye böyle bir durumun gelişmesinin önüne geçmek ve kâr paylarını tehdit edecek fiyat düşüşlerini engellemek için atıl üretim kapasitesinin normal miktarını artırarak ve yatırımı dikkatli bir biçimde düzenleyerek üretim seviyelerini düşük düzeyde tutma yoluna gitti. Ancak bütün bunlar, sistemin fiilen ürettiği ve potansiyel olarak üretebileceği artığın, bu artığı emecek kapasiteyi normal olarak aştığı anlamına geliyordu. Sonuç ise potansiyelin çok altında bir ekonomik büyüme oranı eğilimi oldu.

Bu kurama göre tekelleşme, sermaye birikimini yavaşlatmaya yarayan tek tarihsel unsur değildi. 1930'lardaki ekonomik durgunluk üzerine yapılan tartışmalar sırasında Keynes'in önde gelen ABD'li takipçisi Alvin Hansen'in vurguladığı "olgunluk" olgusu da önemliydi. Bu bakış açısına göre yatırıma tarihsel olarak yaklaşılmalıydı. Birçok yeni endüstri, fiyatların düşme eğiliminde olduğu ve yatırımın oldukça dinamik bir niteliğe büründüğü yüksek derecede rekabetçi bir alışma evresinden geçti. Ancak bu endüstriler normalde kullanabileceklerinden daha fazla üretken kapasiteyle donanarak "olgunlaştıklarında" (ve aynı zamanda üç dört tane tekelci veya oligopolcü firmanın hâkimiyetine girdiklerinde) yatırım düşme eğilimine giriyordu. Yapılan her türlü yatırım giderek amortisman fonlarından karşılanırken, göreceli olarak çok az yeni net yatırım yapılıyordu. Üstüne üstlük sanayileşmenin doğası öyle bir noktaya geldi ki son derece gelişmiş ülkelerde sanayinin giderek daha büyük bir kısmı bu anlamda olgun piyasalardan oluşacaktı.

Böylece kuram genel olarak şunu ileri sürüyordu: 1930'lu yılları niteleyen durgunluk anormal bir olay değildi, aksine kapitalizmin tekelci aşamasındaki hareket yasalarına derinden gömülü olan koşulları yansıtıyordu. Bununla birlikte *Monopoly Capital*'in yazıldığı zamandaki doğrudan gerçeklik durgunluk değil hızlı ekonomik büyümeydi. Baran ve Sweezy kitaplarının giriş kısmında şunları yazıyorlardı: "1930'ların Büyük Bunalımı Marksist kuramla fevkalade uyuşuyordu ve bu bunalımın gerçekleşmesi gelecekte benzer felaketimsi ekonomik krizlerin meydana gelmesinin kaçınılmaz olduğu inancını elbette güçlendirdi. Ancak, birçok Marksisti çok şaşırtan bir şekilde, 2. Dün-

ya Savaşı'nın bitiminden bu yana ciddi bir bunalım tekrarlanmadan yirmi yıl geçti" (*Monopoly Capital*, s.3).

Eğer tekelci kapitalist bir ekonomi ekonomik kriz ve durgunluğa meyilliyse, ABD ekonomisi 20 yıl boyunca büyük bir krize maruz kalmadan genişlemeyi nasıl başardı? *Monopoly Capital*'in cevaplamaya çalıştığı soru her şeyden önce buydu. Baran ve Sweezy ekonomiyi kurtarmaya yarayan ve genel eğilimin aksi yönünde etki gösteren bir dizi etmen tespit ettiler:

1) ABD'de 1950'lerde ikinci büyük otomobilleşme dalgasının neden olduğu yeni bir dönüm noktası olan uyarıcı etki (aynı zamanda çelik, cam, kauçuk ve petrol endüstrilerinin yayılması, eyaletler arası karayolu sisteminin inşası ve banliyölerin artmasının yarattığı uyarıcı da bunun içinde anlaşılmalıdır);

2) Asya'daki iki bölgesel savaşın da içinde olduğu Soğuk Savaş askeri harcamaları;

3) Satış çabasının üretime müsrif bir biçimde, artarak nüfuz etmesi (bu noktayı ilk olarak Veblen vurgulamıştı) ve;

4) Kapitalist ekonominin mali üstyapısının üretimi bile gölgede bırakacak ölçüde genişlemesi (Baran ve Sweezy'nin analizleri bu son unsura değinmektedir ancak buna, Sweezy'nin *Monopoly Capital*'den sonraki yazıları çok daha fazla vurgu yapmıştır). ABD ekonomisi bu yollarla artığı emmeyi ve böylece ciddi bir ekonomik krizi bir süreliğine önlemeyi başardı.

Bununla birlikte genel eğilimin aksi yönündeki bütün bu etmenler ya kendi kendini kısıtlayan nitelikteydi ya da tekelci kapitalist toplum için ilave çelişkiler yarattılar. Otomobilleşme ekonominin bütün coğrafi temelindeki bir değişimin göstergesi oldu ve bu etkiler başarıya ulaştıktan sonra süreç yavaşladı. Üstelik ufukta yeni bir dönüm noktası başlatacak olan aynı ölçekte bir yenilik de görünmüyordu; toplamdaki yatırıma olan etkisine baktığımızda son yıllardaki dijital devrim bile önemsiz kaldı. Askeri harcamalara verilen önem, dünyadaki bütün askeri harcamaların kabaca üçte birini sarf eden ABD'yi küresel militarizme ve emperyalizme -aynı zamanda Soğuk Savaş'ın bitiminden sonra büyük ve genişlemekte olan bir silah bütçesini haklı çıkarma arayışına- itti. Üretim sürecine satış çabasının nüfuz etmesi büyük miktarda işe yaramaz malın (gereksiz ambalajlar, bir işe yaramayan ürünler, bir kere kullanıp atılan mallar ve üretim sürecinin kendi içinde bile ürünün modasının geçmesi) üretilmesi anlamına geliyordu. Doğal olarak bu, ticari maliyetler ve rekabet üzerinde etkileri olmayan bir süreç değildi. Kapitalist ekonomi-

nin mali üstyapısındaki hızlı büyümeyle aynı anda görülen üretimin altyapısındaki göreli durgunluk ancak, bütün dünyanın kapitalist ekonomilerindeki belirsizlik ve istikrarsızlığa katkıda bulunabilirdi.

Monopoly Capital rekabetin değişen doğasıyla, birikimdeki değişikliklerle ve tekelci kapitalizm devrinde artan militarizm ve emperyalizmle ilgilendi. Bununla birlikte Marx'ın kapitalizmi eleştirisinde merkeze oturttuğu bir sorunu büyük ölçüde göz ardı etti: Emek süreci ve işçilerin sömürüsü. Bu konu Monthly Review Press yöneticisi Harry Braverman -metal işkollarına bağlı endüstrilerde çalışan eski bir vasıflı işçi- tarafından *Labor and Monopoly Capital: The Degradation of Work in the Twentieth Century* [Emek ve Tekelci Sermaye: 20. Yüzyılda Çalışmanın Aşağılanması] (1974)* adlı şaheserinde ele alındı. Analizini Marx'ın *Kapital*'ine dayandıran Braverman bu analizi, 20. yüzyılın başındaki dev şirketlerle beraber ortaya çıkmış olan bilimsel yönetimin (Taylorizm) gelişmesine uyguladı. Dinmek bilmez bir işbölümü ve emeğin alt parçalara ayrılması yoluyla doğrudan üreticilerden daha büyük miktarlarda artık sızdırmayı hedefleyen güçlerin, tekelci kapitalizm altında yalnızca daha da yoğunlaştığını gösterdi. Aynı zamanda "piyasanın", toplumsal mevcudiyetin bütün yönlerinin piyasaya bağımlı olacağı noktaya kadar "evrenselleşmesi" "tüketim toplumunun" o çok meşhur büyümesinin ardında saklı olan silsileler toplamını gösteriyordu.

Tekelci kapitalizm kuramının bir diğer uzantısı, Leo Huberman'ın ölümünden sonra 1969 yılında Sweezy ile beraber Monthly Review'in editörlüğünü paylaşmaya başlayan Harry Magdoff'un eserinde görülmektedir. Magdoff'un *The Age of Imperialism: The Economics of U.S. Foreign Policy* [Emperyalizm Çağı: ABD Dış Politikasının İktisadı] (1969) adlı eseri, uzun süre bastırılmış olan ABD emperyalizmi sorunundan başka bir şeyi hedef almıyordu. Eser ABD'nin, kendisinden önceki Britanya ve Fransa İmparatorluklarından farklı olsa da, bir imparatorluğa sahip olduğunu gösteriyordu.

Bu durum, daha sonra yaşanan Vietnam Savaşı'nın hangi bağlamda anlaşılması gerektiğini, Sovyetler Birliği'yle yaşanan çekişmeden bile daha fazla yansıtıyordu. ABD ekonomisinin dünya ekonomisine çok az müdahil olduğu yönündeki yaygın görüşe karşı çıkan Magdoff, ABD'den yurtdışına gerçek-

* Harry Braverman'ın bu temel eseri *Emek ve Tekelci Sermaye: 20. Yüzyılda Çalışmanın Aşağılanması* adıyla 2006 yılında Kalkedon Yayınları tarafından yayınlanacaktır.

leşen dış doğrudan yatırım akışını ve bunun geriye doğru gelir akışı yaratan, kâr payları birikmiş hisse senedi oluşturulmasına olan etkilerini vurguladı. Çokuluslu şirketlerin yaptığı ihracat ya da dış yatırımın gayri safi yurtiçi hasılayla karşılaştırılması şeklinde sıkça yapılan hatayı eleştirdi. Bunun yerine bu ekonomik akışların önemi ancak, onlarla ekonominin stratejik sektörleri (sermaye malları endüstrisi gibi) arasında bağlantı kurularak veya dış yatırımdan elde edilen kârları yurtiçindeki finans dışı şirketlerin kârlarıyla karşılaştırarak tartılabilirdi. Magdoff'un belirttiğine göre, denizaşırı yatırımlardan elde edilen kârlar 1950 yılında ABD'deki finans dışı şirketlerin vergi sonrası kârlarının yüzde 10'unu oluştururken, bu oran 1964 yılında yüzde 20'nin üstüne çıktı. Magdoff "Emperyalizm Zorunlu mu?" sorusuna cevap olarak emperyalizmin kapitalizmin küresel yüzü olduğunda ısrar etti; sistem için bu, onun kâra olan yönelimi kadar temel bir şeydi.

Magdoff'a göre 2. Dünya Savaşı'ndan sonra Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT), IMF ve Dünya Bankası'nın oluşturulması, ABD'nin kendisini hegemonik bir konuma oturttuğu uluslararası bir düzenin gelişmesine yardımcı oldu. Daha 60'ların sonunda *The Age of Imperialism*'de, ABD sermayesinin doların dünya ekonomisindeki hegemonik konumuna dayalı olarak uluslararası mali yayılmasını ve aynı zamanda üçüncü dünyada bir borç tuzağının gelişmesini vurgulamıştı. Magdoff, *The Age of Imperialism*'in son sayfalarında şunları yazıyordu:

> *Tipik bir uluslararası firma artık dev petrol şirketiyle sınırlı değildir. Bu pekala (faaliyetlerinin yüzde 15-20'si dış işlerle ilişkili olan ve bütün çabası bu payı artırmak olan) bir General Motors ya da General Electric olabilir. Bu şirketlerin açıkladıkları amaç dünya çapında en düşük birim üretim maliyetine ulaşmaktır. Onların bir amacı da, açıkça ifade etmeseler de, Avrupa Ortak Pazarı'ndaki şirket evliliği hareketinde en üst noktada gözükmek ve ABD piyasasında olduğu gibi dünya piyasasında da mümkün olan en büyük payı denetlemektir (s. 200).*

KÜRESELLEŞMENİN YENİ AŞAMASI

Sweezy, Baran, Magdoff ve Braverman tarafından Marx, Veblen, Hilferding, Lenin, Kalecki ve Steindl'ın ortaya attığı temeller üzerinden geliştirilen tekelci sermaye kuramı, şu anda yaygın olarak "küreselleşmeyle" ilişkilendirilen birçok olguyu önceden işaret etmişti. Ancak bu bakış açısına göre kapitalizm başlangıcından beri küresel bir sistemdi. "Küreselleşmenin yeni bir aşamasından" bahsedilebilmesine rağmen bu aşama, emperyalizmden ayrı tutulamayacak uzun tarihsel bir sürecin bir parçasıydı (Magdoff, *Globalization-To What End?* [Küreselleşme-Hangi Sona?], s.3). Sweezy'nin belirttiği gibi kapitalizm 15 ve 16. yüzyıllarda ortaya çıkmıştı. Sistem ilk ortaya çıkışından itibaren "kendi kendini yöneten merkezle bağımlı çevrenin diyalektik birliğinden" meydana gelmişti. Ayrıca Sweezy şöyle yazıyordu:

> *Kapitalizmin başlangıcından itibaren bu iki kutbu -duruma göre bağımsız ve bağımlı, egemen ve madun, gelişmiş ve azgelişmiş, merkez ve çevre gibi terimlerle tanımlanabilir- barındırması bileşenlerinin evrimi açısından her aşamada hayati bir öneme sahip olmuştur. İtici güç daima merkezdeki birikim süreci olmuştur; çevre toplumlar bunun yanında gereklilikleri yerine getirmek ve merkezin ihtiyaçlarına hizmet etmek için zorun ve piyasa güçlerinin bir birleşimi tarafından şekillendirilmektedirler (Sweezy, Four Lectures on Marxism [Marksizm Üzerine Dört Konferans], s. 73).*

Küresel sistem içinde çevrede, merkezden çok daha yüksek sömürü oranlarıyla karşılaşılmaktaydı ve aynı zamanda artık, çevreden merkezin gelişme ihtiyaçlarını karşılamak üzere çekiliyordu. Bunun sonucunda, bazı çevre ülkelerdeki gelişmeye rağmen, merkez ve çevrede elde edilen gelir ve servetler arasındaki fark bir bütün olarak artma eğiliminde oldu. Bu yüzden merkezle çevre arasındaki çatışma kaçınılmazdı ve bu bazen devrim ve karşıdevrimle sonuçlanabiliyordu (bu ikincisi duruma göre ABD ve sistemin merkezindeki diğer emperyal güçler tarafından, kimi zaman doğrudan askeri müdahaleyle destekleniyordu).

Bununla birlikte emperyalizm konusunda verilen mücadele sadece Kuzey ve Güney arasında yaşanmadı. Lenin'in öne sürdüğü gibi tekelci sermayenin büyümesi, dünya sisteminin merkezindeki gelişmiş sanayi ülkeleri arasında

yaşanan rekabetten ayrı tutulamazdı; bu rekabet ticaret ve para savaşları ve herkesin kendi ulusal şirketini ilerletmesinden kaynaklanan mücadeleler biçimini alıyordu. (1. ve 2. Dünya Savaşları'nda olduğu gibi savaşla bile sonuçlanabiliyordu.) Bu emperyalist rekabetin büyük kısmı çevredeki nüfuz ve denetim alanlarına yönelmişti ve büyük güçlerin her biri bazı bağımlı bölgeler üzerinde birincil olarak hak iddia ediyordu. Sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesi, merkezdeki durgunluk eğilimleri, çevredeki emperyalist sömürü, finansın küreselleşmesi ve gelişmiş kapitalist ülkeler arasındaki emperyal rekabet tekelci sermaye kuramına göre tanımlanan dünyanın genel bir resmini sunuyordu. Bu görüş küreselleşmenin son aşaması hakkında bugün sıkça karşılaştıklarımızdan tamamen farklı bir yaklaşım geliştirdi. Tekelci sermaye kuramının bakış açısına göre sistemin merkezindeki ulusal egemenlik (çevrenin aksine) aşınmadı. Dünya ekonomisi ne kuvvetli düzenleyici güçlerin eksikliği anlamında kaotiktir; ne de bazılarının iddia ettiği gibi, DTÖ ve diğer ulusüstü örgütlerin önderliğinde sermayenin yeni bir enternasyonaline yol açmaktadır. Magdoff *Globalization-To What End?* (1992) adlı incelemesinde bu bakış açısını savunarak şunları yazıyor:

> *Küreselleşmede son zamanlarda yaşanan büyük savurganlığın uzun bir tarihle beraber devam eden bir sürecin parçası olduğunu fark etmek kayda değerdir. Her şeyden önce kapitalizm bir dünya pazarı oluşturma süreci içinde doğdu ve merkez kapitalist ülkelerdeki büyümenin uzun dalgaları, onun fetih ve ekonomik nüfuz yoluyla yüzyıllarca süren yayılmasıyla ilişkilendirildi. Günümüzde olduğu gibi geçmişte de rekabetçi baskılar, sermayenin birikimini devam ettirmeye duyduğu aralıksız ihtiyaç, hammadde kaynaklarını denetleme avantajları işletmelerin ulusal sınırların ötesine erişmesini teşvik etti ... Kapitalizmin yayılması onun çeşitli ulusal bileşenleri arasındaki işbirliğini önceden varsaysa ve gerektirse de ... bu aynı ulusal bileşenlerin her birinin kendi yükselişleri ve avantajları için mücadeleyi bıraktıkları görülmemiştir. Merkezkaç ve merkezcil kuvvetler kapitalist sürecin tam da merkezinde daima bir arada yer almışlardır; bunlardan bazen biri, bazen de diğeri baskın olmuştur. Bunun sonucunda barış ve uyum dönemlerini anlaşmazlık ve şiddet dönemleri izlemiştir. Bu dönüşüm mekanizması genel olarak mücadelenin ekono-*

mik ve askeri biçimlerini gerektirir; sonucunda en güçlü olan muzaffer olarak çıkar ve kaybedenlere boyun eğdirir. Ancak eşitsiz gelişme çok geçmeden yeniden devreye girer ve yenilenmiş bir hegemonya mücadelesi dönemi belirir (Globalization–To What End?, s. 4-5).

Zamanımızın "en güçlüsü" hâlâ ABD ve 1945'ten bu yana küresel bir hegemonik emperyalizmi sürdürmeyi başardı. Bu hegemonyaya 1970'lerden beri diğer önde gelen kapitalist ülkeler meydan okumakta. ABD her fırsatta üstün konumunu devam ettirmeye çalıştı; bunu önde gelen askeri güç rolünü yayarak ve ekonomik ve mali gücünü kullanarak yaptı. István Mészáros, *Ya Sosyalizm, Ya Barbarlık* (2001) (Marksist analizin aynı geniş geleneğiyle ilişkilendirilen bir çalışma) adlı eserinde şunları yazıyordu:

"ABD'nin hegemonik emperyalizminin bu kadar başarılı olması ve hâlâ egemenliğini sürdürmesi, onun sürekli olduğu tespitini bir yana bırakın istikrarlı olarak görülebileceği anlamına bile gelmiyor. ABD yönetimi altındaki 'küresel hükümet' tahayyülü bir hüsnükuruntu olarak kalmaya devam ediyor; tıpkı (tam da artan askeri çatışmalar ve toplumsal patlamalar zamanında) 'yeni dünya düzeninin' son versiyonun temel dayanağı olarak sunulan 'Demokrasi İçin İttifak' ya da 'Barış İçin Ortaklık' gibi. Bunun yerine ortaya çıkan şey 'emperyalizmin potansiyel olarak en ölümcül evresidir' ve şu noktalarda belirginleşir:

1) ABD, Avrupa ve Japonya arasında büyüyen rekabet;

2) ABD yönetici çevrelerinde Çin'in (yükselen bir rakip süper güç olarak görülüyor) oluşturduğu potansiyel tehdit hakkında artan kaygı ve;

3) ABD'nin, hegemonyasının jeopolitik alanını genişleterek bu tür tehditlerin önüne geçme amaçlı saldırgan girişimleri" (s 51-52).

Küreselleşme hakkında dünyanın bütünleştiği, bütün merkezlerin dağıldığı ve bütün egemen güçlerin ortadan kalktığı yönündeki tüm laflar bir yanılsamadan ibarettir. Ulus-devlet egemenliği ve ABD emperyalizmi hiçbir yere gitmedi ve kapitalist gelişmenin bu yeni evresinde patlamaya hazır nitelikte bir bileşim olarak varlığını sürdürüyor.

Bu yüzden, kapitalizmin mevcut aşamasında yaşanan sermayenin küreselleşmesi artan tekelleşmeden, yani sermayenin dünya ölçeğinde yoğunlaşması ve

merkezileşmesinden (bu da zorunlu olarak daha büyük çelişki ve krizlere yol açar) ayrı tutulamaz. Sweezy 1997'de *Monthly Review*'de şunu öne sürmüştü:

> *"Kapitalizmin yakın tarihinde 1974-75'teki resesyonla başlayan dönemin altında yatan en önemli üç eğilim şunlardı: 1) Toplam büyüme oranının yavaşlaması, 2) Tüm dünyada tekelci (ya da oligopolcü) çokuluslu şirketlerin artması; 3) Sermaye birikim sürecinin finansallaşması olarak tabir edilen durum." Bu eğilimlerin tamamı kapitalizmin itici gücünün, yani sermaye birikim sürecinin ta kendisinin bir ürünüydü; küreselleşmeden kaynaklanmıyordu. Küreselleşme ise kapitalizm var oldukça devam eden, ama sadece kapitalizm çerçevesinde anlaşılabilecek bir süreç olarak görülmelidir. Yine de Sweezy şunu vurgulayacaktı: Sermaye birikimiyle ilişkilendirilen bu "eğilimlerin" üçünün de, "devam etmekte olan ve çeşitli süreçlerin kendisini ifade ettiği şekle damgasını vuran bir küreselleşme bağlamında meydana geldiği görülmelidir."*

Belki de en açık olan şey küreselleşmenin yeni evresi, durgunluk, tekelleşme ve finansallaşma dörtlüsünün oldukça yeni ve gözle görülür iktidar mekanizmaları yaratmak için bir araya geldiğidir. İngiliz ekonomi politikçi Michael Barratt Brown'un *Models in Political Economy* [Siyasal İktisatta Modeller] (1995) adlı eserinde yazdığı gibi: "Piyasada kâra yönelmiş üretim sistemi hâlâ üretimi örgütlemektedir. Ancak el artık görünmez, kararlar artık planlanmamış değildir. Elin, piyasayı yöneten ve dünyadaki kaynakların kullanımını ihtiyaçları karşılamaktan ziyade para kazanmak için planlayan birkaç dev şirketin yöneticilerinin eli olduğu giderek daha açık bir hal alıyor. Giderek daha çok insan bunun böyle olduğunu görebiliyor" (s. 37).

Kapitalizm, Adam Smith'in görünmez elinin küresel ölçekte gerçekleştiğini (sözüm ona kendisine karşı başvurulacak bir şeyin olmadığı, önüne geçilemez mekanik bir gerçeklik) göstermekten çok, üretimin dünya ölçeğinde yoğunlaşması ve merkezileşmesinin; dolayısıyla şirketler arasında giderek artan küresel rekabetin sömürünün küreselleşmesinde karşılığını bulduğu, gittikçe daha çok kuşkuyla karşılanan bir alan olmaktadır. Küreselleşmenin bu yeni aşamasında ulus-devlet hegemonyası üzerindeki

mücadeleler ortadan kalkmadı, aksine genelde daha güçlü bir biçimde olmak üzere sürekli olarak yeniden su yüzüne çıkıyor.

Tarihin sonu olarak, ulus-devlet egemenliğinin sonu olarak, bir yeni dünya düzeni olarak, bütün halkların bütünleşmesi olarak ya da alternatifinin olmadığı bir gerçeklik olarak küreselleşme: Bütün bunlar günümüzde dikkatli bir biçimde geliştirilen mitlerdir. Bu yerleşik mitlere (buna, sistemin kendisine karşı çıkmadan neoliberal küreselleşmenin araçlarına karşı çıkabileceğimizi öne süren "ilerici" mit de dahildir) kanmamak için, tekelci sermayenin giderek küresel ölçekte gerçekleşen gelişimiyle ilişkili tarihsel değişiklikleri anlamak şarttır. Bu yeni küreselleşme, kapitalizmin ne tekelci eğilimlerinin ne de onun emperyalist yanlarının üstesinden geldi. Olsa olsa bu çelişkiler sadece daha evrensel biçimlere büründü. ABD'nin başını çektiği küreselleşmiş bir tekelci kapitalizm ve hegemonik emperyalizm dünyası bizi daha önce hiç olmadığı kadar yalın bir seçenekle karşı karşıya bırakıyor: Ölümcül bir barbarlık ya da insancıl bir sosyalizm.

Yeni Binyılda Tekelci Sermaye

Bu bölüm Paul Baran ve Paul Sweezy'nin, kökleri Marx, Keynes, Kalecki ve Schumpeter'e uzanan sermaye birikimi ve kriz öngörülerinin zengin bir analizini sunan *Tekelci Sermaye* (1966) kitabının, Birleşik Devletler ve diğer ileri kapitalist ekonomilerin tarihsel evrimini gözden geçirme konusunda hâlâ en kullanışlı başlangıç noktasını oluşturduğuna dair inancımın kişisel bir ifadesi olarak başlıyor. Buradaki niyetim bu genel analizi, yeni binyıldaki ve küreselleşmiş tekelci sermaye koşulları altındaki çağımız ekonomisi içindeki merkezi ampirik gelişmelerin bazıları hakkında yorum yapmak üzere kullanmaktır.

Herkesin bildiği gibi, ekonomik analizciler, ekonominin işleyiş biçimi konusunda oldukça farklı fikirlere sahipler. En önemli tek bölünme sağ ile sol arasında; ki bu da kökleri sınıfa dayalı bir bölünmedir. Ancak solda bulunanlar arasında bile keskin anlaşmazlık alanları bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi Keynesçi devrimin ekonominin gelişmesi konusundaki merkeziliği üzerinedir. Keynes ve Kalecki gibi düşünürlerle özdeşleştirilen ekonomik düşüncedeki devrim, Marksist politik iktisatçıların temel olarak benimsemesi gereken şeyler bırakmış mıdır? Bir başka anlaşmazlık tekelin ve rekabetin rolü hakkındadır. Bugün kapitalizmin işleyişlerine yönelik

kavrayışımız bakımından sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesi; Marksistlerin ve diğer radikallerin tekelci kapitalizm sorusunu ilk olarak ortaya atmalarından tam bir yüzyıl sonra, ne denli merkezi bir önem taşımaktadır? İnsanın benimsediği soyut teori her ne olursa olsun; ki tüm teoriler tanım gereği belirli bir derece soyutlamaya yaslanırlar, bu teorinin kullanışlılığı, pratik devrimci çözümler açısından gereken stratejik analizi sunarken, gündelik gerçekliği izah etme kapasitesinde yatar.

Monthly Review, tarihi boyunca, tekelci sermaye ya da durgunluk teorisi olarak bilinen teorik bir görüşü geliştirdi. Baran ve Sweezy'nin *Tekelci Sermaye*'si tarafından ana hatları çizilen bu perspektif, Marx'ın "kâr oranının düşmesi eğilimi yasası"nın artık bundan böyle 20. yüzyılın başında ortaya çıkmış olan tekelci kapitalist ekonomiye dolaysız biçimde uygulanamayacağını ve bu yasanın; artığın üretim işçilerinin ücretleri ile toplam katma değer arasındaki fark olarak tanımlandığı, "artığın yükselme eğilimi yasası" ile yer değiştirmesi gerektiğini öne sürdü. Tekelci aşamasındaki kapitalizmin kilit çelişkisi bu durumda yükselen artık ile bununla ilişkili olan, artığı emme sorunlarıdır.[1] Yükselen artık ve bir artık dağının birikmesi kapitalist şirketlerin bunun tamamını nasıl kullanacakları sorunu ile, yani, yığılmış nakdi daha fazla kâr elde etmek üzere nasıl kullanacakları sorunu ile yüz yüze kalmaları anlamına gelmektedir. Kapitalistlerin bu artığın bir kısmını kişisel zevkleri için harcayabilecekleri ya da israf edebilecekleri doğrudur.

Ama bu büyüyen artığın miktarına kıyasla çerez parasıdır. O halde sorun hâlâ aktüel ya da potansiyel olarak ulaşılabilir olan artığın tamamının nasıl emilebileceği sorunu olmaya devam etmektedir. Genel olarak, yanıt yeni yatırımlarda bulunmaktadır, ama sermayenin genişlemesi gelir dağılımı tarafından dayatılan tüketim sınırlarına dayanmaktadır: Artan çıktı hacmini kim satın alacaktır? Birikim üzerindeki genel etkileri buhar makinesini, demiryolunu ve otomobili andıran yeni çağ açıcı icatlar, anlaşı-

1) Paul A. Baran ve Paul M. Sweezy, *Monopoly Capital* (New York: Monthly Review Press, 1966), sf. 125. Vurgulanmalıdır ki Baran ve Sweezy "artığın yükselme eğilimine" atıfta bulunurken bunu demirden bir yasa olarak; yani, etkisini dönüştüren ya da yumuşatan tersinleyici ögelere tabi olmayan bir yasa olarak sunma niyeti taşımıyorlardı. Daha çok bunun değişmez bir şekilde, bu tür tersinleyici ögelerden ayrıksı biçimde incelenemeyecek olan tamı tamına bir eğilim (ya da eğilimsel bir yasa) olduğunu vurguladılar.

labilir şekilde yeterince kârlı yatırım kaynakları sunabilirler, ama bazı çağ açıcı icatlar ekonomik öğeler olmaktan çok, ihtiyaç duyulduğunda ya da artığın emilmesi açısından gerekli olan boyutta ortaya çıkacaklarına güvenilebilir olmayan tarihsel öğelerdir. Hayret verici yeni bilgisayar/dijital teknoloji alanı bile şimdiye dek ekonominin üzerinde asılı duran kitlesel ekonomik artığın yalnızca küçük bir bölümünü emdi. Bir zamanlar artık için bir kaynak sunan yabancı yatırım, kapitalist sistemin çevresinden merkezine doğru artık transfer etmenin etkili bir aracı haline dönüştü, dolayısıyla sorunu daha da ağırlaştırdı. Bütün bunların hepsi sistemin, üretim düzeyinde yaratılan gerçek ve potansiyel artığın tümüne yönelik kaynaklar bulma yeteneksizliğinden ileri gelen; ve artan satış çabaları, askeri harcamalar ve mali genişleme gibi çeşitli tersinleyici öğelerin yükselişi ile kısmen (ancak yalnızca kısmen) dengelenen bir sorun olan durgunluk yönünde güçlü bir eğilime sahip olduğu anlamına gelmektedir.

Tüm teorik perspektifler gibi bu teorik perspektif de gerçekliğin katı sınavından geçmeli ve değişen tarihsel koşulları açıklamak üzere gerektiğinde değiştirilmelidir. Bunu takiben, mevcut tarihsel gelişmelere odaklanarak, bu genel yaklaşımın günümüzün; yeni bir binyılın başlangıcındaki ekonomik koşullarını açıklamak için yaşamsal olduğuna neden inandığımı somut biçimde göstermeye çalışacağım.

PARTİ

Günümüzün iş dünyası haberlerine hakim olan açıklamalara dönersek belirlenebilecek olan ilk şey, şirketlerin yükselen kârlara boğulmuş olduklarıdır. 1999'un son aylarında; mevcut olağanüstü yüksek kârlar dönemine atıf yapan, "partinin" binyılın dönüm noktasından 2000 yılına doğru devam edeceğinin anlaşılmasıyla birlikte, iş dünyası basını hareketlendi. *Business Week*, dört aylık kâr skor tablolarında "Amerikan şirketler dünyasının kârlarının keskin bir hızla fırlamakta olduğunu.....Business Week'in Şirket Skor-Tablolarındaki 900 şirketin kârlarının bu yılın ikinci çeyreğinde tamı tamına yüzde 28 arttığını, bunun 1996'nın son döneminden bu yana görülen en iyi performans olduğunu" açıkladı. İş çevriminin son iyileşme fazındaki genişlemeyi ateşleyen şey, aynı derginin iki hafta önce açıkladığına göre, şirketlerin, yedek akçelerindeki 851 milyar dolar ile, nakde boğulmuş olmalarıydı. 1999 Aralık ayında, ABD ekonomisinin "mi-

lenyumdan beklenmedik bir patlama ile" çıkmakta olduğu sözü iş dünyası çevrelerinde ağızdan düşmüyordu.[2]

Söylemeye bile gerek yok ki, toplumun ekonomik zirvesinde yaşanmakta olan büyük sarsıntı halka kapalı bir iştir. *Business Week*, kurumsal okurlarına, servetin tepedeki büyümesine, dipteki gelir ve servet paylarındaki göreli bir azalmanın eşlik ettiğini duyurmaktadır; halihazırda ücretliler arasında herhangi bir gerçek gelir kazanımı beklentisi düşüktür. 1999 sonunda yapılan bir Harris kamuoyu araştırması, ABD nüfusunun çoğunluğunun, şimdi, Ulusal Ekonomik Araştırma Bürosuna göre, ulusun tarihindeki en uzun iş çevrimi yükselişi olan, 1991 Mart ayından bu yana süren şeyden yararlanmadıklarına inandıklarını göstermiştir; ki gerçek ücretlerin hâlâ "kabaca sürünmekte" olması ve yalnızca nüfusun beşte birinin emeklilik fonları dışı borsa varlıklarına sahip olmalarıyla birlikte, hiç de şaşırtıcı bir sonuç değildir. *Business Week* 27 Aralık 1999 tarihli sayısında şöyle ilan etmiştir;

> *"En büyük fay hattı, borsadan ya da bir nokta.com işverenden ekstra gelir patlaması elde eden Amerikalılarla diğer herkes arasında gibi görünmektedir. Aslında, birçokları açısından Yeni Ekonomi'nin en çarpıcı gelişmesi 40 saatlik çalışma haftasının sona ermesi oldu: Amerikalılar şimdi işlerinin başında herhangi bir başka sanayileşmiş ulustan daha uzun saatler kalıyorlar. Ama gerçek saat başına tazminattaki artış 1998'in üçüncü çeyreğindeki yüzde 4.3'den bu yıl yüzde 2.3'e düştü..... Bu da Amerikalıların yüzde 51'inin neden kendilerini, Opinion Research Corp. International tarafından yapılan yeni bir çalışmaya göre, işverenleri tarafından soyulmuş gibi hissettiklerini açıklayabilir."*

Aslında, *Business Week* kurumsal okurlarını, aynı Harris kamuoyu araştırmasında, Seattle'deki protestoculara yönelik sempatilerini belirtmiş olan nüfusun yüzde 52'sinin gerçek ekonomik kötülüklere tepki göstermekte oldukları ve protestoların yakında sokaklardan işyerlerine doğru sarsıcı biçimlerde göç edebileceği konusunda uyarmaktadır.

---

2) *Business Week*, 16 Ağustos 1999, sf. 88-90, 2 Ağustos 1999, sf. 28-31 ve 27 Aralık 1999, sf. 52-55.

TEKELCİ SERMAYE VE ARTIĞIN YÜKSELMESİ EĞİLİMİ

Ancak, ekonominin çelişkileri, iş dünyası basınının inanmamıza yol açabileceği basit bir incelemeden çok daha keskindir ve birikimin tekelci kapitalizm altındaki tüm bir gelişimi ile ilişkilidir. Bugün ABD ekonomisinin karşılaşmakta olduğu koşulları anlamaya başlamanın bir yolu bu toplum tarafından yaratılmakta olan ekonomik artığa daha somut biçimde bakmaktır.

Ulusal girdi ve çıktı konusundaki resmi hükümet tahminlerindeki tüm geçerli bileşenleri içeren toplam ekonomik artığın kalem kalem incelenmesi, açıktır ki burada girişilemeyecek kadar zor bir uğraş. Yine de bu tür bir analizin olağanüstü basitleştirilmiş bir versiyonunda, şirket kârları artı yıpranma artı net faiz gerçek ekonomik artığa yönelik bir ilk yaklaşık olarak ele alınabilir; ancak bu, şimdi yılda bir trilyon dolardan daha fazla tutmakta olan pazarlama harcamaları gibi, aslında artığa ait olan birçok öğeyi dışarıda bırakan bir versiyondur.[3] Bu sınırlı biçimde ölçülmüş olan ekonomik artıktaki eğilimlere baktığımızda, artığın toplam çıktı içindeki payının artmakta olduğunu keşfediyoruz. Gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH) içindeki ortalama yıllık kârlar artı yıpranma artı net faiz yüzdesi 1946 ile 1973 arasında yüzde 14.2'den 1974 ile 1998 arasında yüzde 14.7'ye yükselmiştir. Üstelik, GSYİH'nın yüzdesi olarak şirket kârları artı yıpranma artı net faiz 1997'de yüzde 16.6 ile en yüksek düzeyine tırmanmıştır; yani İkinci Dünya Savaşı sonrasından bu yana ilk kez yüzde 16.1'in üzerine, 1929'da (büyük çöküntü yılında) ulaşılmış olan düzeye ulaşmış ve 1942'deki yüzde 16.5'lik İkinci Dünya Savaşı zirvesini aşmıştır.[4] Bu da

3) Kevin J. Clancy ve Robert S. Shulman, *Across the Board* (Ekim 1993), sf. 38, ve *Marketing Myths that are Killing Business* (New York: McGraw Hill, 1994), sf. 140, 171.

4) National Income and Product Accounts of the United States, cilt. 1, Tablo 1.1 ve 1.16; ve U.S. Commerce Department, *Survey of Current Business*, cilt. 79, no. 8 (Agustos 1999), sf. D2 ve D5. Arkadaşım ve meslektaşım Michael Dawson'a bu verilerin ilk analizi için teşekkür etmek istiyorum. Belirtilmelidir ki yıpranma bazen net karlara ulaşılmadan önce çıkartılması gereken bir maliyet olarak görülür, ancak pratikte yıpranma (miktarı hızlanan yıpranma payları ile olağanüstü artan) sermaye için ulaşılabilir olan toplumsal birikim fonunun (ya da toplam ekonomik artığın) bir parçasıdır ve bu yüzden artığa dahil edilmelidir. Bir başka deyişle, birikim analizinin uygun kategorileri net karlar, net tasarruflar ya da net ulusal gelir üründen çok, (hepsi de yıpranmayı içeren) brüt karlar, brüt tasarruflar/artık ve brüt yurtiçi hasıladır. Artığın yükselme eğilimine yönelik daha kapsamlı bir ampirik araştırma ve bu konuların daha detaylı tartışması için bkz. Michael Dawson ve John Bellamy Foster, "The Tendency of Surplus to Rise, 1963-1988," John B. Davis, (der.) *The Economic Surplus in Advanced Economies* (Brookfield, Vermont: Edward Elgar, 1992), sf. 42-70 içinde. Bu araştırmanın oldukça özetlenmiş bir versiyonu *Monthly Review*, cilt 43, sayı 4 (Eylül 1991) sf. 37-50'de yayınlandı. Artığın yükselme eğilimini gösteren verilerin grafiği için, bkz. Michael Dawson ve John Bellamy Foster, "Is There an Allocation Problem?: Accounting for Unproductive Labor," *Science & Society*, cilt 58, no. 3 (Sonbahar 1994), sf. 323.

yükselen artık sorununun geçen on yıllarda hiç de azalmamış olduğunu ve yeni binyıla girerken tekelci sermaye açısından yapısal olarak artarıldığını güçlü biçimde ima etmektedir.

Artığın yükselme eğiliminin güçlülüğü, görmüş olduğumuz gibi, tarihsel olarak, sistem serbest rekabetçi evresinden tekelci evresine geçerken gerçekleşen değişimlere; yani, çoğunlukla küçük aile şirketlerinden oluşan bir ekonomiden büyük tekelci (ya da oligopolcü) işletmelerin hakim olduğu bir ekonomiye doğru kaymaya kadar dayandırılabilir. Rekabet tekeli ve tekel de rekabeti, tarihsel olarak evrimleşen bir örüntü içinde doğurur. Rekabet, tekelci kapitalizm altında basitçe ortadan kalkmak yerine, bazı biçimlerde daha da yoğunlaşmıştır. Üretkenlik ve yenilenme üzerindeki rekabet; düşük maliyet konumunu elde etme itkisi, yalnızca hızını artırmıştır. Rekabetin, özellikle pazarlama-hedefleme, ürün geliştirme, reklamcılık ve satış teşviki ile ilgili olan yeni egemen biçimleri de ortaya çıkmıştır.

Yine de, sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesinin bir sonucu olarak fiyat, çıktı ve yatırım alanlarındaki rekabetin doğasında; tekelci kapitalizmi serbest rekabetçi çağdan keskin biçimde ayrıştıran, dönüşümler gerçekleşti. Dev firmaların ortaya çıkışı ile birlikte; fiyat rekabeti, bir sarsıntı sürecinin yaşanmakta olduğu (bilgisayar ve genel olarak dijital teknoloji gibi) yeni sanayilerden ve daha eski rekabetçi aşamanın firmalarını andıran endüstriyel sektörlerden farklı olarak, olgun tekelci sanayiler içinde herhangi bir öneme sahip olmaktan çıktı.[5] Joseph Schumpeter'in dediği gibi, mega şirketler, dolaylı bir danışıklı dövüş süreci içinde, fiyat-alıcılardan çok fiyat-koyucular olarak davranarak, birbirlerine göre fiyatlandırma eğilimindedirler. Olgunlaşmış tekelci piyasalardaki mamul ürün fi-

5) Ekonominin hem tekelci hem de rekabetçi sektörleri yan yana varolmaya devam ediyor, ancak, fiyat, çıktı ve yatırım düzeyini önemli ölçüde kontrol edebilen dev şirket, tekelci kapitalist ekonomide dinamik anlamdaki tipik firmadır. Gardiner Means tarafından yönetilen *Natural Resources Committee The Structure of the American Economy* (1939) raporu, tekelci ve rekabetçi sanayilerdeki fiyat yapısı farkını belirtikten sonra, "tekel" teriminin "genel olarak bireysel bir üretici ya da tekel karları; yani tekel kontrolüne tabi olmayan öteki sanayilerde yeni yatırımlar ortaya çıkarmak için gereken oranın üzerinde karlar elde etmesi mümkün olan danışıklı dövüş içindeki bir grup üretici tarafından fiyat üzerinde yeterli kontrol icra edebileceği durumlara atıfla kullanılabileceğini" söylemektedir. Tersine, "genelde fiyat üzerinde tekel karlarını mümkün kılan yeterli denetim bulunmadığı durumlar rekabetçi olarak sınıflandırılmıştır". Gardiner Means, (der.), *The Structure of the American Economy*, Bölüm I (Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, 1939), sf. 139.

yatları yalnızca tek bir yöne doğru eğilimlidir: Yukarıya doğru. Yani, enflasyon (ister çift basamaklı isterse daha ılımlı düzeylerde olsun) tekelci kapitalizmi karakterize etmeye başlamıştır. Bir zamanlar kapitalizm için oldukça adilane olan fiyat deflasyonu, büyük iş dünyası rejiminin yükselmesi ile birlikte, olgunlaşmış sanayilerde ve toplam düzeyde bir bütün olarak sistem içinde, büyük ölçüde ortadan kaybolmuştur.[6] Ve bu durum, emperyalist sistemin işleyişinin bir işlevi olarak, hammadde fiyatlarının, özellikle de üçüncü dünyadan gelenlerin fiyatlarının, aşağı doğru bastırılması (aslında deflasyonist spirallere yakalanması) eğilimine sahip olması gerçeğine rağmen böyledir.

Sistem içindeki fiyat rekabetinin bir bütün olarak düşüşü, çıktının ve yatırımın belirlenme biçimindeki değişimde karşılığını bulmaktadır. Serbest rekabetçi ekonomide olduğu gibi bir talep düşüşü karşısında ortaya çıkan daha düşük fiyatlar yerine, tipik dev firma durgunluğu kâr marjlarını (birincil üretim maliyetleri üzerindeki mark-up) korumak üzere çıktısını azaltarak ve aşırı üretken kapasite düzeyini artırarak karşılama eğilimindedir. Sonuç olarak, beklentilerce yönetilen yatırım, diğer her şeyden daha fazla, kat be kat, aşırı kapasite düzeyi; ve bu kapasite genişletilecek olsaydı yeni tesisler ve makine yatırımları üzerinden elde edilecek kâr beklentileri tarafından düzenlenme eğilimindedir. Ampirik çalışmalar ulusal yatırımın yalnızca ekonomideki kapasite kullanımı bir bütün olarak yüzde 85'e yükseldiğinde tahrik olduğunu sürekli olarak göstermiştir; ancak bu süreç, yeni yatırım, bir piyasa bulması gereken, ek imalat kapasitesinin büyümesi anlamına da geldiği için, kendi kendisini sınırlandırıcı bir süreçtir; yatırımın kendisi daha sonra nihai olarak atıl kapasiteye yol açma eğilimindedir. Tekelci sermayenin bu tuhaf, yarı-düzenlenmiş dünyasında, (daha büyük bir tekel gücü arayışındaki şirket evlilikleri yaygın bir olay olmakla birlikte) artık olgunlaşmış kapitalist girişimin hayatını tehdit eden bir ölüm-kalım rekabeti mevcut değildir. Daha çok, çağdaş ekonomiye hakim olan dev şirketler ilksel olarak göreli piyasa payı üzerindeki mücadelelerle uğraşmaktadırlar. Geleneksel iktisat ders kitapları bize tam rekabet-

6) Bkz. Harry Magdoff, "A Note on Inflation," John Bellamy Foster ve Henryk Szlajfer, (der.) *The Faltering Economy: The Problem of Accumulation Under Monopoly Capitalism* (New York: Monthly Review Press, 1984), sf. 118-23 içinde. Büyük bunalım elbette tekelci kapitalizm koşulları altındaki enflasyonist eğilimlere bir istisna idi.

çi bir ekonominin varlığının ekonomik kârların kısa-vadeli olmasını ya da mevcut olmamasını güvence altına aldığını söylemeye devam etseler de, geç kapitalizmin gerçek dünyasında, büyük şirketler yalnızca kalıcı kârlar elde etmekle kalmamakta, aynı zamanda şirketler arasında bir kâr oranı hiyerarşisi de bulunmaktadır. Bu şirketler açısından hâlâ birçok açıdan rekabetçi bir dünyadır, ama hedef her zaman tekelci gücün; yani, ilksel üretim maliyetleri üzerindeki mark-up aracılığıyla kalıcı, yüksek ekonomik kârlar yaratma gücünün yaratılması ya da devam ettirilmesidir.[7]

ARTIĞIN YARATILMASI VE EMİLMESİ

Buradaki niyetim tekelci sermayenin gelişiminin yükselen artık ve ekonomik durgunluk gibi temel eğilimlerle nasıl bağlantılı olduğunu ve bunun da kapitalist ekonominin (kendi ideal kavranışı uyarınca) varsayılan biçimdeki işlemesi açısından nasıl çeşitli sapmalar yarattığını açıklamak olduğu için, katma değerin üretim işçilerinin ücretlerine oranı üzerine odaklanarak, hakim birikim örüntülerinin ampirik bir analizini geliştirmiş olan, Keynes sonrası iktisatçı Myron Gordon'un çalışmasına dönmek yararlı olacaktır.[8] Gordon, Birleşik Devletler'deki imalat sanayindeki katma değerin üretim işçilerinin ücretlerine oranının 1899 ve 1949 yılları arasında 2.50 civarında salınırken, 1949 ile 1994 arasında bu oranın oldukça sabit biçimde 5.25'e, 1949 değerinin iki katından fazlasına yükseldiğini göstermektedir.[9] Bu da üretim düzeyinde belirlendiği biçimiyle artığın

---

7) Temel hedefi bazı teknolojilerin ve piyasaların tekelleştirilmesi yoluyla (artık karlar ya da tekel rantları elde eden) tekelci gücün geliştirilmesi olan rekabet, bazen "Schumpeterci rekabet" olarak adlandırılmaktadır ve bu terim bugün "rekabet" sözcüğünün iş dünyası tarafından kullanılma biçimiyle yakından çakışmaktadır Bkz. James Galbraith, *Created Unequal: The Crisis in American Pay* (New York: The Free Press, 1998), sf. 40-42.

8) Myron Gordon, "Monopoly Power in the United States Manufacturing Sector, 1899 to 1994," *Journal of Post Keynesian Economics*, cilt. 20, no. 3 (Bahar 1998), sf. 323-25. Gordon'un analizi Michal Kalecki'nin, ortalama tekel üretim maliyetleri üzerindeki fiyat mark-up'ı olarak tanımlanan "tekel derecesi" kavramından esinlenmiştir. Kalecki'nin analizinin Baran ve Sweezy'ninki ile ilişkisi için bkz. John Bellamy Foster, *The Theory of Monopoly Capitalism* (New York: Monthly Review Press, 1986).

9) Gordon, "Monopoly Power", sf. 323-25. Gordon'un analizinin çoğunun yaslandığı üretim işçileri kategorisi, imalat sayımında şöyle tarif edilmektedir: "Bu kalem fabrikasyon, işleme, montaj, gözetim, alım, depolama, paketleme, saklama, yükleme (ama taşıma değil), koruma, onarım, janitoral ve güvenlik hizmetleri, ürün geliştirme, tesisin kendi kullanımı için (örn. enerji tesisi) yardımcı üretim, kayıt tutma ve rapor tarafından kapsanan tesisteki üretim operasyonları ile yakından ilişkili olan diğer hizmetlerle uğraşan (banttan-gözetim düzeyine kadar uzanan) işçileri içermektedir." İmalat Sayımı, Genel Özet, 1992, sf. A-1. Birçok ekonomik istatistik gibi, üretim işçileri kategorisi de, örneğin bant-gözetim düzeyinin ötesinde üretim gözetimi idarecilerinin tümünü dışarıda bırakması olgusu gibi, uy-

üretim işçilerinin ücretlerine oranında bir büyüme anlamına gelmektedir.

İmalat firmalarının istihdam yapısının, öncelikli olarak üretim işçilerinin istihdamına bağlı olan bir biçimden üretim işçilerinin üretimde olmayan işçiler tarafından büyük oranda aşıldığı bir biçime doğru kayması, üretim içindeki bu artık yükselişi ile ve tekelci güç kovalamacası ve kârlarla yakından ilişkilidir. Gordon, şöyle demektedir:

> *"20. yüzyılın başlarında, imalat firmaları....tamamen değilse bile öncelikli olarak üretimle uğraşıyorlardı. Yüzyılın sonunda temel etkinlikleri tekelci güç kovalamacası haline geldi. Büyük modern şirket tekelci gücünü korumak ve artırmak amacıyla geniş bir dizi üretim dışı etkinliğin maliyetlerini üstlenmektedir. Dolayısıyla, bunlar tekelci etkinlikler olarak adlandırılabilirler. Tekelci gücün hedefi firmanın ürünleri için üretim maliyetleri üzerindeki fiyat marjını ve ürünün bu fiyatlardaki satışını artırmaktır. Bu etkinlikler mevcut ürünlerin iyileştirilmesi amacıyla araştırma ve geliştirmeyi, yeni ürünlerin keşfini ve üretim maliyetlerinin azaltılmasını içerir. Satışları ve üretim maliyetleri üzerindeki mark-up fiyatı artırmak için satış ve reklamcılığı içerir. İşçileri daha fazla üretmeye ya da daha düşük ücretlere ikna etmek ya da zorlamak için çalışma ilişkilerini içerir. Doğal kaynakları lehte terimlerle ve diğer hükümet kayırmalarını elde etmek üzere yapılan politik katkıları, lobiciliği ve hükümet yetkililerinin satın alınmasını içerir. Vergiden kaçınmak ve vergi kaçırmak ve vergi yasalarını etkilemek için avukatların, muhasebecilerin ve maliyecilerin istihdamını içerir. Devam edebilirim. Bu etkinlikler maliyetleri ve gelir dağılımı üzerindeki sonuçları bir yana bırakıldığında zararsız olabilirler. Üretkenlik artırıldığı derecede yararlı olabilirler ya da sonuçları bakımından toplum açısından zararlı olabilirler. Her durumda, ortak yanları tekelci güçten elde edilecek kârların kovalanmasıdır".*[10]

Tekelci gücün bu biçimde kovalanmasına yönelik harcamalara ek olarak, elbette gizlenmiş kârlar olarak görülebilecek olan; (kıdem ve ikrami-

---

gulanması sırasında dikkate alınması gereken bazı kavramsal konular ortaya atmıştır. Yine de, bu kategori kullanım değerleri üretme süreciyle doğrudan uğraşan üretim işçileri ile idare, pazarlama ve finans vb. ye hasredilen üretim dışı işçiler arasında önemli bir ayrım yapmaktadır.

10) Gordon, "Monopoly Power," sl 326 27

yeler de dahil) en üst düzey idareciler için bir kenara konulan anormal gelirler gibi, harcamalar da mevcuttur. Bu karışılıklar, kârlar hesaplanırken "maliyet kesintileri" olarak muamele görseler de, açıkçası ekonomik artığın parçasıdırlar; aslında üst düzey şirket yöneticilerine ve onların asalaklarına sağlanan müsrif ödüller, büyük ölçüde bugünün "stratejik işletmeciliğinin" acil hedefi olan tekelci gücün başarıyla kovalanmasının karşılıkları olabilir.

"Tekel işçileri" Gordon tarafından istihdam edilen tüm işçiler eksi üretim işçileri olarak tanımlanmaktadır, yani üretim dışı işçilere eşittir.[11] 1899 ve 1949 arasında, tekel işçilerinin sayısı üretim işçilerinin oranının iki katından fazla arttı. 1949 ile 1994 arasında, tekel işçilerinin ortalama yıllık büyüme hızı yüzde 2 civarında iken, üretim işçilerindeki artış (dönemin sonunda düşerek) durgunluğa gömülmüştü.

Büyük şirketlerde bu bakımdan gerçekleşmekte olan radikal değişimin somut bir örneği Microsoft olayında görülebilir. 1997 mali yılında, Microsoft, emek ve maddi üretim maliyetleri yalnızca 1.1 milyar dolarken, 11.4 milyar dolarlık bir toplam satış geliri elde etti. (Araştırma ve geliştirme 1.9 milyar dolar, satış ve pazarlama 2.9 milyar dolar, genel idare 362 milyon dolar ve vergi öncesi brüt kârlar 5,3 milyar dolardı.) Temel üretim maliyetleri (emek ve maddi üretim maliyetleri) yani satış gelirinin yüzde 10'undan daha azken, kârlar satış gelirlerinin yüzde 47'sini oluşturuyordu. Geriye kalan tekelci gücün kovalanması maliyetleri ile açıklanmaktadır. 5.3 milyar dolarlık kâr ekipman, envanter ve binalara yapılan 2 milyar dolardan az toplam yatırımla kazanılmıştır.[12]

Microsoft aşırı bir örnek gibi görülebilir; ama dünyanın önde gelen yüksek teknoloji şirketi olarak, aynı zamanda sermayenin genel olarak gitmekte olduğu aşırı istikameti de yansıtmaktadır. Üstelik, fenomen basitçe yazılım firmaları ya da nokta.com'lara özgü değildir. Bir başka olay olarak

11) "Üretim dışı işçiler" kategorisini "tekel işçileri" kavramı ile eşitlemede bazı teorik zorluklar bulunmaktadır. Öncelikle, tekelci güç normalde üretimde kök salmıştır, yani üretim işçileri de, bir anlamda tekel işçileridir. Ama Gordon'un niyeti açıkça üretim işçilerinin, temel görevleri mark-up'ı yükseltmek olan üretim dışı işçiler (ya da "tekel") tersine, üretkenliği artırma ve aynı zamanda da birim emek maliyetlerini aşağıda tutma; bir başka deyişle sömürü oranını artırma yönündeki katı kapitalist mantığa yakalanmış olduklarını vurgulamaktır.

12) age., sf. 327-28.

Nike, üretiminin neredeyse tamamını Çin, Endonezya ve Vietnam'daki fabrika sahiplerine taşeronlaştırmaktadır. Bu taşeronlar tarafından istihdam edilen Asya'daki on binlerce işçi, böylelikle neredeyse tüm ücretli istihdamını tekelci gücün kovalanmasına ayırmakta özgür kalan Nike tarafından satılan ayakkabıları üretmektedir. 1992'de, Nike'ın bordrosu, küresel olarak sekiz bin insanı içermektedir, bunların neredeyse tamamı işletme, satış promosyonu ve reklamcılıktadır; Nike'ın taşeron marka ürünlerine hasredilmişlerdir.

Bu araçlarla yaratılmış olan ekonomik artık, Nike'ın tekelci güç kovalama maliyetleri gibi, muazzamdır. 1992'de, Michael Jordan, Nike'tan ayakkabılarının reklamı için yirmi milyon dolar aldı. Bu miktar Nike üretimiyle uğraşan dört Endonezya fabrikasının toplam bordrosu kadardır; buralarda esas olarak kadın işçiler günde on bir saat çalışırken saat başına on beş sent kadar düşük bir ücret almaktadırlar. 1996'da, bu işçilerin koşulları yalnızca çok az iyileşmiştir; yirmi beş bin işçi yılda (her biri Kuzey Amerika'da kırk dört ila yüz dolar arasında satılan) yetmiş milyon çift ayakkabı üretmekte ve çoğunlukla altı saat fazla mesai yapmaya zorlanırken, günde ortalama 2.23 dolar almaktadır. Nike'ın 1990'ların sonunda üretiminin çoğunu taşeronlaştırmış olduğu Vietnam'da, koşullar daha da kötüdür. 1997'de, Vietnam'da Nike üretmekte olan yirmi beş bin işçinin çoğu ayakkabı çifti başına iki dolar emek maliyeti için günde 12 saat çalışan kadınlardı. Ayakkabılarını üreten fabrikalardaki emek koşullarına yönelik öfke karşısında, Nike, üretimle uğraşmayan, tamamen bir pazarlama şirketi olduğu yanıtını verdi. Asya'ya yönelik başkan yardımcısının sözleriyle, "imalat hakkında hiçbir şey bilmiyoruz. Biz pazarlama ve tasarım yapıyoruz."[13]

Nike, üretimdeki taşeronlaştırmanın ve dışarıya iş vermenin boyutları nedeniyle, aşırı bir örnek. İmalat sanayinin çoğunda ekonomik artık yaratma kapasitesinin kökleri üretimde ve bu düzeyde gerçekleşen yeniliklerde yattığı için, üretime yapılan doğrudan yatırımlar yaşamsal görülüyor. Yine de, firmaların genel ekonomik vurgularında üretimden pazarla-

13) Richard J. Barnet ve John Cavanagh, *Global Dreams* (New York: Simon and Schuster, 1994), sf. 325-28; Walter LaFeber, *Michael Jordan and the New Global Capitalism* (New York: W.W. Norton, 1999), sf. 106-07, 147-48; David Korten, *The Post Corporate World: Life After Capitalism*, 1999), sf. 77-78.

maya ve maliyeye doğru olan genel kayma büyük şirketin geçen yüzyıl içindeki evriminde merkezi oldu. 1939 yılı kadar eski bir tarihte, bir federal ticaret komisyonu soruşturmasında, General Motors 950 dolara satılan bir Chevrolet'in 150 dolar civarında üretim maliyetine sahip olduğunu ve geriye kalanın pazarlama, dağıtım ve kârlara gittiğini açıklamıştı.[14]

ŞİRKET EVLİLİKLERİ VE MALİ SPEKÜLASYON

Sürmekte olan analize göre, firmalarca yaratılan ekonomik artık, tekelci güç kovalamacası tarafından çoğaltılmakta ve tekelci güç kovalamacası, firmaların bilançolarına giderek daha fazla hakim olan kendi maliyetlerini yaratmaktadır. Tekelci güç kovalamacası ile ilişkili olan harcamalar satış çabalarına indirgenemez, şirket evlilikleri ve mali spekülasyon gibi araçlarla artığın emilmesini de içermektedir.

Ekonomik artık genişlerken, hedefleri sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesi yoluyla daha da yüksek derecede tekelci güç kovalamak olan şirket evlilikleri de genişlemektedir. Yani, yatırım için kullanılabilecek olan ekonomik artık bunun yerine firmaların alımı ve satışı için kullanılmaktadır; küresel bir karakter kazandıkça kat be kat daha acilleşen rekabetçi bir yarış. Tarihteki en büyük iki birleşme dalgası 20. yüzyılın açılışı ve kapanışındakilerdir. Başkan'ın 1999 Ekonomik Raporu'na göre, "ekonominin büyüklüğüne göre ölçüldüğünde", 1998'de yalnızca tek başına Birleşik Devletlerdeki birleşme ve ilhakların değerinin 1.6 trilyon doları aşmasıyla birlikte, "yalnızca yüzyılın dönümündeki tröst oluşumları sağanağı mevcut birleşme etkinliği düzeyine yaklaşmaktadır." Şirket evlilikleri ve ilhaklar 1992 ile 1998 arasında bir yıl hariç her yıl yüzde neredeyse 50'lik bir hızla büyümüştür. Küresel olarak, 1999'un ilk üç çeyreği içinde iki trilyon dolardan daha fazla birleşme değeri ilan edildi.[15] Bu evlilik dalgasın-

14) General Motors hakkında bkz. Douglas Dowd, *The Waste of Nations* (Boulder: Westview Press, 1989), sf. 65-66. Bu örnek elbette Veblen ve daha sonra Baran ve Sweezy'nin ileri süreceği gibi, satış çabasının aslında bu tür büyük firmaların üretim sürecine nüfus ettikleri, böylece üretim maliyetlerinin içine dahil olan maliyetlerin kendilerinin; son yüzyılın ortalarından itibaren otomobil üretimindeki tüm üretim maliyetlerinin üçte birisini oluşturan sık model değişimleri ile ilişkili maliyetler olduğu gerçeğini dikkate almamaktadır. Bkz. Baran ve Sweezy, *Monopoly Capital*, sf. 131-38.

15) *Economic Report of the President*, 1999, sf. 39; Korten, *The Post-Corporate World*, sf. 42; New York *Times*, 19 Ocak 1998, sf. A1; Michael J. Mandel, "All These Mergers are Great But...," *Business Week*, 18 Ekim 1999, sf. 48.

daki önde gelen sektörler yüksek teknoloji, medya, iletişim ve finans alanında oldu ama temel imalatta da mega-evlilikler yaşanmaktadır.

Önemli olan evliliklerin ve ilhakların basit niceliksel yaygınlığı değil tipi ve amacıdır da. Başkan'ın Ekonomik Raporu'nda belirtildiği üzere, bu evliliklerin çoğu, büyük şirketlerin daha yakından ilişkili piyasalara doğru hareket ederek "ölçek ekonomisinin" avantajlarından yararlanmaya çalıştıkları "sinerji hedefli evlilikler"dir. Üstelik, 20. yüzyılın başındaki büyük evlilik dalgası temelde yerli piyasaların ezici bir payı üzerinde üç ya da dört firma tarafından denetim sağlanmasına yönelik iken, bugünün evlilik stratejisi;

(a) (en büyük piyasaların bulunduğu) Öteki sanayileşmiş ülkelerde üretim tesisleri kurmak ve

(b) sınır ötesi alımlar ve evlilikler aracılığıyla uluslararası piyasaların kayda diğer paylarının konsolide edilmesine kaymıştır.

1998'de Daimler Benz ve Chrysler'in, *Business Week*'in "ilk küresel araba devi" olarak adlandırdığı, 130 milyar dolarlık bir firmayı, DaimlerChrysler'i kurmak üzere birleşmeleri, tam yerinde bir örnektir. Bu, "her yıl satılacak olandan en azından 15 milyon daha fazla araba yapabilecek tesis kapasitesinin bulunduğu" bir sanayideki küresel pazar konumunu konsolide etmeye yönelik bir girişimdir. McGraw-Hill iş dünyası analizcilerine göre, dünyadaki önde gelen otomobil şirketlerinin sayısının, bu yüzyılın ilk on yıllarında, yarı yarıya, kırktan yirmiye düşmesinin beklenmesiyle birlikte, oto endüstrisi içinde dünya çapında böyle bir konsolidasyon kaçınılmazdır.[16] DaimlerChrysler evliliğini geçen yıl Ford'un Volvo'yu alması izledi. Üstelik, otomobil sanayisindeki tekelci sermayenin küreselleşmesi hızını artırmaktadır. 14 Şubat 2000 tarihli *The Wall Street Journal*'a göre;

> *"dünyanın en büyük iki oto şirketi, batık bir Güney Kore araba yapımcısı için bir fiyat kırma savaşına girmek üzereler; ve sonuç kimin 1 numara olacağını belirleyebilir. Ford'un planları hakkında haftalar süren spekülasyonları bitiren Ford Başkanı W.Wayne Booker hafta sonu, Ford Motor Co., Daewoo Motor Co. için yapılacak açık artırmada, Ge-*

16) "The First Global Car Colossus," *Business Week*, 18 Mayıs 1998, sf. 40-41.

neral Motors Corp.'u alt etmeye niyetlendiğini doğruladı. GM Daewoo'nun varlıklarının çoğu için yaklaşık 6 milyar dolar önererek açık artırmayı başlatmıştı. Duruma yakın kaynaklar, DaimlerChrysler AG'nin de işe atlamaya cidden niyetlendiğini söylüyorlar. Bir DaimlerChrysler sözcüsü yorum yapmaz. Dünyanın en büyük araba yapımcıları neden bu kadar ilgililer? İlk bakışta, Daewoo Motor böylesi bir dikkati çekebilecek gibi durmuyor. Geri ödeyemediği on altı milyar doları, dünyanın en uzak köşelerinden bazılarında araba fabrikaları var ve şirketin Amerikan pazarlama ordusu "Dae-who" [Daewoo yerine, Daewho: (Dae-kim) sözcükleriyle kelime oyunu, ç.n] sorusuyla başlayan bir broşür bile bastırmış.

Ama bu yarışma dünya egemenliği için. Ford'un; bir yıl önce Volvo Cars Ltd.'yi almasıyla dişlileri yağlanan 1990'lardaki alımlar zinciri, onu küresel oto yapımcılığı liderliği için GM'yi zorlayacak biçimde konumlandırdı. Hangi şirket Daewoo Motors'un yıllık dünya çapında yaklaşık iki milyon araba kapasitesini elde ederse en büyük olma potansiyeline de o sahip olacak."

Tablo 1 İmalattaki Birim Emek Maliyetlerinin Ortalama Yıllık Değişim Hızı; G7 Ülkeleri: ABD doları temelinde

	1985-1990	1990-1998
ABD	1.6	0.2
Japonya	10.8	1.3
(Batı) Almanya	15.9	0.3
Fransa	11.6	-2.0
Birleşik Krallık	11.4	1.8
İtalya	14.4	-2.3
Kanada	7.1	-2.3

Kaynak: United States Department of Labor, Bureau of Labor Statistics, "International Comparisons of Manufacturing Productivity and Unit Labor Cost Trends, 1998," News, 27 Ağustos 1991, Tablo B, sf. 11. Birim emek maliyetlerinin istihdam tazminat bileşeni çalışanlara verilen hem doğrudan hem de dolaylı ödemeleri içermektedir. Doğrudan ödemeler (şirket yöneticilerinin tazminatlarını da içeren) ücret ve maaşları, tatil ödemelerini, bahşişleri, bonusları vs'yi içermektedir. Dolaylı ödemelerse, sosyal güvenlik fonları, özel emeklilik, sağlık, refah planları ve işçilerin yaralanma tazminatlarını da içeren, yasal olarak gerekli olan sigorta programlarına, sözleşmeli ve özel yardım planlarına yapılan işveren katkılarını içermektedir.

Mevcut evlilik çılgınlığının, yukarıdaki örneğin dramatik biçimde gösterdiği gibi, ulusal piyasalardan çok küresel piyasalara yönelmesine rağmen, altta yatan amaç tanıdık olmayı sürdürüyor. *Business Week*'in ekonomi editörü Michael Mandel'in 1999 Ekim ayında açıkladığı gibi, "eski piyasa hakikatleri geçerli: Yoğunlaşma arttıkça, geriye kalan oyuncular için fiyatları yükseltmek kolaylaşıyor. Bakır sanayisinde, konsolidasyon beklentisi gelecekteki fiyatların haziran ortasından bu yana yüzde 20'den fazla artmasına yardımcı oldu."[17]

Şimdi kapitalist tarihin en büyük birleşme dalgasının yapmakta olduğu şey küresel rekabetçi ortamı hızla dönüştürmektir. 1990'ların ortalarından bu yana zaten, dünyadaki en büyük üç yüz şirket doğrudan yabancı yatırımların yüzde 70'ine ve dünya sermaye varlıklarının yüzde 25'ine sahiptir. En büyük on iletişim firması şimdi 262 milyar dolarlık dünya pazarının yüzde 86'sını denetim altında tutmaktadır; ve analizciler dünya piyasasını kontrol eden dev iletişim firmalarının sayısının bu yüzyıl içinde yarıya düşmesini bekliyorlar. Şirketler daha da büyük dünya piyasası alanlarını elde etmeye çalıştıkça, dev firmalar arasındaki rekabet ulus ötesi düzeyde yoğunlaşmaktadır.[18]

Mevcut kitlesel birleşme dalgasının altında yatanlar bunların finanse edilme biçiminin incelenmesiyle tam olarak anlaşılabilir. Ders kitabı iktisadında hâlâ mali olmayan şirketlerce yapılan yeni hisse istikrazları ve borçlanmaların temel amacının üretken kapasitedeki yatırımları finanse etmek olduğu iddia edilmekle birlikte, durum bundan çok uzaktır. 1980'lerde, ABD şirketleri, (brüt kârların dışından ödenmeye devam eden) gerçek yatırımları finanse etmek üzere değil, borsa geri alımları (kendi hisselerinin değerini şişirmek) ve el koyma amacıyla ağır biçimde borçlandılar. Yani bu borçlanma mevcut varlıkların genişleyen sermaye kazançları beklentisiyle spekülatif alımına ve el koymalar olayında, "sinerji" yoluyla yeni tekelci konumların yaratılmasına hasredilmişti. 1990'lar-

17) Mandel, "All These Mergers," sf. 48.

18) Michael Dawson ve John Bellamy Foster, "Virtual Capitalism," Robert W. McChesney, Ellen Meiksins Wood ve John Bellamy Foster, (der.), *Capitalism in the Information Age* (New York: Monthly Review Press, 1998), sf. 53-54 içinde; *United Nations, Human Development Report* (New York: Oxford University Press, 1999), sf. 3

da, şirket fonlarının Wall Street'e yönelmesi hızlandı, ama firmalar bu amaç için borçtan çok (düşmanca el koymalara karşı bir savunma stratejisi olarak borçlanmaya devam etmekle birlikte) artan biçimde kendi kârlarına yaslandılar.

Internet ve özellikle Nasdaq'la ilişkili olan spekülatif köpük, 2000 yılının ilk ayında, öylesine bu dünyadan olmayan bir durum yarattı ki, dijital devi America Online (AOL) tüm tarihin en büyük (ama hâlâ askıda olan) birleşmesini oluşturan 183 milyar dolarlık bir anlaşma ile, Time Warner'i satın alabildi. Ve AOL bunu Time Warner'in yıllık gelirinin yalnızca yüzde 20'sine ve işgücünün yüzde 15'ine sahip olması gerçeğine rağmen yapabildi.[19]

Giderek, mali spekülasyon ve küresel bir tekelci (ya da oligopolcü) güç yaratma girişimi tarafından yönetilen; medya ve iletişim tarafından öncülüğü yapılan ve tüm üretim sektörlerine yayılan bir dünya ekonomisi ile karşı karşıyayız. Daha küresel bir oyun alanına yönelik böylesi bir kayma içinde, merkez sermayesinin uluslararası düzeyde, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) gibi yeni kural koyucu organlar kurarak belayı savuşturma girişimlerine rağmen, kapitalist bloklar arasında tırmanan bir döviz kuru ve ticaret savaşları ihtimali mevcuttur. Ancak, gerçek güç, (asla bir "sermaye enternasyonali" haline dönüşemeyecek olan) bu tür ulus ötesi kural koyucu organlarda değil, gerçek devletler ve şirketlerin ellerindedir.

BİRLEŞİK DEVLETLER VE DÜNYA REKABETİ

Bu, sermayenin devrelerini küresel olarak genişletme çağında, Birleşik Devletler önemli oranda yarışı belirleyebilmiştir. Bu ABD avantajının kaynağı basitçe doların özgün rolünde; askeri gücünde, şirketlerinin kendilerini küresel piyasalarda (tekelci gücün kanıtı olan) çarpıcı mark-up'lar elde edebilecek stratejik biçimlerde konumlandırmalarında; ya da yabancı sermaye için cennet olma konumunda değil; aynı zamanda diğer kapitalist devletlere oranla ABD imalatındaki birim emek maliyetlerinin (yani, çıktı başına nominal saat başı tazminatın) düşük artış hızında yatmakta-

19) Doug Henwood, *Wall Street* (New York: Verso, 1997), sf. 72-75; *Business Week*, 24 Ocak 2000, sf. 37.

dır. Bu durum aşağıdaki Tablo 1'den görülebilir. Birleşik Devletler ve Kanada dışında, tüm G-7 ülkeleri 1985 ile 1990 arasında döviz-kuruna uyarlanmış birincil emek maliyetlerinde iki basamaklı artış hızlarına sahiptiler. Üstelik, 1990 ile 1998 arası dönemde, Birleşik Devletler'deki döviz kuruna uyarlanmış birim emek maliyetlerinin artış hızı da en büyük iki rakibinden; Japonya ve Almanya'da olduğundan daha düşük kaldı.

Birim emek maliyetleri uluslararası rekabet gücü açısından kısmen yansıttıkları emek üretkenliğindeki artışlardan daha kapsayıcı bir göstergedir. Yani, Bureau of Labor Statistics analizleri bize, Birleşik Devletler tarafından 1985 sonrasındaki dönemde temel rakipleri üzerinde kazanılan genel rekabetçi konum açısından elde edilen belirleyici avantajın, Birleşik Devletlerdeki birim emek maliyetlerinin göreceli olarak düşük büyümesi olduğunu söylemektedirler.[20] Bu avantajın nihai kaynağının nerede yattığına dair kuşku yoktur: Birleşik Devletlerde emeğe karşı verilen sınıf mücadelesinin etkililiğinde. Yapılan bir çalışmaya göre, ABD ekonomisindeki üretim işçilerinin gerçek vergi sonrası saat başına tazminatları 1977 ile 1995 arasında neredeyse yüzde 14 düşmüştür.[21] Mevcut genişleme sendikalara yönelik artan saldırılarla birlikte yaşanmaktadır; (kısmi zamanlı ve diğer geçici istihdamın toplam istihdamın giderek daha da büyük kısmını oluşturduğu) "standart dışı istihdamın" artması; daha uzun çalışma haftaları; ve insan refahına ayrılan devlet harcamalarındaki kesintiler. ABD sermayesi, en alttakinin canını çıkarmaya yönelik bu savaşta önder rolü oynamaktadır ve temel rakipleri de giderek aynı yönde harekete geçmektedir.

ABD ekonomisinde gerçekleşmekte olan aynı genel süreç daha geniş, daha kutuplaşmış bir boyutta küresel olarak yaşanmaktadır. Harry Magdoff'un 1969 kadar erken bir tarihte *The Age of Imperialism*'de belirttiği şey bugün (şimdi birkaç devletin dev firmaları için geçerli olmakla birlikte) daha da açık seçiktir: "Bu uluslararası firmaların [ABD çokulusluları] aleni hedefleri dünya çapındaki en düşük üretim maliyetini elde etmektir. Açıkça belirtilmemekle birlikte, Avrupa Ortak Pazarı'ndaki birleşme hare-

20) U.S. Department of Labor, Bureau of Labor Statistics, A BLS Reader on Productivity, *Bulletin* 2474 (Nisan 1996), sf. 12.

21) Eric A. Nilsson, "Trends in Compensation for Production Workers, 1948-1995," *Review of Radical Political Economics*, cilt. 31, no. 4 (aralık 1999), sf. 133-63.

ketinin tepesine yerleşmek ve dünya pazarının Birleşik Devletler pazarındaki kadar büyük bir bölümünü kontrol altına almak da, bunların amacıdır. "Aslında ABD ekonomisi ile onun dış ekonomik siyaseti arasında "özsel bir bütünlük" mevcuttur. Hakim kurumsal konsensüse göre, yerel emeğe karşı mücadele öteki kapitalist bloklara karşı mücadele ile ve zaten aşırı sömürülmüş olan üçüncü dünya emeğine karşı verilen mücadele ile bir ve aynı şeydir. Bu olayların hepsi ve her birinde, diğer tüm çıkarlar ve değerler pahasına, hedef düşük üretim maliyetlerinin dar anlamda kovalanması, kâr marjlarını genişletmek, yükselen sermaye kazançları ve küresel tekelci güçtür.[22]

Söylemeye bile gerek yok ki 21. yüzyılın başında sistemin bu tüm düzeylerdeki birikim itkisindeki "özsel bütünlük" kendi içsel uzlaşmaz çelişkilerini gizlemektedir. Seattle'daki DTÖ karşı protestolar sermaye için bu tarihsel ortamdaki "parti"nin; birden fazla biçimde, kapanmakta olduğu gerçeğinin sinyalini verebilir.

22) Harry Magdoff, *The Age of Imperialism* (New York: Monthly Review Press, 1969), sf. 200. ABD birikiminin "özsel bütünlüğü" için bkz. Harry Magdoff, *Sömürgecilikten Günümüze Emperyalizm*, Kalkedon Yayınları 2006 (New York: Monthly Review Press, 1978), sf. 239.

Rasyonel Kapitalizmin Sonu

20. yüzyılın egemen miti "rasyonel kapitalizm" mitiydi. Bu fikri en fazla bayraklaştıran iki iktisatçı ise John Maynard Keynes ile Joseph Schumpeter oldular. Her ikisi de kapitalizmin kendisini Birinci Dünya Savaşı, Büyük Bunalım ve İkinci Dünya Savaşı ile ifade eden büyük tarihsel bunalımına yanıt oluşturdular. Dünyanın o güne kadar görmüş olduğu en büyük dehşetler dizisinin yası tutulurken, üstelik de bu yas tutma eylemi alternatif, rakip bir sistemin, Sovyetler Birliği'nde ortaya çıkışı eşliğinde gerçekleşirken, kapitalizm açısından İkinci Dünya Savaşı'nın ardından kendisini maddi olduğu kadar ideolojik olarak da yeniden kurmak bir zorunluluktu. İdeolojik gereklilik açısından, bu amaca en etkin biçimde ulaşan iki iktisatçı, yalnızca burjuva iktisat ideolojisinin en iyisini örneklendirdikleri için değil, burjuva iktisat biliminin önde gelen temsilcileri oldukları için de, Keynes ve Schumpeter oldular. Yaptıkları analizlerde ortaya koymuş oldukları şey, rasyonel bir kapitalizmin zorunlulukları ve en azından bu zorunlulukların yerine getirilebileceği umuduydu.

Öncelikle Keynes'i ele alalım. İngiltere'deki Cambridge'de bulunan Keynes, rasyonel kapitalizmin cisimleşmiş haliydi. Yalnızca sistemin çelişkilerini algılamakla kalmıyor, aynı zamanda bunların rasyonel yönetime tabi

olduklarına da inanıyordu. Bu durum gerek kapitalist devletler arası ilişkiler gerekse birikim sürecinin içsel ilişkilerinin düzenlenmesi bakımından geçerliydi. *Barışın Ekonomik Sonuçları* [Economic Consequences of the Peace] (1919) isimli yapıtında yenilmiş bir Almanya'ya karşı, ileri sürdüğüne göre, bir başka dünya savaşına neden olabilecek olan yağmacı savaş tazminatları dayatmakta olan Versailles Barış Anlaşması'nı eleştirdi. Keynes Büyük Bunalım'a bir yanıt olarak (arzın kendi talebini yaratacağını ileri süren Ortodoks arz merkezli görüşü temsil eden) Say Yasası'nı tahtından indiren başyapıtı olan *Genel İstihdam Kuramı*'nı [The General Theory of Employment] kaleme aldı. Yapısal ekonomik krizin kapitalizm koşullarının altındaki niteliği ve devletlerin bu durumla ilgili neler yapabilecek oldukları ilk kez düzenin ekonomik literatüründe ciddi biçimde yer buluyordu. Keynes'e göre işin kilit noktası devletin tam istihdamı garanti altına almak üzere yeterli efektif talebi güvence altına alacak biçimde müdahale etmesini sağlamaktı. Paul Sweezy'nin on yıl önce İstanbul Üniversite'sinde işaret etmiş olduğu gibi (bakınız "The Triumph of Financial Capital", *Monthly Review*, Haziran 1994), Keynes mali sermaye egemenliğinde 1920'lerle birlikte ortaya çıkan yükselişin, üretken girişimi, kendi sözleriyle, "bir spekülasyon girdabı üzerindeki bir köpüğe" dönüştürerek, kapitalist rasyonalitenin sonunu getirdiğine inanıyordu. Bu nedenle bu duruma "rantiyenin ötenazisi" adını verdi. Zamanının küreselleşmeci etkilerine yanıt olarak serbest ticaretin onarımı ile belirli bir öz-yeterlilik derecesini savundu. Dünya ticaretini ve maliyesini Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması (GATTS), Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası'nın yaratılması aracılığıyla istikrara kavuşturmak üzere tasarlanmış olan Bretton Woods sisteminin başlıca mimarlarındandı. Genel olarak Keynesçiliğin, kapitalist rasyonalitenin tezahürleri olarak sosyal demokrasiyi ve refah devletini işaret ettiğine inanıldı. Emekle sermaye arasındaki siyasal uzlaşmadan köklenen bir reformasyonu işaret ediyor gibi görüldü.

Keynes 1930'da Büyük Bunalımın başlangıcında, zengin toplumlarda yaşayan herkesin geçimlik ihtiyaçlarının karşılanması anlamındaki ekonomik sorunun, yüzyıllık bir süre içinde çözümlenebileceğini beyan ettiği "Torunlarımız İçin Ekonomik Olanaklar" [Economic Possibilities for Our Grandchildren] isimli bir makale kaleme almıştı. Bu süre sonrasında sorun çalışma haftasının günde üç saat, haftada toplam on beş saate düşme-

siyle birlikte dinlenme süresinin nasıl ele alınması gerektiği sorunu haline dönüşecekti. Bu noktada Keynes, toplumu "ekonomik gereklilik tünelinden gün ışığına" çıkartmak üzere yeni bir ahlak yasasının gelişebileceğini iddia ediyordu. Ancak, o zamana kadar, dünya "adil olanın çürümüş çürümüş olanınsa adil olduğu", yani, sermaye birikimine eşlik eden açgözlülük ve sömürüye dayalı yabancılaşmış bir ahlak yasasıyla birlikte yaşamak zorunda kalacaktı.

Birleşik Devletler'deki Harvard'da bulunan Schumpeter ise, Keynes ve Keynesçiliğe kıyasla çok daha muhafazakâr birisiydi. Monopol/oligopollerin daha da büyümesinin kaçınılmaz olmakla birlikte kapitalizmin nihai yıkımı ile sonuçlanabileceğinde ısrar ederek, kapitalizmin özü olarak rasyonel girişimci kavramını ortaya attı. Büyük Bunalım'ın eşlik ettiği uzun vadeli aşağıya doğru inişi meşrulaştırmak üzere, uzun çevrim kuramını- elli yıllık Kondratieff çevrimini- kullanarak, kapitalizmin yapısal ekonomik krizleri anlayışına karşı iddialar ileri sürdü. Schumpeter'e göre, Keynes'in Amerikalı izleyicisi Alvin Hansen'in ileri sürmüş olduğu, kapitalizmin ekonomik nedenlerden dolayı ekonomik bir durgunluk eğilimi içinde olduğu tezinden daha fazla karşı çıkılması gereken bir tez daha mevcut değildi. Schumpeter kapitalizmin sorunlarının, sosyolojik olduğu inancındaydı: Girişimcilik fonksiyonunun özgürce gelişmesi için gereken dışsal koşulların yıkıma uğraması. Büyük yapıtı *Capitalism, Socialism and Democracy*'de (1942), temerküz etmiş sermaye rejimi koşulları altındaki "maddilikten uzaklaşmış, işlevsizleştirilmiş ve absentee [yönetim işlerinde bizzat bulunmayan- ç.n] mülk sahipliğinin, "gelişimin makineleşmesi" ile birlikte, girişimciliğin yaşamsal işlevinin ve bununla birlikte de kapitalist sistemin altını boşaltarak, girişimcilik ruhunu nasıl yok ettiğini açıklamaktadır.

Schumpeter aynı zamanda kapitalizmin rasyonel bir ekonomik sistem olarak, geçmişte olduğu gibi çağdaş zamanlarda da bir savaş makinesinin gelişmesi ve ekonomik öğeler açısından da, tekelci şirketlerin doğuşu ile ortaya çıkan emperyalizme karşıt olduğunu ileri sürüyordu. "The Sociology of Imperialism"de (1919) şöyle bir gözlemde bulunmaktadır: "Kapitalizm, doğası gereği anti-emperyalisttir... Ondan mevcut oldukları biçimiyle bu tür emperyalist eğilimleri hazırca türetemeyiz, açıkça bunları yalnızca, kapitalizmin dünyasına dışardan taşınmış olan, modern yaşam-

daki kapitalist olmayan aktörler tarafından desteklenen, yabancı unsurlar olarak görmeliyiz."

Ne Keynes ne de Schumpeter kapitalizmin basit biçimde kendi mantığı uyarınca sınırsız biçimde gelişebileceğini düşünecek kadar saf değillerdi; bu görüş, bugün egemen ideoloji içinde rasyonel kapitalizm mitinin yerini almış olan ve Friedrich Hayek ismi ve çağdaş neoliberalizmle özdeşleşen öz-düzenlemeci piyasa mitinin eşlikçisidir. Schumpeter'in sözleriyle, "Hiçbir toplumsal sistem kendi mantığı uyarınca işlemesine izin verildiğinde hayatta kalamayacaktır. Yalnızca mevcut duruma bakmanız yeterlidir. Kendisine izin verilse birlikte yaşayacak olduğu kurallar altında yaşayabilecek hiçbir firma, hiçbir sanayi, hiçbir ülke yoktur".[1]

Aynı şey bir bütün olarak kapitalizm için de geçerliydi. Kendi araçlarıyla baş başa bırakıldığında kendi iktisadi mantığını var olan her şey üzerine öylesine kapsamlı biçimde dayatacaktır ki, yoklukları halinde kendi sürekliliğinin de imkânsızlaşacağı sosyolojik-kültürel öğelerin altını boşaltacaktır. Schumpeter'in karamsar bakış açısında, kapitalizm, onu düzenleme, onu kendisinden kurtarma girişimleri de aynı kapıya varacağı ve üstelik bunu hiç de mutlaka daha yavaşça yapmayacağı için, kendisini bu biçimde engellemeye yazgılıdır. Kapitalizm, diye sonuca ulaşır, kalıcı olmayacaktır. Yine de, Schumpeter, Keynes'den hiç de geri kalmayarak, rasyonel kapitalizm olarak algıladığı şeyin bazı koşullarını dile getirmiştir.

Elbette yeni rasyonel kapitalizm mitolojisi, basit biçimde iki iktisatçının başının altından çıkmış değildi. İkinci Dünya Savaşı'ndan, dünya çıktılarının yarısı, imalatının yüzde 60'ı, altın kadar iyi olduğuna inanılan bir döviz kuru ve nükleer silahlar üzerindeki bir tekelle gerçekten yara almadan çıkmış olan Birleşik Devletler önderliğindeki bir restore kapitalizm çağının ruhunu yansıtıyordu. İkinci Dünya Savaşı sonrasında o güne kadarki en güçlü ekonomik, politik ve askeri kuvvet olan Birleşik Devletler, bu yeni kapitalist rasyonalitenin arkasında duracak gibi görünüyordu.

---

1) Joseph Schumpeter, *The Economics and Sociology of Capitalism* (Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1991), 194, 301; *Capitalism, Socialism and Democracy* (New York: Harper and Brothers, 1950), 131–42. Schumpeter'in *Capitalism, Socialism and Democracy*'deki tekel hakkındaki tezi çoğunlukla ekonomik yoğunlaşmanın basit, doğrudan bir savunusu olarak yanlış anlaşılmaktadır. Schumpeter, adeti olduğu üzere, aynı zamanda bunları kapitalist toplumun sosyolojik temellerinin altını oyan şeyler olarak görürken, dev şirketlerin ekonomik temellerini önemli ölçüde savunmuştur.

Bretton Woods sisteminin uluslararası ticaret ve maliye açısından inşası ve yeni Birleşmiş Milletler'in New York'a yerleştirilmesi farklı, daha istikrarlı bir kapitalizmi vaat ediyordu. İşgal altındaki Almanya ve Japonya'ya yönelik görece ılımlı yaklaşım ve batı Avrupalı devletlere ekonomilerini yeniden inşa etmelerine yardım etmek üzere Marshall Planı'nın devreye sokulması yeni dünya gücünün alicenaplığına işaret ediyor gibiydi. Birleşik Devletler Atlantik İttifakı'nı ve bunun da ötesinde Birleşik Devletler, Batı Avrupa ve Japonya üçlüsü arasındaki ittifakı kurdu. Sosyal demokrasi Batı Avrupa'da sermaye ile görünürde rahat ve karşılıklı olarak güçlendirici bir partnerlik içinde parladı. Refah devletinin gelişimi yeni örgütlü kapitalizmin amblemi haline dönüştü.

Avrupa ve Japon ekonomileri hızla yeniden inşa edildiler. Hızlı ekonomik gelişme, kapitalizmin gençliğinin en iyi yıllarından arta kalan, yeni bir altın çağı başlattı. Avrupa sömürgeciliği üçüncü dünyadaki sömürgecilik karşıtı hareketler ve devrimler karşısında geri çekildi. Kendisini sömürgecilik karşıtı bir güç olarak sunan Birleşik Devletler, çevreye ihracat için yeni bir kalkınma ideolojisinin teşvik edilmesinin öncülüğünü üstlendi.

Birleşik Devletlerin kendisinde ise rekabetin sürekliliğini güvence altına almak üzere anti-tröst önlemleri kabul edildi. İkinci Dünya Savaşı'ndan yirmi küsur yıl sonra, iktisat dalındaki ilk Nobel Ödülü'nü kazanan Paul Samuelson gibi önde gelen Amerikalı iktisatçılar, iş devrelerinin sonunun geldiğini ilan ettiler. Birleşik Devletler'deki kanaat önderleri sözde ılımlı yeni Amerikan hegemonyası çağını tarif etmek üzere "Pax Americana" ("Amerikan Barışı") terimini benimsediler. Ya da "Amerikan Yüzyılı"na atıfta bulundular. Tüm Batılı sosyal bilimciler yeni rasyonel-işlevsel kapitalist düzen kutlamalarına katıldılar.

Tüm bunlar Asya'da iki sıcak savaşın da devam ettiği, Soğuk Savaş ortamında gerçekleşmekteydi. Birleşik Devletler'de McCarthycilik olarak bilinen anti-komünist cadı avı emek, sivil haklar savunucuları ve küçük çiftçilerin New Deal koalisyonunun belini kırmak için kullanıldı. Eleştirel kültürel tarihçi H. Stuart Hughes "An Essay for Our Times" ("Zamanımız için Bir Deneme") isimli yazısında (1951) Birleşik Devletleri, "yeni Roma" terimine tercih ettiği, "yeni Bizans" olarak adlandırıyordu. Bununla imparatorluğunun muhafazakâr ve dinsel-ahlaki doğasını olduğu kadar Birleşik Devletler'in solan uygarlıkların son burcu haline geldiğini de vurgula-

mayı amaçlıyordu. Washington küre boyunca müdahalede bulunuyor ve "hür dünya" için siper olduğu söylenen diktatoryal rejimleri desteklemek üzere milyonların ölümü ve yıkımının önünü açıyordu. Ancak tüm bunlar egemen ideolojide eskinin kapitalist imparatorluğunun yeniden onaylanması olarak değil, yeni bir rasyonel kapitalist uygarlığın zorunlu savunusu olarak meşrulaştırılıyordu.

Doğallıkla tüm iktisatçılar yeni bir rasyonel kapitalizm fikrine ikna olmuş değillerdi. Eleştirellik Marksist gelenek içinde özellikle güçlüydü. Bu tür muhalif görüşlerden birisi Birleşik Devletlerde Paul Baran ve Paul Sweezy ile ve *Monthly Review* ile özdeşleştirilen, ancak Avrupa'da Michal Kalecki ve Josep Steindl tarafından ilerletilen ekonomik eleştirilerden doğru gelişen, genellikle tekelci sermaye kuramı olarak adlandırılan kuramın başının altından çıkıyordu. İkinci Dünya Savaşı sonrası kapitalizminin altın çağının doruğunda, 1966'da, Baran ve Sweezy'nin, İkinci Dünya Savaşı sonrası yıllarının bolluğunun daha rasyonel, daha örgütlü bir kapitalizmin yansımaları olmayıp, aslında daha geniş tarihsel bir ortam içinde anlaşılması gereken özel gelişme öğelerinin geçici bir ürünü olduğunu öne süren *Tekelci Sermaye* (Monopoly Capital) isimli yapıtları yayımlandı. Tekelci aşamasında kapitalizmin normal eğilimi, elinin altındaki dev gerçek ve potansiyel artığı emme yeteneksizliğinden kaynaklanan bir ekonomik durgunluk eğilimiydi. Tekelci kapitalizm altındaki durgunluk eğilimi veri alındığında, açıklanması gereken durgunluktan çok, bolluktu. Bu nedenle kapitalist ekonomiyi desteklemeye hizmet eden durgunluk karşıtı etkinlikler üzerine odaklandılar. Bunların bazıları aşağıdaki gibi tamamıyla geçici nitelikteydi:

1. İkinci Dünya Savaşı sırasında Birleşik Devletler'de, savaşın hemen ardından bir tüketici harcaması patlaması yaratan bir tüketici likiditesinin oluşmuş olması.

2. Birleşik Devletler'de, banliyölerin gelişiminin ve eyaletler arası otoyol sisteminin inşa edilmesinin eşlik ettiği ve çelik, cam ve kauçuk sanayilerini güçlendiren, ikinci büyük otomotivleşme dalgası.

3. Savaşın ardından Avrupa ve Japonya ekonomilerinin yeniden inşası.

4. Dünya ekonomisi üzerinde, doların mutlak egemenliği ile damgalanan, rakipsiz ABD hegemonyasının eşlik ettiği istikrar.

Ancak bu daha geçici öğelere ek olarak, kapitalizmin ve özellikle de

ABD kapitalizminin işleyişinde daha uzun vadeli yapısal değişimler de mevcuttu. Bunlar aşağıdakileri içeriyordu:

5. Birleşik Devletler'de, başlangıçta Soğuk Savaş silahlanma yarışı ile meşrulaştırılan, ancak ilkesel olarak emperyalist sistemin korunmasını hedefleyen, kitlesel ve sürekli askeri harcamaların ortaya çıkışı.

6. Modern "satış girişimlerinin" ya da yüksek tüketimi hedefleyen ve bir tüketici kredisi ye da kitlesel borçluluk sisteminin pazarlanması ve gelişmesi tarafından desteklenen bir ekonomi.

7. Kapitalist ekonominin üretken temelinden bir parça bağımsız biçimde hareket eden ve bir mali patlamaya neden olan niteliksel olarak yeni bir mali üstyapının yükselişi.

Baran ve Sweezy için bu yeni birikim rejimi, yeni bir rasyonel kapitalizm mitine karşıt biçimde, "İrrasyonel bir Sistem"di (*Tekelci Sermaye* kitabının son bölümüne bu başlığı koydular). Tekelci kapitalizm koşulları altında, Keynes ve Schumpeter tarafından kavrandığı biçiminde rasyonel kapitalizmin yalnızca birkaç özelliği varlığını sürdürüyordu. Kapitalizm daha az emperyalist hale gelmemiş, tersine militarizm ve emperyalizm günlük operasyonlarının dokusuna işlemiş; önceden hiç olmadığı kadar onun ekonomik işleyişi ile bütünleşmişti. ABD hegemonyası Asya'da ve diğer yerlerde yalnızca savaşlar aracılığıyla korunuyordu. Sivil hükümet harcamaları ile mali ve parasal ince ayar; Keynesçi politikanın bu ayırıcı özelliği aracılığıyla gerçekleştirilen efektif talebe yönelik devlet desteği, kapitalizm altındaki durgunluk eğilimini dengelemekte tamamıyla yetersizdi. Keynesçiler ve sosyal demokratlar tarafından kutlanan refah devleti, kapitalist dünyanın en gelişmiş, en istikrarlı devletinde; Birleşik Devletler'de kurulu çıkarlar tarafından engellenerek gelişmeden kalmıştı. Ekonomik gelişme ve istikrarda elde edilen başarılar olarak görülen şeyler geçici tarihsel koşulların ve yapay ekonomik uyarıcıların ürünüydü. Sistem temelde üretken yatırımlara yaslanmaktan çok gelişimi açısından satış çabasına ve mali genişlemeye bağımlıydı. Kapitalizmin sınırlı quid pro quo'su [başka bir şeyin yerini tutan şey; ç.n]; idealleştirilmiş eşit değiş tokuş sistemi, tekelci fiyatlandırma ve ürün düzenlemesi koşulları altında neredeyse tamamen yerle bir olmuştu. Yüksek kârlar talep eksiklikleri karşısında fiyatların düşürülmesi yerine tesis ve makinelerin atıllaştırılmasıyla korunuyor, bu da sürekli yüksek aşırı kapasite düzeyleriyle sonuçlanıyordu. Ücret sö-

mürüsü düşerek, Keynes'in öngördüğü gibi daha fazla boş zaman yaratmak yerine, daha da ciddi bir hal alıyordu. Bu arada, boş zamanın kendisi de; dev bir üretken kapasiteyi emerken insan varlığının anlamlı bir biçimde dönüşümüne ya da bireysel işçinin zincirlerinin gevşetilmesine izin veremeyen bir ekonomik sistemi güçlendirmek üzere tasarlanmış olan bir başka sömürü biçimi haline; "pasif biçimde emilebilen eğlenceye" dönüşmüştü.

Baran ve Sweezy tarafından gerçekleştirilen analizin merkezinde tekelci kapitalist sistemin, kendisini ayakta tutmak üzere kullanılmakta olan tüm kütlesel, irrasyonel araçlara karşın, krizsiz biçimde süremeyeceği görüşü bulunmaktaydı. Durgunluk güçleri kendilerini istikrarlı biçimde yeniden belirginleştirme tehdidini yükseltiyorlardı. 1970'lerin başlarında, kitabın basılmasından yalnızca birkaç yıl sonra, Birleşik Devletler bir kez daha ciddi bir ekonomik krize yakalandı. Ekonomik krizin geri dönüşü, OPEC'in Yom Kippur Savaşı'na karşı eyleminden doğan bir enerji kriziyle çakışması ve Birleşik Devletler yurtdışından daha fazla ekonomik rekabetle karşılaşırken ABD hegemonyasında ortaya çıkan düşüşle çakışması olguları nedeniyle karmaşıklaşmıştı. Tüm bir ABD merkezli küresel ekonomik sistem istikrarsızlığını kanıtlıyordu.

1970'lerin başlarındaki kriz üstelik Vietnam'daki ABD yenilgisi tarafından da karmaşıklaştırılıyordu. Savaş, muazzam miktarda doların yurtdışına akışına ve dev bir Avro-dolar piyasasının oluşumuna neden olarak, doların pozisyonunda ciddi bir dengesizlik oluşmasına katkıda bulunmuştu. Sonuç 1971'de Nixon'un doların altın ile olan bağlarını koparmasıyla birlikte dolar-altın rejiminin sonu oldu. Bu arada Vietnam'daki yenilgi, Birleşik Devletlerin kendi savaş makinesini yurtdışındaki yayılmasını artırarak ekonomik problemlerini azaltmak üzere kullanma yeteneği üzerine de ciddi kısıtlar koydu.

Ekonomik krizin başlangıcında Paul Sweezy, *Monthly Review*'deki eş-editörü ve *The Age of Imperalism* (Emperyalizm Çağı) isimli kitabın (1969) yazarı Harry Magdoff ile birlikte, yalnızca Baran ve Sweezy'nin *Tekelci Sermaye* kitabında daha önce sunulmuş olan tüm öğeleri vurgulamakla kalmayıp, durgunluğun tekelci kapitalizmin normal hali olduğunu, bu nedenle de açıklanması gerekenin, durgunluğun kendisinden çok, erimekte olan hızlı gelişmenin temelleri olduğunda daha da güçlü bir biçimde ısrar

ettiler. Durgunluğun, ekonomiyi desteklemek üzere kullanmış olan tüm o geniş araçlara karşın yeniden ortaya çıkması olgusu çelişkinin ne denli derin olduğunu gösteriyordu. O halde kriz şeylerin verili yapısı içinde geri döndürülebilir değildi.

Şimdi *Tekelci Sermaye*'nin yayımlanmasından neredeyse kırk yıl sonra bu yargının özü itibarıyla doğru olduğu konusunda şüphe bulunmamaktadır. Dünya kişi başına ürün çıktısının büyüme hızı (dünya GSYİH'sı) 1970'lerde, 1960'larda olduğundan açıkça daha yavaştı. Ancak sorun bununla bitmiyordu: 1980'lerde 1970'lerdekinden de yavaş, 1990'larda 1980'lerdekinden de yavaş ve nihayet 2000'lerde 1990'lardakinden de daha yavaş gerçekleşti (bkz "The Stagnation of Employment," *Monthly Review*, Nisan 2004). ABD ekonomisinin ve diğer zengin devletlerin dünya ekonomisi karşısındaki deneyimleri, derinleşen durgunluk on yılları ile birlikte, bu açıdan bir bütün olarak benzeşmektedir.

İleri kapitalist devletlerin durgunluğun yeniden ortaya çıkışı karşısındaki tepkileri oldukça hızlı ve genel olarak tek tip oldu ve 1970'lerin sonuyla birlikte hem ulusal hem de küresel düzeylerle belirli bir biçim aldı. Eğer (Keynesçi versiyonuyla) rasyonel kapitalizm ideolojik bir seraptan daha fazla bir şey idiyse, krize yanıt olarak daha radikal Keynesçi ve sosyal demokrat programları uygulamak üzere bir girişimde bulunulmalıydı. Bu muhtemelen zenginliğin ve gelirin toplumun tepesinden dibine doğru yeniden dağıtılması, refah devletinin güçlendirilmesi, tam istihdamın teşvik edilmesi ve genel olarak ekonomik güvenlik; bazen üçüncü dünyaya yardım için tasarlanmış olan "küresel bir Marshall planı" olarak öngörülen bir şey biçimine bürünmeliydi. Bütün bunların hiç denenmemiş olması ve o çok övülen Keynesçiliğin sermayenin kâr hanesinde baskı hissettiği anda aniden hiç dövüşmeden ortadan kaybolmuş olması kendi içinde yeterince güzel bir açıklamadır.

Joyce Kolko'nun 1989 tarihli *Restructuring the World Economy* isimli yapıtında gözlemlemiş olduğu gibi, "sermaye strateji ile değil, nemalanma ile yeniden yapılanmaktadır". Aniden ortaya çıkan şey sermayenin, sistemi dizginlemek ve düzenlemek için var olan tüm önceki girişimleri terk ederek, kendi birikim mantığını arılaştırma girişimini yansıtan bir arz yönlü söylem oldu. Yani 1970'ler ve 1980'ler artık hepsi de son derece tanıdık hale gelen bir terimler kozasının ortaya çıkışına tanık oldu: Rijitlikler

(direnç), yeniden yapılanma, kuralsızlaşma, özelleştirme, serbest piyasa sistemi, küreselleşme ve (daha eleştirel bir bakış açısından) neoliberalizm. Hedef ücretlerin aşağı doğru çekilmesi, sendikaların zayıflatılması, işçilere verilen devlet desteklerinin ve tüketicilere verilen teşviklerin ortadan kaldırılması, sermayenin hareketliliği önündeki engellerin kaldırılması, gelirin aşağıdan tepeye doğru yeniden dağıtılması ve benzeri önlemlerin küre çapında uygulanması oldu. İstihdam, sağlık, eğitim, emeklilik, gıda ulaşılabilirliği, çevre vb. denli temel alanlarda, sınırsız bir kapitalizmin ilkeleri geçerli hale geldi. Keynes ve Schumpeter gibi düşünürlerle ve ondan da önce, kapitalizmi "irrasyonel bir itici gücün" "rasyonel onarımı" olarak tarif etmiş olan sosyolog Max Weber'le özdeşleştirilen rasyonalite varsayımı, aniden yalnızca uzak bir hatıra, geçip gitmiş bir çağın retoriği olarak görünmeye başladı.[2]

Kapitalist ekonomilerdeki sürekli yavaşlamaya karşın piyasa fetişizmi geçip giden her on yılda hiç de azalmadı. İkinci Dünya Savaşı'nı hemen izleyen dönemde ulaşmış olduğu hızın çok altında bir çaba sergileyen kapitalizmle ve toplumun en dibindeki sınıf örgütlenmesinin eskisine göre çok daha zayıf olmasıyla birlikte, sistem, tüm ulusların zenginliklerini artırmak için çok bir şey yapmasa bile, yine de serveti tepede çoğaltmakta olan, çok daha doğrudan sömürücü bir biçime dönüştü. Egemen fikirler, yani yönetici sınıfın ideolojisi de, buna uygun bir kaymaya uğradı. Sistemin öz-düzenlemesine olan inancın yenilenmesiyle birlikte, Hayek aniden Keynes'ten üstün görünmeye başladı.

Yalnızca ham kapitalizm yeniden ortaya çıkmakla kalmadı, aynı zamanda, Sovyet Bloku'nun yıkılmasının ardından, Birleşik Devletler'in Sovyetler Birliği'nin yıkımının yarattığı boşluktan, küresel hegemonyasını yeniden kurma ve hatta genişletme girişimi için yararlanmasıyla birlikte, aniden çıplak emperyalizm de ileri fırladı. Eğer Schumpeter'e göre emperyalizm kapitalizmin içsel özelliklerinden çok bir savaş makinesinin ve tekelleşmenin ürünü idiyse, bugünkü gerçeklik bu ayrıştırmanın ya geçersiz ya da anlamsız olduğunu önermektedir. Küresel kapitalist sistemin en güçlü devleti ve onun mantığını en iyi temsil etme iddiasında olan devlet, Birleşik Devletler, ekonomik ve politik hegemonyasını askeri araçlarla yeniden

2) *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism* (New York: Charles Scribner's Sons, 1958), 17.

elde etmeye yönelen bir stratejiyi açık seçik benimsemiştir ve bunu da tüm dünyaya 2002'de yayımlanan Birleşik Devletler Ulusal Güvenlik Stratejisi olarak ifşa edecek kadar ileri de gitmiştir. Eşzamanlı biçimde Washington bu deklarasyonu ile birlikte; var olmayan kitle imha silahlarına karşı savunma gerekçesi altında, Irak'taki bir işgal için savaş davullarını çalmaya da başlamıştır; ki bu ülke büyük bir ihtimalle dünyanın çıkarılmamış petrol rezervleri içinde en büyük paya sahip olan ve dolayısıyla da petrol üretimindeki bir genişleme açısından en büyük potansiyele sahip olan ülkedir. Birkaç ay içinde uzamış bir istila ve süren savaşın ardından işgal gerçekleşmiştir. Bu durumda iktidarın icrası da kendi meşrulaştırıcısı haline dönüşmüştür. 2001'deki terörist saldırılar dünyanın büyük parçasını, Birleşik Devletler tarafından, kendilerini onun çıkarlarına tabi kılmak isteyen daha alt sıradaki ülkelerle "koalisyon" halinde egemen olunması gereken, bir barbarlar yuvasına dönüştürmüştür.

Ekonomik açıdan, sermayenin kendi artığına bir kaynak aramasıyla birlikte, küresel durgunluk, küresel bir gazino ekonomisine hayat verdi. Keynes'in "rantiyenin ötenazisi" yerine, sistem, bir malileşme sürecine tabi olduğu ileri kapitalist ülkelerde üretimin göreli düşüşüne tanık oldu. Bu durum durgunluğun nedeninden çok bir etkisi olmakla birlikte mali sermayenin egemenliğine ve daha istikrarsız, daha kontrol edilemez bir kapitalizm biçimine bürünen gerçek bir dönüşüm yaratmıştır. Sweezy'nin "The Triumph of Financial Capital"de gözlemlemiş olduğu gibi, "Eskiden", Keynes dahil, "hiç kimse", "kapitalizmin kendisi kadar eski bir fenomen olan spekülatif sermayenin, tüm dünya bir yana, bir ulusal ekonomiye hakim olabileceğini hayal bile edemezdi. Ama bu böyle oldu." Bu durumun sonuçlarından bir tanesi, Sweezy'ye göre, iktidarı dev şirketlerin toplantı salonlarından alıp, (şirketlerin kendilerinin içinde temel aktörler oldukları bir alan olan) mali piyasaların içine yerleştirdi. Devletler de kendilerini artan oranda sermaye piyasalarının tutsakları olarak bulmaya başladılar. Yani, Sweezy demektedir ki, "Adam Smith'in görünmez eli", "yeni bir biçim altında ve daha kaslanmış bir biçimde yeniden sahnelerdedir." Ancak, sonuç, daha rasyonel bir kapitalizmin değil, daha az rasyonel bir kapitalizmin ortaya çıkışı olmuştur. Artık görünmez el, küreselleşmiş tekelci sermayenin aşırı bir büyümesi olarak, küreyi hizaya getirmekte olan mali sermayedir.

Bu ekonomik durgunluk ve mali patlama yılları aynı zamanda sermayenin küresel çevre üzerinde gittikçe daha da asalaklaştığı yıllar oldu. Küreselleşmiş tekelci sermaye koşulları altındaki birikim rejimi gösterişe dönük atıkların ve artan eşitsizliğin teşvik edilmesi süreci içinde gezegenin temel biyokimyasal süreçlerinin altını oymaktadır. Yalnızca 1980'lerden bu yana küresel ısınma henüz bildiğimiz kadarıyla biyosfere yönelik en büyük tehdit olarak ortaya çıkmakla kalmamıştır, sorun hızla daha da kötüleşmektedir. Dünya ortalama ısısındaki yalnızca çok sınırlı bir artış beklentisi; toplumun kolaylıkla uyarlanabileceği derecede bir artış, artık son derece ihtimal dışı durmaktadır. Ortalama küresel ısılarda endüstri öncesi düzeylerin 2 °C (3.6 °F) üzerine çıkan bir artış; küresel ısınmanın felaket senaryoları ile felaket senaryosu olmayan biçimlerini birbirinden ayırdığı varsayılan miktarda bir artış, yakında durdurulamaz hale gelecektir. Üstelik, bilimciler arasında, küresel ısınmanın kendisinin muhtemel bir sonucu olarak, okyanusların ve ormanların karbon emme kapasitesindeki bir azalmaya eşlik eden kümülatif etkilere bağlı biçimde zincirinden boşanmış bir küresel ısınma yaşanacağı yolunda büyüyen bir korku yaygınlaşmaktadır. Antarktika'da buzdağları erimekte ve buz kütleleri incelerek, dünya deniz düzeylerindeki bir yükselişe işaret etmektedir. Şimdi dünya üzerindeki tüm ekosistemler çöküş halindedir. Türler 65 milyon yıldır görülmedik düzeylerde bir yok olma tehdidi ile karşı karşıyadır. Küresel temiz su kıtlıkları ortaya çıkmaktadır. Dünyanın toksisitesi artmaktadır. Bütün bunlar ve daha da fazlasının kapitalizm koşulları altında çevreye yönelik rasyonel bir düzenlemenin tehlikeli bir fantezi olduğunu göstermesi beklenirdi. Üstelik, bu eğilimleri durdurmaya yönelik her türlü dolaysız girişim yerine, neoliberal küreselleşme çağında bizlere bu tür tüm girişimlerin anlamsız olduğu söylenmektedir; ABD'nin Kyoto protokolünü imzalamayı reddettiğine tanıklık edin. Tersine bizden çevreyi kurtarmak için piyasanın sihrine inanmamız istenmektedir. Yine de, birikim mantığından başka bir mantığa sahip olmayan kapitalist toplumun doğasında, bu tür bir muhtemel sonuç yaratabilecek hiçbir şey mevcut değildir.

Tüm bunlar Keynes'in ekonomik sorunun (ve genel olarak maddi sorunun) yüz yıl içinde çözümlenebileceği yolundaki beklentisini suya düşürmektedir. Bir yandan, ekonomik sorun; açlığın ve eşitsizliğin varlığı, kapitalizmin kendisi tarafından derinleştirilmekte ve birçok biçimlerde kö-

tüleştirilmektedir. Öte yandan, Keynes tarafından savunulan "çürümüş olan adildir" gerekçesi, maddi varlık koşullarında hızlı bir bozulmaya yol açmaktadır. Jared Diamond'ın yeni kitabı Collapse'de açıkladığı gibi, küresel kapitalist toplumun, uygarlıkların daha önceki ekolojik çöküşlerine benzer biçimlerde, ekolojik bir çöküntüye uğrama ihtimalinden kaygı duyulması artık rasyoneldir.

Kısacası, her şeyin piyasaya, yani sermaye birikimine dönüştüğü bir dünyada, insan toplumunu ve gezegeni bölmekte ve tehlikeye düşürmekte olan temel sorunlar daha da kötüleşmeye yazgılıdır.

Sürüp gitmekle olanın politik önemi Batı'daki solun savaş sonrası siyasetinin rasyonel kapitalizm fikrinin başlangıcından türetilmiş olduğunu anımsadığımızda açık seçik bir biçim kazanmaktadır. Bu durum hem sosyal demokrasi hem de Avro-komünizm olarak adlandırılan şey açısından geçerliydi. Savunulan şey yeni, istikrarlı, örgütlü, uzlaşmacı ve rasyonel kapitalizm bağlamındaki radikal bir reformdu. Önde gelen bir Avrupalı Marksist entelektüel olan Lucien Goldmann'ın bu inancı ifade edişi gibi: "Örgütlü kapitalizm terimiyle, devlet müdahalelerine dayalı düzenleme mekanizmalarının ortaya çıkartılması yoluyla, sürekli bir ekonomik kalkınmayı ve içsel olarak yaratılan sosyal ve politik krizlerin tamamıyla ortadan kaldırılmasını olmasa bile, azaltılmasını olanaklı kılan çağdaş dönemi kastediyoruz".[3] Yine de bu durumun altında yatan saptama, görmüş olduğumuz gibi, tamamıyla yanlıştı. Keynes ve Schumpeter kapitalist düzenin rasyonel bir kapitalizme yönelik umutlarla süslenmiş tehlikeli çelişkilerini ifade ettilerse de, sonuçta egemen olan bu tehlikeli çelişkiler oldu. Tekelci aşamasındaki kapitalizm, bir kez daha durgunlukla karşı karşıya kaldığında, öz doğasına geri döndü: Ne pahasına olursa olsun birikimin acımasızca sürdürülmesi. Ezici çoğunluğa yönelik tüm anlamlı sosyal iyileştirme önlemlerinden vazgeçerek kabaca iktidarın gücüne bel bağladı: "Başka bir seçenek yok."

Bu iklim değişiminin sonucu sosyal demokrasinin politik bir hareket olarak dramatik bir düşüşe geçmesi oldu. 1981'de Francois Mitterand Fransa'nın ilk sosyalist başkanı olarak seçildi. Ancak klasik sosyal demokrat ulusallaştırma ve talep destekleme stratejisi, sermayenin muhalefeti

3) István Mészáros, *The Power of Ideology* (New York: New York University Press, 1989), 63'den alıntı.

karşısında hızla çöktü. Mitterand'ın hâlâ iktidarda olduğu yalnızca birkaç yıl sonra Fransa yüzünü neoliberalizme doğru döndü. Mitterand'ın başarısızlığı yaygın biçimde sosyalizmin başarısızlığı olarak yansıtıldı, ancak aslında işaret ettiği, bir kez İkinci Dünya Savaşı sonrası büyüme döneminin sona ermesi ve kapitalizmin elementer biçimine dönüş yapması ile birlikte, artık sosyal demokrat politikanın önüne dikilmiş olan engellerdi. Sol siyaset, nüfusun gücüne yaslanan kitlesel bir hareket seferberliğine sahip olmaksızın rasyonel kapitalizmle uyumlu rasyonel reformları uygulamaya dayanmıştı. Ama sistem açısından kabul edilebilir olan anlamlı reformlara tanınan aralık, hiçlik noktasına kadar daraltılmıştı.

Sovyet Bloku'nun çöküşü artık kapitalizmin evrenselleşmesinin önünde görünür hiçbir engelin bulunmayışı ve dolayısıyla da sistem açısından artık kendisini kuzu kılığında göstermek için de hiçbir nedenin bulunmayışı anlamında işleri daha da kötüleştirdi. 1990'larda başlamak üzere dünya, hem işçilere yönelik muamele hem de küresel hiyerarşinin alt sıralarında bulunan ülkelere yönelik egemenliği açısından kalpsizce davranan, çıplak kapitalizme doğru daha da dramatik bir kaymaya tanık oldu. Hem yukarıdan sınıf mücadelesi hem de emperyalizm, kapitalizmin Soğuk Savaş'taki zaferinin ardından yoğunlaştı.

Elbette henüz her şey kaybedilmiş değil. Avrupa hâlâ refah devleti ve sosyal demokrasiden arta kalanları elinde tutuyor. Ancak, işçi sınıfının tarihsel kazanımları, neoliberal saldırganlık karşısında hızla eriyor. Avrupa Birliği genişlerken, Türkiye gibi, kendisine üye olan ya da üye olma beklentisi içinde olan ülkeler, hâlâ kendilerinin; sosyal demokrasi tarafından onarılan daha rasyonel bir kapitalist düzenle birleştiklerini hayal ediyorlar. Ancak, AB'nin kendisi hızla öbür tarafa; daha elementer bir kapitalizme doğru kaymaktadır. Avrupa sosyal demokrasisine katılmak üzerine inşa edilmiş bir stratejiyi benimsemek çekiciliklerinden yoksun kalmış bir amentüyü benimsemek ve artık, hatta şimdi bile yerine getirilemez olan bir dizi vaade doğru uzanmaktır. Sonuç hayal kırıklığı olmaya yazgılıdır. Durgunluğun sürekliliği (Britanya'nın Üçüncü Yolu gibi) ortada bir yolu, neoliberalizmin kendisini kolaylaştıran bir yol olmanın haricinde, imkânsız kılmıştır. Rasyonel bir kapitalizme yönelik rasyonel bir siyaset olarak sosyal demokrasi, uzlaşmaz bir kapitalizme yönelik uzlaşmacı bir kapitalist siyasete dönüşmüştür.

Açık seçik olan sonuç, sol açısından, sermayenin mantığı ile uyumlu bir rasyonel siyaset alanının mevcut olmadığıdır. Tersine yönelik tüm niyetlerin yanılsama olduğu ortaya çıkmıştır. Yine kapitalizmin sağın rasyonel siyaseti olarak ele alınabilecek herhangi bir şey ortaya koymayı başaramamış olduğu da aynı biçimde doğrudur. Durgunluğun geri dönüşü ve neoliberal küresel yeniden yapılanmayla birlikte, muhafazakârlık her alandaki sermaye birikiminin önündeki tüm engelleri kaldırarak yapılan bir "serbest piyasa kapitalizmi" çalışmasına indirgenmiştir. Sonuç sosyal ve kültürel hayatın tüm cephelerinin, ailede, toplulukta ve toplumda derin krizler yaratan biçimde metalaştırılmasıdır. Üstelik, sistem, kendisini destekleyen sosyal altyapıda daha da büyük kesintiler ve daha da büyük insani fedakarlıklar talep ederek, görünür bir çıkış bulunmaksızın durgunlaşmaya devam etmektedir. Schumpeter'in vurgulamış olduğu gibi, hiçbir ekonomik sistem, özellikle de kapitalizm, kendi özgün mantığını sınırsız biçimde takip etmesine izin verildiğinde ayakta kalamaz. Sonunda kendi kendisinin altını oyacaktır. "Serbest piyasa kapitalizmi" fikri artan sınıfsal kutuplaşma, tekelleşme, spekülasyon, militarizm ve emperyalizm çağında tehlikeli bir yanılsamadır. Sağın herhangi bir ciddi ya da rasyonel temelden yoksun olan siyaseti, hızla açık barbarlığın yırtıcı kültürü haline dönüşmektedir: Açık ırkçılığın, savaşın, emperyalizmin, cinsiyetçiliğin, köktendinciliğin yeniden ortaya çıkışı. Durgunluk tuzağına yakalanmış ve kendi aşağıya doğru iniş mantığını izlemeye terk edilmiş böyle bir toplum nihai olarak, ekonomik çöküş yoluyla değil, barbarlığın küresel bir çapta yoğunlaşması yoluyla kendi kendisini ve ulaşım alanındaki tüm her şeyi tahrip edecektir.

Bu da bizi sorunun kapitalizmin ta kendisi olduğu temel hakikatine geri döndürmektedir. Mevcut halde elde edilmesi her ne kadar zor olursa olsun, tek yol, sosyalizmdir; sosyalizm, yani, sosyalist hareketin her zaman anladığı anlamıyla sosyalizm: Devrimci, demokratik, eşitlikçi, çevreci, kitlesel katılımı ve seferberliği gerekli kılan sosyalizm. Böylesi bir toplumun yaratılmasındaki sorunlar muazzamdır. Ancak, "muazzam", Daniel Singer'in bir zamanlar söylemiş olduğu gibi, "imkânsız ile eş anlamlı değildir."[4] Eğer, "her bir insanın özgür gelişiminin herkesin özgür gelişiminin

4) *Is Socialism Doomed?* (New York: Oxford University Press, 1988), 277.

koşulu olduğu" istikrarlı, adil, eşitlikçi bir dünyayı istiyorsak büyüyen bir sosyalist hareket tarafından ileri doğru sürüklenen sosyalizme doğru uzun bir yürüyüşten başka bir seçenek mevcut değildir. Daha şimdiden küreselleşme karşıtı hareketten Nepal tepelerindeki cesur devrimci gençliğe kadar uzanan bir yelpazenin; yeni bir şafağın işaretleri mevcuttur. Şimdi kendimizi adamamız ve desteğimizi sunmamız gereken, bu yeni devrim kuşağının ta kendisidir.

KAPİTALİZMİN YENİ YÜZÜ: YAVAŞ BÜYÜME, AŞIRI SERMAYE VE BORÇ DAĞI*

ABD ekonomisi ve bir bütün olarak ileri kapitalist dünya ekonomileri şimdi uzun bir süredir ekonomik büyüme açısından İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden çeyrek yüzyıla kıyasla bir yavaşlama yaşamaktalar. Bu dönemde haklarında tam ölçekli "ekonomik büyümeler" olarak çığırtkanlık yapılan devrevi yükselmeler ve uzun erimli genişlemeler olduğu doğrudur, ama ekonominin büyüme hızındaki yavaşlama on yıllardır sürmektedir. Bu gerçeğin kavranması otuz yıldır süre giden sürekli ekonomik yeniden yapılanmanın, krizin ihraç edildiği azgelişmiş dünyanın çoğunda hızla bozulmakta olan koşulların ve mevcut devrevi inişin dünya kapitalizmi açısından taşıdığı daha da büyük önemin anlaşılması açısından yaşamsaldır.

BÜYÜMENİN YAVAŞLAMASI

İleri kapitalist ülkelerdeki büyümeye ne olduğunu göstermek üzere, Birleşik Devletler'deki Gayrı Safı Yurtiçi Hasıla'nın tüm İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde ortaya çıkan büyüme değişimleri, aşağıdaki Şekil 1'de

* Bu bölüm Fred Magdoff'un yardımı ile yazılmıştır

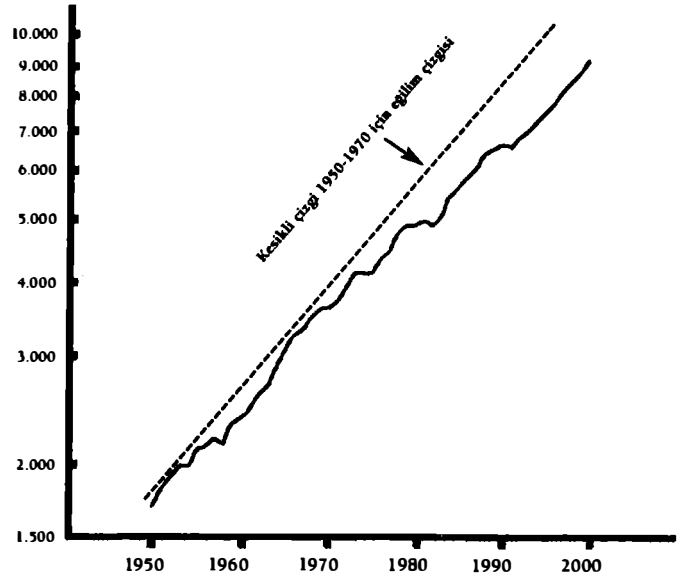
sunulmuştur. Şeklin dikey ekseni değişim oranlarını göstermek üzere tasarlanmıştır. Yarı-logaritmik bir şekil olarak tasarlanan dikey eksen genel aritmetik ölçekten farklıdır. Yani, 2000 ile 3000 arasındaki fark yüzde 50'lik bir artışı temsil ederken, 3000 ile 4000 arasındaki uzaklık yüzde 33.3'lük bir artışı göstermek üzere ölçeklendirilmiştir. Şeklin bu biçiminde, düz çizgi 1950'den 1970'e kadar uzanan dönemdeki küçük dalgalanmaları düzleyerek, eşit bir oran göstermektedir. Böylece tek tek yıllar eğilim çizgisinin biraz altında ya da üstünde yer almaktadır, ancak ilk yirmi yıl içinde üretilen toplam mal ve hizmetlerin ortalama artış hızında oldukça büyük bir tutarlılık vardır. Şimdi 1950-70 eğilimiyle 1980 ile 2000 arasındaki büyüme hızları arasında var olan sürekli olarak genişleyen uçuruma bakalım. Yavaşlamanın sonuçları, ekonominin 2000 yılında, 1950-1970 arasındaki büyüme hızı değişmeden sürseydi, gerçekte olduğundan yaklaşık yüzde 20 daha büyük olacağı gerçeğini ima etmektedir.

Bu değişiklikler yukarıdan dayatılan bir sınıf savaşı yılları sırasında gerçekleşmiştir. Düzenin genel nüfus üzerindeki ekonomik bağları mevcut yurtsever çılgınlık örtüsü altında pekiştirme planları hakkında yorum yapan kamusal işler muhabiri Bill Moyers şöyle yazmıştır: "Sermaye ve siyaset sınıfımız bize daha iyisini borçludur. Her şeyin ötesinde, 20 yıl önce sınıf savaşını başlatanlar onlardı ve kazananlar da onlar oldular. Onlar en tepedeler." (*The Nation*, 19 Kasım, 2001).

Bu kayda değer yavaşlama aynı zamanda teknolojideki (sözde Yeni Ekonomi olarak adlandırılan) büyük bir atılıma ve üçüncü dünyanın sömürüsünü artıran küreselleşmenin yaygınlaşmasına paralel biçimde yaşanmıştır. Bilgisayarlar ve İnternet gibi iletişim teknolojisindeki ilerlemeler; büro işleri, envanter işletmesi vs. üzerindeki tüm etkileriyle birlikte, henüz kapitalizmin yüksek büyüme hızları için ihtiyaç duyduğu dürtüleri sağlamamıştır. İletişim teknolojisinin ekonominin büyümesine olan katkıları 20. yüzyıl ekonomik tarihinin büyük çoğuna hakim olan otomobil merkezli yüzey ulaşımı sisteminin gelişmesinin uzun dönemli dürtücü etkilerine yaklaşmış değildir.

Merkez ülkelerdeki sermaye kuşkusuz, durgunluk eğilimine karşın, son on yılların küreselleşme eğiliminden önemli ölçüde kâr etmiştir. Ancak bu durum, Tablo 1'de görülebileceği gibi, üçüncü dünya örneğinde pek de geçerli değildir.

Şekil 1: Gayrı Safi Yurtiçi Hasıladaki Değişiklikler (1996 milyar dolar olarak)

Kaynak: Survey of Current Business, Ağustos 2001 içinde Table 2A

Bu tablo üç önemli noktayı aydınlatmaktadır:

(1) 1980'lerden beri gelişme oranlarındaki düşüşler genelde sanayileşmiş ülkelerde tipik bir hal almıştır.

(2) Hızla büyüyen zengin uluslar tarafından ilksel ürünlere yönelen talep sömürgecilik sonrası deneyimden taze çıkmış yoksul ülkelerin kayda değer biçimde gelişmesine katkıda bulunmuştur. Ek olarak, ilk baştaki kredi ve yatırım akışı başlangıçta bir büyüme yaratmıştır.

(3) Ancak, eşitsiz değiş tokuş koşulları ve azgelişmişliğin gelişmesi nihayetinde yoksul ülkeleri yakalamıştır.

Çoğu, Kuzey tarafından zorlanan bir stratejiyi benimsemiştir: Ucuz emek gücü arayışı içinde olan çokuluslu şirketler tarafından aracılık edilen ve krediler için yeni pazarlar arayan yabancı bankalar tarafından finanse edilen imalata dönük ihracatın büyümesi. Bu durum da zengin ülkelere yönelen kârlar ve borç faiz ödemeleri için hep daha fazla ekonomik artığın sökülüp alınması anlamına gelmiştir. Eşitsiz ticaret hadleri, aynı pa-

zarlara yönelik artan rekabet ve merkez ülkelerdeki bir [ekonomik ç.n] yavaşlama, bunların tümü de, birçok yoksul ülkenin negatif büyüme oranları yaşamasıyla birlikte, üçüncü dünya borç krizine ve büyüme oranlarındaki nihai bir düşüşe neden olmuştur.

Üçüncü dünya ülkeleri, bazı istisnalarla birlikte, yirmi yıldır, birçoğunun sıfır büyümenin altına düşmesiyle birlikte, büyüme oranlarında ciddi düşüşler yaşamaktadırlar. Şimdi, küresel yavaşlamanın yeni döneminde, içinde bulundukları koşullar, Arjantin'deki derin ekonomik kriz ve bugüne kadarki en büyük dış borç açığında da görüldüğü gibi, ciddiden kritiğe doğru dönüşmektedir. Liberal iktisatçı Paul Krugman, 2000'de *The Return of Depression Economics* isimli kitabında maliyeyi istikrarsızlaştırmakta ve özellikle de azgelişmiş ülkeleri tehdit etmekte olan temel sorunun ortadan kalkmamış olduğunu ve Meksika'nın 1995'deki ve Asya'nın 1997-1998'deki mali/dış borç krizinin olasılıkla üç hamlelik bir oyunun ilk iki hamlesi olduğunu yazdı. 2001-2002 yıllarında Arjantin pezosunun başına gelen felaket, açıkçası bu üçüncü hamlenin başlangıcını temsil etmektedir; ama oyunun arkasının nasıl geleceğini hâlâ bilmiyoruz.

AŞIRI SERMAYE EĞİLİMİ

1990'ların son yarısında, bir dizi iktisatçı, iş devresinin geçmişe ait bir şey olabileceğini ima etti. "İletişim Çağı"nın "Yeni Ekonomisi" öylesine etkiliydi ki, kapitalistler mevcut ve gelecekteki koşullar hakkında daha kesin bilgi sahibi olarak daha rasyonel kararlar alabilirlerdi. Yine de, Karl Marx'ın "kapitalist üretimin önündeki gerçek engel sermayenin kendisidir" öngörüsü hâlâ geçerlidir. Ekonomik yavaşlamanın en yaygın nedenlerinden bir tanesi yatırım oranlarının nihai talepteki artışı aşmasıdır. Bir ekonomik genişleme döneminde talepteki canlı büyümenin tatmin edilmesi ve pazar payının artırılabilmesi için gerekli olan hızlı çıktı artışı, aşırı üretim kapasitesinin (atıl tesis ve ekipmanın) yaratılmasına katkıda bulunur. Aynı zamanda talepteki büyüme, şirketleri kitlesel miktarda kullanılmayan kapasite ve satılmayan envanterle baş başa bırakarak, tahminleri karşılamayı başaramaz. Üstelik, yatırımlar sonradan şirketlerin; bazen bir "sermaye sarkması" olarak da adlandırılan, bol aşırı kapasite karşısındaki yatırım yapma isteksizliği nedeniyle engellenir. Başkan'ın 2002 Ekonomi Raporu'nda belirtildiği gibi:

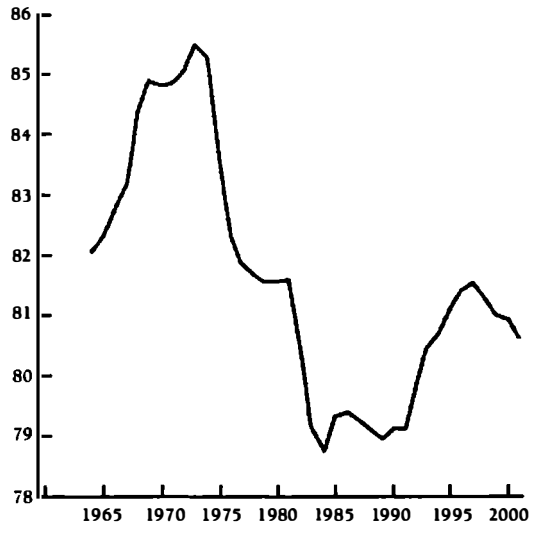
"Ekonomideki sermaye miktarı iş dünyasının malların ve hizmetlerin üretimi için arzu ettiği miktarı aştığında bir sermaye sarkması meydana gelir. Bu türden bir sarkmanın ortaya çıkışı hem iş dünyası planlaması, hem de siyaset oluşturma açısından karmaşıklıklar yaratır. İş dünyası genellikle kendi sermaye sarf etme planlarını değiştirmek ve yatırım harcamalarını; bazen oldukça sert biçimde azaltmak durumunda kalır" (sf. 39).

Açık seçik olması gereken şey, sermayenin sürekli olarak yatırımın önündeki temel engelin kendisi olması gerçeğiyle karşı karşıya kalması nedeniyle, tekelci kapitalizm koşulları altında bu üretken kapasite aşırı genişlemesi sorununa geçek bir yanıtın bulunmamasıdır. Yararlı olabilecek yatırımlar, kendi nihai ürünlerine yönelik piyasaların yavaş yavaş doygunluğa ulaşması ile kuşatılmıştır. Devam eden rekabet zorlaması ve her bir dev şirketin pazarın daha da büyük bir parçası için verdiği mücadele böylece yatırımın faydalı katkılarını tersine dönüştürür. Bu koşullar verili olduğunda, aşırı kapasite tekelci kapitalizm koşulları altındaki herhangi bir ekonomik yavaşlamada özellikle kayda değer bir rol oynar. Kâr hadlerini korumaya çalışan büyük firmalar yavaşlamaya (ortodoks iktisat teorisinin inanılmasını beklediği gibi) fiyatları azaltmaktan çok, kapasite kullanımını kısarak yanıt verme eğilimindedirler.[1]

İmalattaki uzun vadeli kapasite kullanımı azalması, bu azalmayı on yıllık hareket ortalamaları içinde sunan, Şekil 2'de görülebilir. Şekil tarafından gösterilen dönem boyunca, tepe noktası 1964-1975 arasındaki on yıllık dönem olmuşken, en dip noktası 1975-1984 olmuştur. Ön veriler 2001 yılının, 1983'den bu yana yaşanan en düşük yıllık kapasite kullanım düzeyine (en yüksek aşırı kapasite düzeyine) tanık olduğunu ima etmektedir.

1) Tekelci kapitalizm koşulları altında aşırı kapasite yalnızca iş devresi yavaşlamaları ile bağlantılı geçici bir fenomen olarak ele alınamaz. Josef Steindl'ın *Maturity and Stagnation in American Capitalism* (New York: Monthly Review Press, 1976), sf. 10-12'da ileri sürdüğü gibi, ""arzu edilmeyen" ya da "dengesizlikteki" aşırı kapasite, durgunluğa yönelik temel eğilime bağlı olarak, "pratik amaçlar açısından.... sürekli" olabilir. Tekelci firmalar ekonomik yavaşlama sırasında çıktıyı kısıtlayarak ve kapasite kullanımını azaltarak kâr marjlarını korurken, talep azalmalarına uyarlanabilir, yani tam ölçekli fiyat rekabetinden kaçınabilirler. Aynı firmalar, bir genişleme sırasında, daha büyük bir pazarı (ya da pazar payını) ele geçirmek için belirli bir derecede "planlı aşırı kapasite" ile talebin önüne geçebilirler. Ancak, bu durumun kaçınılmaz biçimde yaratığı aşırı yatırım yalnızca şirketlerin sonunda bunu izleyen dönemdeki durgunlukta elde tutmaları "arzu edilmeyen aşırı kapasiteyi" de bu ölçüde büyütür.

Şekil 2: İmalattaki Yüzdelik Kapasite Kullanımının On Yıllık Hareket Ortalaması

Kaynak: Economic Report of the President, 2002'deki Table B-54'den hesaplandı.

Yukarıda da belirtildiği gibi, yavaşlamalar şirketlerin önemli miktarda aşırı kapasite ve envanter ile karşı karşıya kaldıklarında yatırım yapma konusunda olağanüstü isteksiz olmaları nedeniyle kendi kendisini pekiştiren bir hal alır. Bu durum, en açık biçimde iletişim olmak üzere, özellikle yüksek teknolojide geçerlidir. Başkan'ın 2002 Ekonomik Raporu, "Özellikle enformasyon ve iletişim teknolojisi alanlarındaki bazı şirketler", demektedir, "'yeni ekonominin' potansiyelini abartılı biçimde tahmin etmiş ve bu durumda üretken kapasiteye aşırı yatırım yapmış olabilirler. Ek olarak, ekonomi boyunca şirketler toplam talepte 2002 ve 2001'de ortaya çıkan yavaşlamanın boyutları karşısında şaşkınlığa düşmüşler ve bu durumda da arzu edilen sermaye stoklarındaki hareketi aşağı doğru gözden geçirmek zorunda kalmışlardır." (sf. 49)

ÜRETKENLİK HER DERDE DEVA

İktisatçılar yavaşlamanın yaygınlaşması ile karşılaştıklarında genellikle

her derde deva olarak üretkenlikteki artışa işaret ederler. İmalat genellikle kapitalist ekonominin motoru olarak kabul edilir, çünkü onun sistemin içsel öz-genişleme mekanizması olarak hareket etmesi beklenir. Bu işleyişin şöyle olacağı varsayılır:

(1) Teknolojideki iyileşmeler ve/ya da emek yoğunluğundaki artış daha da büyüyen bir emek verimliliği üretir.

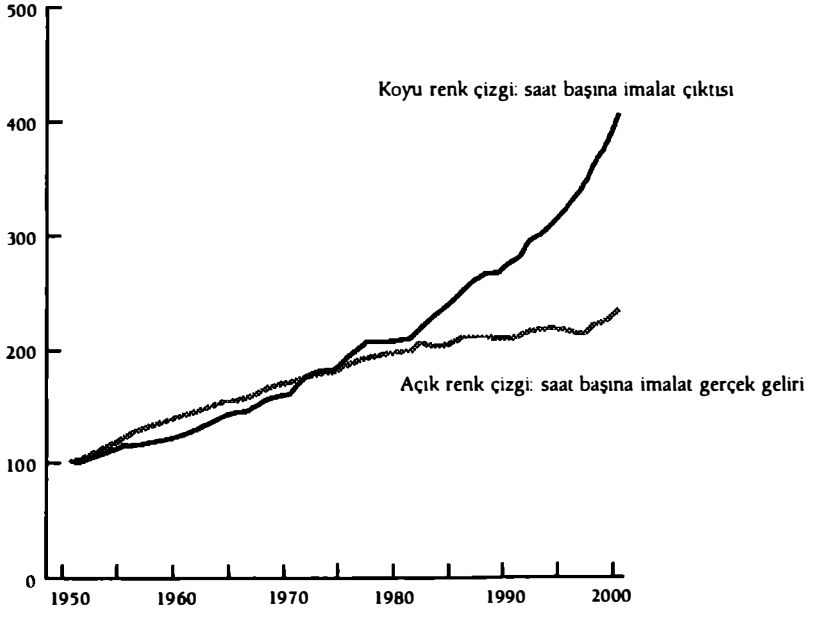
(2) Sermayeye eklenen bu artık fiyatları düşürmek ve/ya da ücretleri artırmak için kullanılır.

(3) Her iki önlem de talep artışına yol açar.

(4) Artan talep kâr arayışı içinde olan sermayede üretimi genişletme dürtüsü yaratır.

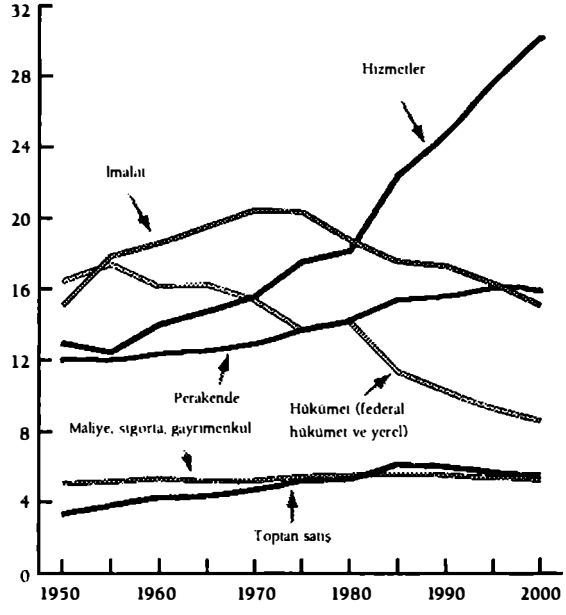
Standart doktrin için hepsi bu kadardır. 1980 ile 2000 arasında sahiden olup bitenlerse bu duruma hiç de uygun değildir. Şekil 3 imalattaki üretkenlik endeksinin (saat başına çıktı) imalat işçilerinin (fiyatlara uyarlan-

Şekil 3: İmalattaki işçi başına saatlik çıktı ve saatlik gelirdeki değişimler (1950=100)

Kaynak: U.S. Bureau of Labor Statistics, Major Sector Productivity and Costs Index, imalattaki saat başına çıktı değişikliklerinden (Series ID: PRS30006092) ve saat başına gelir değişimlerinden (Series ID: PRS30006091) hesaplanmıştır.

Şekil 4: Sektör tarafından yapılan tüm tam zamanlı eşdeğer istihdam

Kaynak: National Income and Product Accounts Table 6.5A. Bureau of Economic Analysis. 2001

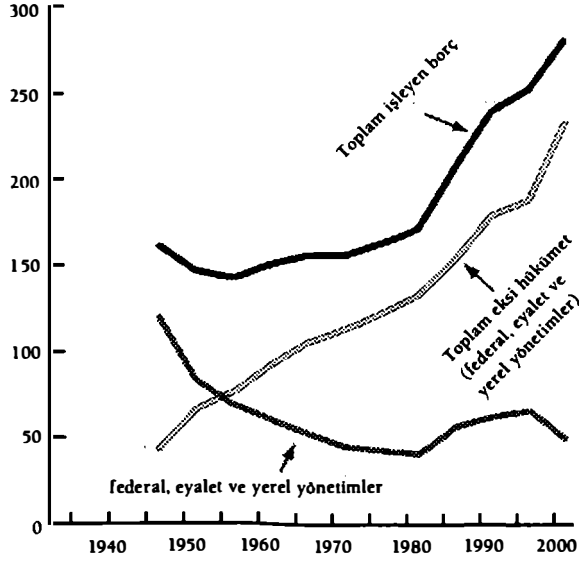
mış) saatlik gelirleri endeksi ile kıyaslanmasını gösteriyor. Şimdi 1980'den bu yana her iki çizgi arasında ortaya çıkan şaşırtıcı farklılaşmaya bakalım. Ne fiyatlar düşmüş, ne de talepteki kayda değer bir artışı destekleyecek bir ücret artışı gerçekleşmiştir. Saat başına çıktı ile, gerçek ücretlerdeki durgunluktan kaynaklanan, gerçek saat başına gelirler arasında büyüyen uçurum, 1980'den bu yana üretkenlik artışından elde edilen tüm kazanımlara sermaye tarafından artık biçiminde el konulduğu anlamına gelmektedir. İmalat sektörü işçi başına büyüyen çıktıya paralel biçimde ne fiyatları düşürmüştür, ne de ücretleri artırmıştır. Bu durum (yeni fabrika istihdamının mevcut olmamasıyla birlikte) çıktıdaki büyümeyi karşılayacak bir etkin talep oluşmasına katkıda bulunmamıştır. Bunun yerine, Şekil 4'de gösterilmiş olduğu gibi, istihdamın ezici biçimde düşük ücretli ya da kısmi çalışma biçiminde olduğu hizmetler sektöründeki istihdam büyümeye devam etmiştir.

TIRMANAN BORÇLANMA

Borçlanma kapitalist bir ekonominin normal, aslında çoğunlukla gerekl bir bileşenidir. Mevsimlik sanayilere işleyen sermaye sağlayarak, özel işlet melerdeki yatırımları destekleyerek ve elbette gelir ve harcamalar arasında ki dengesizliklerin düzenlenmesine yardımcı olarak ulusal borçlanma araç larıyla dış ticareti kolaylaştırıcı bir rol oynar. Borçlanma ekonomiyi dürtük leyebilir de. Örneğin, çoğu insanın yeni bir ev, araba ya da yeni ev eşyas alacak yeterli tasarrufu yoktur. Bu tür alışverişler kredi ile yapıldığında, ev araba ipoteği ya da kredi kartı kredilerinin olmadığı durumlarda gerçekleş meyecek olan ekonomik etkinlikler meydana gelir. Kapitalistler, parasa olarak borçlandıkları ve yeni bir fabrika ya da satış mağazası inşa ettikler ya da bir hastane, yeni bir bina yapmak üzere borçlandığında, ekonomi, ön celikle bu inşaat sırasında ortaya çıkan istihdamla ve daha sonra da yeni te sisin işletilmesi ve ona arz sağlanması için gereken istihdamla dürtükletir.

Şekil 5'de gösterilmiş olduğu gibi, Gayrı Safi Yurtiçi Hasıla'nın büyüme

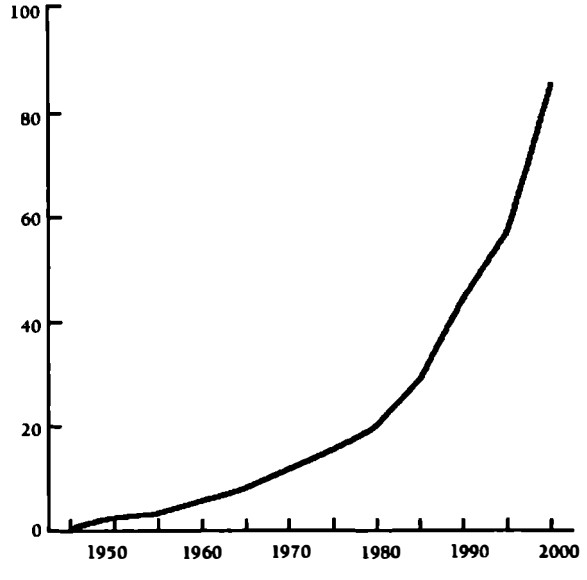
Şekil 5: Gayrı safi yurtiçi hasıla (GSYİH) yüzdesi olarak borçlanma

Kaynak: Şekillerdeki borç verileri Flow of Funds Accounts of the United States, Annual Flows and Outstandings. Board of Governors of the Federal Reserve System (Table L1)'daki verilerden hesaplanmıştır. GSYİH U.S. Department of Commerce, Survey of Current Business, Agustos 2001'den alınmıştır.

sinde Şekil 7'de sunulduğu gibi ciddi bir yavaşlamanın meydana geldiği 1980 ile 2000 arasında, borçlanmanın rolünde kayda değer bir değişim olmuştur. 1945'den 1980'e kadar, toplam işleyen borçların gayri safi yurtiçi hasılaya olan oranı daha çok sabit kalmıştı. Daha çok İkinci Dünya Savaşı harcamaları ile ilgili olan hükümet borçlanmalarındaki düşüş, öteki tüm borçlanmaları; yani şirket, tüketici, mali kurumlar borçlanmalarındaki, bu düşüşe tekabül eden bir artışla dengelenmişti. 1980 öncesinde bile, ekonominin görece hızlı büyümesi bu durumda (kamunun tersine) özel borç kullanımına artan biçimde bağımlıydı. Bu tür borçlanma tüketici alımlarına yönelik bir dürtü, ek üretken kapasite inşaatına yönelik bir neden ve spekülatif faaliyetlere yönelik bir itki yarattı. Ancak 1980'den sonra, toplam özel borçlanmadaki büyüme çok daha hızlı bir oranda artmaya başlamıştır. Bir başka deyişle, borçlanma ekonominin işlemeyi sürdürmesi açısından giderek daha da önemli bir öğeye dönüşmektedir.

Şekil 6: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) Yüzdesi olarak mali sektör borcu

Kaynak: Mali sektör borcu Flow of Funds Accounts of the United States, Annual Flows and Outstandings, Board of Governors of the Federal Reserve System (Table L1).'dan alınmıştır. GSYİH U.S. Department of Commerce, Survey of Current Business, Ağustos 2001'den alınmıştır.

2000 yılı ile birlikte, toplam; yani özel artı hükümet toplam borçları GSYİH'nın üç katına yaklaşırken, toplam özel borçlar GSYİH'nın iki çeyrek katıdır. Üretken ekonomi şimdi tamamıyla, borca olan bağımlılığın daha fazla borçlanma talebini artırmasıyla birlikte kendi başına bir hayat kazanan borç dağına bağımlı hale gelmiş ve onun gölgesi altında kalmıştır.

Borçlanmaya olan bağımlılıktaki bu artışın özellikle çarpıcı bir yönü mali sektörün toplam borçlanmanın giderek artan bir bölümünden sorumlu olmasıdır. Burada yine 1980'nin ekonomideki değişimlerin kritik noktasını oluşturduğunu görüyoruz. Şekil 6'dan da görülebileceği gibi, mali borçlanma 1945 ile 1980 arasında, GSYİH yüzdesi olarak 20 puan artmıştır. Sonra, ertesindeki yirmi yıl içinde, yaklaşık 70 puan artmıştır. Tek başına mali sektörün toplam işleyen borçları şimdi GSYİH'nın yaklaşık yüzde 90'ını oluşturmaktadır ve toplam hükümet dışı işleyen borçların yüzde 35'inden daha fazladır.

Mali borçların da dahil olduğu şirket borçları tek sorun değildir. Tüketici sektöründe gerileme içinde bile artan borçlanma, gerilemenin şimdiye dek göreceli olarak yumuşak olmasının temel nedenlerinden birisi olmuştur. İşçiler on yıllarca harcamalarını küçük bir oranda bile olsa gerçek ücret kazanımlarına ve artan işsizliğe paralel biçimde korumaya çalışmışlardır. Ancak bu durumun ani bir duraklama olmaksızın daha fazla sürmesi olası değildir. 1990'larda, hane halkı borçları ilk kez Birleşik Devletler'deki kişisel harcanabilir gelirin yüzde 100'ünün üzerine ulaşmış; Japonya, Almanya ve Britanya'nın da dahil olduğu öteki ileri kapitalist ülkelerde daha da büyümüştür (Economist, 26 Ocak 2002, sf. 22–23).

Kumarhane Kapitalizmi

Yukarıda da tartışıldığı gibi, ekonominin hizmetler sektörü yatırım ve istihdamın en önemli alanı olageldi. Öteki kaynaksa, kumarın bir başka adı olan spekülasyondur. Kapitalist ekonominin mali sektörü artık üretim, istihdam ve yatırımın ihtiyaçları ile sınırlı değildir. 1980'lerle başlamak üzere, özellikle türev piyasaların büyümesiyle de açıklık kazandığı gibi, para kazanmanın giderek özerk bir biçimi haline gelmiştir. Türev, değerini bir başka mali enstrümandan "türeten" bir mali enstrümandır. Örneğin, mali bir gelecek, bir başka mali enstrüman, diyelim ki belirli bir hisse senedi ya da tah-

vili, gelecekteki verili bir noktada satın almak üzere yapılmış olan bir anlaşmadır. Türevler kazançları ve kayıpları büyütme eğilimindedir. Bir türevin temel aldığı herhangi bir faiz haddi ya da hisse fiyatının yükselmesi halinde, türev aracılığıyla elde edilen kazançlar roket hızıyla yükselebilir. Öte yandan, temeldeki mali varlık düşüşe geçtiğinde, türevin değeri de çökebilir. Mali değerlerin yükselme ve düşme hızları kişisel oyuncuların riskine katkıda bulunur. Tıpkı at yarışında olduğu gibi, bazı oyuncular kazanırken, ötekiler kaybeder. Burada risk bir bütün olarak ya da önemli kısmı itibarıyla mali sektöre ve dolayısıyla da bir bütün olarak ekonomiye biner. Sebep: Bu spekülasyonların yüksek oranda destekleniyor olmasıdır. Örneğin, bir türev alıcısı geriye kalanını bankadan borçlanırken yüzde 5'ini ortaya koyabilir.

Yakınlarda, Enron fiyaskosu türev piyasalarının ne denli büyüyebileceğini aydınlatmıştır. San Diego Üniversitesi Hukuk Okulu Profesörü Frank Partnoy, 24 Ocak 2002'de Birleşik Devletler Senatosu Hükümet İşleri Komitesi'ne verdiği ifadede açıklamıştır ki, "Enron, bir türev ticareti firmasının çekirdeğiydi. Hiçbir şey bu durumu Enron'un, bugün hâlâ tamamlanmamış olmasına karşın çoğunda yerleşim bulunan, üst düzey yöneticilerin binanın yedinci katındaki, Enron imparatorluğunun taç mücevherine göz atan bürolarının da bulunduğu muhteşem yeni binasının tasarımı kadar açık seçik gösteremez."

Partnoy'un Enron'un çöküşüne dair verdiği ifade bağlamında türev piyasalarının doğası ve ölçeğine dair açıklaması, şimdi ABD iş dünyasına hakim olan türev piyasalarının büyümesine dair ayrıntılı bir inceleme sunmaktadır:

> *"Türevler değerleri, bir hisse senedi fiyatı ya da doğal gaz maliyeti gibi, bir ya da daha fazla taban değişkene bağlı olan karmaşık mali enstrümanlardır. Türevler iki biçimde ticarete konu olabilir: düzenli alışverişlerde ya da düzensiz tezgah üstü (TÜ) piyasalarda....*
>
> *Türev piyasalarının büyüklüğü tipik olarak sözleşmelerin nosyonel değeri terimleriyle ölçülür. Temel opsiyonlar ve gelecekteki alım satımlar üzerinden ticarete konu olan tüm sözleşmeleri içeren, alışveriş ticareti türev piyasalarının büyüklüğüne dair yakın zaman önce yapılan tahminler, nosyonel miktar olarak 13 ila 14 trilyon dolar aralığındadır. Tersine, işleyen TÜ türevlerinin tahmin edilen nosyonel miktarı 2000*

yılı sonunda 95.2 trilyon dolara ulaşmıştır. Ve bu tahmin de büyük ihtimalle eksik bir tahmindir.

Bir başka deyişle, çoğu bundan yirmi (ve bazı hallerde on) yıl önce mevcut olmayan TÜ türev piyasaları, her gün riske konu edilen trilyonlarca dolarla birlikte, şimdi toplam türev piyasalarının yüzde 90'ını oluşturmaktadır.... Enron 1985'de yaratıldığında yalnızca bir enerji şirketi olabilir, ama sonunda çiçek gibi açılmış bir TÜ türev ticareti firması haline gelmiştir. TÜ türevi bağlantılı varlıkları ve yükümlülükleri yalnızca 2000 yılında beş kattan fazla artmıştır."

Mali şirketler de dahil, ABD şirketlerinin borçlarındaki dev genişleme, açıktır ki bu yaygın ve büyüyen spekülatif faaliyetlerle bağlantılıdır. Enron yalnızca bu durumun abartılı bir örneğidir. Ortaya çıkan sonuç giderek daha da sallantılı bir hale gelen, temel ekonominin zayıflaması ya da hesap gününü daha geciktirmek üzere tasarlanmış yeni mali enstrüman biçimlerinin sürekli olarak devreye sokulmaması durumunda felakete daha da açık hale gelen bir yapıdır.

Bu durumun neye yol açacağını kimse bilmiyor. En iyisinden, borçlanmanın yığılması ve borçlanma yapısının giderek sallantılı bir hale gelen doğası devrevi yavaşlamadan çıkma mücadelesi veren ekonomilerin üzerine sınırlandırmalar bindirmektedir. En kötüsünden ise, ciddi bir mali erime kapitalist dünya ekonomisini daha da istikrarsızlaştırabilir. Bu bakımdan yalnızca ABD ekonomisinin değil, eş zamanlı bir dünya resesyonunun ortaya çıktığı genel olarak dünya kapitalist ekonomisinin de, üretim kıtlıkları ve sürdürülemez bir borçlanma patlaması ile karakterize olduğunun görülmesi yaşamsaldır. Aşırı kapasite ve mali kararsızlık giderek küreselleşen bir ekonomik çevrede neredeyse evrensel bir fenomene dönüşmüştür. *Economist* dergisi 25 Ağustos 2001'de "mevcut küresel yavaşlama"yı önceki yarım yüzyıl içinde gerçekleşmiş olan diğerlerinden "ekonomik zayıflık önceki yavaşlamadan çok daha yaygın" diyerek ayırmaktadır:

"Örneğin 1991 'dünya resesyonu'nda, Amerikan ekonomisi çöktü, ama Japonya, Almanya ve başını kaldırmakta olan Doğu Asya, dünya talebini desteklemeye katkıda bulunarak, büyümeye devam etti. Şimdiye kadar bu yavaşlama derin değildi, ama 1930'lardan bu yana görülen

en eş zamanlı durgunluk haline gelebilir. En büyük risk de burada yatmaktadır. Ekonomiler son yıllarda ticaret ve yatırımlar aracılığıyla giderek bütünleştiler... Bu küreselleşmenin kötü yanı dünya üzerindeki ekonomik yavaşlamanın şimdi kendi kendisini pekiştiren, talepteki ilk düşmeyi büyüten özelliğidir. Yatırımlar Amerika ve Japonya'da çökerken, bu ülkeler Doğu Asyalı üreticilerden ithalatlarını kıstılar. Ama Asya ülkelerindeki daha zayıf talep yalnızca Amerika ve Japonya'dan yaptıkları ithalatı değil, Avrupa'dan yapılanı da kırpmalarına neden olmaktadır. Uzamış bir Amerikan (ve küresel) yavaşlama olasılığı bu durumda önemli ölçüde artmaktadır." (sf. 11-12)

Her zaman olduğu gibi, dünya ekonomisindeki genel bir krizden en fazla zarar görenler hep sistemin çevresindeki yoksul ülkeler olmuştur. Daha önce de belirtilmiş olduğu gibi, azgelişmiş dünyada (sadece çok nadir istisnalar dışında) kişi başına ekonomik büyüme oranları son yirmi yıl içinde, daha da kötü ekonomik sorunlar yaratarak, durgunlaşmıştır.

VİZYON ALANI

Neoliberalizm devletler tarafından pazarı kısıtlayacak tüm girişimlerin ortadan kaldırılması anlamına gelen serbest bir piyasanın yaratılmasının, nihayetinde tüm ülkelerin işine geleceğinde ısrar etmektedir. Konvansiyonel iktisadın temel aksiyomlarından birisi piyasanın bir düzenleyici olarak işlediğidir. Bunu nasıl yapacağı ve yapıp yapmayacağı temelde fiyatlar, üretim ve metaların satışına bağlıdır. Ancak artığın kullanımı, piyasanın düzenleyici mekanizmaları ile böylesine açık seçik bir ilişki içinde değildir. Bu durum durgunluk eğiliminin kararlılık kazanmasıyla birlikte daha da açık bir hal almıştır. Malların ve hizmetlerin üretimine yönelik yatırım olanaklarının, yeni teknoloji tarafından sunulan olanaklara karşın yavaşlaması ile birlikte, giderek hep daha fazla miktarda artık dev mali genişlemeye aktarılmaktadır. Enformasyon teknolojinin de katkısıyla mali piyasalar giderek uluslararasılaşmaktadır. Sermaye kürenin her köşesinde kâr olanakları ararken küreselleşme günün kuralı haline gelmiştir. Egemen ideoloji esen rüzgarın tüm yelkenleri şişireceğini; hatta merkez ülkelerin serbest piyasa ideolojisini benimsemeleri halinde bunun azgelişmiş ülkeler için daha da geçerli olacağını iddia ederek, küreselleşmedeki hızlanma-

yı kutlamaktadır. Ortaya çıkan sonuç; vaat edilene hiç de benzemeyen birçok örnekte büyüme oranlarının çökmesidir.

Gelecek vizyonu kapitalizm tarafından kabul edilebilir olan sınırlar dahilinde olanlar açısından, bunların tümü şüphesiz felaket ölçüde karamsar bir resim olarak görülecektir. Neoliberal rejimler altında küreselleşme birçok bakımdan durgunluk ve mali kriz eğilimlerinin küreselleşmesi anlamına gelmektedir. Kapitalist dünya ekonomisi her yerde kullanılmayan üretken kapasite ve borç dağları ile karşı karşıyadır. Sistem bağlamı içinde bu sorunların herhangi bir açık çözümü de mevcut değildir. Hepsinin de tepesinde, krizin bu en son evresinin toplumsal sonuçlarının henüz ortaya çıkmamış olması bulunmaktadır.

Ancak gelecek vizyonları kapitalizmle sınırlı olmayanların umutlarını dayandırdıkları yer; yani mücadele ile alternatif yolların açılması bu türden toplumsal sonuçlardır. Geleceğin ne getireceğini bilmiyoruz, halk tarafından yönetilen ve dünya çapında insan nüfuslarının ihtiyaçlarını karşılamak üzere tasarlanmış bir toplum hedefine ulaşmak için ne kadar mücadele gerekeceğini de. Ancak iki şeyden emin olabiliriz: Bu hedefe militan sınıf mücadelesi olmaksızın asla ulaşılamayacaktır ve eşitlikçi, sürdürülebilir bir kapitalist dünya ekonomisi insanlığın geleceğinin bir parçası olmayacaktır.

Tablo 1: Kişi başına gelir artışı büyüme oranları ortalaması, OECD ve Gelişmekte olan ülkeler[a]

	1960–1979	1980–1998
OECD[b]	3.4	1.8
Gelişmekte olan ülkeler[c]	2.5	0.0

a) Bu şekilde gösterilmiş olan rakamlar ülkelerin belirtilen yıllardaki kişi başına yıllık gelirlerinin ortalama değerlerini temsil etmektedir. Ortalama değer gruptaki tüm ülkelerin yarısı belirtilen ortalama büyüme oranının üzerinde ve diğer yarısının da altında oldukları noktadır.

b) Bunlar Avrupa, artı Birleşik Devletler, Japonya, Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda'nın önde gelen sanayi ekonomileridir.

c) Burada gelişmekte olan ülkeler, Çin ve eski komünist Doğu Avrupa ve Orta Asya ülkeleri de dahil tüm gelişmekte olan ulkeleri kapsamaktadır.

Kaynak: Robert Hunter Wade, "Is Globalization Making World Income Distribution More Equal?" (Development Studies Institute, London School of Economics and Political Science). Orijinal Kaynak: William Easterly, "The Lost Decade: Explaining Developing Countries Stagnation 1980–1998," daktilo yazması, World Bank, Ocak 2000 - http //www worldbank.org/research/growth/padate.htm>.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM:
EKOLOJİK EMPERYALİZM

KAPİTALİZMİN ÇEVRE KRİZİ: TEKNOLOJİ YANIT OLABİLİR Mİ?*

İleri kapitalist ekonomilerde çevre sorununa sunulan standart çözüm teknolojiyi daha zararsız bir yöne doğru kaydırmaktır: Daha fazla enerji etkin üretim, daha fazla yol alan arabalar, fosil yakıtların güneş enerjisiyle yer değiştirmesi ve kaynakların yeniden işlenmesi. Nüfus artışındaki azalmalar ve hatta tüketimdeki kesintiler gibi diğer çevresel reformlar da, sık sık savunulmaktadır. Ancak, şu ana kadarki favori, kapitalist cihazın düzgün biçimde işlemesi üzerindeki en sınırlı etkisi sayesinde çevresel iyileşme ihtimalini ortadan kaldıracak gibi görünen, teknolojinin sihirli değneğidir. Ulusların sera gazı emisyonlarını sınırlandırmak üzere tasarlanmış olan, küresel ısınma hakkındaki 1997 tarihli Uluslararası Kyoto Protokolü, (başkanlık kampanyasındaki Al Gore da dahil) Birleşik Devletler'deki birçok çevre savunucusunu, enerji etkinliğindeki teknolojik iyileştirmeleri çevresel kirlilikten kaçışın ana yolu olarak savunmaya teşvik ederek, yalnızca bu yaklaşımı pekiştirmiştir.

Teknolojik değişimin çevresel etkileri azaltabilmesinin iki yolu vardır. Birincisi, birim çıktı başına düşen malzemeleri ve enerjiyi azaltabilir ve ikincisi, daha az zararlı teknolojiyi diğerlerinin yerine ikame edebilir. 19.

* Bu bölüm 2-3 Aralık 2000 tarihinde Tokyo'daki Hitotsubashi Üniversitesi, "The Twentieth Century: Dreams and Realities," Hitotsubashi Sempozyumu'na tebliğ olarak sunulmuştur.

yüzyıldan bu yana havanın niteliğinde ve estetiğinde ortaya çıkan iyileşmelerin çoğu, kömür yakımının sorumlu tutulduğu duman ve sülfür dioksit emisyonlarındaki azalmanın sonucudur. Öteki mevcut ve planlanabilir enerji kaynaklarının tersine, güneş enerjisi, (herhangi bir verili zamanda ve mekanda sınırlı olmasına rağmen) yalnızca tüketilemez bir arz miktarıyla ulaşılabilir olmakla kalmamaktadır, ekolojik açıdan da zararsızdır. Bu durumda çevreciler genel olarak güneş enerjisine doğru bir kaymayı tercih etmektedirler. Bu kavrayışlar, etkinliği, özellikle de enerji etkinliğini artıran ve en kötü kirleticileri terk eden daha zararsız üretim süreçlerini kullanan teknolojilerin geliştirilmesi için tüm olanakların seferber edilmesi gerektiği görüşünü teşvik etmektedir.

Burada işin enerji etkinliği kısmına yoğunlaşmak istiyorum. Kullanılan maddeler ve üretim teknolojisi sorunu mevcut birikim rejimi altında çok daha çetin sorunlardır. Bu durumun nedenlerinden bir tanesi mevcut üretim süreçlerinin çoğunlukla hayal edilebilecek en berbat toksinlerle bağlantılı olmasıdır. Örneğin, çoğu olağanüstü zararlı olan; karsinojenik ve teratojenik sentetik kimyasalların yaygınlaşmasının, plastik ve gübre gibi ürünler üretmekte olan petro kimya endüstrisi ve tarımsal ticaretin büyümesiyle ilişkili olduğunu biliyoruz. (Barry Commoner'ın *Closing Circle*'ının ana mesajı buydu). Yine de toksik üretime olan bu bağımlılığı aşma girişimleri kapitalist düzenin kurulu çıkarlarında, yalnızca devrimci bir hareketin alt edebileceği bir direnme derecesi yaratmaktadır. Tersine, enerji etkinliğindeki doğrudan iyileştirmeler her zaman sermayenin kendisi tarafından vurgulanmaktadır ve hatta, bunlar kendi içlerinde nasıl bir değer taşırlarsa taşısınlar, teorik olarak sistemin içerebileceği varsayılan alana girmektedirler.

Geçmişte, çevreciler arasında ünlü çevre etkisini ya da "NBT" (Nüfus x bolluk x teknoloji = Çevresel Etki) formülünü kullanarak "üç dünyanın" sorunlarını kıyaslamak oldukça yaygındı. Bu hakim perspektife göre, üçüncü dünyanın çevresel sorunları, öncelikle ve önemle teknolojiden ya da (düşük sanayileşme düzeyi veri olduğunda) bolluktan çok nüfus artışından kaynaklanıyor gibi görülebilirdi. Sovyet Bloku'nun çevresel sorunları, birim ürün başına tüketilen malzemeler ve enerji açısından Batı'dakinden daha az etkin olan ve acil, yerelleşmiş çevresel etkileri daha toksik olan, düşük nitelikli teknolojisine atfedilirdi. Tersine, Batı'nın baş çevre-

sel sorunu, (ki bunlar göreceli olarak çevresel avantajlara sahip olduğu alanlardı), ne nüfusundaki artışa ne de teknolojisine değil, sahip olduğu bolluğa ve bunun çevreye dayattığı artan yüke atfedilirdi. Zengin kapitalist ülkeler için hayat kurtaran kahraman her zaman; bir yandan sahip oldukları refahı (yani sermaye ve tüketim artışını) genişletirken, bir yandan da çevresel iyileştirmelerin teşvik edilmesine izin verecek olan üstün teknolojik yetenekleri olarak görülüyordu.

O halde yeni ya da yeni uygulanan teknolojinin çevresel bozulmanın ekonomiye paralel biçimde yaygınlaşmasına engel olabilme olasılığı nedir?

JEVONS PARADOKSU

Bu soruyu yanıtlamak için ekolojik iktisatçıların Jevons Paradoksu olarak adlandırdıkları şeye bakmak yararlı olacaktır.[1] William Stanley Jevons (1835-1882) daha çok, öznel değer teorisi marjinal faydadan köklenen çağdaş neoklasik iktisat analizinin öncülerinden birisi olan, Britanyalı bir iktisatçı olarak tanınır. Ancak Jevons ulusal ününü ilk olarak, *The Coal Question* (1865) isimli çalışmasıyla elde etti. Jevons Britanya'nın sanayi gelişiminin ucuz kömüre dayandığını ve kömürün, daha derindeki damarların çıkartılmasıyla birlikte yükselen maliyetinin ekonomik durgunluk yaratacağını ileri sürüyordu. Kömürü, nüfusun gıda arzından daha hızlı arttığını söyleyen genel Malthuscu tez içinde mısırın yerine ikame ederek, şöyle bir gözlemde bulunmaktadır: "Geçimimiz artık mısır üretimimize bağımlı değil. Mısır Yasaları'nın ciddi biçimde ilga edilmesi bizi mısırdan kömüre doğru sürükledi" (*The Coal Question*, 3. baskı, 194-195). Jevons ne teknolojinin ne de ikame edilebilirliğin (yani, kömürün başka enerji kaynaklarıyla ikamesinin) bunu değiştiremeyeceğini ileri sürüyordu. Jevons hesaplamalarında gülünç biçimde hatalıydı. Temel hatası ise petrol ve hidroelektrik enerjisi gibi kömür ikamelerinin önemini azımsamasıydı. Keynes, 1936'da, Jevons'un tezi hakkında yorumda bulunurken, bunun "aşırı vurgulanmış ve abartılmış" bir tez olduğunu söyledi (Biyografi içinde Essays, 1951, 259).

Ancak Jevons'un tezinin ekolojik iktisatçıların taktirini kazanan bir yö-

1) Bkz. Mario Giampietro ve Kozo Mayumi, "Another View of Development, Ecological Degradation, and North-South Trade," *Review of Social Economy*, cilt 56, no 1 (Bahar 1998), sf. 24-26.

nü bulunmaktadır. The *Coal Question*'ın yedinci bölümünün başlığı "Yakıt Ekonomisi"dir. Burada kömür gibi bir doğal kaynağın kullanımındaki etkinliğin artmasının, bu kaynağa yönelik talepte bir azalmaya değil, sadece bir artışa neden olduğunu ileri sürmektedir. Bu da etkinliklerdeki iyileştirmenin genişleyen bir üretim ölçeğine neden olmasından kaynaklanmaktadır. Jevons, "Yakıtın ekonomik kullanımının azalan bir tüketimle eşit olduğunu varsaymak tam bir fikir karmaşası" diye yazmaktadır:

> *"Bunun tam tersi doğrudur. Kural olarak, yeni ekonomi tarzları birçok paralel örnekte kabul edilen bir ilke gereğince tüketim artışına neden olacaktır... Aynı ilkeler, daha da güçlü ve belirgin biçimde kömür gibi genel bir ajanın kullanımına da uyarlanabilir. Yaygın kömür tüketimine neden olan tam da kömür kullanımının ekonomik olmasıdır. Bu paradoksun nasıl ortaya çıktığını görmek de zor değildir... Örneğin, bir maden üretme ocağında kullanılan kömür miktarı, ürüne kıyasla azaltılacak olursa, ticaretin elde ettiği kârlar artacak, yeni sermaye buraya çekilecek, pik demir fiyatı düşecek, ama ona yönelik talep artacak ve nihayet her birinin azalan tüketimini aşmaya yetecek sayıda fırın ortaya çıkacaktır. Ve bu durum eğer her zaman tek bir dalda ortaya çıkan sonuç değilse, hatırlanmalıdır ki imalatın herhangi bir dalındaki bir gelişme diğer birçok dalda yeni bir etkinliği harekete geçirir ve dolaysız olmasa da, dolaylı bir biçimde, kömür damarlarımıza yönelik yeni bir akına neden olur... Baron Liebig, uygarlık, demektedir, bir enerji ekonomisidir ve bizim enerjimiz de kömürdür. Sanayimizi olduğu şey her ne ise o haline getiren tam da kömür kullanımı ekonomisinin kendisidir ve biz onu daha etkin ve ekonomik hale getirdikçe, sanayimiz daha da zenginleşecek ve uygarlık eserlerimiz büyüyecektir" (140-142).*

Jevons, buhar makinesinin tüm tarihinin bu makinenin kullanımının birbirini izleyen ekonomilerinin tarihi olduğunu ayrıntılı biçimde ileri sürmeye başlamaktadır ve bu ekonomiler her seferinde üretimin ölçeğinde ve kömür talebinde daha yüksek artışlara neden olmuştur. "Makinedeki her bir böylesi iyileştirme" diye gözlemektedir, "etkin hale geldiğinde, bu durum kömür tüketiminin hızla yenilenmesinden başka bir şeyle sonuçlanmamaktadır. İmalatın her bir dalı taze bir dürtü kazanır; el emeği

artan biçimde mekanik emekle ikame edilir (152-153).

Jevons paradoksunun çağımızdaki önemi Birleşik Devletler'de otomobilde görülmektedir. Bu ülkede 1970'lerde daha enerji etkin arabaların devreye sokulması yakıta olan talebi ortadan kaldırmadı, çünkü sürücüler arttı ve yollardaki arabaların sayısı kısa sürede ikiye katlandı. Benzer biçimde, soğutmadaki teknolojik iyileştirmeler yalnızca daha fazla ve daha büyük buzdolaplarının ortaya çıkmasına neden oldu. Aynı eğilimler, bireysel tüketimden bağımsız biçimde, sanayi için de etkili olmaktadır.

TEKNOLOJİ VE BİRİKİM

Jevons paradoksunu devreye sokmakla haklı bir üne sahipse de, *The Coal Question*'da, ortaya koyduğu sorunun tam hakkını vermiş değildir. Jevons, erken neoklasik iktisatçılardan birisi olarak, klasik iktisatçıların eserlerini karakterize eden sınıf ve birikim vurgusunu terk etmiştir. İktisadi analizi temelde, dinamik birikim ve büyüme konularını ele alma konusunda donanımsız olan, statik denge teorisidir. Kapitalizmi birçok bakımdan doğallaştıran Jevons, sürekli artan talep konusunda bireysel davranışa ve Malthuscu demografiye işaret etmekten daha ikna edici açıklamalar sunamazdı.

Burada önemli olan kapitalizmin birikimi ve büyümeyi kendi çıkarı adına takip eden bir sistem olduğunun hatırlanmasıdır. O, iş dünyasının darkafalı sürekli daha fazla sermaye birikimi ihtiyacı tarafından iteklenen bir çarktır. "Biriktir, biriktir! Musası da Peygamberi de bu" diye yazmıştı Marx *Kapital*'de (cilt 1, bölüm 24, kısım 3). Bu süreçteki tek gerçek düzenleyiciler, karşılıklı rekabet ve kişisel olmayan pazar güçleri ve uzun vadede de, dönemsel krizler tarafından yaratılmış olanlardır.

Elbette, Adam Smith'in günlerinden bu yana bilinen iktisatçılar kapitalizmin dolaysız biçimde servet peşinde koşan ama dolaylı biçimde de insan ihtiyaçlarına adanmış olan bir sistem olduğunu iddia ediyorlar. Gerçekte ise, ilk hedef ikincisini tamamen hükmü altına almakta ve dönüştürmektedir. Kapitalistler etkinliklerini gıda, giyecek, barınma ve incelik gibi, insan varlığının ve toplumun yeniden üretimi için yaşamsal olan temel insan ihtiyaçlarını tatmin edecek metaların üretimi ile sınırlandırmazlar. Bunun yerine, hep daha çok kârın üretilmesi kendi başına bir amaç haline gelir ve üretilen malların türü ya da onların nihai yararı tamamen an-

lamsızlaşır. Metaların kullanım değerleri hep daha fazla değişim değerlerine tabi hale gelir. Şatafatlı tüketime adanan ve hatta insan varlığına ve dünyaya (onu insani amaçlar için kullanılamaz hale getirmek anlamında) yıkıcı etkileri olan kullanım değerleri imal edilmekte ve bu yıkıcı mallara yönelik arzu, modern pazarlamanın gücü sayesinde bu mallarla paralel biçimde imal edilmektedir (bkz. Paul W. Sweezy, "Capitalism and the Environment," *Monthly Review*, cilt. 41, no. 2, Temmuz 1989).[2]

Kapitalizm diğer tüm sosyal sistemlerden, onun neden asla rahatça yerinde duramayacağını açıklayan bu dar kafalı sermaye birikimi saplantısı ile ayrışır. Joseph Schumpeter'in gözlemiş olduğu gibi, "durağan bir kapitalizm", "kendi tanımıyla çelişir" (*Essays*, sf. 29). Sermayenin kârlılığını korumak ve artırmak için üretim araçlarında sürekli dönüşümler dayatan türden bir rekabet, bu birikim dürtüsünün arkasındaki temel motoru oluşturur. Schumpeter'in *Capitalism, Socialism and Democracy*'de kapitalizmin "yaratıcı yıkım"a yönelik eğilimi olarak işaret ettiği de budur; yeni ve daha etkin üretim ve dağıtım biçimlerinin iyileştirilmesi yoluyla yaratısı, aynı anda eski üretim ve dağıtım biçimlerine yönelik yıkımı. Sistem, bu durmak bilmez birikim ve yaratıcı yıkım sürecine yakalanmış biçimde, yoluna çıkan her şeyi dümdüz eder: Sermaye birikimine müdahale eden tüm insani ve doğal gereklilikler aşılması gereken engeller olarak görülür.

Kapitalizmin geometrik biçimde büyümesi ve hammaddelerin ve enerjinin buna eşlik eden artan tüketimi hızla yığılan bir çevresel soruna yol açmaktadır. Worldwatch Institute'nin, *1999 State of the World*'ünde "tarihin hızlanması" olarak adlandırdığı şeyin arkasında yatan da budur; bu terimle kast edilense gezegensel çevrenin giderek daha hızlı biçimde dönüşümü ve ekosistemlerin yıkıma uğramasıdır.

Dünyanın kendisine dayatılan, hızla artan talebi yanıtlayacak temel kapasitesini artırmanın bir yolu olmadığına göre, sorunun tek çözüm yolu bu taleplerin bir şekilde azaltılması olabilir; dünya nüfusunun istikrarlılaştırılması ve hatta azaltılması; teknolojideki iyileştirmeler ve daha uzun

---

2) Marksist kullanım değeri ile değişim değeri arasındaki farkın çevresel sorunların anlaşılması açısından taşıdığı önem konusundaki yazın geniştir. Örneğin bkz. John Bellamy Foster ve Henryk Szlajfer, *The Faltering Economy* (New York: Monthly Review Press, 1984), sf. 297- 316; Shigeto Tsuru, *The Political Economy of the Environment* (London: Athlone Press, 1999); ve Paul Burkett, *Marx and Nature* (New York: St. Martin's Press, 1999).

erimli sosyo-ekonomik dönüşümler. Birçok demograf, nüfusun adım adım istikrarlılaştığı ancak bunun da kendi başına sorunu çözmeyeceği üzerine anlaştığı için, bir çözüm bulma yolundaki arayış kaçınılmaz olarak sorunun öteki iki yönü ve genellikle de teknolojik bileşen üzerinde yoğunlaşmaktadır.

KYOTO PROTOKOLÜ'NÜN DEVREYE SOKULMASI

İleri kapitalist ülkelerin karbon dioksit gibi sera gazı emisyonlarını 2008 ile 2012 arasındaki bir tarihte 1990 düzeylerinin yüzde 5.2 altına indirmelerini gerekli kılan Kyoto Protokolü, atmosfere daha fazla sera gazı eklenmesinin denetim altına alınamamasının, göreceli olarak kısa bir tarihsel zaman dilimi içinde küresel çevresel felakete yol açacak olan bir dizi zincirleme reaksiyonu tetikleyecek olması gerçeğine karşın, bu ülkeler arasında muazzam bir direnç yarattı. Birleşik Devletler protokolü onaylamadı ve aslında onaylama olasılığı da o denli düşüktü ki Başkan Clinton protokolü onaylanmak üzere Senato'ya göndermedi bile. Karbon dioksit emisyonlarının hangi düzeye düşürüleceği konusundaki yoğun pazarlıklar, ormanlar için yapılması gereken indirimler ("karbon havuzları") ve devletlerin kendilerinden beklenilenleri kirletme permileri satın alarak yerine getirmesine izin veren, ticarete konu edilebilir kirlenme permilerinin oynadığı rol hâlâ önemini koruyor.

Karbon dioksit ve öteki sera gazları açısından Kyoto Protokolü'nün temel hedefi, bu gazların atmosferin içindeki geometrik artış hızını durdurmak. 2012 yılında sera gazı emisyonlarını 1990 düzeyinin yüzde 5 daha altına çekmek, bu emisyonların üretim ölçeğine paralel biçimde geometrik artış eğilimini güçlü biçimde denetim altına almakla sonuçlanacak. Bu noktada, hedef açık biçimde (bu düzeyi daha da düşürmeye yönelik hiçbir girişimin olmayacağı varsayımıyla) bu düzeyi korumak ve böylelikle de emisyonların, geometrik değil sadece aritmetik olarak artması olacak. 1990 yılı düzeylerinin yüzde 5 daha altındaki emisyonlarınsa hâlâ atmosferdeki toplam sera gazı miktarında çok önemli artışlar anlamına geleceği de bilinmelidir.

Belirttiğim gibi, bu durum da çoğunlukla, özelikle de karbon dioksit emisyonları söz konusu olduğunda, teknolojik bir sorun olarak ele alınıyor. Gelecekte enerji tüketiminde, belirli bir gaz miktarıyla alınabilecek

mesafe konusunda elde edilecek etkinliklerin, yıllık karbon dioksit eklemelerini daha da kötüleştirmeksizin üretimin ölçeğinde bir genişlemeye izin vermesi bekleniyor. 1973 Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) krizinden sonraki on yılda, ileri kapitalist ülkeler bir bütün olarak daha yüksek petrol fiyatlarıyla karşı karşıya kaldıklarında, yakıt kullanımındaki öteki ekonomiler aracılığıyla olduğu kadar, daha fazla yakıt mesafesine sahip olan daha küçük arabalar imal ederek, Gayrı Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) karşısındaki toplam enerji tüketimlerini (ya da GSYİH'nın enerji yoğunluğunu) düşürdüler. (Jevons paradoksunun sera gazlarının toplam etkisindeki artışın sürdürmesini güvence altına almasına rağmen). Bu on yıl bittiğinde, daha ucuz petrol fiyatları bu oranın bir kez daha yükselmesine imkân sağladı.

ÜRETİMİN VE TÜKETİMİN SOSYAL YAPISI

Yine de, atmosferde bu denli hızlı bir karbon dioksit birikimi oluşmasından kaçınmamıza el verecek olan teknolojilerin uzun zamandır mevcut olması nedeniyle, bu durumu basit bir teknolojik sorun ya da yakıt etkinliği sorunu olarak ele almak hatalıdır. Örneğin, ulaşımı ele alacak olursak, karbon dioksit emisyonlarını özel araç etrafında inşa edilmiş olan ulaşım sistemine kıyasla çok daha fazla düşürebilecek olan ve hem de aslında insanların özgür ve hızlı hareketi açısından daha etkin olan modern ulaşım araçları, özellikle de kamusal ulaşım araçları mevcut. Bunun yerine, sermaye birikimi dürtüsü ileri kapitalist ülkeleri, kâr elde etmenin en etkin yolu olarak otomobile maksimum bağımlılık yollarına düşürdü. Yalnızca otomobillerin kendisini değil, cam, kauçuk ve çelik sanayilerini, petrol sanayini, (kamyonculuk firmaları gibi) otoyolları kâr için kullananları, otoyol yapımcılarını ve kentsel banliyö yapısına bağlı olan gayrımenkul çıkarlarını da içeren "otomobil-sanayileşme kompleksi"nin büyümesi, birikimin 20. yüzyılda çevresinde dönüp durduğu ana ekseni oluşturur. (Sweezy, "Cars and Cities", *Monthly Review*, cilt 23, sayı 11, Nisan 1972).

Paul Baran ve Paul Sweezy'nin, (Marx, Veblen, Keynes ve Kalecki'nin teorilerine ek olarak) Schumpeter'in iş devresi teorisinden de yoğun biçimde etkilenmiş olan *Tekelci Sermaye* kitabında, yazarlar, kapitalizmin, tarihsel bir sistem olarak her zaman çağ açıcı yeniliklere bağımlı olduğunu ileri sürdüler. Bunlar tüm üretim yapısını ve üretim coğrafyasını kitlesel bir

ölçekte alt üst eden ve yatırımların ana gövdesinin kendi ekseni etrafında yoğunlaştığı türden yeniliklerdir.

Baran ve Sweezy için, kapitalizmin tarihinde önemli bir rol oynayan üç çağ açıcı yenilik, buhar makinesi, demiryolu ve otomobildir. Otomobili bu bakımdan diğerlerinden ayrıştıransa; otomobilleşmenin iki aşamasında, iki kez çağ açıcı bir yenilik rolü oynamasıdır. Bunlardan birincisi, otoyolların yapımına başlanması da dahil olmak üzere, 1920'ler boyunca süren dönemde otomobil üretimindeki genişlemedir. İkincisi ise eyaletler arası otoyol sisteminin inşası, rakip kamusal ulaşım biçimlerinin imhası ve İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından gerçekleşen hızlı banliyöleşme oranı tarafından sembolize edilen kitlesel birikimdir. Otomobilin hâkimiyetine, ileri kapitalist ülkelerde birikime temel oluşturmuş ve hâlâ da oluşturmakta olan tüm bir üretim ve tüketim rejiminin eşlik ettiğini söylemek fazlaca ileriye gitmek olmayacaktır.[3]

Bugün petrole yönelik bağımlılığımızın kalbinde yatan ve karbon dioksit emisyonlarının en büyük bölümünü açıklayan da bu otomobil-sınai kompleksidir. Başkan Bush, Irak'la yapılan Körfez Savaşı döneminde Birleşik Devletler nüfusuna savaşın amacının "yaşam tarzımızı" korumak olduğunu söylemişti. Bunun ne anlama geldiğini herkes biliyordu: Petrol. Jevons, kömürü tüm bir Britanya endüstriyel sisteminin üzerine abandığı "genel ajan" olarak adlandırmış ve sanayinin zenginleşmesine izin verenin de kömürün ekonomik kullanımı (ya da ucuzluğu) olduğunu söylemişti. Bugünse petrol bizim endüstriyel sistemimiz içinde eşit biçimde egemen bir rol oynuyor.

Kapitalist sınıf, sıra küresel ısınma oranını yavaşlatmak üzere karbon dioksit emisyonlarında düşürmeler yapmaya geldiğinde, kendi arasında bölünmektedir. Birleşik Devletler'deki yönetici sınıfların önemli bir bölümü, pek de öyle büyük ölçüde genişletilmiş bir kamusal ulaşım sistemi yoluyla değil, daha çok biraz daha fazla yakıt mesafesi olan araçlara ya da belki de hatta daha zararsız enerji biçimleri kullanan arabalara doğru kaymak yoluyla, daha etkin teknoloji konusunda tahayyüllerde bulunmak istemektedir. Enerji kullanımındaki etkinlik, temel üretim yapısını değiştir-

3) Düzenleme teorisyenleri otomatizasyona yönelmiş olan, "Fordizm" olarak adlandırdıkları bir "birikim rejimi"nden söz ediyorlar. Ama bu birçok nedenden dolayı tarihsel olarak yanlıştır. Bkz. John Bellamy Foster, "The Fetish of Fordism," *Monthly Review*, cilt. 39, no. 10 (Mart 1988), sf. 14-33.

mediği ölçüde, sermaye açısından nihayetinde (Jevons Paradoks'una yol açarak) üretimi kışkırtacak ve birikimin ölçeğini artıracak bir şey olarak, genellikle kabul edilebilir bir durumdur. Ama Birleşik Devletler'deki sermayenin çok büyük ve güçlü bir kesimi, daha fazla yakıt mesafesi, genellikle daha küçük motorları ve daha küçük arabaları işaret ettiği için, bunu bile kabul etme isteğinde değildir. Otomobil üreticileri, bugün her zamankinden daha fazla, kârlarının ana gövdesini, spor kullanım araçları ve minivan piyasasındaki büyüme ile birlikte, büyük araç üretiminden elde etmektedirler. Henry Ford II'nin çok iyi bilinen "mini araçlar mini kârlar yapar" sözü hâlâ yönetici ilke durumundadır. Petrol çıkarlarına gelince, bunların petrol talebini teşvik etmekte kurulu çıkarları olduğu açıktır. Bu bakış açısından bakıldığında, ABD Senatosu'nda Kyoto Protokolü'nü onaylayacak gerçekten de tek bir oy bile çıkmayacak olması hiç de şaşırtıcı değildir.

Bu arada, kapitalistler ve onların savunucuları, bu aşamada bazıları tamamen fizibl olan güneş enerjisi alternatiflerinin uygulanmasını her noktada engellemişlerdir. Şirketler güneş enerjisini taban hareketlerinden, geliştirmek üzere değil, cepte tutmak üzere devraldılar. Kapitalizm koşulları altında teşvik edilenler, insanlık ve dünya için en yararlı olanlar değil, sermayeye en fazla kâr getiren enerji kaynaklarıdır; ki güneş enerjisi elbette bunlardan birisi değildir. Bu hikaye Daniel M. Berman ve John T. O'Connor tarafından *Who Owns the Sun?* isimli kitapta anlatılıyor.

Bunların hiçbirisi, elbette bizleri şaşırtmamalı. Rudolf Hilferding ile birlikte, tekelci kapitalizm teorisinin kaşiflerinden birisi olarak görülebilecek olan Thorstein Veblen, kapitalizmin, belirli dar anlamdaki kârlı türden bir etkinliği teşvik etmekle birlikte, örneğin mühendislerinki gibi bir rasyonel planlama perspektifinden bakıldığında külliyetli bir atık sistemini temsil ettiğini vurgulamaktadır. Petrol sanayini kaçınılmaz biçimde "büyük ticaret ve tekelci denetim"e yol açan bir "şirret atık ve hor kullanma" sanayi olarak karakterize eder. (*Absentee Ownership*, 200-201). Veblen için, tekelci kapitalizm (ya da, kendi verdiği isimle, "absentee [işin başında olmayan-ç.n.] mülk sahipliği sistemi) koşulları altında, mali hedeflerin rasyonel üretim üzerindeki hâkimiyetinin kendisine eşlik ettiği insani ve doğal kaynakların amansız ve yararsız tüketimi, tüm sınai sistemin içine işlemiştir.

"İşadamlığı ile tüccarlık arasındaki fark" diye gözlemler, "sürekli bulanıklaşmaktadır...öyle ki şimdi şüphesiz pazar için üretilen birçok kalemin dükkan maliyetlerinin temelde satılabilir görüntüleri üretiminin üzerine yüklenebilir oldukları doğrudur" (age, 300).

Satış çabası üretimin ta kendisinin içine öylesine nüfuz etmiştir ki metaların kullanım değeri ölçütü, değişim değeri ihtiyacı tarafından oldukça radikal biçimlerde anlamsızlaştırılmakta ve dönüştürülmektedir. Buradan Galbraithcı "bağımlılık etkisi"ne; yani ne tüketiyor olduğumuzun, neoklasik iktisadın "tüketici egemenliği" hipotezi tarafından varsayıldığı gibi, bu durumun tam tersine değil, üretimin tabiatına bağımlı olması haline varmak için tek bir adım kalmıştır (Galbraith, *The Affluent Society*, bölüm 11). Üretim üzerindeki denetim, modern pazarlamanın gücü ile birkaç katına çıkarak, sermayeye ürünlere paralel biçimde "ihtiyaçlar" (yani arzular) üretme gücü kazandırdı. Aslında, dev şirketlerde "ürün geliştirme" bölümleri genellikle pazarlamanın bir alt bölümü olarak görülür. Gazeteciler Birleşik Devletler'deki araba sevdasına işaret etmekten yorulmadılar. Ancak bu "sevda" olağanüstü dar seçenekler karşısında daha çoğunlukla bir tür tutkudan daha fazlasını ifade etmektedir. Arabaların, yolların, (çoğunlukla var olmamasıyla) kamusal ulaşım sisteminin, kent merkezlerinin, banliyölerin ve mağazaların inşa edilme biçimleri insanların çoğunlukla çalışmak ve yaşamak için araba sürmekten başka gerçekten hiçbir seçenekleri olmaması anlamına gelmektedir. Bu koşullar altında, tüketicilerin hasretini çeker gibi göründükleri arabalar (ya da minivanlar) da, cep telefonları ve öteki cihazların devreye sokulması ile (birazcık bile olsa) daha hoş görülebilir bir tür hapishaneye dönüşmektedir. Bu arada sosyal maliyetler yığılmaktadır. K. William Kapp'ın *The Social Costs of Private Enterprise*'da belirttiği gibi;

"Kapitalizm ödenmemiş bir maliyetler ekonomisi olarak ele alınmalıdır. Gerçek üretim maliyetlerinin kayda değer bir bölümünün girişimci harcamalarında hesap kitap altına alınmamış olarak kalması ölçüsünde 'ödenmemiş'; bunun yerine bu maliyetler, üçüncü kişilere ya da bir bütün olarak toplumla kaydırılır ve nihayetinde onlar tarafından üstlenilir" (231).

Böyle bir sistemde sürdürülebilir kalkınma olanaklarının; sanki tüm üretim sistemimiz, tüm irrasyonalitesi, atıkları ve sömürüsü ile "emekliye" sevk edilmişçesine, mevcut üretim çerçevesi içinde daha yüksek teknolojik etkinlik geliştirip geliştiremeyeceğimiz tartışmasıyla sınırlı görülmesi hiçbir anlam ifade etmemektedir. Daha çok, umutlarımız sistemin kendisinin dönüştürülmesine bağlanmalıdır. Bu ise, Marksist düzenleme teorisyenlerinin dedikleri gibi, yalnızca sistemin belirli bir "düzenleme tarzının" değiştirilmesi değil, mevcut birikim rejiminin temel yönleri bakımından aşılması demektir. Sorun teknoloji değil sosyo-ekonomik sistemin kendisidir. Gelişmiş bir sosyo-ekonomik formasyon bağlamı içinde çevre ile daha sürdürülebilir bir ilişki kurmanın sosyo-üretken araçları mevcuttur. Bunun önünde duran toplumsal üretim ilişkileridir.

KAPİTALİZMİN ÇEVRESEL KRİZİNİN GERİ DÖNDÜRÜLEMEZLİĞİ

Bu çelişkiyi ayrıntılı biçimde ele almaya yönelik girişimler beni bu makalenin sınırlarının çok ötesine sürükleyecektir. "Cars and Cities"de "*Mevcut tekelci kapitalist sistem çerçevesi içinde, en azından ilkesel olarak, bazı palyatif [önlemlerin] mümkün olduğuna inanmakla birlikte, kentlerin yapısında ve bu kentlerin bir bütün olarak toplumla kurdukları ilişkideki temel değişimlerin [ya da üretim ve tüketim yapısı içindeki benzer büyüklükteki değişimlerin] toplumsal düzende radikal bir değişiklik olmaksızın meydana getirilebileceğine inanmıyorum*"[4] diyen Paul Sweezy ile aynı görüşteyim.

Marx'a göre, kapitalist toplumun tabiatı başlangıcından itibaren kentle kır, insanla dünya arasındaki metabolik bir gediğe; şimdi onun hayal edebileceğinin çok ötesine ulaşmış olan bir gediğe dayanır. Küresel kapitalist toplumda geri döndürülemez bir çevresel kriz mevcuttur. Ama kapitalizmi bir kenara koyarsak, dünya ile sürdürülebilir bir ilişki kurulamaz değildir. Oraya ulaşmak için, toplumsal ilişkilerimizi değiştirmeliyiz.

Jevons ortaya koyduğu paradoksa bir yanıt sunmadı. Britanya ucuz yakıt kaynağını; yani sanayileşmesinin dayandığı kömürü ya hızla ya da daha yavaş kullanabilirdi. Nihayetinde Jevons hızlı kullanmaları gerektiğini söyledi: "*Maddi ve manevi zenginliklerimizin üretiminde bonkörce ve*

4) Bkz. Foster, "Marx's Theory of Metabolic Rift," *American Journal of Sociology*, Eylül 1999)

açıktan açığa daha ileriyi zorlarsak, halihazırda ulaşabileceğimiz yararlı etkiler hakkındaki tahminlerimiz abartılı olmayacaktır. Ancak böyle bir konumun korunması fiziksel olarak imkânsızdır. Kısa ama hakiki bir ihtişamla daha uzun süren bir vasatlık arasındaki önemli tercihi yapmalıyız" (*The Coal Question*, 459-460). Bu biçimde ele alındığında, gidilecek yol belliydi: Şimdide zafer sürmek ve gelecek kuşaklara oldukça bozulmuş bir konum bırakmak. Jevons'un paradoksu bugün bizim için de geçerli olduğu ölçüde; yani (mevcut üretim çerçevesi veri olduğunda) teknoloji kendi başına, genellikle ekonominin ölçeği ile birlikte artan çevresel ikilemlerimizden bir çıkış yolu sunmadığı ölçüde, ya Jevons'un vardığı sonucu benimsemeli ya da Jevons'un asla tartışmamış olduğu ve şüphesiz onun asla aklına da gelmemiş olan bir seçeneğin; toplumsal üretim ilişkilerinin sosyalizm yönünde dönüştürülmesinin, kâr arayışı tarafından değil, insanların gerçek ihtiyaçları ve sosyo-ekolojik sürdürülebilirliğin gerekleri tarafından yönetilen bir toplumun peşinden gitmeliyiz.[5]

5) "Bir enerji devrimi hem mümkün hem de gereklidir, ama bu devrime sadece iktidarı sermayenin ellerinden alıp onu ait olduğu yere, halkın ellerine veren daha geniş bir devrimin bir parçası olarak ulaşılabilir." Paul M. Sweezy, "The Guilt of Capitalism," *Monthly Review*, cilt. 49, no. 2 (Haziran 1997), sf. 61.

Gezegensel Bir Yenilgi: Küresel Çevre Reformunun Başarisizliği*

1992 tarihinde Rio de Janeiro'da yapılan ilk Dünya zirvesi, dünyanın, uzun zaman sonra küresel ekolojik sorunlarına işaret edeceği ve sürdürülebilir bir kalkınma süreci başlatacağı yönünde umutlar yaratmıştı. Şimdi, on yıl sonra Johannesburg'da ikinci bir zirve düzenlenirken, bu hayal büyük ölçüde sarardı soldu. Bu sürecin belli başlı savunucuları bile, tarihe muhtemelen mutlak bir başarısızlık olarak geçecek olan Johannesburg zirvesinin sonucunda fazla bir şey elde edilmesini beklemediklerini açıkça belirtiyorlar. Kendi kendimize neden diye sormalıyız.

İlk neden, en azından çevreciler açısından en açık olanı. Rio ile Johannesburg arasındaki on yıl Rio Dünya Zirvesi'nin ve onun *Gündem 21*'inin anlamlı sonuçlar yaratmak açısından neredeyse mutlak başarısızlığına tanık oldu. Bu durum da küresel çevre zirvelerinin zayıflığına ışık tuttu.

İkincisi, ABD'nin Rio'dan bu yana evrimleşmiş olan iki temel konvansiyonu Kyoto Protokolü'nü ve Biyolojik Çeşitlilik Konvansiyonu'nu, onaylamayı reddetmesi, kapitalizmin dünya çevre krizine çözüm bulma kapasitesi hakkında sorular ortaya çıkardı. Kapitalist sistemin hegemonik gücü olarak Birleşik Devletler, Başkan Bush'un Johannesburg zirvesine katıl-

mayacağını açıklayarak, küresel çevre reformu konusundaki reddiyesinin yeni işaretlerini verdi.

Üçüncüsü, hem neoliberal gündemin 1990'larda hızla küreselleşmesi ve 1999'da Seatle'da kitlesel bir küreselleşme karşıtı hareketin ortaya çıkışı sistemin ekonomik ve çevresel adaleti teşvik etmeye yönelik tüm girişimler karşısındaki uzlaşmaz çelişkisini aydınlattı.

Dördüncüsü, Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi, çevre ve üçüncü dünyanın kalkınması konularıyla ilgilenenler açısından kötüye delalet eden bir ekonomik ve mali kriz döneminde gerçekleşiyor. Kapitalist dünya ekonomisi bir bütün olarak küresel bir durgunluk yaşıyor. Bu durumun en fazla vurduğu ülkelerse, neoliberal küreselleşme sayesinde, üzerlerinde hep daha az denetim sahibi oldukları, berbatlaşan ekonomik krizlere yakalanan küresel Güney ülkeleri.

Beşincisi, Birleşik Devletler'in 11 Eylül 2001 olaylarına bir yanıt olarak teröre karşı bir dünya savaşı başlatmasıyla birlikte, yeni bir öldürücü emperyalizm dalgasının büyümesine tanık oluyoruz. Bu dalga, yalnızca Afganistan'daki ABD askeri müdahalelerini değil ancak, ABD'nin tüm üçüncü dünyadaki çeşitli bölgelerdeki askeri etkinliklerini tırmandırmasına paralel biçimde, potansiyel olarak Irak'a karşı bir müdahale biçimini de alıyor. Bu koşullar altında, savaş muhtemelen çevreyi örtüp geçecek.

Altıncısı, yaklaşık on yıl önce Apartheid'ın (ırk ayrımcılığı) yıkılmasıyla birlikte insan özgürlüğünün bir simgesi haline gelen Güney Afrika, bu nedenden dolayı ikinci dünya zirvesinin yapılacağı yer olarak seçilmişti. Şimdi ise birçokları için oldukça farklı bir şeyi simgelemeye başladı: neoliberalizmin açgözlü gelişiminin ve büyük çevresel, toplumsal krizlere çözüm bulunmasının reddedilmesinin simgesi.

RİO'NUN ALTININ OYULMASI

1992 tarihli Rio Dünya Zirvesi'nin gerçekten sürdürülebilir bir kalkınmanın önünü açan bir süreci harekete geçirmekte sergilediği yeteneksizlik, Johannesburg zirvesinin sonucu olarak neyin mümkün olabileceği konusundaki algıları olumsuz biçimde etkiledi. Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi için kaleme alınmış olan ve Wolfgang Sachs tarafından düzenlenen *The Jo'burg Memo*'ya katkıda bulunan on altı çevrecinin sözleriyle:

"Rio 1992 boş bir vaat olduğunu gösterdi. Dünya Zirvesi'ndeki hükümetler dünyanın gözleri ve kulakları önünde çevresel bozulmayı ve toplumsal yoksullaşmayı durdurma taahhüdünde bulunurlarken, aradan geçen on yıl içinde bu eğilimlerin hiçbirisinde geriye dönüş görülemiyor. Tersine dünya, belirli yerlerdeki zenginlik artışı ile orantısız bir yoksulluk ve çevresel çöküşe gitgide daha da derinden gömülüyor... Bundan elli yıl sonra, Dünyanın muhtemelen daha sıcak, yaşayanlarının çeşitliliği açısından daha yoksul ve birçok insan için daha az konuksever olacağı bir dönemde, Rio muhtemelen çöküşe doğru giden yoldaki son kayıp çıkış kapısı olarak görülecektir."[1]

Nasıl oluyor da, bundan on yıl önce insanın çevre ile olan ilişkisinde belirleyici bir değişikliği damgalayacağı düşünülen Rio Dünya Zirvesi, anıtsal bir başarısızlık olarak görülmeye başlıyor? Yanıtı bu zirvenin altının küresel sermaye tarafından hem içerden hem dışardan oyulmuş olmasıdır.

Rio Zirvesi'nin daha yakından incelenmesi, bu zirvenin güya adanmış olduğu dünya-ile-dost fenomenden çok uzak olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Biyolojik Çeşitlilik Hakkındaki Konvansiyon, dünyanın biyoçeşitliliğini korumaktan daha çok kimin yaşayan doğayı sömürme hakkına sahip olacağına karar verilmesiyle ilgiliydi. (Konvansiyon yine de Birleşik Devletler'in muhalefetiyle karşılaştı, çünkü Güney'in kendi genetik kaynakları üzerinde ABD biyoteknoloji sanayinin talepleri karşısındaki haklarını destekliyordu). Daha sonra Kyoto Protokolü halini alacak olan BM İklim Değişikliği Çerçevesi, oto-petrol ekonomisine yönelik saldırıları nedeniyle, Birleşik Devletler ve öteki ülkelerin direnişi ile karşılaştı. Rio'dan çıkmış olan Orman İlkeleri Hakkındaki Anlaşma, "orman ilkeleri" içinde ormansızlaşma sorunundan bile asla bahsetmedi, ama daha çok her bir ülkenin kendi ormanlarını canının istediği gibi kullanma/sömürme konusundaki egemenlik hakları nedeniyle kaygı konusu oldu. *Gündem 21*'in kırk bölümü serbest piyasa ilkeleri altındaki ekonomik büyümeyi temel hedefi olarak belirledi, ki bunun içinde çevreye yönelik bir taahhüt de yerleştirilecekti. "Dünyanın piyasa ekonomisi" tüm çevre sorunlarının çö-

1) Sachs'a ek olarak, Hilary French, Paul Hawken, Hazel Henderson ve (The Body Shop'un sahibi) Anita Roddick gibi tanınmış çevreciler de, *The Jo'burg Memo*'ya katkı sunan on altı kişi arasındadır. Memo www.joburgmemo.org'da bulunabilir

zümleneceği yer olarak görülüyordu. Pratap Chatterjee ve Matthias Finger'ın, Rio Dünya Zirvesi'nin en önemli eleştirisini sunan, *The Earth Brokers* kitabında gözlemlemiş oldukları gibi, "*Gündem 21*'de şirketler yalnızca sürdürülebilir kalkınma konusundaki rolleri desteklenmek üzere bahis konusu edildiler. Şirketlerin gezegenin kirletilmesindeki rollerinden söz bile edilmedi" (sf. 116).

Bu sonuçlar kısmen sermaye tarafından icra edilen dolaysız baskılardan kaynaklandı. İsviçreli sanayici Stephan Schmidheiny tarafından başı çekilen Business Council for Sustainable Development (Sürdürülebilir Kalkınma İçin İş Konseyi) isimli grup önemli lobicilik faaliyetlerinde bulundu. İş konseyinin üyeleri önde gelen çokuluslu şirketlerin yüksek yöneticilerini içeriyordu: Chevron Oil, Volkswagen, Mitsubishi, Nissan, Nippon Steel, S.C. Johnson and Son, Dow Chemical, Browning-Ferris Industries, ALCOA, Dupont, Royal/Dutch Shell ve diğerleri. Schmidheiny'nin 1992 tarihli, Rio Zirvesi'ni etkilemek üzere yazılmış olan *Changing Course* isimli kitabı, özgürce işlemesine izin verildiğinde piyasa mekanizmasının sürdürülebilir kalkınmaya ulaşmanın tek güvenilir yolu olduğu görüşünü destekliyordu. Daha sürdürülebilir bir dünyaya doğru bu türden bir dönüşün temel ajanları, güya toplam kalite yönetimi ilkelerini ve çevresel kaygıları karşılayacak tam maliyet fiyatlandırmasını yaygınlaştıracak olan çokuluslu şirketler olmalıydı. Sürdürülebilir Kalkınma İçin İş Konseyi, kendisiyle bağlantılı şirketler aracılığıyla, 1992 Dünya Zirvesi'ni finanse etmede bir rol oynadı ve zirvenin merkezi planlamasının içine dolaysız biçimde dahil edildi.

Rio Zirvesi içerden temelde sermayenin çıkarlarına hizmet eden bir araca dönüştürüldüyse, Rio'nun dışında da küresel bir çevre reformuna yönelik her türlü girişimi daha da zayıflatan süreçler hüküm sürüyordu. Rio Zirvesi yapılmakta iken bile, Genel Tarifeler ve Ticaret Anlaşması (GATT) müzakereleri işliyordu. 1995'de Dünya Ticaret Örgütü'nün kurulmasıyla birlikte, önde gelen kapitalist devletler tekil ülkelerdeki çevresel reformları daha da zorlaştırırken, neoliberal serbest piyasa ilkelerini teşvik edecek uluslararası bir yapı yarattılar. Kapitalizmin küreselleşmesi yerel denetimin yerini alacak, ülkeler kendi doğal kaynaklarını en sonuna kadar sömürmeye teşvik edilecekler, kamusal mallar dinmek bilmez özelleştirmelere açılacak ve çevresel düzenlemeler serbest ticarete müdahale etmemek

için en düşük ortak paydaya doğru çekilecekti. DTÖ kapitalizmin topyekün zaferinin damgasının vurulması, üçüncü dünyadaki çevresel ve kalkınma ile ilgili siyasetlerin zengin kapitalist devletlerin egemen çıkarları tarafından kabul edilebilir olanlarla sınırlandırılması demekti.

Anlamlı küresel çevre değişimlerini sulandırmanın ve etkin biçimde ortadan kaldırmanın meşrulaştırılması için değişmez biçimde kullanılan şey, kapitalist dünya ekonomisinin çevresine yönelik kalkınma vaadi oldu. Kalkınma, dünya sermayesinin merkezleri tarafından algılandığı biçimiyle, yalnızca tüm ülkelerin ve ekonomik etkinliğin her türlü tekil alanının piyasa güçlerine açılması yönündeki neoliberal gündemin takip edilmesi sayesinde sürdürülebilirdi. Ancak bu strateji, küresel Güneyi kalkındırmak bir yana, yalnızca çoğu üçüncü dünya ülkesinin ekonomik durgunluğunun daha da derinleştirilmesine ve çöküşüne ve zengin ve yoksul ülkeler arasındaki büyüyen uçurumun; çevrenin hızlanan yıkımı ile birlikte pekiştirilmesine hizmet etti. Yine de, zengin ülkelerin ekonomik çıkarlarına hizmet ettiği oranda, egemen güçler tarafından iflah olmaz bir süreç muamelesi gördü.

Çevre ve kalkınma ile ilgili küresel eğilimlerin hızlı biçimde gözden geçirilmesi son on yıl içindeki bu sınırsız küresel kapitalizm döneminin ne denli yıkıcı olduğunu kanıtladığını göstermektedir. Atmosferdeki karbon dioksit düzeyleri son 420.000 yılın en yüksek düzeyinde. 1990 ile 2000 arasında CO_2 emisyonları (öteki sera gazları hariç tutulursa) küresel olarak yüzde 9 arttı ve Birleşik Devletler'de bu oranı ikiye katladı. Ölçümlerin başladığı 1866 yılından bu yana yaşanan en sıcak on dört yılın tümü de 1980'den bu yana gerçekleşti, 1990'lar kaydedilen en sıcak on yıl oldu. Küresel su tüketimi her yirmi yılda bir iki katına çıkıyor, nüfus artışından daha hızlı artıyor. 1990'ların ortalarından itibaren dünya nüfusunun seksen kadar ülkede bulunan yaklaşık yüzde 40'ı ciddi su darlıklarından muzdarip. Birleşmiş Milletler 2025 itibarıyla dünya nüfusunun üçte ikisinin su sıkıntısı yaşayabileceğini tahmin ediyor. Çin, Hindistan ve Birleşik Devletler'deki tarımsal topraklardaki su tabakası düzeyi zemin suyunun sulama için aşırı pompalanması nedeniyle büyük boyutlarda azalıyor. Tüm türlerin yok olma hızı şimdi normal ya da arka plan yok olma oranından en azından bin kat (ve belki de on bin kat kadar) daha hızlı. Yaşam alanlarının, özellikle de tropikal ormanların yıkımı, bu yüzyıl içinde

dünya türlerinin yarısı kadarını tehdit ediyor. Biyolojik servet açısından yalnızca ormanlarla kıyaslanabilir olan mercan kayalıkları, alarm verici bir hızla bozuluyor. Bugün mercan kayalıklarının 1992'deki yüzde 10'a kıyasla dörtte biri yok oldu ve 2010'da kaybolacak miktarın yüzde 40'a yükselmesi bekleniyor. Tarımsal sanayi yaşamın ve gıda kaynaklarımızın temelini evrim süreçlerinden radikal biçimde farklı yollarla değiştirmeye devam ettiği için, genetik değişime uğramış ürünler bir kez daha büyücü çıraklığı sorununu ortaya atıyor. Ticari teknolojiler yiyip içtiğimiz şeylerin genetik ve kimyasal bileşimini, karlılık sorunlarının ötesindeki sonuçlarına son derece zayıf biçimde ilgi göstererek, değiştiriyor.[2]

Kalkınmanın kendisi bir bütün olarak ele alındığında, zengin ülkelerin daha da gerisine düşmüş olan küresel Güney'in göreceli konumunda herhangi bir kayda değer kazanım yaşanmadı. Son yirmi yıl içinde hem ülkeler içindeki hem de ülkeler arasındaki gelir eşitsizliği hızla arttı. Elli iki ülke 1990'larda negatif büyüme oranları yaşadı. 1975 ile 2000 arasında Sahra-altı Afrika'daki kişi başına gelir (satın alma paritesi terimleriyle) Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü'ndeki zengin ülkelerin altıda birinden on dörtte birine geriledi. ABD nüfusunun en zengin yüzde 10'unun geliri (yaklaşık 25 milyon kişi) şimdi dünya nüfusunun en yoksul yüzde 43'ü ya da 1 milyar kişi ile eşit gelire sahip (United Nations, Human Development Report 2002, sf. 17–19).

JOHANNESBURG ZİRVESİ: SAMANLIKTA İĞNE ARAMAK

Geçmiş kazanımlara dair bu genellikle kasvetli manzara veri olduğunda, Johannesburg zirvesinin sonucunda ne elde edilebileceğini sorgulamak anlamlı gözükmektedir. Bundan on yıl sonra karşımıza çıkacak olan manzaranın Rio'dan sonraki on yılın ardından bugün karşılaştığımız manzaradan daha kötü olmayacağına inanmamızı ne sağlayabilir? Küresel neolibe-

2) "United Nations Environment Programme", *Global Outlook 3* (Sterling, VA: Earthscan, 2002), sf. 150–52; Worldwatch Institute, *State of the World 2002* (New York: W. W. Norton, 2002), sf. 5–12; International Forum on Globalization, *Intrinsic Consequences of Economic Globalization on the Environment: Interim Report* (San Francisco: IFG, 2002), sf. 101, 146; Lester R. Brown, *Eco-Economy* (New York: W .W. Norton, 2001), sf. 9, 27, 71.

The Worldwatch Institute aynı zamanda Johannesburg zirvesi için hazırlanmış olan raporunda "küresel bir adil uzlaşma" tezi ileri sürmektedir. Worldwatch örneğinde bu, çokuluslu şirketler, STK'lar, hükümetler ve uluslararası örgütler arasında yeni bir "ortaklık" anlamına gelmektedir. Bkz. Worldwatch, *State of the World 2002*, sf. 183, 198.

ralizm, çokuluslu şirketler, IMF, Dünya Bankası ve DTÖ'nün keskin eleştirmenleri olan çevreciler arasında bile, yenilgi karşısında bir tür uzlaşmalar arama eğilimi var. Çevreciler tam da mevcut şeytanlıklar için atıfta bulundukları kurumların kendisinden sık sık kurtuluş umdukları bir duruma sürüklendiler.

Bu durumun bir örneği de *The Jo'burg Memo*'su. Bu Memo'nun çevreci yazarları küreselleşme karşıtı hareketle özdeşleşme anlamında solda yer almaktadırlar. Neoliberalizmin ve özellikle de DTÖ'nün Rio'da devreye sokulan küresel çevre reformu programını ezip geçtiğini ileri sürüyorlar. Dünyanın çevreye ve toplumsal adalete ilk önceliği vermesi gerektiğine inanıyorlar. Ama Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi'ne yönelik çözümleri, sermaye birikiminin mantığı bir yana, neoliberal projenin temellerine meydan okumaksızın, mevcut ekonomik politikalarla bir orta yol arama girişimi gibi görünüyor.

The Jo'burg Memo'ya göre, Rio'da ortaya çıkan umutları ezen, "inançlı tarzdaki bir iktisat"tı. O halde ihtiyaç duyulan şey, sürdürülebilirliğe daha az muhalif olan, yeni bir iktisat tarzıdır. Bu yeni iktisat tarzı nelerden oluşacaktır? Bu açıdan daha genel önerileri ABD'li çevreci ve girişimci, Memo'ya katkı sunanlardan birisi olan, "doğal kapitalizm" olarak adlandırdığı şeyi; ya da doğayı kendi değer sistemine tam olarak eklemleyen kapitalizmi savunan Paul Hawken'in çalışmasından türetilmiştir (*Mother Jones*, Nisan 1997). *The Jo'burg Memo*'da belirtilmiş olduğu gibi, "şirketlerin kısa ve uzun vadeli çıkarları kamusal çıkardan ayrıştığı ölçüde, hiçbir tamirat, reformlar, düzenlemeler ya da Dünya Zirveleri statükoyu değiştirmeyecektir." O halde sorun şirketlerin çevre açısından kamusal çıkarla uyum içinde olmalarını güvence altına alma sorunu haline gelmektedir. Bu da piyasanın bakış açısından hiçbir değeri olmayan çevresel yararları, piyasa değeri olan mallara dönüştürerek elde edilebilir. Bize denilmektedir ki, ekonomik bir sistem, doğa da dahil olmak üzere her şeye sermaye muamelesi yapmadığı ölçüde tam anlamıyla "kapitalist" değildir. Üstelik, "radikal kaynak verimliliği" potansiyeli; enerjinin ve maddelerin yeni teknoloji aracılığıyla daha etkin kullanımı, hızlı ve sınırsız kapitalist ekonomik büyüme ile çevresel sürdürülebilirlik arasında hiçbir uzlaşmazlık olmadığı anlamına gelmektedir. Demek ki çevresel reform piyasaların "rakipsiz etkinliğine" teslim edilmelidir.

The Jo'burg Memo'ya göre, uluslararası düzeyde gerekli olan şey, özellikle küresel Kuzey ile küresel Güney arasındaki, bir yandan Güney için kalkınma olanaklarını güçlendirirken, bir yandan da kalkınmayı sürdürülebilir hale getirecek olan, "küresel bir uzlaşma"dır. Öneriler arasında "DTÖ'yü sürdürülebilir şekilde çerçeveleme" gerekliliği nosyonu yer almaktadır. Yani, bugüne kadar yalnızca sermayenin kürenin her köşe ve bucağına nüfuz etmesinin peşinde olan DTÖ, aynı zamanda çevresel sürdürülebilirlikle de ilgili daha geniş bir kuruma dönüştürülmelidir. Bu da DTÖ aracılığıyla, çokuluslu şirketlerin doğrudan yabancı yatırımları için doğrulanabilir kılavuz çizgileri belirleyecek olan bir "Çok Taraflı Sürdürülebilir Yatırım Anlaşması"nın başlatılması ile elde edilecektir.

Reform planları DTÖ ile de duruyor değildir. Memo "hem IMF hem de Dünya Bankasının" çevrenin ihtiyaçlarını ele alacak biçimde "yeniden yönetilmeye, demokratikleştirilmeye ve yeniden yapılandırılmaya ihtiyacı olduğunu" bildirmektedir. IMF yapısal uyum programlarını terk etmelidir. Üstelik, Bretton Woods kurumları, yani IMF, Dünya Bankası ve GATT ile BM sistemi arasında bir "güçler dengesi" kurulmalıdır. Bu da mali hedeflerle, çevre ve toplumsal adalet gibi daha evrensel hedefler arasında bir dengenin kurulmasını mümkün kılacaktır. Önerilere göre, bir başka önemli ileri adım, BM sistemi içinde bir Dünya Çevre Örgütü'nün kurulması olacaktır. *The Jo'burg Memo*'nun bir başka kilit önerisi, şirketlerin hatalı davranışları karşısında yasal bir oturuma izin verecek bir şirket sorumlulukları konvansiyonunun hazırlanmasıdır.

San Fransisco'da bulunan, John Cavanagh ve Jerry Mander'in başkanlık ettiği International Forum on Globalization tarafından da benzer değişim önerileri öne sürülmektedir. International Forum on Globalization, Johannesburg Zirvesi için hazırlanan *Intrinsic Consequences of Economic Globalization on the Environment* isimli raporunda "şirket iktidarında hüküm sürmeyi" tavsiye etmektedir. Şirketleri gözlemleyecek ve iş pratikleri hakkında bilgi sağlayacak bir Şirket Sorumlulukları Örgütü'nün yanı sıra, IMF ve Dünya Bankası'nın personelinde kesinti yapılmasını ve BM sistemi altında ayrı bir uluslararası mali örgütün yaratılmasını da önermektedir. Bize, mevcut dünya ekonomisinin temel hatasının, ekonomik ilişkilerin küreselleşmesi üzerindeki vurgusu olduğu söylenmektedir. Bunun yerine, ekolojik iyiliği ve sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmek üzere mümkün

olduğu zaman yerelleştirme ilkesi uygulamaya konulmalıdır.

Bu reform önerilerinin niyetinin toplumsal ve çevresel adaleti teşvik etmek olduğundan şüphe yok. Yine de, bu tür öneriler sistemin altta yatan mantığı sorununu bir kenara bırakırken, neoliberal kurumlarla bir uzlaşmaya varmayı amaçlıyor gibi görünüyorlar. 21.i yüzyıl kapitalizminin katı gerçekliğini kabaca inkar etmeyenler açısından tek bir şey oldukça açık seçik olmalı: DTÖ ve kardeş kuruluşları tam da bu durum tüm varlık nedenleri ile çelişeceği için sürdürülebilirliği teşvik edemezler. Onların rolü küresel sermaye birikimini kolaylaştırmak ve Kuzeyin büyük bankaları ile mali merkezlerini korumaktır. BM kurumlarını Bretton Woods kurumlarının üzerine salan bir "güç dengesi" stratejisi kaçınılmaz olarak yenilecektir, çünkü bu öneri gerçek iktidarın bu kurumların hizmet ettikleri kurulu çıkarlar yerine, bu kurumların kendisine ait olduğu boş yanılsamasına dayanmaktadır.

Rio zirvesine eşlik eden küresel çevre reformu yenilgisinden çıkartılacak ana ders, alternatif bir toplum yaratma mücadelesinden bağımsız olarak etkin bir toplumsal adalet ve sürdürülebilirlik hareketi yaratma ihtimalinin olmadığıdır. Küresel çevre reformunun başarısızlığını kabul eden ve aynı zamanda Margaret Thatcher tarafından üne kavuşturulan günümüzün piyasa merkezli düzenine karşı "hiçbir alternatif yok" pozisyonunu benimseyen bir yaklaşım, gerçek değişim yolunda sunacak pek az şeye sahiptir. Temsil edeceği inisiyatifler uluslararası örgütlere yönelik bazı değişimler ya da eklemelerle, şirketlerin mitsel biçimde "kamusal yurttaşlara" dönüştürülmesiyle ya da dünyanın kurtuluşunun doğaya (ve dolayısıyla da var olan her şeye) sermaye olarak muamele edilmesinden geçtiği yanılsaması ile sınırlı olacaktır.

GERÇEK MÜCADELE

Hakikat şudur ki, Johannesburg zirvesi sonucunda hiçbir "küresel uzlaşmaya" varılmayacaktır. Önde gelen kapitalist güçler daha fazla kar etme olanaklarına müdahale edebilecek bir uzlaşma başlatmaya hazırlıklı değiller. Masaya yatırılacak olan ana konu, serbest ticaret ve kalkınmadır. Güney ülkeleri, tıpkı Kuzeyin güneydeki korumacı önlemlerin kaldırılmasını talep ettikleri biçimde, Kuzeyin, Kuzeyin sanayisini koruyan tarife ve tarife dışı engelleri kaldırarak kendi ilkelerine uymasını talep etmektedir-

ler. Yine de, zirve konuşmaları ile ne gerçek bir serbest ticaret ne de çevresel sürdürülebilirlik sağlanacaktır. Kapitalist dünya sisteminin merkezindeki zengin ülkeler, çevredeki yoksul ülkelere dayattıkları aynı kuralları kendilerine uygulamayacaklardır. Hedefleri çevreden artık elde etmeye devam etmektir. Kendi ticaret engellerini kaldırmak, bu hedefi elde etmenin bir yolu değildir.

Her zaman olduğu gibi şimdi de görecek olduğumuz şey, zengin kapitalist devletler adına, en yoksul ülkelere (ödemesi kesinlikle mümkün olmayanlara) krediler biçiminde sermaye, ihtiyacı duyulan teknik yardım ve bazı borç ertelemeleri sağlama yolunda biraz daha vaat olacaktır. Karşılığında da zengin ülkeler üçüncü dünya devletleri tarafından, sermayenin önüne dikilen tüm engellerin, piyasayı bozan öğeler olarak görülen yoksullara yönelik gıda teşvikleri de dahil olmak üzere, ortadan kaldırılmasında ısrarcı olacaklardır. Suyun ve yiyeceklerin özelleştirilmesi sorun olarak değil, çözüm olarak ele alınacaktır.

Sürdürülebilir kalkınma konusundaki küresel mücadelenin bugünkü gerçekleşme biçimi, Johannesburg Zirvesi'nin hazırlıkları sırasında bu zirveyi gerçekten de Güneyin gerçek zirvesi haline getireceğini ilan eden Güney Afrika örneğinde oldukça açık seçik görülebilir. Trajik biçimde, Güney Afrika devleti bugün giderek daha fazla mevcut küresel neoliberalizm ve emperyal yayılma dönemini simgeler hale gelmektedir. Şimdi suyun ve elektrik gibi temel hizmetlerin özelleştirilmesi konusunda kendi nüfusuyla savaş halindedir. Bu durum bundan yalnızca on yıl önce apartheid'ın yıkılmasıyla birlikte, Güney Afrika'nın insan özgürlüğünün ilerlemesinin en ileri simgesi geldiği anda hayal edilmiş olanla son derece katı bir karşıtlık oluşturmaktadır. Bugün Güney Afrika, Afrika kıtasında Afrika'nın Gelişmesi İçin Yeni Ortaklık (New Partnership for Africa's Development-NEPAD) aracılığıyla gerçekleştirilen neoliberal nüfuz siyasetinin arkasındaki en temel, alt emperyalist güçtür. Bu alt emperyalist Güney Afrika ile Birleşik Devletler giderek daha fazla uzlaşmak istemektedir, çünkü hedefleri Amerikan İmparatorluğu'nunkilerle uyuşmazlık içinde değildir. Ancak, bunların hiçbirisinin gerçek sürdürülebilir kalkınmayla en ufak bir ilişkisi yoktur.

Ama bir başka Güney Afrika daha var. Son yıllarda Güney Afrika'da neoliberalizme ve NEPAD'a karşı militan bir kitle hareketi yükseliyor;

kökleri, apartheid'a karşı savaşın önünü açan aynı kentsel alanlarda bulunan bir hareket bu. Hiçbir alternatifin olmadığı yolundaki görüşleri bir biçimde yalanlayan da sosyalizm ve çevresel adalet ruhunu kuşanmış olan bu yeni neoliberalizmi karşıtı, küreselleşme karşıtı mücadeledir. Eğer ikinci dünya zirvesi, her şeye rağmen, hâlâ umut için rasyonel bir temel sunuyorsa, bu durum zirve sürecinin kendisinden çok, Johannesburg, Durban sokaklarında ve tüm dünyada harekete geçmekte olan kitlesel toplumsal eylemle ilişkilidir. Eninde sonunda belirsiz geleceğimizde tek bir mutlak belirlilik mevcuttur; adil ve sürdürülebilir bir gelecek için küresel mücadele devam edecektir.

KAPİTALİZME KARŞI EKOLOJİ

Rachel Carson 1963 yılında "The Pollution of Our Environment" başlıklı bir konuşma yaparak, toplumun 20. yüzyılın sonunda ekoloji teorisinin tüm sonuçlarını kucaklama konusunda gösterdiği direniş ile, Viktorya çağında Darvin'in evrim teorisine karşı gösterilen direniş arasında yakın bir kıyaslamada bulunmuştu:

> *"Tarihte geriye doğru bakınca bir paralellik buluyorum. Sizden Charles Darvin'in evrim konusundaki teorilerini açıkladığında kopan gürültüyü hatırlamanızı istiyorum. İnsanın önceden var olan biçimlerden türeyen kökeni kavramı, sıcak ve duygusal bir biçimde inkar edilmişti ve bu inkar yalnızca işinin ehli olmayan kamuoyundan değil, Darvin'in bilimdeki benzerlerinden de gelmişti. Türlerin Kökeni'nde ortaya atılmış olan kavramlar ancak yıllar sonra güçlü biçimde kurumsallaştı. Bugün, evrimin gerçekliklerini inkar edecek eğitimli bir insan bulmak oldukça zor. Yeni de çoğumuz bu durumun açık izdüşümünü inkar ediyoruz: İnsan çevresel bağlarla ilişki içinde olduğu binlerce öteki türün tümünün hayatlarını kontrol etmekte olanla aynı çevresel güçlerin etkisi altındadır. (Lost Woods: The Discovered Writing of Rachel Carson, sf. 244–45)."*

İnsani durumun ekolojik temelini algılama konusundaki bu ortak başarısızlığın birçok nedeni var. Birçokları bunu Batı uygarlığının, "doğanın egemenlik altına alınması" kavramından, doğanın insanlara hizmet etmek ve insanın uşağı olmak üzere var olduğu fikrinden doğan derin bir kültürel akış olarak görüyor. Ancak, çağdaş toplumun insanın doğaya olan tüm bağlılığını kabullenmeyi neden reddettiği sorusunun yanıtı, kuşkusuz, büyük ölçüde kapitalist sistemin sermaye biçimindeki servet birikimini toplumun en yüksek hedefi haline getiren yayılmacı mantığı ile ilişkilidir.

İyi bilindiği gibi, ortodoks iktisat, kendisini kıt malların etkin kullanımının bilimi olarak tanımlar. Ancak, ele alınan mallar, dar anlamda piyasa metaları olarak görülürler. Ekonominin ekolojik kıtlıkların ve (insani zaman çerçevesi dahilinde) geri dönüşü olmayan ekolojik bozulmaların ortaya çıkışındaki etkisi, bu verili iktisadın, kendisini savunmak üzere tasarlanmış olduğu sisteme uygun biçimde "dışsal" ya da "toplumsal" maliyetler olarak adlandırdığı şeyleri nadiren dikkate alan bakış açısının dışında kalır.

Kapitalizm ve onun iktisatçıları ekolojik sorunları genellikle ciddi biçimde işaret edilecek bir şeyler olarak değil, kaçınılacak bir şeyler olarak ele alırlar. Ekonomik kalkınma teorisyeni Robert Solow, *American Economic Review*'da 1974 Mayıs'ında, ünlü "kalkınmanın sınırları" tartışmasının tam ortasında, "doğal kaynakları öteki faktörlerle ikame etmek son derece kolaysa, o halde ilkesel olarak 'sorun' yoktur. Dünya, aslında, doğal kaynaklar olmadan da yoluna devam edebilir, yani tükeniş, bir felaket değil, yalnızca sıradan bir olaydır" diye yazmıştı.

Daha sonra iktisat dalında Nobel Ödülü alan Solow, hipotetik biçimde konuşuyordu ve aslında ne mükemmele yakın ikame edilebilirliğin bir gerçeklik olduğunu, ne de doğal kaynakların tamamen gözden çıkartılabilir olduğunu söyleyecek kadar ileri gitti. Ancak savunduğu hipotetik noktayı ekolojik peygamberlerin tüm kıyamet günü kaygılarının da günümüzde ikame edebilirlik derecesinin son derece yüksek olması nedeniyle bir kenara konulabileceğini ileri sürmesi takip etti. Çevresel maliyetlerin hesaplanmasında kaçağa yol açan bir takım küçük akışlar fiyat sistemi içinde var olsalar da, bunlar, hükümetin bu tür teşviklerin yaratılmasında çok derece sınırlı bir rol oynaması ile birlikte, piyasa teşviklerinin kullanımı yoluyla tedavi edilebilirlerdi.

Bir grup gürültücü MIT çocuğu, 1970'lerin başlarında kalkınmanın sınırları sorununu ilk kez ortaya attığı zaman, Solow gibi ortodoks iktisatçıları fena halde kızdıran şey, bu tezin, geometrik artış eğilimlerine işaret eden ve iktisatçıların kendilerinin de sık sık kullanmakta olduklarıyla aynı türden matematiksel bilgisayar tahmin modellerine dayalı olmasıydı. Ancak bu örnekte, odak noktası, ekonomik genişlemenin sihirli değneğinden çok, sonlu bir çevrenin içine yerleştirilmiş olan talepteki geometrik artıştan oluşuyordu. Kalkınmanın sınırları teorisyenlerinin tahminleri, sorunlarla dolu idiyse de, bu örnek yine de, kapitalizm ve onun iktisatçıları tarafından güvenli biçimde ihmal edilmekte olan, sonlu bir çevre içindeki sonsuz genişlemenin özü itibarıyla bir çelişki olduğu bilineni ilan etti.

Kapitalist ekonomiler öncelikle ve her şeyin ötesinde kârların büyümesine ve bu nedenle de; dünya nüfusunun büyük birçoğunluğunun sömürülmesi ve sefaleti de dahil olmak üzere, her ne pahasına olursa olsun ekonomik büyümeye adanmıştır. Büyüme yönündeki bu atak, genellikle enerji ve hammaddelerin hızla emilmesi ve çevreye hep daha fazla miktarda atığın boşaltılması ve böylelikle de çevresel bozulmanın yaygınlaşması anlamına gelir.

Kapitalizmin sonu gelmez genişleme konusundaki vurgusu kadar önemli olan bir başka şey de, onun yatırımları belirlerkenki kısa vadeli ufkudur. Sermaye sahipleri, herhangi bir yatırım olanağını değerlendirirken yatırımlarını (genellikle oldukça kısa olan) hesaplanabilir bir dönem içinde geri kazanmayı ve ondan sonra da sürekli kâr etmeyi hesaba katarlar. Madenler, petrol kuyuları ve öteki doğal kaynaklarla ilgili yatırımcılar tarafından yaygın biçimde daha uzun vadeli bir perspektifin benimsendiği doğrudur. Bu alanlarda egemen olan motifler açık biçimde nihai ürünün imalatına yönelik bir hammadde arzının ve uzun vadede olağanüstü biçimde yüksek bir getiri oranının güvence altına alınmasıdır. Ama bu örneklerde bile zaman ufku on beş yılı nadiren aşar; ki bu, biyosferi korumak için gereken elli ila yüz yıllık (hatta daha fazla) perspektife göre çok da uzun bir süre değildir.

Ekonomik gelişme, oldukça dolaysız biçimde insan toplumunun sırtına yüklenen bu çevresel koşullar bakımından, su kaynakları ve bunların dağılımı, temiz suya ulaşım, yenilenemeyen kaynakların narha bağlanması ve korunması ve sınai projeleri için seçilen özgün yerleşimlerle bağlantılı

sonuçların nüfus ve çevre üzerindeki etkileri gibi öğeleri içerecek bir biçimde planlanmak durumundadır. Bunların tümü sürdürülebilirlik sorunlarını temsil ederler; yani kuşaklar arası çevresel eşitlik sorunlarını ortaya atar ve yatırımlarının karşılığını öngörülebilir bir gelecekte geri almak zorunda olan, ortaya çıkan riski karşılamak için kâr akışını güvence altına alması gereken ve alternatif yatırım olanaklarından daha iyi bir karşılık bulması gereken kamu yararı gütmez sermayenin kısa vadeli zaman ufkuna eklemlenebilir nitelikte değillerdir.

Büyük yatırımcılar, sermaye için bir genişleme kaynağı ve birleşmelerle el koymaların yardımcısı olan borsaya hassasiyet göstermelidirler. Şirketlerin hisse senedi sahiplerinin hisselerinin değerini koruması ve onlara düzenli kâr payları ödemeleri beklenir. Yüksek şirket yöneticilerinin servetlerinin önemli bir bölümü ellerinde tuttukları hisse senedi opsiyonlarının borsadaki fiyat artışına bağlıdır. Üstelik, yüksek şirket yöneticilerinin aldıkları fevkalade bonuslar yalnızca kârlardaki artıştan değil genellikle aynı zamanda şirketin hisse senedi fiyatlarındaki artıştan da etkilenir. Dalgalanan bir hisse senedi piyasasında uzun vadeli bir bakış açısı gütmek oldukça saçmadır. Borsa "değerlenmesindeki" perspektif, önceki yıllardaki kâr oranı kazanç ya da kayıpları ya da gelecek yılın kâr olanaklarına dayalıdır. Zihinlerinin bir köşesinde gelecekteki olanakları tutarak Yeni Ekonomi'ye doğru akmakta olan, anlık biçimde şirket kayıplarının gözden kaçırılmasını sağlayan, o çok gürültüsü kopartılan para akışı bile, çoktan belasını bulmuştur. Borsa ya da risk sermayesi aracılığıyla zengin ödüller koparmayı hedefleyen spekülatif yatırımcılar birkaç yıllığına sabredebilirler, ama bu sabır eğer üzerine yatırım yapılmış olan şirketler kaybetmeye devam ediyorsa çok hızla buharlaşıverir. Şirketler kendi artık fonlarını yatırıma dönüştürmenin yanı sıra, uzun vadeli tahvillerle de borçlanırlar. Bunun için, faizleri ödemeye yetecek kadar para kazanmalı ve tahvillerin gelecekteki geri ödemeleri için ayrılan bir fonu kenarda tutmaları gerekir.

Kapitalist yatırım kararlarına özgü olan kısa vadeli ufuk böylelikle toplam çevresel etkilerinin belirlenmesinde kritik bir öğeye dönüşür. En berbat kirleticilerin emisyonlarının, (genellikle boru ucu yöntemleriyle) denetim altına alınması insan hayatları üzerinde olumlu ve neredeyse acil bir etkide bulunuyor olabilir. Ancak, çevreye yönelik gerçek bir koruma gelecekteki kuşakların ihtiyaçlarını da dikkate alan bir bakış açısını gerekti-

rir. Sürdürülebilir kalkınmayı teşvik edecek çevresel uzun vadeli siyasetin önemli bir kısmı da üçüncü dünya ile ilgilidir. Burası tam da zengin ülkeler kökenli sermayenin, yatırımlarının geri dönüşünü en kısa sürede elde etmek durumunda oldukları, bazen ilk yatırımının karşılığını bir ya da iki yılda geri almayı talep ettikleri yerlerdir. Öteki örneklerde olduğu gibi bu örneklerde de yatırım kararlarını yöneten zaman ufku sorunu, toplum ve gelecek kuşaklar adına kârlarından vazgeçmek isteyen "iyi" kapitalistler; ya da vazgeçmek istemeyen "kötü" kapitalistler sorunu değil, yalnızca sistemin işleme biçimiyle ilgili bir sorundur. Tipik biçimde daha uzağa bakan sanayiler bile er ya da geç yatırımcıların, hisse senedi sahiplerinin ve bankaların taleplerini tatmin etmek zorundadırlar.

Kapitalizmin çevre ile olan ilişkisinde sürüp gitmekte olan kusurlar bugün yaygın biçimde "çevre krizi" olarak adlandırmakta olduğumuz, yalnızca birkaçını saymak gerekirse küresel ısınmadan ozon tabakasının tahrip edilmesine, tropikal ormanların ortadan kalkmasından mercan kayalıklarının yok olmasına, aşırı avlanmadan türlerin yok olmasına, genetik çeşitlilik kaybından çevremizdeki ve yiyeceklerimizdeki toksisite artışına, çölleşmeden su kaynaklarının kurumasına, temiz su bulunmamasından radyoaktif kirlenmeye dek çok çeşitli sorunları kapsayan tüm alanlarda açıkça görülmektedir. Liste çok uzun ve hızla da uzamaktadır ve bu sorunların kendilerini ortaya serdikleri mekansal boyutlar da genişlemeye devam etmektedir.

Ekoloji ile kapitalizm arasındaki çelişkinin özgün ekolojik sorunlarla ilgili olarak somut bir düzlemde aslında nasıl işlediğini anlamak için, bugün birçoklarının en sıcak küresel ekolojik sorun olarak gördükleri alana; karbon dioksit ile öteki "sera gazlarının" salınmasıyla birlikte ortaya çıkan, ısıyı atmosfer içinde hapseden, "sera etkisi" ile ilişkili küresel ısınma sorununa bakmak yararlı olacaktır. Bugün mevcut küresel ısınma eğilimini durdurma konusunda yaşanacak bir başarısızlığın mevcut yüzyıl zarfında gezegensel düzeydeki bir ekolojik ve toplumsal felakete davetiye çıkarmak olacağı konusunda dünya çapında bir bilimsel konsensüs mevcut. Ancak bugüne kadar, temelde fosil yakıtlarının emisyonuyla ilgili olan bu soruna çözüm bulmak açısından pek az şey elde edilebildi.

Zorunlu eylemleri engelleyen nedir? Bu soruyu yanıtlayabilmek için sermaye birikim sürecinin küresel ısınma eğilimini yavaşlatmayı ve durdur-

mayı hedefleyen ana uluslararası diplomatik çaba olan Kyoto Protokolü'nün önüne özgün yollarla koyduğu engellere bakmalıyız.

KYOTO PROTOKOLÜ'NÜN BAŞARISIZLIĞI

Sera gazı emisyonlarını denetlemeye yönelik uluslararası çabalar 1990'ların ilk yarısında başladı. Bir iklim anlaşması yaratmaya yönelik bu ilk girişimler 1992'de karar altına alınan Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Konvansiyonu'nu (United Nations Framework Convention for Climate Change -UNFCCC) yarattı. UNFCCC devletler açısından gönüllü emisyon hedefleri içeriyordu. Devletlerin emisyonlarını bu rejim altında azaltmada gösterdikleri başarısızlık, tüm sanayileşmiş ülkeler için, sera gazı emisyonlarında 2008-2012 itibarıyla, 1990 düzeylerinin yüzde 5.2 daha altında indirimlere gidilmesinde ilk kez "yasal olarak bağlayıcılık" getiren Kyoto Protokolü'nün 1997 yılında benimsenmesine yol açan yeni görüşmelere neden oldu. Avrupa Birliği (AB) bu anlaşma altında sera gazı emisyonlarını 1990 düzeylerinin yüzde 8 daha altına, Birleşik Devletler yüzde 7 daha altına ve Japonya da yüzde 6 daha altına indirmekle yükümlüydü. Çin'in de dahil olduğu gelişmekte olan ülkelerse, anlaşmaya taraf olmakla birlikte, iklim görüşmelerindeki (Berlin Emri olarak bilinen) önceki bir anlaşma uyarınca, emisyon indirimlerinin bu ilk aşamasının dışında kalacaklardı.

1997 ile 2001 arasında Kyoto Protokolü'nün uygulanması konusunda sürüp giden görüşmeler temelde iki önemli noktaya odaklandı: Ülkelerin, bunlara ihtiyacı olmayan ülkelerden emisyon permileri satın alarak emisyon indirimlerini aşmalarına izin veren ticareti yapılabilir emisyon permileri hükümleri ve ormanlar ile tarım alanları için emisyon kredileri sunacak olan "karbon havuzları" indirimlerinin de işin içine dahil edilmesi. Avrupa Birliği her iki öneriye de emisyon indirim hedeflerini karşılamadaki gerçek başarısızlıkların üstünü örten hafiften gizli kapaklı girişimler olarak direndi. Bu önlemlere yönelik destek Birleşik Devletler, Japonya, Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda'dan geldi. Görüşmeler, her iki tarafın da bu tartışma konusunda taviz vermeyi reddetmesi üzerine 2002 Kasım ayında Hague'da kesintiye uğradı.

2001 Mart ayında, bu konular hâlâ çözümlenmemiş ve hiçbir büyük sanayi ülkesi hâlâ anlaşmayı onaylamamışken, Bush yönetimi Kyoto Proto-

kolü'nün "ölümcül biçimde hatalı" olduğunu ilan etti ve tek taraflı biçimde iklim anlaşmasından çekildiğini duyurdu.

Buna rağmen, Kyoto Protokolü'nün onaylanmasının önünü açmak üzere tasarlanmış olan görüşmeler, Bonn'da 2001 Temmuz'unda devam etti. Anlaşmanın uygulamaya konulması için küresel sera gazı emisyonlarının yüzde 55'ini temsil eden ülkeler tarafından onaylanması gerekiyordu. Bu da ABD'nin katılımı olmaksızın, Japonya, Kanada ve Avustralya tarafından peyderpey onaylanmasının zorunlu olması anlamına geliyordu. Bu koşullar altında, Avrupa Birliği müzakerelerde adım adım geri çekilmeye; Birleşik Devletler'in daha önce Hague'da (Japonya, Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda ile birlikte) ileri sürdüğü pozisyonları benimsemeye zorlandı.

Kyoto Protokolü Bonn'da, Birleşik Devletler'in kaçışına karşın canlı tutulmuş olmasına rağmen, emisyonlarda hedeflenen indirimlerle oynanmasıyla, delik deşik edilmişti. Tarım alanları ve ormanlar, emisyon azaltmalarında kredilendirmeye yol açarak, karbon havuzları muamelesi görecekti. Sonuçta ülkeler yalnızca ağaçlarının büyümesini seyreyledikleri için "emisyonlarını azaltmış" sayılacaklardı. Ticareti yapılabilir kirletme permilerine izin verilerek, Japonya, Kanada ve Avustralya gibi, sera gazı emisyonlarını 1990'lardan bu yana külli miktarda artırmış olan ülkelerin, Sovyetler Birliği'nin çöküşüne ve esas olarak da sanayi yapısına bağlı olarak, 1990'dan beri emisyonlarında dramatik azalmalar yaşamış olan Rusya gibi ülkelerden emisyon permileri satın almalarının önü açılacaktı. Emisyon indirim hedeflerini karşılamakta başarısızlığa uğranması durumunda verilecek tek ceza ise bir ülkenin hedeflerinin bir sonraki raunda belirli bir yüzde ile artırılması olacaktı. İklime verilen hasar için, hedeflenen indirimleri yerine getirmeyen ülkeler tarafından ödenecek tazminatları kurumsallaştırma yönündeki öneriler, bir kenara bırakıldı. Japonya'ya verilen temel taviz, orijinal anlaşmanın "yasal olarak bağlayıcı" karakterinin, anlaşmanın "politik olarak bağlayıcı" olduğunu söyleyen bir dille bir kenara bırakılması oldu. Kyoto Protokolü'nü orijinal UNFCCC'den gerçekten ayırt eden tek şey olan emisyon indirimlerine "yasal olarak bağlayıcılık" konulması ilkesi de böylece terk edilmiş oldu.

Tek başına dünyanın sera gazı emisyonlarının dörtte birini temsil eden Birleşik Devletler'in, iklim anlaşmasına taraf olmayı reddetmesi Bonn'da varılan anlaşmanın en açık başarısızlığıydı. 11 Haziran 2001'de, Başkan

George W. Bush, Mart ayında kendi yönetimi tarafından benimsenmiş olan, Kyoto Protokolü'ne geri dönüşü reddetme siyasetini güçlü biçimde tekrarlayan bir konuşma yaptı. Böyle yaparak, zaten Clinton yönetimi sırasında, ABD'yi iklim anlaşmasını onaylamaya zorlayan tüm eylemlerin ABD oto sanayi kompleksinin muhalefeti karşısında çıkmaza girdiği dönemde ortaya çıkmış olan (ve anlaşmanın onaylanması için ABD Senatosu'nda sıfır desteğin bulunması anlamına gelen) ABD pozisyonunu daha da belirginleştirdi.

Bush'un 2001 Haziran'ında ABD'nin iklim anlaşmasına muhalefetini tekrarlamasını böylesine açıklayıcı hale getiren şey, kendisinin son derece prestijli National Academy of Sciences (Ulusal Bilimler Akademisi-NAS) raporunu ele alış biçimidir. Yönetim önceden iklim değişikliği ile ilgili daha fazla araştırmaya ihtiyaç olduğunda ısrar etmiş ve NAS'ı iklim biliminin mevcut durumunu (özellikle de BM hükümetler arası İklim Değişikliği Panel'inin [U.N. Intergovernmental Panel on Climate Change [IPCC]) araştırma sonuçlarını) incelemeye ve yönetime bu konuda bir rapor hazırlamaya çağırmıştı.

Bush yönetimi, küresel ısınma ile mücadele edecek uluslararası bir anlaşmanın gereksiz olduğu iddiası için bir tür bilimsel rasyonel bulmak için umutsuzca çaba harcarken, NAS'a şöyle yazmıştı:

> *"Yönetim ABD'nin iklim değişikliği konusundaki siyasetiyle ilgili bir gözden geçirme işlemi yürütmektedir. Akademi'nin iklim değişikliği bilimindeki en büyük belirlilikler ve belirsizliklerin bulunduğu alanları belirlemeye yönelik yardımını istiyoruz. IPCC Raporları ile IPCC özetleri arasında herhangi bir önemli fark bulunup bulunmadığı konusundaki görüşlerinizi de almak isteriz. Mümkün olan en kısa sürede bir yanıt verilmesini rica ediyoruz."*

Yani Bush yönetimi NAS'ı, raporları dünyanın en büyük iklim bilimcileri tarafından yazılan IPCC'nin, bu bilim tarafından değer verilmeyen, bir anlamda politik olarak belirlenmiş bir dizi sonuca varıp varmadığını saptamasını; ya da daha da kötüsü, bilimin, Küresel İklim Koalisyonu (Global Climate Coalition; Kyoto Protokolü'ne muhalefet eden şirketler için lobicilik yapan ana örgütlenme) tarafından savunulduğu üzere, politik

açıdan yoldan çıkartılıp çıkartılmamış olduğunu belirlemesini istiyordu.

Bush'un 11 Haziran 2001 konuşmasından günler önce NAS, *Climate Change Science: An Analysis of Some Key Questions* (İklim Değişikliği Bilimi: Bazı Kilit Soruların Analizi) başlıklı, IPCC'nin önceki raporlarında zaten belirlemiş olduğu şeyleri, yani insan etkinliklerinin bir sonucu olarak ortaya çıkan küresel ısınmanın bir gerçeklik olduğunu ve bunun biyosferin istikrarı ile bildiğimiz anlamda hayata karşı büyüyen bir tehdit oluşturmakta olduğunu güçlü biçimde yeniden onaylayan raporunu başkana sundu. Bütün bunlar hakkında NAS daha ilk paragrafında aşağıdaki vurgularda bulunarak hiçbir kuşkuya yer bırakmamıştı:

> *"Sera gazları Dünya'nın atmosferinde insan etkinliğinin bir sonucu olarak, yüzey hava ısılarının ve yüzey altı okyanus ısılarının artışına yol açarak, birikmektedir. Isılar, gerçekten de, yükselmektedir. Son birkaç on yıl içinde izlenmiş olan değişiklikler, olasılıkla, çoğunlukla insan etkinliklerine bağlıdır, ancak bu değişikliklerin önemli bir bölümünün aynı zamanda doğal çeşitliliğin bir yansıması olduğunu da görmezlikten gelemeyiz. İnsan yaratısı ısınma ve bununla bağlantılı olan deniz yüzeyi yükselmelerinin 21. yüzyıl boyunca devam etmesi beklenmektedir. Bilgisayar model simülasyonları ve temel fiziksel akıl yürütme tarafından ikincil etkiler ortaya koyulmaktadır. Bunlar yağış oranlarında artışları ve yarı çorak bölgelerde artan sel şüphesini içermektedir. Bu değişikliklerin etkileri kritik bir oranda ısınmanın büyüklüğüne ve gerçekleşme hızına bağlı olacaktır."*

NAS yalnızca IPCC raporlarını desteklemekle kalmamış, aynı zamanda IPCC'nin Siyaset Yapıcılar İçin Özetleri'nin temel bilimsel bulguları çarpıtmadığını; hükümet temsilcileri ile birlikte yapılan başyazarlar toplantısının ardından bilimsel metinde herhangi bir önemi olan hiçbir değişikliğe gidilmediğini ve yapılan küçük değişikliklerin de belgelenmiş olup, güvenilir başyazarların onayına aldığını da ima etmişti. Demek ki IPCC sürecinin politik olarak yoldan çıkartılmış olduğu yolundaki tüm iddialar geçersizdi.

İklim Değişikliği Bilimi konusundaki NAS raporu Bush yönetimine sorunun ciddiyetini kabul etmek ya da bilime tamamıyla sırtını çeviriyor gi-

bi görünmekten başka hiçbir seçenek bırakmamıştı. Yani Başkan Bush Haziran konuşması sırasında öteki sera gazlarının yanı sıra karbon dioksit emisyonlarından kaynaklanan ciddi küresel ısınmanın varlığından haberdardı ve "Ulusal Bilimler Akademisi artışın büyük oranda insan etkinliğine bağlı olduğunu ima ediyor" diyordu. Ancak, sözlerine, iklim değişikliği ve bunların etkileri konusundaki özgün projeksiyonlarda ve atmosferde birikmiş olan sera gazlarını azaltmaya yönelik teknolojik olanaklarda birçok belirsizlik bulunduğuna işaret ederek devam etti. Ona göre, Kyoto Protokolü, iki nedenden dolayı hatalıydı:

1) "İşçilerin işten çıkartılmaları ve tüketiciler için fiyat artışları [ABD ekonomisi] üzerinde olumsuz ekonomik etkiler yaratabilirdi".

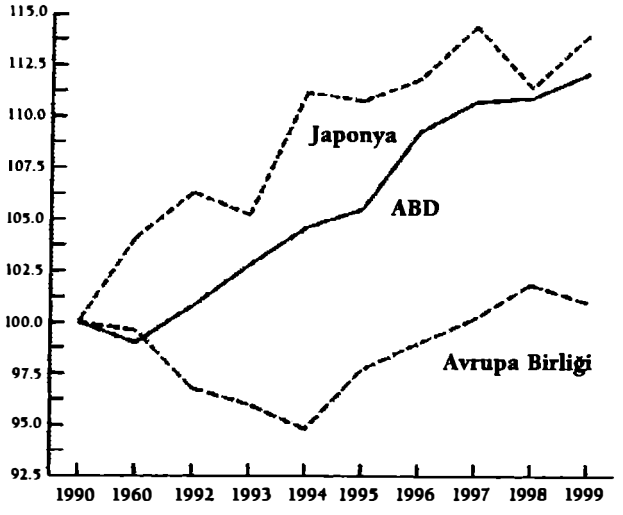
2) Çin ve Hindistan gibi, her ikisi de küresel ısınmaya en fazla katkıda bulunan gelişmekte olan ülkeleri içermiyordu.

Sera gazı emisyonlarında zorunlu kesintileriyle Kyoto Protokolü, açıkça ABD sermayesi ve devletinin kabullenmeyi arzuladığının ötesinde bir şeydi. İklim değişikliği anlaşmasını reddetmek için hiçbir bilimsel temeli bulunmayan ABD hükümeti itirazının gerçek tabiatını; yani bu tür emisyonları ve özellikle de, önde gelen sera gazı olan karbon dioksit emisyonlarını kısmanın, ABD ekonomisi için yaratacağı maliyetleri, çok yüksek bir bedel olarak gördüğünü açıklamak zorunda kalmıştı.

Ama Avrupa Kyoto Protokolü'nü desteklemek konusunda bu denli hevesli iken neden Birleşik Devletler sera gazları (özellikle de karbon dioksit) emisyonlarını 1990 düzeyinin altına indirmeyi kabul etme noktasında bu denli direngendi? İklim anlaşmasına uyum göstermeyi reddetmek, kapitalizme özgü olan koşulları yansıtan bir şey olmaktan çok, Birleşik Devletler'in şirketleri ve hükümeti ile bir tuhaflığı mıydı?

Burada Birleşik Devletler, Avrupa Birliği ve Japonya'nın 1990'larda fosil yakıtlarının yanmasından doğan karbon dioksit emisyonları kayıtlarına bir göz atmakta fayda var (Şekil 1). 1 Nisan 1993'de Başkan Clinton, Birleşik Devletler'in bir dizi gönüllü önleme dayanarak 2000 yılında sera gazı emisyonlarını 1990 düzeylerinde stabilize edeceğini açıkladı. Bunun yerine, 1990'larda fosil yakıtların tutuşması ve alev almasından doğan ABD karbon dioksit emisyonları 1990'da 1,355 milyon metrik ton karbon eşdeğerinden (MMTCE) 1999'da 1,520'ye, yüzde 12 arttı. (Fosil yakıtlarından doğan karbon dioksit emisyonları halihazırda ABD'nin toplam se-

Şekil 1: 1990'larda Karbon Dioksit Emisyonlarındaki Değişiklikler (1990 = 100)

Kaynak: U.S. Department of Energy, Energy Information Administration, International Energy Annual, "World Carbon Dioxide Emissions from the Consumption and Flaring of Fosil Fuels," Table H1, http://www.eia.doe.gov/emeu/iea/tableh1.html

ra gazı emisyonlarının yüzde 82'sini temsil ediyor.) Aynı dönem içinde, Japonya'nın fosil yakıtlarından doğan karbon dioksit emisyonları 269 MMTCE'den 307'ye olmak üzere yalnızca yüzde 14 arttı. Tersine, AB emisyonları 1990'lar boyunca yalnızca 904 MMTCE'den 913'e, yüzde 1 arttı.[1] Avrupa Birliği'nin karbon dioksit emisyonu düzeylerini 1990'lardaki düzeyin yalnızca biraz üzerinde tutabilmesi temelde hem (birleşme sonrası) Almanya, hem de Birleşik Krallık'ta (Kuzey Denizi'ndeki keşifler sayesinde ulaşılabilir hale gelen doğal gazın bir sonucu olarak) yüksek-karbonlu kömür kaynaklarından uzaklaşılması ile ilgiliydi; bu da bu iki ülkedeki karbon emisyonlarında 1990'ların başlarında keskin bir azalma yarattı, ama bu aşağıya doğru iniş sonraki yıllarda devam etmedi. Ancak, AB üyesi ülkelerin büyük birçoğunluğu, dönem içinde fosil yakıtlarından doğan karbon dioksit emisyonlarını önemli oranda artırdılar. Bu koşullar Avrupa Birliği'nin Kyoto müzakereleri sırasındaki "köpük önerilerine" im-

1) Rakamlar Lüksemburg'u dışarıda bırakmaktadır

an tanıdı, Avrupa Birliği ülkeleri Kyoto indirimlerine ülke temelinde ta- i olmayıp, tümü de AB kõpüğü içinde dahil edileceklerdi.

Birleşik Devletler ve Japonya'nın karbon emisyonlarındaki dramatik aı şlarsa, Avrupa Birliği'nin şu ana kadar 1990 düzeyi emisyonlarının altı- a düşmedeki başarısızlığı (ve üye devletlerinin çoğunun artan emisyon- ın) ile birlikte, bize önemli bir öykü anlatmaktadır. Kyoto Protokolü için 990 "sıfır yılı"dır. Saat işlemeye başlamıştır ve 2012 itibarıyla sıfır yılı misyon düzeylerini (bu düzeyin çok daha altını bile) yakalamak hiç de lanaklı görünmemektedir; özellikle de Birleşik Devletler için. 2000 Tem- ıuzu'nda Clinton yönetiminin Birleşik Devletler baş iklim müzakerecisi rank Loy, Birleşik Devletler'in Kyoto hedefini karşılamak üzere, emis- onlarını 2010 itibarıyla "yüzde 30'a kadar" azaltmak durumunda olduunu açıklamıştı. Japonya ve Kanada da benzer durumdadır.

Tablo 1: Nüfus içindeki Kişi Başına Karbon Dioksit Emisyonları Hakkında Dünya Manzarası

Ülke	Metrik Ton Emisyon*	Nüfus** (milyon)	Kişi Başına Ton Emisyon
Toplam G-7 ulusları	2,590	684	3.8
Birleşik devletler	1,520	270	5.6
Kanada	151	30	5.0
Almanya	230	82	2.8
Birleşik Krallık	152	59	2.6
Japonya	307	126	2.4
İtalya	121	58	2.1
Fransa	109	59	1.8
Dünyanın geri kalanı	3,554	5,213	0.7
Dünya toplamı	6,144	5,897	1.0

* Fosil yakıtlarının tüketimi ve yanmasından doğan karbon dioksit emisyonlarının milyon metrik tonluk karbon eşdeğeri. Veriler 1999 içindir.

** 1998'de.

Kaynak: Emisyon verilerinin kaynağı için bkz. Şekil 1; nüfus rakamları için bkz. World Bank,"2000 World Development Indicators," Table 1.1, <www.worldbank.org/data/wdi2001>.

Çeşitli ülkelerin fosil yakıt tüketiminden doğan kişi başına karbon dioksit emisyonlarını gösteren Tablo 1'e bakılarak, hareket halindeki güçlerle ilgili bir fikir edinilebilir. Birleşik Devletler halihazırda yılda kişi başına 5.6 ton fosil yakıtı kullanımından doğan karbon dioksit emisyonu üretmektedir. Almanya kişi başına bu miktarın yarısını üretmektedir. Yoğun biçimde nükleer enerjiye dayanmakta olan Fransa, kişi başına 1.8 ton üretmektedir. Toplam olarak (Rusya G-8'in bir parçası olarak kendilerine katılmaya davet edilene kadar G-7 olarak adlandırılan) önde gelen kapitalist ülkeler yılda kişi başına 3.8 ton karbon dioksit emisyonu yaratmaktadır. Kıyaslanırsa dünyanın geriye kalan tümü yılda kişi başına fosil yakıtı kullanımından yalnızca 0.7 ton karbon dioksit emisyonu yaratmaktadır. Önde gelen ülkeler ve dünyanın geri kalanının emisyonları arasındaki bu büyük uçurumun nedenleri bellidir. Dünya Bankası'na göre, sanayileşmiş ekonomiler azgelişmiş ekonomilerin tükettiğinden dört kat daha fazla (petrol varili eşdeğeri ile ölçülen) kişi başına enerji tüketmektedirler (*World Development Report, 1992*, sf. 115).

Karbontemelli kapitalist ekonomilerde ekonomik büyüme gerçekleşirken fosil yakıtlarına olan talep de artmaktadır. Alternatif enerji biçimlerinin gerçekten geliştirilmesinin yerine konulan basit enerji etkinliği artışları, artan talep karşısında bu süreci durdurmayı başaramamaktadır. Artan enerji etkinliği, birim enerji maliyetlerini azaltması oranında, artan talebe yol açma eğilimindedir. Fosil yakıtlarına yönelik yüksek talep aynı zamanda, sermayenin enerji ekonomisini fosil yakıtlar etrafında yapılandırmasını teşvik ederek (ki bu şimdi derinden pekiştirilen bir gerçekliktir), bu durumdan elde edilen yüksek kârlar tarafından da desteklenmektedir. Birleşik Devletler'de Bush yönetiminin California enerji krizine bir yanıt olarak kömür yakan enerji istasyonlarını devreye sokması, Kyoto Protokolü'nden çekilmesi ile birlikte, ABD kömür fiyatlarının yalnızca altı ay içinde iki katına çıkmasında belirli bir rol oynamıştır (*New York Times Magazine*, 22 Temmuz 2001, sf. 31–34).

Karbon temelli bir ekonominin ileri kapitalizme ne derece özgü olduğu Clinton yönetiminin karbon dioksit emisyonlarının keskin biçimde yükselmesini engelleme konusundaki başarısızlığında; Japonya'nın ekonomisindeki durgunluğa karşın emisyonlarının 1990'lar boyunca artmaya devam etmesinde; ve Avrupa Birliği'nin üye devletlerinin çoğunun sera gazı

emisyonlarını artırmalarını engelleme konusundaki başarısızlığında görülebilir. Bu durum aynı zamanda Bush yönetiminin, tahmin edilen enerji ihtiyaçlarını karşılamak üzere 1300 ek enerji tesisini meşrulaştırması anlamına gelen, (Başkan Yardımcısı Dick Cheney başkanlığındaki) 2001 Ulusal Enerji Politikası: Ulusal Politika Geliştirme Grubu Raporu'nda da açıktır. Bush yönetimi tarafından savunulan bu ulusal enerji politikası, küresel ısınmaya yalnızca çok kısa (uzun bir raporun ortasındaki altı paragraflık) bir atıfta bulunmaktadır.

Temmuz ayında, Bush yönetimi, G-8 tarafından görevlendirilen, kirletici olmayan enerji kaynaklarına yönelik teşvikleri artırırken, fosil yakıtlarına yönelik teşvikleri bitiren uluslararası bir öneriye muhalefet etme sinyalleri verdi. ABD hükümeti bu tür önlemlerin, enerji kaynaklarının uygun bileşimine daha yetkin biçimde karar verebilecek olan piyasanın düzgün biçimde işlemesine müdahalede bulunacağını iddia etmektedir. Avrupa Birliği, kendi adına, 2001 Temmuzunda, önceden 2002 Temmuz ayı için belirlenmiş olan kendi kömür teşviklerini bitirmeyip, bu teşvikleri bir on yıl daha sürdürme kararı aldı (*The Economist*, 28 Temmuz 2001).

Kyoto Protokolü'nün başarısızlığının ardındaki büyük ironi bu protokolün, orijinal haliyle bile, küresel ısınma eğilimini durdurmaya yönelik yalnızca çok mütevazı, sembolik bir ilk adım olmasıydı. Sera gazı emisyonlarını 1990 düzeylerinin yaklaşık yüzde 5 altında stabilize etmeyi hedeflemiş olmasına rağmen, iklim bilimcilerin tekrar tekrar söyledikleri gibi küresel ısınmayı engellemek üzere gerekli olabilecek kitlesel emisyon indirimlerinin son derede uzağındaydı. *London Times*'a göre (9 Temmuz 2001), "Anlaşmanın en katı savunucuları bile küresel ısınmayı denetlemek açısından yeterli olduğu kanısında değiller. Çeşitli modeller etkisinin 2010 itibarıyla hiçbir şeyin yapılmaması halinde ortaya çıkacak olan ısı artışından yalnızca 0.15 °C daha az olacağını öne sürüyor. ABD Ulusal Okyanus ve Atmosferik Yönetim'inden Jerry Mahlman, iklim açısından kayda değer bir farkın yaratılabilmesi için sera gazı emisyonlarını yüzde 60 ile yüzde 70 azaltmak üzere 30 adet benzer anlaşmanın daha yapılması gerekebileceğini söylüyor."

Kyoto Protokolü kadar mütevazı bir emisyon indirimine bile muhalefet etmekte kararlı olan Washington, bazı büyük petrol şirketleriyle paralel biçimde, soruna uzun vadeli bir çözüm olarak; çevreyi korurken, bu tür

emisyonların artmasına muhtemelen izin verecek bir çözüm olarak, karbon istimval teknolojisinde egzotik arayışlara yöneldi. Bush 2001 Temmuzunda "hepimiz teknolojinin, özellikle de karbon yakalama, depolama ve istimval teknolojilerinin, önemli oranda emisyon indirimleri açısından büyük vaatlerde bulunduğuna inanıyoruz" diye açıkladı. Yani ABD hükümeti, Enerji Bakanlığı kanalıyla, bu tür teknolojilere yönelik araştırmalara, on milyonlarca dolar akıtmaktadır. Bu teknolojiler:

1) havadan karbon dioksit çekmeyi,

2) bunu gelmiş olduğu kömür madenlerine ve petrol alanlarına ya da okyanuslara geri enjekte etmeyi hedefliyor.

Küresel ısınma konusunda düzenin önde gelen iktisadi analizcisi William Nordhaus ve yazar meslektaşı Joseph Boyer, *Warming the World* (2000) isimli kitaplarında, beklenebileceği gibi, "Kyoto Protokolü iktisatta ya da çevre siyasetinde hiçbir temele dayanmıyor" diye ileri sürmektedirler. Nordhaus ve Boyer özel sanayiye, küresel emisyon indirim rejimi ile bağlantılı biçimde yüklenen devasa maliyetlerin, fazla ciddiye alınmaması gerektiğini tavsiye etmekte ve bunun yerine ümit verici bir "maliyetsiz" teknoloji olarak adlandırdıkları alanda daha fazla araştırma yapılmasını savunmaktadırlar: Bu teknoloji "parçacıkların güneş ışığının geri serpmesini artırmak ve okyanuslardaki karbon emilimini uyarmak üzere atmosfere enjekte edilmesini içeren" "geomühendislik" teknolojisidir (sf. 126-127).

Tüm bu umut bağlanan karbon yakalama ve istimval teknolojileri, karbon temelli ekonominin hiçbir değişime uğramaksızın eskisi gibi devam etmesine izin vererek, emisyon sorunun etrafından dolaşmak üzere tasarlanmaktadır. Bu teknolojilerin hiçbirisi şu anda yaygın biçimde pratik değildir ve asla da bu hale gelmeyebilirler. *Discover* dergisinde yapılan tartışmaya göre (Ağustos 2001), halihazırda hükümet ve şirket fonlarından yararlanan araştırma fikirleri, karbon dioksit ile reaksiyona girecek birçok kimyasaldan herhangi birisi ile kaplanmış, havadaki gazı geçerken çekebilecek, dev bir emici şerit" türünden bir şeylere eşlik eden, pompalarla soğutulacak, basınçlanmış karbon dioksiti iki mil uzunluğundaki borularla okyanusların derinliklerine çekebilecek gemi filoları gibi arayışlardan oluşmaktadır.

Bir başka deyişle, yıldız savaşları savunma sistemini, hem büyüklük

hem de ahmaklık açısından cüceleştirebilecek öneriler ele alınmaktadır. Bunların hepsi de kendi başlarına büyük çevresel kaygılar ortaya çıkarmaktadır. Bu tür araştırmaların fonlanmış ve ciddi biçimde ele alınmış olmaları, ileri kapitalist ülkeler açısından, küresel ısınma karşısında bir çözüm olarak emisyon indirimlerinin bu tür atıkların yalnızca yönünü değiştirmemize yol açacak olan bilim-kurgusal teknolojik çözümlerden daha az tercih edilir olduklarını göstermektedir. İstimval teknolojisi tarafından önerilen çözüm, aşırı karbon dioksiti bir başka yere; atmosfer yerine okyanuslara boşaltmaktan ibarettir. Okyanusların insan ekonomisinin atıklarının nihai adresi olarak kullanılması Rachel Carson'u ta 1950'ler ve 60'larda kaygılandıran bir konuydu.

Herhangi bir rasyonel perspektiften bakıldığında, şimdi küresel ısınma konusunda Kyoto Protokolü tarafından öngörülmüş olandan çok daha saldırgan düzeyde sera gazı emisyon indirimlerine işaret edilmesi gerekmektedir. IPCC Çalışma Grubu I, 2001 tarihli raporunda "son elli yıl içinde gözlemlenmiş olan ısınmanın çoğunun insan etkinliklerine bağlı olduğu konusunda yeni ve güçlü kanıtlar bulunmaktadır" sonucuna varmıştır. IPCC bu yüzyıldaki ısı artışı konusundaki daha eski 1.0-3.5 °C'lik (1.8-6.3 °F'lik) tahminlerinin yerine, şimdi 1.5-6.0 °C'lik (2.7-10.8 °F'lik) bir artış tahmininde bulunmaktadır. Bu artış (orta aralıkta bile olsa) gerçekleşecek olursa, dünyanın çevresi öylesine radikal biçimde değişecektir ki kuşkusuz kataklizmik sonuçlar kendilerini dünya çapında ortaya çıkartacaklar. Bunlar da elbette çorak bölgelerdeki artan çölleşme ile diğer bölgelerdeki daha ağır yağışlar ve sel risklerini; tropikal bölgelerdeki ve nihayet daha ılıman bölgelerdeki ciddi ürün hasarlarını: (buzulların erimesine bağlı olarak) adaları ve delta bölgelerini yutacak olan yükselen deniz yüzeylerini; ekosistemlerin hasara uğramasını ve hem türlerin hem de genetik çeşitliliğin kaybolmasını içeren sonuçlar olacaktır. Tüm bunların da üstünde, insan sağlığına yönelik artan riskler yer alacaktır. Her zaman olduğu gibi bundan da dünyanın en fazla sömürülen bölgeleri ve bu bölgelerin sakinleri zarar görecektir.

Üstelik, atmosferdeki sera gazı birikiminin bir bütün olarak durdurulması gezegen üzerindeki hayat açısından ne denli acil olursa olsun, Kyoto Protokolü'nün bu soruna güçlü biçimde çözüm sunma konusundaki başarısızlığı kapitalizmin bu gidişatı tersine çevirme yeteneğinde olmadı-

ğını; yani uzun vadede (ve birçok açıdan kısa vadede de) çevresel olarak felakete yol açan bir sanayi ve birikim yapısından başka bir yöne doğru hareket edemeyeceğini göstermektedir. Sermaye birikiminin bir-an-önce-zenginleş direktiflerinin karşısına konulduğunda, biyosfer, terazinin kefesinde nadiren daha ağır basmaktadır. Fosil yakıt tüketiminden ve oto-sanayi kompleksine adanmış bir gelişme biçiminden elde edilecek kârlar üzerinde yapılan vurgular, bu durum, yalnızca birkaç kuşak içinde, gezegenin kendisini tehdit etse bile, küresel ısınma ile ilgili uzun vadeli sorunları büyük ölçüde ezip geçmektedir.

KÂR İLAHLARI ÇEVREYE KARŞI

Rachel Carson 1963'de "modern dünya" diye gözlemde bulunuyordu, "hızın ve niceliğin ilahları ile hızlı ve kolay kârın tanrılarına tapınıyor ve bu tapınmadan canavarca şeytanlıklar doğuyor." Ona göre, en berbat ekolojik sorunlarımızın arkasında, doğanın hızlı ekonomik getiriler için fabrika benzeri örgütlenme biçimlerine indirgenmesi yatıyordu (*Lost Woods*, sf. 194-95). Ancak, bu tür gerçeklikler, içinde yaşadığımız çevre hakkında ekoloji yerine (dar anlamda ele alınan) iktisadın son sözü söyleme hakkına sahip olmasıyla birlikte, yalnızca ölçeği büyüterek eskiden olduğu gibi yaşamayı sürdürmemizin mümkün olduğunu iddia etmeye devam eden kurulu çıkarlar tarafından inkar edildi. Çağdaş uygarlığın ekolojik ve toplumsal krizinin derinliği, daha sürdürülebilir ve adil bir dünya yaratmak üzere üretimin radikal biçimde yeniden örgütlenmesi ihtiyacı, anlamlı ekolojik ve toplumsal değişim gerekliliğine inananları, sürekli olarak, bizleri her yerde kuşatmakta olan yaşam kalitesindeki gerçek iyileşmelere karşı kör "Cassandralar"[2] olarak resmeden toplumun hakim öğeleri tarafından ayrımsız biçimde görmezlikten gelindi. Sanayi de, bir yandan ken-

2) Cassandra (Alexandra olarak da bilinir), Yunan mitolojisinde Troya Kralı Priam ve kraliçesi Hekabe'nın kızı, Apollo'nun gözünü ele geçirip, geleceği görme yeteneği kazandı. Ancak aşkına yanıt vermediği için, Apollo ona kimsenin öngörülerine inanmaması lanetini verdi. Böylece Cassandra Troya'nın yıkımını görmüş ve Troyalıları Troya Atı, Agamemnon'un ölümü ve kendi yok oluşu konusunda uyarmış olmasına karşın, bunlar hakkında hiçbir şey yapamadı. Cassandra Troya Savaşı'ndan sonra Ajax tarafından tecavüz edildikten sonra, Kral Agamemnon tarafından seks kölesi olarak Miken'e götürüldü. Buradaki kehanetlerine de kimsenin inanmadığı Cassandra, Miken'de Agamemnon'un karısı ve aşığı tarafından öldürüldü. (ç.n.)

di kendisinin toplumsal açıdan sorumlu ve çevresel açıdan zararsız olduğu reklamını yaparak, bu tür bir kendinden hoşnutluk yaklaşımını parlatıp duruyor. Şirketlerin etkisine hep daha fazla av olan bilim, sık sık kendi öncüllerine aykırı düşüyor ve savunulamaz olanı, örneğin, risk idaresi analizleri ile savunmak üzere kullanılıyor.

Rachel Carson'un kendisini 1962 tarihinde Women's National Press Club konuşmasında şu sözleri söylemek zorunda hissetmesine yol açan da, bilimin kendisine de sirayet eden hakim ideoloji içindeki bu türden çarpıtmalara meydan okuma isteğiydi:

> *"Sanayi gerçeklerin içinden süzülmek zorunda olduğu, böylece de katı, rahatsız edici gerçeklerin arka planda tutulup yalnızca zararsız lokmaların içeri süzülmesine izin verildiği bir ekran haline mi geliyor? Biliyorum ki birçok düşünceli bilimci örgütlerinin sanayinin cepheleri haline gelmesinden derin bir rahatsızlık duyuyorlar. Birden çok bilimci şu rahatsız edici soruyu, bugün Amerika'da, Rusya'daki genetik bilimini saptırmış ve hatta bu ulusun tüm tarımsal bilimine süzülmüş olan felsefenin, lysenkoizm[3] ruhunun gelişip gelişmediği yolundaki rahatsız edici soruyu soruyor. Ama burada kuyrukçuluk, temel gerçeğin perdelenmesi, bir parti çizgisine uyum göstermek üzere değil, kısa vadeli kazanca ayak uydurmak, kârın ve üretimin ilahlarına hizmet etmek üzere gerçekleştiriliyor (Lost Woods, sf. 210)."*

Bizler "kârın ve üretimin ilahlarına" görevşinas biçimde hizmet edenler tarafından sürekli olarak dikkatimizi başka taraflara yöneltmeye, kaygılarımızı bir kenara bırakmaya ve çevrenin halihazırdaki küresel bozulmasına neden olan ekonomik sistemin ta kendisini, yaratmış olduğu sorunlara çözüm olarak görmeye davet ediliyoruz. Yani, günümüzde, ekoloji ile kapitalizm arasındaki çelişki hakkında gerçekçi biçimde yazı yazmak, belirli

3) Lysenkoizm: 1928'de Sovyet tarımı kitlesel bir kriz yaşarken, aslında sonradan yeni ve kullanışlı olmadığı ortaya çıkan yeni, devrimci bir tarım tekniği "icat eden" dahi bir tarım teknisyeni olarak öne sürülüp, büyük bir politik statü elde eden agronomist Trofim Denisovich Lysenko'ya atıfla anılan bilimsel yozlaşma. Lysenkoizm Sovyetler Birliği'nde 1930'lardan 1960'lara kadar genetik bilimi ile genetikçilere karşı açılan kampanyanın adı ve daha genel anlamda da bilime politik güçler tarafından açıkça müdahale edilmesinin simgesi oldu.(ç.n)

bir tür entelektüel direnci; mevcut üretim tarzının ve onun çevre üzerindeki tahribini desteklemek için kullanılan ideolojinin tarzının amansız bir eleştirisini gerekli kılıyor. Zor bir seçenekle karşı karşıyayız: Ya ekolojik sorunlarımıza çözüm olarak "kârın ilahlarını" reddedip bunun yerine, daha adil ve eşitlikçi bir toplumsal düzeni inşa etmenin yaşamsal bir öğesi olarak, doğanın ve insan toplumunun daha uyumlu bir ortak evriminin peşinde koşacağız; ya da doğal sonuçlarla, insanlar ve bağlı olduğumuz öteki sayısız tür için geri dönüşü olmayan yıkıcı sonuçlarıyla birlikte, hızla denetim dışına çıkacak olan bir ekolojik ve toplumsal krizle yüzleşeceğiz.

Kapitalizm ve Ekoloji: Çelişkinin Doğası

Bildiğimiz gibi, sermayenin toplumsal ilişkisi, çelişkili bir ilişkidir. Bu çelişkiler, kapitalizmin içsel hareket yasalarından kaynaklanmakla birlikte, sermayenin durmak bilmez yayılmasının bir sonucu olarak tüm bir biyosferin ve onun içindeki her şeyin bütünlüğünü tehdit etmekte olan ve genellikle sistemin dışında şeyler gibi algılanan fenomenlere dek uzanırlar. Bu nedenle kapitalizmin ekolojik çelişkilerinin nasıl anlaşılması gerektiği konusu sosyalistler arasında sıcak bir tartışma başlığı haline gelmiştir. Bu tartışmanın iki yaşamsal başlığı şunlardır:

1) Ekolojik kriz, kapitalizm koşulları altında ekonomik krize yol açmalı mıdır?

2) Kapitalist toplumun bağrında ne ölçüde bir ekolojik çelişki barınmaktadır?

Buradaki tartışma konusu en iyi Marx'a geri döndüğümüzde anlaşılabilir. *Marx's Ecology*'de açıkladığım gibi, Marx'ın ekolojik analizinin kilit öğelerinden birisi, metabolik gedik teorisidir. Marx, insanların kapitalist toplumda kendi var oluşlarının temelini oluşturan doğal koşullar karşısındaki maddi yabancılaşmasını kavramak üzere, insanlarla dünya arasında-

ki metabolik ilişkideki bir gedik kavramına yaslanmaktadır. Bu durumun kendisini ifade etme biçimlerinden bir tanesi, kapitalizm koşulları altında, nüfusun büyük bir kitlesinin topraktan ayrılmasıyla birlikte gelişen kent ile kır arasındaki olağanüstü ayrışmadır.

19. yüzyıl tarımsal kimyacıları, en tanınmışları Juntus von Liebig olmak üzere, nitrojen, fosfor ve potasyum gibi toprak besinlerinin, kentlere yiyecek ve doku ihraç edilmesi ile birlikte ortadan kaybolmasının, kentleri atığa boğarken, bir yandan da toprağın beslenme zincirini kesintiye uğratarak kapitalist tarımın altını oyduğunu keşfetmişlerdi. Liebig'e göre, Britanya kalifiye çiftçiliği (günün en ileri kapitalist tarımı), rasyonel bir üretim biçimi oluşturmaktan çok, toprak üzerindeki etkileri nedeniyle en iyi bir "soygun sistemi" olarak tanımlanabilirdi. Sistemin bu düşen toprak verimliliğine verdiği tarihsel yanıt, başlangıçta, ıtadan büyük miktarlarda kemik ve Peru'dan guano (kuş pisliği) ithal etmek ve daha sonra da, sentetik gübrelerin geliştirilmesi oldu. Ancak, sentetik gübreler, yeni sorunlar da yarattı. Bunlar, çağdaş tarım ve sanayiyi karakterize eden doğa-toplum ilişkisinde ciddi kesintilere yol açarak, daha da yaygınlaşan ve daha karmaşıklaşan bir metabolik gedik yaratmaktadır.

Marx bu metabolik gediğin bir sürdürülebilirlik sorununu temsil ettiğini kabul ediyordu. Kendisinden çok sık alıntı yapılan bir pasajda kapitalizmin servetin hiç bitmeyen kaynaklarının, toprağın ve işçinin hayatiyetini bitirdiğini anımsatıyordu. Metabolik gedik sorunu yalnızca toprakla da sınırlı değildi. Marx, toprak beslenme çevrimi, kirlenme, sağlık koşulları, ormansızlaşma, seller, çölleşme, iklim değişimi, sanayi atıklarının yeniden çevrimi, türlerin çeşitliliği, türlerin metalaştırılması ve öteki başlıklardaki konuları doğrudan doğruya işaret eden bir sürdürülebilirlik kavramı geliştirdi; bu, dünyanın, birbirini izleyen insan kuşaklarına eşit ya da "iyileştirilmiş" bir halde aktarılabilmesi için korunması ve gerekirse de "onarılması"nı içeren bir anlayıştı. Evrim teorisiyle yakından ilişkili olan çalışmaları onu ortak-evrim (co-evolution) nosyonuna yöneltti. Malthus'la olan çelişkisi onu (Malthus'un kullanmadığı Marx'ın kullandığı bir terim olan) "aşırı nüfuslaşmanın" (doğaldan çok) tarihsel kaynaklarını ele almaya zorladı. Marx'ın ilksel birikim konusundaki analizi kapitalizmin kurucu çelişkisi olarak işçilerin topraktan kopartılmasına işaret ediyordu. Ekonomi politik konusundaki eleştirisi, hayatın tamamının metalaştırılmasına

ve kullanım değeri karşısındaki değişim değerinden köklenen sınırsız birikimin oynadığı role ışık tuttu. 16. yüzyıl Alman Köylü Savaşlarının devrimci önderi Thomas Münzer'den alıntı yapan Marx, şu tahammül edilemez gözlemde bulunuyordu: "Tüm yaratıklar mülke dönüştürüldü, sudaki balık, havadaki kuş, dünyadaki bitkiler; yaşayan her şeyin aynı zamanda özgürleşmesi de gerekiyor" (Thomas Münzer, *Collected Works*, sf. 335; Marx ve Engels, *Collected Works*, cilt. 3, sf. 172).

Yine de, belirli eko-sosyalist çevreler arasında, Marx'ın analizinde, kendisini dört başı mamur bir ekolojik Marksizm geliştirmekten alıkoymuş olan temel eksiklikler olarak karakterize edilen şeylere odaklanarak Marx'ın sunmuş olduğu ekolojik öngörülerin zenginliğini pek de fazla vurgulamamak bir moda halini aldı. James O'Connor tarafından editörlüğü yapılan eko-sosyalizmin önde gelen gazetesi *Capitalism, Nature, Socialism*'de yazan Alan Rudy, "Marx'ın ekolojisini sınırlandıran şeylerden bir tanesinin Marx'ın 'metabolik gediği' kapitalizmin kriz eğilimlerinde önemli bir moment olarak teorize etmemiş olması" olduğuna emindir. Bu nokta, Marx'ın tarımda "ekolojik açıdan yıkıcı yöntemlerin" varlığını kabul etmekle birlikte, ekolojik bozulmanın, üretimin doğal koşullarındaki bir sakatlanmaya bağlı olarak, "özel türden bir ekonomik krizi, yani, sermayenin düşük üretimi krizini tetikleyebileceği olasılığını asla ele almadığını" ileri süren O'Connor tarafından çok daha gelişkin biçimde ifade edilmektedir. O'Connor bu nedenle, Marx, artan ekolojik maliyetlerin kârlılığın düşmesine ve birikim krizine nasıl katkıda bulunduğu hakkında bir teori geliştirmek üzere, "iki ile ikiyi üst üste koymayı" başaramamıştır demektedir. Bu nedenle de Marx'ın teorisi, O'Connor'ın "ekolojik Marksizm" olarak etiketlemiş olduğu kavramsal çerçeveye göre eksiklikler taşımaktadır.[1]

O'Connor'ın kendi teorik katkıları burada; sermayenin, üretim koşulları üzerinde yarattığı sakatlamanın kapitalizm açısından nasıl özgün bir ekonomik kriz biçimini ya da O'Connor'un "kapitalizmin ikinci çelişkisi" olarak adlandırdığı şeyi yarattığını göstererek, Marx'ın beceremediğini

1) Alan Rudy, "Marx's Ecology and Rift Analysis," *Capitalism, Nature, Socialism* 12 (Haziran 2001), sf. 61; James O'Connor, *Natural Causes* (New York: Guilford Press, 1998), sf. 160, 165, 173. Rudy, burada alıntı yapılan cümleyi kullandığı bağlam içinde, Marx'a yönelik bu aynı eleştiriyi bana atfediyor. Benim bakış açımsa, bu makalenin de açıkça göstereceği gibi oldukça farklı.

gerçekleştirmeye yönelik bir girişimdir. İleri sürmektedir ki, kapitalizm her zaman, kendisine artı değer oranındaki bir yükselişin ve artı değer ya da kârların, malların ve hizmetlerin satışı yoluyla gerçekleşmesinin önüne, gelirle servetteki eşitsizliklerden doğan engellerin çıkartılmasının eşlik ettiği bir "ilk çelişki" ya da ekonomik kriz eğilimi ile kuşatılmıştır. Bu ilk çelişki, kendisini talep yönünde (yani, kârların gerçekleşmesi yönünde) ifade eden bir ekonomik krizi temsil etmektedir.

O'Connor kapitalizmin sosyalist eleştirilerinin tamamen bu ilk çelişkiye odaklanarak, kapitalizmin üretimin koşullarının altını boşaltmasıyla ilgili olan "ikinci çelişkiyi" ihmal ettiklerini ileri sürmektedir. Marx'ın analizinden kullanışlı biçimde üç tip "üretim koşulları" türetmektedir:

1) İnsanın emek gücünün yeniden üretimiyle ilgili olan kişisel üretim koşulları;

2) Dışsal doğal üretim koşulları (ormanlar, petrol yatakları, su kaynakları, kuş türleri vs) ve

3) Genel komünal üretim koşulları (yani, inşa edilmiş çevre, örneğin, kentsel altyapı dahil kentler). Bu öğelerin tümüne üretim koşulları statüsünü kazandıran, kapitalizm tarafından üretilmemiş (ya da tamamen üretilmemiş) olup, daha çok Karl Polanyi'nin terimlerini kullanacak olursak, "kurgusal metalar" olmalarıdır. Kapitalizm her ne kadar emek gücüne de gerçekten bir başka meta gibi davranmak istese de, insanı ya da hatta onun çalışma kapasitesini doğrudan doğruya üretmez. Dışsal doğayı da üretmez. İnşa edilmiş çevre ise, kendi payına, değer yasasına doğrudan doğruya tabi olmayan mekansal ve zamansal öğelerin dikte ettiği bir biçimde ortaya çıkar.

Bu nedenle sermaye, üretimi için bir ölçüde doğal kıtlıkları temsil eden ve ekonomik sistemin el değmeden ve görece maliyetsiz biçimlerde koruma yeteneğine sahip olmadığı doğal üretim koşullarının kullanımına ve dönüştürülmesine yaslanır. Bu üretim koşullarındaki bozulma, maliyet (ya da arz) yönündeki kârları sıkıştırarak, kapitalizm için bir takım maliyetler yaratır: Kapitalizmin "ikinci çelişkileri" bunlardır. Joel Kovel, *Enemy of Nature* isimli kitabında, O'Connor'a paralel bir biçimde, sermayenin kendi üretim koşullarını sürekli artan oranda sakatlamasından doğan ekolojik krize "demir bir zorunluluk" olarak atıfta bulunmaktadır. Hatırlatmaktadır ki, "bu bozulma kârlılığın kendisi üzerinde.... ya, üretimin par-

çalayıp attığı doğal zeminini öylesine bozarak doğrudan doğruya ya da çevrenin üzerine atılan maliyetlerin" yeniden içselleştirilmesi yoluyla "dolaylı olarak, çelişkili bir etkide bulunacaktır".[2]

O'Connor ilk çelişkiye "geleneksel Marksizm" ile bağlantılı olarak atıfta bulunurken, "ekolojik Marksist teori" olarak tanımladığı şeyi tamamen bu "ikinci çelişki" ile özdeşleştirmektedir. Hem birinci hem de "ikinci" çelişki ekonomik kriz eğilimleri biçimini alırlar ve her ikisi de tarihin bu anında eş zamanlı biçimde var olmaktadırlar. Ancak tez, "ikinci çelişkilerin" ve artan maliyetlerden köklenen arz yönlü ekonomik çelişkilerin, şimdi hakim hale gelmiş olduğunu ileri sürmektedir. Kapitalizm bu durumda sermayenin, kendi üretiminin koşullarını tehdit etmesinden doğan, düşük üretim eşliğindeki bir ekonomik kriz eğilimine yakalanmıştır: Bu durum, O'Connor'un terimleriyle, sistemin içsel ya da sınıfsal uzlaşmaz karşıtlıklarından çok, dışsal ya da doğal engellerle bağlantılı olan bir ekonomik kriz türüdür.

Bu tezin önemli bir parçası bu durumun çağdaş radikal toplumsal hareketlerin gelişimi ile ilişkilendirilme biçimidir. İlk çelişki sınıf temelli emek hareketi ile özdeşleştirilir ve hala var olduğu söylenebilirse de, bunlar "ikinci çelişkiden" doğan yeni toplumsal hareketlere kıyasla erimektedir. O'Connor her birisinin farklı üretim koşullarının altının oyulmasına tekabül ettiği üç genel tip yeni toplumsal hareket bulunduğu kanısındadır: Feminizm gibi, beden siyaseti ile ilgili olan hareketler, kişisel üretim koşullarının altının oyulması ile ortaya çıkanlar; çevre hareketi kaynağını üretimin dışsal doğal koşullarının altının oyulmasından almakta ve kentsel hareketlerin kökeninde de üretimin genel-komünal koşullarının altının oyulması bulunmaktadır.

"İkinci çelişki" tezinin gücü ve sosyalist (ve sosyalist olmayan) düşünce üzerindeki etkisinin nedenleri, şimdi herhalde açıklığa kavuşmuş olmalı. Bu tez ekolojik kıtlığı, ekonomik krizi ve toplumsal değişim isteyen yeni hareketlerin gelişimini birbirleriyle bağlantılandıran tek bir mantıksal tez öne sürmektedir. Yine de, bence, bu yaklaşımda uygun uygulanma alanını sınırlandıran bazı zorluklar bulunmaktadır.

Kapitalizmin "ikinci çelişki"sinin ekolojik Marksizmin belirleyici tezi

2) Joel Kovel, *The Enemy of Nature* (London: Zed Press, 2002), sf. 39–40.

olarak öne sürülmesinin ekolojik alandaki sosyalist analizcileri nasıl böldüğünü anlamanın bir yolu *Capitalism, Nature, Socialism*'de "Marx's Ecology or Ecological Marxism" başlıklı yakın dönemli bir atıfta görülebilir. Buradaki "Marx'ın Ekolojisi" terimi görünürde benim kitabımın başlığına atıfta bulunuyordu, ama eleştirmenler tarafından sunulan tezin tabiatı, o kitapta tarif edildiği biçimiyle Marx'ın ekolojiye yaptığı katkıların, O'Connor'ın "ikinci çelişki"si tarafından temsil edilen "ekolojik Marksizme" yol açmaması nedeniyle, eksik oldukları yönündeydi. Daha önce de belirtildiği gibi, özellikle de, Marx'ın ekolojik krizin kapitalizm için nasıl bir birikim krizi yarattığını açıklamadığı ve böylelikle de gerçekleştirdiği analizin eksik, sistematik olmayan ve azgelişmiş olduğu noktası vurgulanıyordu. Bu bakış açısını temsil eden Rudy'nin ortaya koyduğu gibi: Marx'ın "kapitalizmin krizlerinde ekolojik krizin oynadığı rol konusundaki analizi" "azgelişmiş" biçimde kalmıştı.[3]

Ama ekolojik sorunlara yönelik Marksist bir yaklaşımın mutlaka da dolaysız biçimde kapitalizm koşulları altındaki bir ekonomik kriz teorisine yol açmak durumunda olan bir teori olmak zorunlu olduğuna inanmak mantıklı mıdır? Marksist bir ekolojik analizin ne ölçüde gelişmiş bir bakış açısı olarak ele alınabileceği, o teorinin özgün bir ekonomik kriz teorisini ne derece beslediğine göre mi belirlenmelidir? Sorun bu biçimde çerçevelendiğinde ortaya belirli bir ekonomizm ve işlevselcilik çıkmaktadır. "İkinci çelişki" yaklaşımının bütün iddiası, ekolojik hasar bir kez kapitalizm açısından ekonomik bir krize dönüştüğünde, hem sermayenin üretim koşullarının altının boşalmasıyla ilişkili olan artan üretim maliyetlerini azaltmaya yönelik girişimler ile dolaysız, hem de toplumsal hareketlerin sistemi, dışsallaştırılanları içselleştirmeye, yani sermayenin dışsallaştırmaya çalıştığı toplumsal ve çevresel maliyetleri üstlenmeye zorlanması; yani sistemin ekolojik açıdan daha sürdürülebilir bir üretime doğru itilmesi ile dolaylı bir biçimde, bir geri bildirim mekanizmasının devreye gireceği yönündedir. Buradaki bariz varsayım ekolojik nedenlerden doğan bir ekonomik krizin sol için bir olanak oluşturduğu, deyim yerindeyse üzerine atlanması gereken bir vagon olduğu ve üstelik, bunun sola, sınıf-

3) Alan Rudy, "Marx's Ecology or Ecological Marxism," *Capitalism, Nature, Socialism* 12 (Eylül 2001), sf. 143.

temelli emek hareketi ile yeni toplumsal hareketler arasında bir ittifak kurma ihtimali sunan bir olanak olduğu yönündedir.

Ancak benim de kanaatim, en azından bir bütün olarak kapitalizm için, bu türden bir geri bildirim mekanizmasının mevcut olmadığıdır. Alman Yeşilleri'nin söylediği gibi, sistem paranın yenemeyeceğini ancak son ağaç da kesildikten sonra kabullenecektir; daha önce değil.[4] Kapitalizmin en kaba ekolojik yıkımın ortasında da birikim yapabilme, çevresel bozulmadan (örneğin atık idaresi sanayinin gelişimi yoluyla) kâr etme ve dünyayı; hem insan toplumu hem de dünyanın yaşayan türlerinin çoğu açısından dönüşü olmayan bir noktaya dek yok etmeye devam etme kapasitesini azımsamamalıyız. Bir başka deyişle, derinleşen ekolojik sorunların oluşturduğu tehlikeler sistemin kendisinin yeniden örgütlenmesine neden olacak içsel (ya da dışsal) bir düzenleyici mekanizmasının bulunmaması nedeniyle çok daha ciddi bir hal kazanmaktadır. İş devrelerinin ekolojik bir karşılığı yoktur.[5]

Çevreye verilen zararın, en ciddi boyutunu, tanım gereği sisteme önemli oranlarda eklemlenmiş olan doğal-fiziksel çevrenin öğeleri ile ilgili olan üretim koşullarını öncelikle etkilediği yerlerde kazandığına inanmak için hiçbir neden de bulunmamaktadır. Amazon ormanları sermaye için katı odunlu kereste ve öteki kaynakları sağlıyor olabilir, ama bu ormanların büyük bir bölümü yakın zamana kadar kapitalizmin üretim koşulları olarak adlandırılan şeyin dışındaydı. Tropikal ormanlarda yaşadıklarına inanılan ve halihazırda on yıllar içinde soylarının tükenmesi tehlikesi ile yüz yüze olan tüm türlerin yüzde ellisi, yalnızca, çoğunluk olarak küresel birikim süreci ile eklemlenmiştir. Bunların çoğu belgelenmemiş, bilim açısından hala bilinmeyen bir durumdadır. Dev boyutlarda inceltilmiş olan, dünya üzerindeki yaşamın varlığının ta kendisi tehlikeye atmakta olan ozon tabakası örneğini ele alacak olursak, bu örneği, sanki bildiğimiz anlamıyla hayatın bir önkoşulu değil de, yalnızca ekonominin bir önkoşuluymuşçasına, üretim koşulları analizine sıkıştırmaya çalışmak açık seçik bir hata olacaktır.

---

4) Bkz. Elmar Altvater, "Ecological and Economic Modalities of Time and Space," Martin O'Connor, (der.), *Is Sustainable Capitalism Possible?* (New York: Guilford Press, 1994), sf. 88–89.

5) Bu bakımdan devrevi bir teoriye en yakın şey, Karl Polanyi'nin, kapitalizmin kendi "kurgusal metalarını" (üretim koşullarını) düzenleme girişimi ile ilişkili olan düzenleme-kuralsızlaştırma politik devresine atıfta bulunan "çifte hareket" teorisidir.

Bütün bunlar üretim koşulları ve kapitalizmin "ikinci çelişkisi" üzerine odaklanan bir tezin, her şeyi özgün bir ekonomik kriz teorisi kilitli kutusuna tıkıştırma süreci içinde, ekolojik krizin ve hatta kapitalizmin çevre üzerindeki etkisinin tüm boyutlarını azımsama eğiliminde olduğunu göstermektedir. Kapitalizmin çevresel sorunları alt üst etme eğilimi (tüm biyosferi dev bir çöp kutusu olarak kullanması ve aynı zamanda da, Marx'ın dediği gibi "benden sonra tufan" ilkesi altında işleyerek, bir ölçüde, bir ekosistemden bir başkasına doğru at koşturabilmesi gerçeği), dünyanın büyük ölçüde "sermayeye verilmiş büyük bir hediye" olmaya devam ettiği anlamına gelmektedir. Kapitalizm birçok bakımdan bir ödenmemiş maliyetler sistemi olduğu için, bu durumun köklü biçimde değişmesi olanağı da yoktur.

Burada anlatmakta olduklarımın bir örneği Bush Yönetimi'nin, Environmental Protection Agency (EPA) tarafından basılan, küresel ısınma konulu İklim Eylem Raporu 2002'ye atıfla görülebilir. EPA küresel ısınma tarafından hayata ve yaşam koşullarına karşı oluşturulan tehdit konusunda bilgi sunmakta, ama Birleşik Devletler'de çevresel hasarın en fazla dağlardaki karların erimesi ve benzerleri ile görünür hale geleceğini vurgulamaktadır. Tarımdaki üretim koşullarının ele alındığı yerlerde ise, küresel ısınmanın, toplam tarımsal üretkenliği bile artırabileceği belirtilmektedir. Çevresel hasarla üretimin ekonomik koşulları üzerindeki hasar arasındaki açık seçik ilişkinin bu biçimde görmezlikten geliniyor olması, bunlar üretim maliyetlerini artıracağı için, küresel ısınmasının boyutlarını azaltmaya yönelik önlemler almak yerine, küresel ısınmaya, ortaya çıktığı ölçüde (standart maliyet-fayda analizleri yoluyla) uyum gösterme siyasetini meşrulaştırmak üzere kullanılmaktadır.

Buradan da çıkan çevresel yıkımı; bu yıkım doğa ve toplum açısından nasıl bir maliyet yaratırsa yaratsın, sermayenin kendisi için artan maliyetlere otomatik biçimde dönüştüren hiçbir doğal mekanizmanın bulunmadığıdır. Ve toplumsal hareketler hasarı kapitalizmi "düzenleyerek" sınırlandırmayı hedefliyorlarsa, bunun da sermayeyi reform yapmaya zorlayarak maliyet yönündeki kâr marjlarını ciddi biçimde sıkıştıracağı ya da bu durumun, aslında, çevresel hasardan kâr etmeye yönelik tamamen yeni yollar sunmayacağı noktasında hiçbir kesinlik bulunmamaktadır. Yani, yakın gelecekte bu türden nedenlerden kaynaklanan bir ekonomik krizin

kaçınılmazlığından şüphe etmek için her türlü neden bulunmaktadır.

Bu ekolojik bakımdan indirgenmiş ekonomik kriz teorisi ile ilgili, ampirik sorunlar da olduğuna inanıyorum. Mantıksal olarak, yükselen hammadde maliyetlerinin ve doğal kıtlıkla ilişkili öteki maliyetlerin kar marjlarının altını oyarak ekonomik kriz yaratabileceği doğrudur. Bu öğe, 19. yüzyıl birikim krizlerinde, kâr oranlarının düşme eğilimi klasik teorisinde yansımasını bulan bir rol oynadı. Sermaye açısından, doğal kıtlıkla ilişkili olan bu tür maliyetlerin aşağıya çekilmesi her zaman önemlidir. Yine de, bu tür maliyetlerin bugün sistem için bir bütün olarak birikimin önünde ciddi, aşılamaz engeller oluşturduğunu gösteren hiçbir kanıt bulunmamaktadır. Marx'ın kendi döneminde belirtmiş olduğu gibi, kömür madenlerinin tükenmesi nihayetinde kömürün maliyetini yükseltebilir, ama bu arada üretim çoğunlukla düşen enerji maliyetleri ile iteklenir.[6]

Ne de kirlenme indirimi sermayenin sırtına taşınamaz bir yük yüklemektedir. İş dünyası yöneticileri arasında yapılan araştırmalara dayanan hükümet tahminleri, iş dünyasının artan çevresel maliyetlerden kaygı duyduğunu ima etmektedir, ama bu türden bir kanıt çevresel maliyetlerin sahiden de toplamdaki kâr marjlarını sıkıştırmakta olduğunu iddia etmenin çok da inandırıcı bir temelini oluşturmaz ve bunlar iş dünyası yöneticilerinin ücretlerin karları sıkıştırdığı yönündeki dinmek bilmez şikayetlerinden daha fazla ciddiye de alınmamalıdır. Aslında, iddia edebilirim ki; ama elbette burada zaman darlığı nedeniyle bu tezi ilerletmem mümkün değil, kapitalizmin temel ekonomik kriz eğilimi hala bir yükselen sömürü oranı ve böylelikle de kâr marjlarını genişletme ve artı değeri gerçekleştirme yeteneksizliği krizidir; yani O'Connor'un birinci çelişki dediği şeydir.

Kapitalizmin "ikinci çelişki" kavramışında; ekolojik Marksizmi tanımlamanın bir yolu olarak ortaya çıkan bir başka zorluk, bizi içine bir kez girdikten sonra kaçmanın zor olduğu düalistik (ikilikçi) bir ekonomik perspektife zorlamasıdır. Kapitalizmin (her ikisi de ekonomik kriz eğilimi olan) iki çelişkisi vardır, bir tanesi içsel ve temelde sınıf mücadelesinden

---

6) Karl Marx, *Theories of Surplus Value*, Bölüm 3 (Moscow: Progress Publishers, 1971), sf. 368. *The Economist* dergisinde de belirtildiği gibi, "Bugün otuz yıl öncesinde olduğundan daha fazla kanıtlanmış petrol rezervi var. Petrol kıtlığından duyulan korkular yatırımları petrol üretiminin daha iyi yollarına ve daha etkin motorlara yöneltti." *The Economist*, "Working Miracles: Can Technology Save the Planet?," Temmuz 6–12, sf. 13.

kaynaklanan; öteki dışsal ve temelde üretim koşullarının altının oyulmasından kaynaklanan. Bunlar sırayla iki toplumsal hareket biçimi yaratırlar; birinci çelişkiden kaynaklanan geleneksel sınıf temelli hareketler ve "ikinci çelişkiden" kaynaklanan, yeni toplumsal hareketler. Doğallıkla, bu da iki tip hareket arasında iki çelişkinin birleşik gücüne dayalı bir ittifak önermektedir. Ancak bugün "ikinci çelişki" hakim olduğu ve bunun sonucunda da yeni toplumsal hareketler daha canlı olduğu için, sınıf-temelli hareket, analiz ve stratejide tabi bir rol üstlenmeye yönelmektedir. Bu biçimde anlaşıldığında, ekolojik Marksizm, açıkçası emek-temelli sınıf mücadelesini ikinci sınıf bir oyuncu olarak gören bir yaklaşımdır. Bu biçimde de tezleriyle hareketi suni biçimde (mevcut bölünmelere yeni bir teorik katman da ekleyerek) bölmekte; umut alanını küçültmektedir. Bu perspektifi temsil eden Kovel'in *The Enemy of Nature*'da ortaya koymuş olduğu gibi, "eko sosyalist dönüşümlerin ayrıcalıklı bir ajanı yoktur"; sınıf isyanı mutlaka kilit rolde değildir (sf. 218).[7]

Burada amacım "ikinci çelişki" teorisinin önemini topyekün inkar etmek ya da kapitalizm koşulları altındaki ekoloji sorununun önemli yönlerini aydınlattığı gerçeğini görmezlikten gelmek değil. Bu biçimde değerlendirilmeye elverişli bazı yerel krizler söz konusudur. James O'Connor'un ekolojik sosyalizme yaptığı muazzam katkıyı inkar etmek de istemiyorum. Niyetim kapitalizmin sunduğu ekolojik çelişkinin tüm boyutlarını keşfetmemize izin vermeyecek kadar fazla ekonomist, fazla dar, fazla işlevselci ve ekonomik düalizme fazla açık ve elbette fazla diyalektik olmayan bir Marksist ekolojik sorunlar analizi geliştirme tehlikesinin mevcut olduğunu ileri sürmektir.

Burada bir kez daha Marx'a dönmek anlam taşıyor. 19. yüzyılda üretim koşullarının altının oyulmasına dair O'Connor'un "ikinci çelişki" teorisinde önerilen türde bir örnek aranacak olursa, bu durumun toprağın besinlerinin yokolmasının yarattığı tarımsal krizden daha iyi bir örneği daha yoktur. Toprağın krizi Avrupa ve Birleşik Devletler'de 1840'lardan itibaren yaygın biçimde kabul gördü ve bu kriz yalnızca başlangıçta rasgele bir biçimde Avrupa savaş alanlarının ve mezarlıklarının toprağa serpilecek

7) Burada sunulmuş olanlara benzer ikinci çelişki tezlerinin daha fazla eleştirisi için bkz. Paul Burkett, "Fusing Red and Green," *Monthly Review 50* (Şubat 1999), sf. 47–56 ve *Marx and Nature* (New York: St. Martin's Press, 1999), sf. 193–97 kitabı.

kemikler için alt üst edilmesi ve sonra da Peru'dan kitlesel miktarda guana ithalatı ile çözümlendi; bunları çok geçmeden, Marx'ın döneminde çoktan kullanıma girmekte olan ilk sentetik gübreler izledi, bunlar da nihayet Birinci Dünya Savaşı döneminde nitrojen-temelli gübrelerin geliştirilmesine yol açtı. Bu durumda, demek ki, Marx açısından artan ekolojik maliyetleri ve bu toprak krizinin birikimin önünde yarattığı engelleri vurgulamak mümkündü. Ancak onun vurguları, bunun yerine metabolik gedik üzerine, onun deyimiyle kapitalizm koşulları altında; teknolojinin, sentetik gübreler örneğinde olduğu gibi, geçici bir çare sunabileceği gerçeğine karşın onarılmaz nitelikte olan bu toprak krizinin yansıtmakta olduğu daha geniş yapısal ekolojik sorun hakkında oldu.

Marx temelde kaygı duyduğu ekolojik sorunların ekonomik krize nasıl katkıda bulunduğuna odaklanmandığı gibi, aynı zamanda bunların, kendisinin kaçınılmaz gördüğü, kapitalizmin devrimci biçimde yıkılması konusundaki dolaysız etkilerini de tartışma konusu yapmadı. Bunun yerine bu alanda öncelikle ve giderek daha fazla sürdürülebilirlik ve insan toplumunun ve doğanın metabolizmasının (insan emeğinin örgütlenmesi yoluyla) rasyonel biçimde düzenlenişi sorunlarıyla ilgilendi. Bu onun için, doğa ile yeni bir ilişki talep edecek olan komünist bir toplumun inşasındaki merkezi sorundu.

Aslında, Marx ve Engels, tam da kent ile kır arasındaki uzlaşmaz karşıtlık ilişkisinin çözümlenmesini, insanın doğa karşısındaki yabancılaşmasının üstesinden gelinmesinin kilit bir öğesi olarak bu denli vurguladıkları için, ekolojik sorunları hem burjuva toplumunun dar sınırlarını, hem de proletarya hareketinin acil hedeflerini aşan bir biçimde görmeye başlamışlardır. Ütopik sosyalistlerin, mevcut hareketin çok ötesine uzanan bir gelecek toplumu şeması önerme tuzağına düşmemek üzere dikkat sarf ederek, yine de; Fourier ve öteki bazı ütopik sosyalistler gibi, hareketin sürdürülebilir bir toplum yaratma girişimi içinde doğaya karşı yabancılaşma konusuna işaret etmesi yönündeki ihtiyacı vurguladılar.

Bugün ekolojik kriz anti-kapitalist isyan vizyonumuzda, Marx'ın öngörmediği ve öngöremeyeceği biçimde büyük bir yer kaplıyor. Ancak Marx'ın kırla kent arasındaki uzlaşmaz çelişki ilişkisinin çözülmesi ve metabolik gediğin özgür biçimde bütünleşmiş üreticilerin komünal bir toplumuna dayalı sürdürülebilir bir üretim yoluyla aşılması girişimi fikri ile birlikte,

sosyalist bir devrimin ekolojik özelliklerine dair toplam vizyonumuz onunkinden hiç de daha radikal değil. William Morris, *News from Nowhere* isimli kitabında, kent ile kır arasındaki ilişkilerin yeniden örgütlenmesi yönündeki fikirlerini geliştirdiğinde, bilerek ya da bilmeyerek Marx'ın ruhuna çok yaklaşmıştı.

Bugün de ekolojik çelişkilere dair analizimizi bir tür ekonomik kriz teorisi ile eklemlenebilir olan bir analizle sınırlandırmamız için, Marx'ın kendi döneminde olduğundan daha fazla nedenimiz yok. Ekonomik kriz teorisi aşırı vurgulanabilir, hatta fetişleştirilebilir. Bunun bir örneğini sunmama izin verin. Yıllarca çeşitli yaklaşımlardan Marksist ekonomi politikçiler kapitalizmin emperyalist eğilimlerini; yani, sistemin merkezinin çevreyi sömürmesi dürtüsünü, çeşitli özgün ekonomik kriz teorilerine işaret ederek açıklamaya yönelik incelikli girişimlerde bulundular. Bence, bu tür tüm perspektiflerin sorunu, esas noktayı gözden kaçırmalarıydı: emperyalizm şu ya da bu ekonomik krizin ürünü değildir (önemi de sırası geldiğinde ekonomik kriz fenomenine nasıl tahammül ettiğinde yatmaz), daha çok, tarihsel olarak evrimleştiği biçimde, tıpkı kâr arayışının kendisi kadar sisteme içseldir. Bir başka deyişle, emperyalizm küreselleşen bir güç olarak kapitalizmin zorunlu bir ürünüdür ve Marx'ın kendisi de emperyalizmi, bu anlamda ele almıştır. Ekonomik kriz bazı örneklerde işleri karmaşıklaştırabilir. Ama tüm emperyalizm gerçekliğini ekonomik kriz prizmasından görme girişimleri yalnızca onun köklü tabiatını bulanıklaştırır.[8]

Ekolojik bozulma örneğinde kapitalizmin ikinci sınıf değil (ve yalnızca kapitalizmin de değil), birinci sınıf bir sorunuyla uğraşıyoruz. Ekolojik bozulma, emperyalizm gibi, kapitalizme (büyük oranda üstüne yaslandığı) kâr arayışı kadar içseldir. Çevre sorunu, bu sorunun öneminin kapitalizm açısından ne ölçüde ekonomik bir kriz yaratıyor olduğundan türetilmesi gerektiği anlamında, büyük ölçüde ekonomik bir prizmadan görülmelidir. Rosa Lüksemburg'un vurguladığı gibi, tarla kuşları ne dolaysız biçimde kapitalizmin bir parçası oldukları, ne de onun üretim koşullarını

8) Elbette Marx'ın ekolojik maliyetleri kapitalizm koşulları altında ekonomik krizin olası bir kaynağı olarak asla ele almadığını söylemek yanlış olacaktır. Örneğin, kâr oranlarının düşmesi eğilimi konusundaki yaklaşımı hammadde maliyetlerini genel kârlılık krizinde potansiyel bir öğe olarak ele alıyordu. Bkz. Michael Lebowitz, "The General and Specific in Marx's Theory of Crisis," *Studies in Political Economy*, no. 7 (Kış 1982), sf. 9–13.

oluşturdukları için değil, yalnızca yaşam alanları sistemin durmak bilmez yayılma süreci tarafından tahrip edildiği için ölüyorlardı. Lüksemburg haklı olarak bu fenomeni ekonomik krize bağlamadı, ama bu da onu "savunmasız küçük yaratıklar" dediği kuşların yıkımı karşısında öfkelenmekten alıkoymadı.[9]

Lüksemburg'un sosyalizm koşulları altında, ekonominin bu türden bir yıkımı azaltacak biçimde örgütlenmesi gerektiğine inandığına kuşku yok. Ancak onun değişimi savunma nedenleri, materyalizmle tutarlı olmakla birlikte, bu tekil örnekte ekonomik değildi. Marksist analizin nihai gücü asla temelde ne ekonomik kriz teorisinde, ne de hatta bir biçimde sınıf mücadelesi analizinde değil, tarihi; aslında hakkını vermenin mümkün olduğu tek biçimde, hem insani hem de doğal boyutlarıyla, diyalektik ve sonsuzca arızi bir süreç olarak, materyalist bir biçimde kavrayışının derinliklerinde yatar. Bu da burjuva toplumunun en önemli yabancılaşmış entelektüel ürünlerinden birisi olan doğal-fiziksel bilimle toplumsal bilim arasındaki bölünmenin indirgemeci olmayan bir biçimde aşılması demektir.

Burada, sonuç olarak, Darvin'den bu yana yaşamış olan en büyük evrimci düşünürlerden Stephen Jay Gould'un yakın zamandaki ölümüne değinmek istiyorum. Gould, Marksizmi, "En büyük eseri *The Structure of Evolutionary Theory*'de söylemiş olduğu gibi, "babacığının dizlerinde" öğrenmiş olan bir Marksist'ti. Aynı zamanda bir materyalist, öz-bilinç sahibi diyalektik bir düşünür, indirgemeciliğin ve şeyleştirmenin eleştirmeni, bir evrim teorisyeni, ekolojik sorunlarla ilgili bir analizci, doğal ve insani var oluşun dev arıziliğinin kaşifi ve insan özgürlüğünün bir savunucusuydu. Bence kendisi, her türlü anlamlı tanıma göre, ekolojik bir Marksist'ti.

9) Rosa Luxemburg, *Letters* (Atlantic Highlands, N.J.: Humanities Press, 1993), 202–03 (Luxemburg'dan Sonja Liebknecht'e, 2 Mayıs 1917)

Ekolojik Emperyalizm: Kapitalizmin Laneti*

Arkasına İngiltere'yi de alan ABD, 2003 yılının baharında dünyanın ikinci en büyük petrol rezervine sahip ülkesi olan Irak'ı işgal etti. ABD şu an bir yandan daha geniş iktisadi ve jeopolitik stratejisinin bir parçası olarak bu hayati kaynakların denetiminde kendine gittikçe daha hakim bir konum edinmeye çabalarken öte yandan da Irak'ın petrol üretimini genişletmeye çalışıyor. Aynı ABD yönetimi daha önce de, yaşamı bütünüyle tehdit ettiğini bildiğimiz küresel ısınmaya yol açan karbondioksit ve diğer sera gazlarının emisyonundaki artışı sınırlamayı amaçlayan Kyoto Protokolü'nden çekilmişti. O yüzden geçen birkaç sene boyunca birçok kişinin gözünde emperyalizmin en az siyasal, iktisadi ve kültürel biçimleri kadar önemli hale gelen ekolojik emperyalizme ilişkin artan kaygılara şaşmamak gerek.

Alfred Crosby, Avrupalı güçlerin dünyanın geri kalanını sömürgeleştirmesi sonucu doğal ortamların çoğu zaman dikkatsizlikten ötürü uğradığı yıkımı anlatan *Ecological Imperialism: The Biological Expansion of Europe, 900-1900* (Ekolojik Emperyalizm: Avrupa'nın Biyolojik Genişlemesi, 900-

*Bu makale J. Bellamy Foster ve Brett Clark tarafından *Socialist Register 2004* için yazılmıştır. Bkz. Alaz yayıncılık, Aralık 2004, İstanbul

1900) başlıklı kitabını 1986 yılında yayımladı.[1] Eski Dünya'dan Yeni Dünya ortamına getirilen bitkiler ve hayvanlar yerli türler üzerinde olumsuz etkiler doğuracak biçimde hızla çoğalmışlardı. Kitabın alt başlığının ima ettiği üzere, Crosby'nin tarihsel çözümlemesi esas olarak "biyolojik yayılma" üzerine kurulmuş ve bu yüzden politik-ekonomik bir olgu olarak emperyalizmle doğrudan bir bağlantı kurmamıştı. Kapitalist dünya ekonomisinde merkez ülkelerin çevre ülkeleri üzerinde egemenlik tesis etmesinin ya da farklı kapitalist güçler arasındaki rekabetin ekolojiyle nasıl ilişkili olduğunu hesaba katmamıştı. Bu bakışa göre ekolojik emperyalizm, Colomb'un Amerika'ya varmasının ardından on milyonlarca yerli insanın bulaşıcı hastalıklar yüzünden ölmesine benzer şekilde, önceleri coğrafi olarak birbirinden uzakta yer alan bölgeler arasındaki 'karşılaşmalar' sonrasında yalnızca biyolojik bir güç olarak işliyordu. Toplumsal üretim ilişkileri bu tarihsel açıklamada hiç yer almıyordu.

Kapitalizmdeki ekoloji sorunu karmaşık bir sorundur. Konunun bütün dünyayı göz önüne alan bir çözümlemeye ihtiyacı var. Bir dünya ekonomisinin birbirleriyle doğrudan doğruya ve şirketleri yoluyla da dolaylı olarak çekişen çok sayıda ulus-devlete bölündüğü gerçeğinden yola çıkarsak evrensel düzeydeki bu ekolojik çürümenin dünya kapitalist sistemindeki ayrışmalarla ilişkili olduğunu görürüz. Bu sistem ayrıca, uluslararası işbölümünde ülkelerin temel olarak birbirinden farklı konumları olduğu ve egemenlik ve bağımlılık ilişkilerinin hakim olduğu dünya ölçeğinde merkez ve çevre olmak üzere hiyerarşik bir şekilde yapılanmıştır.

Bütün bunlar ekolojik emperyalizmin çözümlemesini yeteri kadar çetrefil hale getiriyor ancak, bir bütün olarak Marksist kuram içinde kapitalizmin ekolojik materyalist çözümlemesinin gerektiği kadar gelişmemesinden dolayı, anlama çabalarımız biraz daha güçleşiyor.[2] Ne var ki, şehir ve kırların yanı sıra, küresel metropollerle çevreler arasındaki ilişkileri dönüştüren gerçek 'maddi-ekolojik' akışların iktisadi değerlerdeki aktarımlara eşlik ettiği çok önceden beri belliydi ve bu gerçek Marx'ın kendi eser-

1) Alfred W. Cosby, *Ecological Imperialism: The Biological Expansion of Europe*, Cambridge: Cambridge University Press, 1986.

2) Ekolojik materyalizmin önemine dikkat çeken bir kitap için bkz. John Bellamy Foster, *Marx's Ecology: Materialism and Nature*, New York: Monthly Review Press, 2000.

lerinde ortaya konmuştu.[3] Bu tür akışların denetimi, rakip sınai ve finansal merkezler arasındaki rekabetin yaşamsal bir parçasıdır. O nedenle, ekolojik emperyalizm kendisini en açık biçimde şu şekillerde gösterir: Bazı ülkelerin kaynaklarının başka bazı ülkeler tarafından yağmalanması ve devletlerin, ulusların bağlı olduğu bütün ekosistemlerin dönüşümü; kaynakların çekilip alınması ve aktarımı ile iç içe geçmiş kitlesel nüfus ve emek hareketleri; emperyalist denetimi güçlendirmek için toplumların ekolojik olarak savunmasız durumda olmalarının istismar edilmesi; ekolojik atıkların merkez ve çevre arasındaki uçurumu genişletecek şekilde boşaltılması ve genel olarak da, kapitalizmin çevreyle olan ilişkisini tanımlayan, ama aynı zamanda kapitalist gelişmeyi sınırlayan küresel bir 'metabolik gediğin" ortaya çıkması.

METABOLİK GEDİK

Kapitalizmin ekolojik emperyalizmle ilişkili olan belli başlı ekolojik çelişkileri Marx'ın kendi yazılarında hatırı sayılır ölçüde belirgindi. Sermaye birikimi kimi açılardan kendi kendini hareket ettiren bir süreçtir; bir aşamada elde edilen artık, öteki aşamaya yapılacak yatırımın kaynağını oluşturur. Bundan dolayı, klasik politik ekonominin en zor sorularından biri de 18. yüzyıl sonu ile 19. yüzyıldaki dinamik birikimi başlatan ilk sermayenin nereden geldiğiyle ilgilidir. Bu durum, eski, ilksel ya da 'ilkel' sermaye birikimi sorununu gündeme getirmiştir.

Klasik bir örnek olarak İngiltere'yi ele alan Marx, ilkel birikimin üç özelliği olduğunu görmüştür. Birincisi, toprak çitlemeleri, göreneksel ve ortak hakların yürürlükten kaldırılması yoluyla köylülerin topraklarından uzaklaştırılmaları ve böylece maddi üretim araçlarına doğrudan erişimlerinin ya da bu araçlar üzerindeki denetimlerinin engellenmesi. İkincisi, kapitalizm koşulları içinde ücretli emekçiye dönüşen ve akın akın gittikleri şehirlerde sanayi proletaryası olarak beliren yoksullaşmış, topraksız emekçilerin ortaya çıkışı. Üçüncüsü, (ilk başlarda toprağın denetimi yoluyla) üretim araçlarının gittikçe daha az sayıdaki bireyin tekeline alınması ve bu şe-

3) Genellikle kullanım değeri bakımından ifade edilen maddi-ekolojik akışlar ile Marx'ın çözümlemelerindeki değer akışları arasındaki ilişkilerin ayrıntılı bir çözümlemesi için bkz. Paul Burkett, *Marx and Nature*, NewYork: St. Martin's Press, 1999.

kilde edinilen artığın sanayi merkezlerine akmasıyla servetin dev bir biçimde yoğunlaşması ve merkezileşmesi. Yeni proleterleşmiş işçiler sömürülmeye hazır hale getirilirken, adeta paryalaşmış işçilerin varlığı da ücretleri aşağıya çekerek üretimi daha kârlı kılıyordu.

Bütün bu ilkel birikim sürecinin, Marx'ın deyişiyle, 'insanların topraklarına zorla el konulması'nın ve bu insanların Malthus'un ifadesiyle, 'şehirlere sürülmesi'nin derin ekolojik sonuçları vardı.[4] Toprak zaten daha feodal mülk iken 'toprak beyinin inorganik bedenine' dönüşmüştü. Kapitalizmde ise, toprağın (ve doğanın) daha da yabancılaşmasıyla, insanların başka insanlara tabi olma durumu genişlemiş oldu. Marx, "Toprak da tıpkı insan gibi aşağılık bir nesne seviyesine düşürülmüştür" diye yazar.[5]

Marx'ın 'metabolik gedik' kavramı Almanya, İngiltere, Fransa ve ABD'deki tarımsal kimyacıların ve tarım uzmanlarının, gıda maddelerinin ve liflerin şehirlere ihraç edilmesi sonucu nitrojen, fosfor ve potasyum gibi toprak besleyicilerinin kaybolmasından duydukları endişelerini dile getirdiği dönemde gelişmişti. Gerekli olan bu besleyiciler geleneksel tarımsal üretimde olduğu gibi tekrar toprağa verilmiyor; aksine, yüzlerce hatta binlerce kilometre uzaklıktaki şehirlere gönderilip oraları kirleten atıklar olup çıkıyorlardı. Alman kimyacı Justus von Liebig'e göre, o zamanki en gelişmiş kapitalist tarımsal üretim biçimi olan İngiliz 'yüksek tarımı' toprak üzerindeki etkilerinden ötürü bir 'soygun düzeni'nden başka bir şey değildi."[6]

Liebig'in ve diğer toprak kimyacılarının dikkatli bir öğrencisi olmuş olan Marx, insanlar ile yeryüzü arasındaki bu uzlaşmaz karşıtlığın önemli bir sorun olduğunun farkına varmıştı. Ona göre kapitalizm, "insanlar ve yeryüzü arasındaki metabolik etkileşimde onarılamaz bir gedik" yaratmıştı. Dolayısıyla toplumsal üretimin düzenleyici bir yasası olarak bu zorunlu metabolik etkileşimin "düzenli bir yenilemeye" ihtiyacı vardı; fakat ka-

---

4) Karl Marx, *Capital*, Cilt 1, New York: St. Martin's Press, 1976, s. 896; Malthus'tan Ricardo'ya, 17 Agustos 1817, David Ricardo, *Works and Correspondence*, Cambridge: Cambridge University Press, 1952, Cilt 7, s. 175 içinde.

5) Karl Marx, *Early Writings*, NewYork: Vintage, 1974, s. 318-19.

6) Liebig'in düşüncesi ve bunun Marx üzerindeki etkisinin ayrıntılı bir incelemesi için bkz. John Bellamy Foster, 'The Communist Manifesto and the Environment', *Socialist Register 1999*, London: Merlin, 1999, s. 179.

pitalizm koşullarında geniş ölçekli sınai tarımın ve uzun mesafeli ticaretin artması, bu metabolik gediği pekiştirmiş ve genişletmiştir (ve bu durum hâlâ sürmektedir). Dahası, toprak besleyicilerinin israf edilmesi, şehirlerde kirlilik ve atıklar şeklinde karşılığını bulmuştur.[7]

Marx, hem ilkel birikimin hem de metabolik gediğin, bir dünya sistemi olan kapitalizmin gelişimini anlamak açısından temel teşkil eden küresel bazı sonuçlar içerdiğini düşünüyordu. Şu ünlü açıklaması bu konuya dikkat çeker:

> *Altının ve gümüşün Amerika'daki keşfi, o kıtadaki yerli nüfusun maden ocaklarındaki imhası, köleleştirilmesi ve mezara konulması, Hindistan'ın zaptına ve talan edilmesine başlanması ve Afrika'nın, karaderililerin alınıp satılacağı av sahasına çevrilmesi, kapitalist üretim çağının şafağına damgasını vuran olaylardır. Büyük bir sükunetle yürütülen bu işlemler, ilkel birikimin dönemeç noktalarıdır."*[8]

Yerli halklar üzerinde uygulanan soykırım Yeni Dünya'daki servetin ele geçirilmesiyle birlikte gelişen bir süreç oldu. "Avrupa dışında, düpedüz talan, köleleştirme ve cinayetler sonucunda el konulan zenginlikler ana ülkeye akıp sermayeye dönüşüyordu." Çevre ülkelerin doğal varlığının soyulup ekolojik kaynaklarının sömürülmesinden büyük servetler kazanılmıştı. Hindistan'daki "tuz, afyon, betel ve başka metalar üzerindeki tekeller tükenmez zenginlik kaynaklarıydı."[9] Serbest ticaret üzerine 1848'de yaptığı ünlü konuşmasında Marx şöyle demişti:

---

7) Marx bu gözlemlere dayanarak, insanlar ve doğa arasında sürdürülebilir bir ilişkiye olan ihtiyacı ifade eden bir görüş geliştirdi. Bu ilişki, toprak konusunun da ötesine giderek, yeryüzünün gelecek kuşaklar için korunması (ya da iyileştirilmesi) ilkesine göre yönlendirilecekti. Şu cümleler bunu çok iyi açıklıyor: 'Daha yüksek bir sosyo-ekonomik oluşum açısından bakıldığında, dünyadaki belirli bireylerin özel mülkleri, en az bir özel mülkün başkalarına ait olması kadar saçma görünecektir. Hatta bütün bir toplum, bir ulus ya da aynı zamanda var olan bütün toplumları bir arada düşünelim, bunlar yeryüzünün sahipleri değildir. Onlar yeryüzünün yalnızca kullanıcılarıdır, ondan kâr elde edenlerdir ve yine onlar yeryüzünü daha gelişmiş bir şekilde kendilerinden sonra gelecek kuşaklara boni patres familias (evin iyi üyeleri) olarak miras bırakmalılar.' (bkz. *Capital*, Cilt 1, Londra: Penguin Books, 1976, s. 636-38; Cilt III, s. 949-50 ve 911)

8) Marx, *Capital*, Cilt 1, s. 915.

9) a.g.e. s. 914-30.

"Baylar, belki kahve ve şeker üretiminin Batı Hint Adaları'nın doğal kaderi olduğuna inanıyorsunuz. İki yüzyıl önce, ticaretle hiçbir işi olmayan doğa, oraya ne şeker kamışı ne de kahve ağaçları dikmişti."[10]

Avrupa'ya ihraç edilecek pazar ürünleri için bu tür monokültür düzenlerinin oluşturulması ve bu ürünleri işleyen köleleştirilmiş ya da yarı köleleştirilmiş emekçi nüfus, merkez ülkelerin çıkarı için çevre ülkelerin açıkça yağmalandığı kapitalist dünya ekonomisinin sonucu olarak ortaya çıkıyordu. Eduardo Galeano'nun "Latin Amerika'nın Kesik Damarları: Karşı Tarih" adlı eserindeki sözleriyle, bu monokültür plantasyonları,

"... doğal zenginliğin elendiği bir kalbur olmuştur. Her bölge, dünya pazarıyla bütünleşir bütünleşmez devingen bir çevrim yaşar. Daha sonra ise, ikame ürünlerin rekabet etmesi, toprağın giderek verimsizleşmesi ve daha iyi koşulları olan başka alanların gelişmesi sonucu bir çöküş başlar. İlk başlardaki üretim hamlesi, geçen yıllarla birlikte bir yoksulluk kültürünün, geçimlik iktisadın ve rehavetin neticesinde güçten düşmeye başlar... Bir ürün, dünya pazarında ne kadar çok talep görüyorsa, bu durum fedakarlıklarıyla onu yaratan Latin Amerika halkları için de bir o kadar sefalet anlamına gelir."[11]

Tropik monokültür 19. yüzyıldaki ekolojik emperyalizmin tek biçimi değildi. İngiliz 'yüksek tarımı' -ya da erken sanayileşmiş tarım- İngiltere toprağını besleyicilerinden yoksun bırakmıştı ve başka ülkelerin besleyicilerine el koyarak bu eksikliği telafi etmeye çalıştı. Marx bu durumun da farkındaydı. Liebig'in izinden giderek, İngiliz tarımının bazı ülkelerdeki toprak besleyicilerini ve doğal gübreleri İngiltere'ye geri göndermek yoluyla aslında o ülkelerin toprağını ithal ediyor olduğuna dikkat çekti. İngiliz tarımı böylece ithal guanoya bağımlı hale gelmişti.

Jason Moore'un işaret ettiği üzere, bu durum tam da Marx'ın doğal metabolizmada saptadığı 'yarığı" açıklamaktaydı:

---

10) Karl Marx, *The Povery of Philosophy*, New York: International Publishers, 1963, s. 223.

11) Eduardo Galeano, *Open Veins of Latin America*, NewYork: Monthly Review Press, 1973, s. 72-73 (Latin Amerika'nın Kesik Damarları, çev. Atilla Tokatlı ve Roza Hakmen, İstanbul: Alan Yayıncılık.)

"Kapitalizme geçişle birlikte, dünya ölçeğinde ve bölgeler içinde, kırlar ve şehirler arasında yeni bir iş bölümü oluşmaya başladı. Bu işbölümünde, (yalnızca çevre ülkelerde olmasa bile özellikle oralarda üretilen) kırsal ürünler, atık ürünleri üretim noktasına geri götürmek gibi herhangi bir yükümlülüğü olmayan şehirlere akıyordu. Besleyiciler çevredeki bir ekosistemden çıkarılarak merkezde olan başka ekosistemlere aktarılıyordu. Aslında toprak verimsizleşip kârlılığa engel olana dek artan bir hızla kazılıyordu. Ekonomik daralma sermayeyi bu noktada daha önce değer yasasının ulaşamadığı alanları bulup sömürmenin yeni yollarını geliştirmeye zorladı."[12]

NİTRATLARIN LANETİNDEN PETROLÜN LANETİNE

Galeano, İngiliz pamuklu dokuma ürünlerinin, Rio de la Plata'nın derileri, Şili'nin bakırı, Küba'nın şekeri, Brezilya'nın kahvesi, ayrıca, Peru'nun guanosu ve nitratıyla değiş tokuş edildiğini söylüyordu.[13] Liebig'in toprak besleyicilerinin kaybına işaret ettiği 1840 yılında, bir Fransız bilim adamı, Alexandre Cochet, Peru'da bol miktarda bulunan guano ve nitrattan kayda değer ölçüde nitrat sodası çıkarılabileceğini keşfetti. Cochet'nin laboratuar sonuçlarını yayımlamasından hemen kısa bir süre sonra, 1841 yılında, kaybediyor oldukları toprak besleyicilerini telafi etmek için değerli gübreler arayan Avrupalı (bilhassa İngiliz) ve ABD'li ziraaatçiler uluslararası bir guano akını başlattılar. 1850'lerin başlarında bir İngiliz subayı, Peru'nun sahilinden biraz uzaktaki tek bir adadan çeşitli ülkelere götürülmek üzere aynı anda birçok gemiye guano yüklendiğine tanık olduğunu bildiriyordu: Kırk dört ABD gemisi, kırk Ermeni ve üç Peru gemisi. Guanoları gemilere yüklemek kayalık adaları kaplayan dışkı yığınlarını derinden kazmayı gerektiriyordu. Keskin toz toprak işçilerin gözlerine, burnuna, ağzına giriyor ve yayılan pis koku dehşet verici boyutlara ulaşıyordu. Kölelik 1854'te kaldırıldıktan sonra, on binlerce Çinli hamal ile, Macao ve Hong Kong'da çalışmaları için sözleşme yapılıyordu. 1875'te, sek-

12) Jason W. Moore, 'Environmental Crises and The Matebolic Rift in World-Historical Perspective', *Organization & Environment*, 13(2), 2000, s. 124.

13) Galeano, *Open Veins of Latin America*, s. 191-92.

sen bin kadar işçi, Peru çölleri ve adalarında neredeyse kölelik koşullarında çalıştırılmaktaydı."[14]

Ardından, 1853'te, Peru'nun bir eyaleti olan Tarapaca çölündeki nitrat sahalarını daha verimli bir şekilde işletmek için yeni bir yöntem bulundu ve hemen arkasından, Tarapaca'nın yanı başındaki Bolivya'nın Atacama eyaletinde zengin yataklar keşfedildi. 1860'lara gelindiğinde bu nitrat sahaları, gittikçe daha az bulunabilen guanolardan daha da önemli gübre kaynakları haline gelmişlerdi. Nitratlar sadece gübre olarak değil, aynı zamanda sanayileşmiş kapitalist ülkelerin genişleyen savaş sanayileri için kritik bir önem taşıyan TNT gibi yeni icat edilmiş patlayıcılar için de çokça talep ediliyordu.[15] 1875'in başında, Peru'nun öncelikle nitrat sanayisindeki İngiliz yatırımları bir milyon sterlini buluyordu.

Peru'nun yönetici sınıfı guano ticareti ve nitrat madenciliği sonucunda muazzam şekilde zenginleşti. Ne var ki bu zenginlik, tren yolları yapımını saymazsak, kayda değer bir ekonomik gelişmeye yansımadı. Nüfusun geri kalan kısmı için nitrat kaynaklarının bir lanet olacağı yakında kanıtlanacaktı. Gelecekteki guano ihracı ipotek altına alınan Peru, o klasik yolu izleyerek, önce İngiliz yatırımcılarına ağır bir şekilde borçlandı. 1875'te bu borç tuzağından kurtulmaya çalışan Peru, (çoğu yabancı, özellikle de İngiliz olan) özel yatırımcıların mallarını kamulaştırıp onlara devlet tahvilleri teklif ederek Tarapaca'daki nitrat bölgeleri üzerine devlet tekeli koydu. Peru devleti daha sonra da guano ve nitrat üretimlerini düzenleyerek bu her iki ürün arasındaki rekabetin önüne geçmeye çalıştı.

Bu durum, Bolivya daha önce yapılan bir anlaşmayı çiğneyerek Atacama eyaletinden Şilili aracılar tarafından ihraç edilen nitratlar üzerindeki vergileri yükseltmeye giriştiğinde, Peru'nun nitrat sanayisini kamulaştırmasından dört yıl geçtikten sonra patlak veren Pasifik Savaşı'na (ya da bazen adlandırıldığı ismiyle, Nitrat Savaşı'na) yol açtı. İngiliz yatırımcılar tarafından desteklenen Şili, Bolivya'ya ve onunla ittifak içinde olan Peru'ya savaş ilan etti. İngiliz yapımı daha modern bir donanması ve Fransızların eğitti-

14) Bruce W. Farcau, *The Ten Cents War: Chile, Peru and Bolivia in the War of Pacific, 1879-1884*, Westport, Connecticut: Praeger, 2000, s. 8-10; William Jefferson Davis, Tacna and Arica, New Haven: Yale University Press, 1931, s 27, 34-37.

15) Farcau, *The Ten Cents War*, s. 10.

gi bir ordusu olan Şili, bir daha hiç terk etmemek üzere Bolivya'nın Atacama eyaletini, daha sonra da Peru'daki bütün nitrat bölgelerini ve Peru'nun kıyı boyunca uzanan guano yataklarının çoğunu ele geçirmişti.[16] Savaştan önce İngilizler Peru'nun Tarapacası'ndaki nitrat sanayisinin % 13'ünü denetimi altına almıştı; savaştan hemen sonra ise, Şili'nin bölgedeki hakimiyeti göz önüne alındığında, bu oran % 34'e, 1890'a gelindiğinde ise % 70'e yükselmişti.[17] Eski ABD Dışişleri Bakanı James G. Blaine'nın ABD'nin savaşta oynadığı diplomatik rolü soruşturan bir kongre komitesine söylediği üzere, söz konusu bu savaşın tek nedeni guano ve nitrattı: "Başka hiçbir şey değil... Bu savaş, İngilizlerin Şili'yi kullanarak Peru'ya açtığı bir savaştır. Eğer İngiliz sermayesinin desteği olmasa, Şili bu savaşa asla girişemezdi. İş savaştan arta kalan ganimetleri bölüşmeye gelince de, arsızlığın zirvesine ulaşılmıştı."[18]

İki ana ihraç kaynağını kaybeden Peru ekonomisi savaşın ertesinde çöktü. Ünlü Perulu Marksist Jose Carlos Mariategui, Pasifik Savaşı'ndaki yenilginin Peru'nun İngiliz sermayesine olan bağımlılığını artıracağına dikkat çekmişti "Çok geçmeden (savaştan sonra) guano ve nitrat döneminde

16) Bkz. Dennis, Tacna and Arica; Farcau, *The Ten Cents War; John Mayo, British Merchants and Chilean Development, 1851-1886*, Boulder: Westview Press, 1987, s. 157-87; William F. Sater, *Chile and the War of the Pacific*, Lincoln: University of Nebraska Press, 1986; Dr. I Alzamora (Peru'nun eski Başkan Yardımcısı), Peru and Chile, broşür (yayınevi belirsiz, tarih belirsiz-1908 civarında); Harold Blakemore, *British Nitrates and Chilean Politics, 1886-1896: Balmaceda and North*, Londra, University of London, 1974, s. 14-22; Michael Monteon, *Chile in the Nitrate Era, Madison*, Wisconsin: University of Wisconsin Press, 1982, s. 19-20, 27; Henry Clay Evans, *Chile and its Relations with the United States*, Durham, North Carolina: Duke University Press, 1927, s. 97-119.

17) John Mayo, British Merchants and Chilean Development, s. 181.

18) ABD Temsilciler Meclisi, 47. Kongre, 1. Oturum, Meclis Raporları, Rapor No. 1790, Chili-Peru, s. 217-18. Ayrıca bkz. Perry Belmont, *An American Democrat*, NewYork: Columbia University Press, 1941, s. 255-62. Blaine'in, Britanya'nın Pasifik Savaşı'nı körüklemesindeki gizli rolüne dair iddiaları, Britanya Dışişleri Bakanlığı raporlarını dikkatle okuyarak, 'suçlu bulunmamıştır' kararı veren Victor Kiernan tarafından reddedilmiştir. Ne var ki Kiernan'ın savı, hiçbir kesin kanıtın bulunmadığı ve bu gerçekliğin de Britanya Dışişleri Bakanlığı'nın savaşı kışkırtmadığına delil teşkil ettiği iddiasına dayanıyordu. Halbuki bu iddia yanlıştı. Britanyalı yatırımcıların ve Britanya Hükümeti'nin Şili'yi hem savaş sürerken hem de (Blaine'in ısrarla vurguladığı gibi) savaş boyunca ve savaştan sonra ele geçirilen ganimetlerin bölüşümü konusunda desteklediğine dair hiçbir şüphemiz yok. Kiernan ayrıca, Britanya'nın nüfusunun doğrudan Londra'daki Dışişleri Bakanlığı'ndan değil de daha çok Valparaiso ve Santiago'dan yönlendirildiğine işaret ediyor. Olgusal olarak Kiernan'ın savının en su götürür yanı, Peru'ya Britanya'dan silah alma konusunda hiçbir sınırlama konmadığında ısrar etmesidir. Hem Şili hem de Amerikan hükümetlerinin temsilcileri tam aksini iddia etmişlerdir.

oluşmuş olan kapitalist grup, işlerine yeniden başladı ve iktidara geri döndü... (Görüşmeleri süren) Grace Sözleşmesi, o zamana kadar cumhuriyeti ve cumhuriyetin israfça harcamalarının finansmanını sağlamış İngiliz bankacılara devlet demiryollarını devrederek Peru'daki İngiliz egemenliğini resmileştirdi."[19] Kullanacağı hiçbir servet kaynağı kalmayan Peru'nun, hâlâ altında olduğu dış borç yükümlülüğünden kurtulmak için savaş zamanında Peru'nun çoğu arazisini, birçok değerli doğal kaynağını ele geçirmede Şili'ye gizlice arka çıkan İngiliz yatırımcılara demiryollarını vermekten başka çaresi yoktu. Bruce Farcau'nun belirttiği gibi, Peru'daki guano ve nitrat yatakları, "elinin dokunduğu her şeyi altına çeviren Kral Midas'ın başına gelen felaket gibi" önce borç yüklü bir ekonomi oluşturup sonra da savaşa ve bu kaynakların kaybına yol açtığından "lütuf kılığına girmiş bir lanet" olup çıkmıştı.[20]

Pasifik Savaşı'nda nitrat bölgelerini ele geçiren Şili, sonraki onyıllarda nitratın lanetini miras alacaktı. Avrupa'nın tarımsal üretimini devam ettirebilmek için hâlâ büyük miktarlarda guano ve nitrata ihtiyacı vardı ve aynı Avrupa, bu ekolojik kaynakların yarattığı serveti cebe indirip onları son parçasına kadar sömürerek, kendi kapitalistlerinin çıkarı için bu ticareti emperyalist bir tarzda denetim altına almanın yollarını aradı. Geniş çaplı bayındırlık hizmetleri ve eğitime destek gibi modernleşme reformları uygulamış olan Şili Cumhurbaşkanı Jose Manuel Balmaceda, 1888 yılında, ulusal işletmelerin oluşturulması yoluyla Şili'nin nitrat sahalarının kamulaştırılacağını açıkladı ve devletin elinde olan nitrat sahalarının İngiltere'ye satışını durdurdu. Üç yıl sonra, İngiliz ve yabancı yatırımcıların Balmaceda'nın muhaliflerini para ve silahla desteklediği bir iç savaş çıktı. Londra'daki basın (bugün çok tanıdık gelen bir ifadeyle) Balmaceda'yı 'en aşağılık türden bir diktatör' olarak nitelendiriyordu. Yenilgiye uğrayan Balmaceda 1891'de intihar ettiğinde İngiliz elçisi Dışişleri Bakanlığı'na şunları yazıyordu: "İngiliz devleti, zaferinin ticari çıkarlarımıza ciddi darbe vuracağını düşündüğümüz Balmaceda'nın devrilmesinden duyduğu mem-

19) Jose Carlos Mariategui, *Seven Interpretive Essays on Peruvian Reality*, Austin: University of Texas Press, 1971, s. 9-13; Paul Gootenberg, *Imagining Development: Economic Ideas in Peru's 'Fictitious Prosperity' of Guano, 1840-1880*, Berkeley: University of California Press, 1993, s. 183-84.
20) Farcau, *The Ten Cents War*, s. 14.

nuniyeti açıkça ifade etmektedir." İngilizlerin yatırımlarını genişletmesiyle birlikte Şili'de devletin sınai ve ekonomik altyapı üzerindeki denetimi iç savaşın sonrasında hemen azalmaya başladı.

1890'ların başlarında ihracatının dörtte üçlük kısmını İngiltere'ye yapan ve ithalatının hemen hemen yarısını İngiltere'den karşılayan Şili'nin bu ülkeye olan ticari bağımlılığı, Hindistan'ın İngiltere'ye olan bağımlılığından daha fazlaydı. Birinci Dünya Savaşı Avrupa'da patlak verdiğinde, Şili'nin ulusal gelirinin üçte ikilik kısmını, esas olarak İngiltere ve Almanya'ya yapılan nitrat ihracatından elde edilen gelir oluşturuyordu. İngiltere'nin Şili ekonomisini denetimi altına alarak nitrat ticaretini tekeline alması, Almanya'yı İngiltere'yle giriştiği rekabette ciddi bir şekilde zayıf bir konuma sürüklüyordu. Zira, nitrat hem patlayıcı hem de gübre olarak kullanılabilmesi bakımından vazgeçilmez bir üründü. Almanya da İngiltere gibi, Balmaceda'yı yerinden etmeye çalıştı, fakat Şili'nin genel olarak İngiliz denetiminde kalması Almanya için sorun yarattı. Ne var ki, tam da Birinci Dünya Savaşı öncesinde, Alman milliyetçisi bir kimyacı olan Fritz Haber, havadaki nitrojeni ayrıştırarak nitrat üretecek bir yöntem buldu. Bu durum, Şili nitratlarının değerinin birkaç yıl sonrasında tamamen düşüp Şili ekonomisinde ağır bir krize yol açmasıyla sonuçlandı.[21]

Nitratın (ve nitrojenin) laneti burada sona ermedi pek tabii; zengin ülkeleri de içine alarak bütün dünyaya yayıldı. Gittikçe artan bir ölçekte kullanılan nitrojen gübreleri (günümüzde, yıl başına 100 milyon ton) gübre atıkları olarak, dünyadaki yeraltı sularını, gölleri ve ırmakları her geçen gün daha da kirletiyor ve bugün yaşadığımız en önemli ekolojik sorunlardan birine sebep oluyor.[22]

---

21) Galeano, *Open Veins of Latin America*, s. 157-58; Blakemore, *British Nitrates and Chilean politics*; Andre Gunder Frank, *The Development of Underdevelopment in Latin America*, NewYork: Monthly Review Press, 1969 s. 7393; Evans, *Chile and its Relations with the United States*; Monteon, *Chile in the Nitrate Era*; J. R. McNeill, *Something New Under the Sun*, New York: W. W. Norton, 2000, s. 24-25. Şili'deki iç savaşa yol açan olaylar esnasında, o zaman yine Dışişleri Bakanlığı görevini yürüten Blaine'in başında olduğu ABD dış politikası, Balmaceda'nın milliyetçiliğinin Britanya'nın gücünü dizginlediğini düşündüğünden ona sıcak bakıyordu.

22) Bkz. John Bellamy Foster ve Fred Magdoff, '*Liebig, Marx, and the Depletion of Soil Fertility: Relevance for Today's Agricuture*', der., Fred Magdoff, John Bellamy Foster ve Frederick H. Buttel, *Hungry for Profit* içinde, New York: Monthly Review Press, 2000, s. 54; National Public Radio, 'The Tragedy of Fritz Haber', 11 Temmuz, 2002; www npr.org/programs/morning/features/2002/jul/fritzhaber/'den 17 Temmuz 2003 tarihinde alınmıştır.

Latin Amerika dışında, nitrat lanetinin tarihi, şu an unutulmuş durumda. Fakat o geçmişle birçok benzerlik taşıyan petrol lanetinin tarihi, içinde bulunduğumuz zaman diliminde hâlâ sürüyor. *New York Times*'ın 7 Haziran 2003 sayısındaki "Striking it Poor: Oil as a Curse" (Yoksulluğa Çarpmak: Petrol Laneti) başlıklı makalede belirtildiği gibi, "on yılı aşkın bir süredir yapılan bilimsel araştırmalar, kaynak laneti olarak bilinen olguya ilişkin, yani, ekonomileri petrol, gaz ya da yeraltı maddelerinin ihracına dayalı olan gelişmekte olan ülkelerin yoksulluk, otoriter ve yozlaşmış bir yönetim, iç savaş gibi tehlikelerle karşılaşmasının muhtemel olduğuna yönelik uyarılarda bulunmuşlardır." Bu konudaki egemen görüş geçip gitmek bilmeyen bu 'laneti', söz konusu kaynakların sağladığı dev, yozlaştırıcı etkileri de olabilecek ekonomik çıkarları verimli bir şekilde kullanma becerisinden mahrum, yoksul ülkelerdeki sözümona kötü hükümetlere bağlıyor.

Halbuki, 'petrol lanetinin' altında yatan temel neden, nitratta olduğu gibi, ancak ekolojik emperyalizmin anlaşılmasıyla mümkündür. Michael Perelman'ın şu sözleri bu iddiayı ikna edici bir şekilde ortaya koymaktadır:

> *Petrol lanetinin kökenleri petrolün fiziksel özelliklerinde değil dünyanın toplumsal yapısında yatıyor... Zengin, doğal kaynakların bulunduğu bir zemin, yoksul ülkeleri, bilhassa görece güçsüz ülkeleri, egemen ülkeler açısından hem politik hem de askeri açıdan cazip bir hedef haline getiriyor. Petrol meselesindeyse, güçlü ülkeler bu değerli kaynakların bağımsız bir hükümetin, özellikle o büyük ulusüstü şirketlerin ekonomik çıkarlarıyla örtüşmeyecek politikalar yürütebilecek bir hükümetin denetimi altına girmesini göze almak istemeyeceklerdir. Aşırı bağımsızlık peşinde koşan hükümetler, ardılları çürüme ve dengesizlik ortamını pekiştirecek olsalar da, kendilerini kısa sürede devrilmiş bulurlar."*[23]

Petrolün laneti şimdilerde zengin ülkelerin de yakasına yapışacak şekilde geri dönmüş durumda. Söz konusu işaretleri, küresel ısınma, ya da in-

23) Michael Perelman, 'Myths of the Market: Economics and the Environment', *Organization & Environment*, 16 (2), 2003, s. 199-202.

sanın küresel ortak mülküyle, yani atmosfer ve okyanuslarla olan ilişkisinde beliren, gezegensel gedik olarak adlandırabileceğimiz olguda gözlemleyebiliyoruz. Kapitalist sistemin işleyişinin ve onun olmazsa olmaz yol arkadaşı emperyalizmin ortaya çıkardığı bu gezegensel ekolojik gedik, her ne kadar belli bölgelerde farklı sonuçlara yol açsa da, var olan bütün ekosistemleri ve insan türünün de dahil olduğu bütün türlerin yaşamını tehdit edecek düzeyde ekolojik bozulmaya neden oldu.

EKOLOJİK BORÇ

Ekolojik emperyalizme karşı ortaya çıkan muhalif hareketlilik şu sıralar gittikçe artan bir şekilde 'ekolojik borç' kavramı üzerinden şekilleniyor. Ekolojik borç kampanyasını yürüten, Ekvador merkezli bir örgüt olan Accion Ecologica, ekolojik borcu geniş anlamda, 'Kuzey'in sanayileşmiş ülkelerinin Üçüncü Dünya ülkelerine, kaynak talanı, çevre tahribatları ve sanayileşmiş ülkelerden sera gazlarının gönderilmesi gibi, çevresel mekanın atık boşaltılmak için serbestçe işgal edilmesi benzeri sebepler dolayısıyla biriktirdiği borç olarak tanımlıyor.[24] Ekolojik borcun sorumlusunu bulmaksa soruyu temelinden değiştiriyor: "Kim Kime Borçlu?"

Bu durumu anlamaya temel teşkil edecek olan, ekolojik emperyalizmin düzenlediği şekliyle doğa ve toplum arasındaki toplumsal etkileşimlerin çözümlenmesidir. Halkların yağmaya ve aşırı sömürülmeye tabi tutulmasının tarihi böylece daha kapsamlı bir ekolojik borcun parçası olarak görülür. Bu açıklama çerçevesinde sermaye merkezi odak olarak kalmaya devam eder; çünkü gezegenin kötüleşen ekolojik koşullarından sorumlu tutulan, merkez kapitalist ülkelerin üretim ve tüketim kalıplarıdır.[25] Üçüncü Dünya eleştirmenlerine göre, ekolojik borcun oluşmasına çok çeşitli faaliyetler sebep olur. Bunlardan bazıları, doğal kaynakların işletilmesi, eşitsiz ticaret koşulları, toprağın ihraç ürünü yetiştirmek için kulanılmasından ötürü niteliğini yitirmesi, üretim ve işletim süreçlerinin doğurduğu, bilmediğimiz başka çevresel tahribat ve kirlenme biçimleri, atalar-

24) Accion Ecologica, *'Ecological Debt: South Tells North "Time to Pay Up"* (6 Mart 2003'te, www.cosmovisiones.com/DeudaEcologica/a_timetopay.html, 2003 adresinden alınmıştır).

25) Aurora Donoso, *'Who Owes Who? Collecting the Ecological Debt'* (6 Mart 2003'te www.Brisbane.foe.org.au/eco_debt.htm,2003 adresinden alınmıştır.)

dan kalma bilgilere el konulması, biyolojik çeşitliliğin yok olması, zehirli kimyasal maddelerin ve tehlikeli silahların devreye sokulması ve çevre ülkelere riskli atıkların boşaltılması.[26]

Ekolojik borç tartışmasında başlıca iki boyut bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, ekolojik emperyalizmin etkisi altındaki ülkelerde gerçekleşen toplumsal-ekolojik tahribat ve sömürü. İkincisi ise, küresel ortak mülke emperyalist bir tarzda el konulması ve bu mülkün emme kapasitesinin eşitsiz kullanımı (sömürüsü).

Georg Borgstrom, 1965 yılında yayımladığı *Hungry Planet* adlı kitabında, İngiltere'nin üretim, tüketim ve ticaret işlemlerini sürdürebilmek için gereksindiği, sömürge (ya da yeni-sömürge) artalanlarında bulunan, gıda ve hammaddeye olan bağımlılığını açıklayabilmek için 'hayalet araziler' kavramını ortaya atmıştı. Sermayenin büyümesi bir bütün olarak dünyadan talep edilenleri artırmıştır. Kendi önemli madde ve enerji stoklarını başka ülkelerinkiyle birlikte tükettikçe, merkez ülkelerin 'ekolojik ayak izleri' genişlemeye devam ediyor.[27] Güney ülkeleri, emek, meta ve doğal kaynaklar bakımından Kuzey ülkelerine destek sağlamayı sürdürürken borç çevrimleri ve askeri müdahaleler küresel eşitsizlikleri koruyordu. Meta üretimi için çıkarılacak hammaddeler, dünya nüfusunun yaklaşık % 25'inin yaşadığı, öte yandan, küresel kaynakların % 75'inin tüketildiği Kuzey ülkelerinin taleplerini karşılamak çerçevesinde düzenleniyor.[28] Merkez ülkeler zaten yüzyıllardan beri çevre ülkelerden gelen ucuz temel maddelere ve emeğe bağımlı olmuştur. Şu anda Güney'den akan madde ve ekonomik değer hacmi artmış durumdadır (Söz gelimi, 1980 ile 1995 yılları arasında Latin Amerika'dan yapılan ihraç hacmi % 245 arttı).[29] Ancak faiz oranlarındaki keyfi artışların işi daha da kötüleştirmesiyle birlik-

26) Acion Ecologica, 'No More Plunder, They Owe Us the Ecological Debt!' (6 Mart 2003'te, www.cosmovisiones.com/DeudaEcologica/a_averde78in.html, 1999 adresinden alınmıştır.)

27) George Borgstrom, *The Hungry Planet*, New York: The Macmillan Company, 1965; Mathis Wackernagel ve William Rees, *Our Ecological Footprint*, Gabriola Island, British Columbia: New Society, 1996; Richard York, Eugene A. Rosa ve Thomas Dietz, 'Footsprints of t he Earth', *American Sociological Review*, 68, (Nisan) 2003, s. 279-300.

28) Donoso, 'Who Owes Who?'.

29) Aurora Donoso, 'No More Looting!: Third World Owed an Ecological Debt' (6 Mart 2003'te, www.cosmovisiones.com/DeudaEcologica/a_ looting.html,2000 adresinden alınmıştır.) Güney'den gelen malların fiyatlarının düşme eğiliminden ötürü, söz konusu artış fiyat değil de hacim bakımından hesaplanmıştır.

te bu ülkelerin mali borçları da büyümeye devam ediyor. Bununla beraber, dünya pazarına hakim olan tekelci sermaye Kuzey'in sanayileşmiş, yüksek değere sahip mal ihracının aşırı değer kazanmasına neden olarak uluslararası ticaretin dengesini daha da bozuyor.[30]

Emperyalist güçler dünya üzerinde toplumsal-ekolojik üretim rejimleri dayatarak hem şehir ve kır hem de Kuzey ve Güney arasındaki uzlaşmaz bölünmeyi derinleştiriyor. Emeği ve doğayı içeren tarımsal ekosistemler yeniden yapılandırılıyor; "hem gıda maddesi ve lif üretimini artırmak hem de komprador burjuvazilerin ve tekelci sermayenin kendi servet birikimlerini" yoğunlaştırmak amacıyla akılcı ve düzenli bir şekilde yeniden şekillendiriliyorlar.[31] Josue de Castro'nun 1952 tarihli klasik bir çalışmasında belirttiği üzere, "yiyecek ürünlerinin üretimi, dağıtımı ve tüketiminin bir toplumun bütünü için en önemli olgu olarak değil de yalnızca bir iş meselesi addedilmesi, kar peşinde koşan bir azınlığın denetimindeki ekonomik emperyalizmin ve uluslararası ticaretin lehine işlemekteydi."[32]

Soruna bütün gezegeni kapsayacak bir düzeyde baktığımızda, ekolojik emperyalizmin esas olarak kapitalist dünya ekonomisinin merkezindeki birkaç ülkenin çıkarına olacak şekilde, küresel ortak mülke (yani, okyanus ve atmosfere) ve biyosferin karbon emme kapasitesine el konulmasına yol açtığını görürüz.[33] Kuzey'in şimdiki servetine ve iktidarına ulaşabilmesinin bir nedeni, ekolojik atıkların atmosfere salınması yüzünden şu anda bir iklim krizine doğru yol alan yüksek fosil-yakıt tüketimidir. Karbondioksit ve öteki ikincil sera gazların artan yoğunlaşmasından ötürü ortaya çıkmakta olan iklim değişikliği yeryüzünün geçen yüzyıl içinde 0.6 °C ısınmasına neden olmuştur.

Ekolojik emperyalizm sorununa karşı yöneltilen ekolojik borç yaklaşımı, her ne kadar sorunu daha geniş boyutları içinde ele alsa da, sorunun çözümünün küresel düzeyde taşıdığı aciliyet durumundan faydalanarak,

30) Paul A. Baran ve Paul Sweezy, *Monopoly Capital: An Essay on the American Economic and Social Order*, New York: Monthly Review Press, 1966.

31) Donald Worster, 'Transformations of the Earth: Toward and Agroecological Perspective in History' *The Jourrnal of American History*, 76(4), 1990, s. 1087-1106.

32) Josue de Castro, *The Geography of Hunger*, Boston: Little, Brown and Company, 1952, s. 7, 212.

33) Bu ortak mülklerle çevresel mekanı kapitalizmin nüfuzuna karşı koruma mücadelelerini ele alan bir çalışma için bkz. The Ecologist, Whose Common Future? Reclaiming the Commons, Philadelphia: New Society Publishers, 1993

taktiksel bir şekilde, en somut, ampirik zemin olarak karbon borcu üzerinde odaklanıyor. "Fosil-yakıt ekonomisinin, doğal sistemlerin emebileceğinden daha yüksek hızda atık yayılmasına neden olması yüzünden", söz konusu iklim değişikliğinden büyük ölçüde sorumlu olan, sanayileri, otomobilleri ve yaşam tarzlarıyla bu oransız yayılmalara sebep olan Kuzey ülkeleridir.[34] Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (IPPC), bu yüzyıl boyunca, 1.5-6 derece arası bir sıcaklık artışının gerçekleşeceğini tahmin ediyor. "4 derecelik bir sıcaklık artışı, son 40 milyon yıl boyunca, yeryüzünün hiç olmadığı kadar ısınmasına sebep olarak" insan uygarlığının var olmasını tehlikeye atabilecektir.[35] Daha çok Güney ülkelerini etkileyen son on yıllardaki şiddetli hava koşulları (kasırgalar, seller, kuraklıklar) bir bakıma atmosferde biriken sera gazları yüzünden ortaya çıkmış olabilir. Deniz seviyelerindeki yükselmeleri doğuran küresel ısınma, birçok adayı ve Bangladeş gibi sık nüfuslu ve alçakta bulunan bazı ülkeleri sular altında kalma tehlikesiyle karşı karşıya bırakıyor.

Atmosfere ve okyanuslara kimsenin sahip olmadığı göz önüne alındığında, karbon borcunu hesaplamak, belli bir ülkenin üretim ve tüketiminin diğer ülkelere oranla ne kadar sürdürülemez olduğunu ölçme girişiminden ibaret kalır. Basitçe ifade etmek gerekirse, eğer bir ülke sabit bir oranın üzerinde fosil yakıtı kullanıyorsa, bu durum o ülkenin karbon atıklarının boşaltılması için ortak mülkün içindeki çevresel mekanı fazlasıyla kendi hesabına kullanarak karbon borcuna girdiği anlamına gelir.

Bu sabit yayılma oranlarını hesaplamaya girişmeden önce birkaç noktayı göz önünde bulundurmalıyız. Daha 1996 yılında, hayli dengesiz bir biçimde yarısından fazlasını ABD ve Avrupa'nın oluşturduğu yaklaşık 7 milyar metrik tonluk karbon atmosfere salınmıştı. İkincisi, halihazırdaki karbon emisyonları çevrenin emebileceği miktarı aşıyor. IPCC, daha ciddi iklim değişikliklerinin gerçekleşme tehlikesini en azından dengede tutmak ya da azaltmak için 1990'daki karbon salma seviyesinden en az % 60'lık bir azalmanın (2,800 milyon metrik tonluk bir seviyeye kadar) gerekli olduğunu öngörüyor.

---

34) Andrew Simms, Aubrey Meyer ve Nick Robins, "Who Owes Who? Climate Change, Debt, Equity and Survival" (6 Mart 2003'te, www. jubilee2000uk.org /ecological_debt /Reports /Who_owes_who. htm, 1999 adresinden alınmıştır.)

35) John Bellamy Foster, *Ecology Against Capitalism*, New York: Monthly Review Press, 2002, s. 21, 64.

Bütün bu nedenlerden yola çıkıp ahlaki bir yargıya yaslanarak, üretimleri tek başlarına dünyanın izin verilebilir toplam miktarını aşan zengin sanayileşmiş ülkelerin karbon emisyonlarının zorunlu olarak azaltılması sürecinde ellerini taşın altına koymaları gerektiğini söyleyebiliriz. Agarwal ve Narain'in 1991 yılında önerdiği üzere, herhangi bir ülkenin hiç borca girmeden küresel ortak mülke ne kadar karbon salabileceğini belirleyebilecek adil ve makul bir yaklaşım, emisyonları o ülkenin nüfusundaki kişi başına düzenlemelidir.[36] Andrew Simms ve meslektaşları, 'iklimin dengesini sağlamak için 1990 yılında belirlenen hedefe dayalı olarak, dünyadaki her bir kişinin yıl başına 0.4 ton karbon kullanabileceğini' hesaplamışlardır.[37] Ancak zaman geçip gazların havaya salınması ve birikimi devam ettikçe, bu miktar düşmeye başlar. Çok geçmeden, bir kişinin yıl başına kullanabileceği karbon oranı yalnızca 0.2 ton olacaktır. Bu konudaki hareketsizlik gelecekte çok daha güç durumların oluşmasına sebep olacaktır. Aslına bakarsanız, şimdiki eğilimler sürmeye devam ederse küresel ısınma denetimden çıkarak yeryüzündeki yaşamın sürdürülebilirliğini tehdit altında bırakacak. 'Ekolojik bir kopuş', belki ansızın belki de birkaç uyarıcı belirtinin arkasından ortaya çıkabilir.[38]

Kuzey'in (kişi başına dünyaya yetecek olanın ötesinde olan) aşırı karbon emisyonu, 'temel ekonomik faaliyet göstergeleri, gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH) ve karbondioksit emisyonları arasındaki tarihsel olarak yakın bağlantıya dayalı olarak' dolara çevrildiğinde, Kuzey'in yalnız karbon emisyonu bakımından Güney'e olan borcu yılda 13 trilyon doları buluyor.[39] Böylece, birikmiş etkisine bile bakmaksızın Kuzey'in Güney'e olan

36) Accion Ecologica 'Trade, Climate Chnge and the Ecological Debt' (6 Mart 2003'te www.cosmovisiones.com/DeudaEcologica/a_averdetrade.html,2000 adresinden alınmıştır.); Anil Agarwal ve Sunita Narain, *Global Warming in an Unequal World: A Case of Environmental Colonialism*, New Delhi: Centre for Science and Environment, 1991. Ülkeler arasında verimlilik açısından farklılıklar olsa da, en yoksul ülkeler GSYH bakımından en verimli enerji kullanıcısı durumundalar. Bkz. Simms, Meyer ve Robins, *Who Owes Who?* Ve Tom Athanasiou ve Paul Baer, *Dead Heat: Global Justice and Global Warming*, New York: Seven Stories Press, 2002.

37) Simms, Meyer ve Robins, *Who Owes Who?*

38) Bkz. Marten Scelfer, Steve Carpenter, Jonathan A. Foey, Carl Folke ve Brian Walker, 'Catastrophic Shifts in Ecosystems', *Nature*, 403, 2001, s. 51-59 ve Roldan Muradian, 'Ecological Thresholds: A Survey', *Ecologicaal Economics*, 38, 2001, s. 7-24.

39) 3000 dolarlık bir GSYH'nin ortalama bir tonluk karbon emisyonu ürettiği tespit edilmiştir. Bkz. Simms, Meyer ve Robins, *Who Owes Who?* Ve Accion Ecologic, 'Trade, Climate Change and the Ecological Debt'.

yıllık ekolojik borcunun, Güney'in Kuzey'e olan mali 'borcunun' en az üç katı olduğunu görüyoruz. Bu ekolojik borcu ödemek, Üçüncü Dünya ülkelerini tutsak etmiş borçları dengeler, ayrıca, bu ülkelerin daha verimli yakıt kullanan teknolojileri kullanıma sokmasını sağlardı.

Ne var ki, Güney'deki kapitalist üretim tıpkı Kuzey'deki gibi sürmeye devam ettiği takdirde, bu borcun ödenmesi ve yeni teknolojiler karbon yangını ortadan kaldıramayacaktır. Ekolojik borç taraftarları bu yüzden bir daralma ve birbirine yaklaşma sürecini savunuyorlar. Bu senaryoya göre, Kuzey'in zengin ülkeleri IPCC önerilerini yerine getirebilmek için karbon (ve diğer sera gazları) emisyonlarını uygun bir seviyeye düşürecek, Güney'in yoksul ülkeleri ise, toplumsal ve ekonomik kalkınma yararına emisyonlarını aşamalı olarak artırabilecekler. Böylece dünyadaki bütün ülkeler, 'eşit, düşük ve kişi başına tahsise' doğru birbirine yakınlaşmış olacaklar.[40] İklimler arasındaki farklar düşünüldüğünde tahsislerde birtakım değişiklikler olabilir ancak bir bütün olarak dünyada kişi başına emisyon kullanımı kabul edilebilir ölçütler içinde olacaktır.

Hiç kuşku yok ki, ekolojik tahribat ve uluslararası eşitsizliği, küresel ısınma ile ilişkili olduğu ölçüde değerlendirmek, Güney'in alacağı olan ekolojik borca ulaşmaya çalışmasının yalnızca başlangıç aşamasıdır. Başka bir küresel ortak mülk olan okyanuslar uzun süreden beri, toksinlerin ve tehlikeli atıkların boşaltılmasında kullanılıyor ve karbon çukuru olarak işlev görme yeterliliği günden güne azalıyor. Dahası, okyanuslardaki balık stoklarının tükenmesi, o sulardaki ekosistemlerin içine yaşanan metabolik ilişkilerin dağılması tehlikesini beraberinde getiriyor. Merkez kapitalist ülkelerin ekonomik genişlemesi sonucu, çevre ülkelerde yüzyıllar boyunca girişilmiş olan tarihsel yağmalamayı hesaba katarsak, ekolojik emperyalizmin sebep olduğu tahribatın geniş boyutlarının tam anlamıyla açıklanmamış olduğunu anlayabiliriz.

Bugün ekolojik borç hareketi, doğanın bütün dünyayı kapsayacak şekilde iyileştirilmesi ve canlandırılması için mücadele ediyor. Toplumsal ve

---

40) Athanasiou ve Baer, *Dead Heat*, s. 84. Ayrıca bkz. Andrew Simms, *An Environmental War Economy: The Lessons of Ecological Debt and Global Warming*, Londra: New Economics Foundation, 2001 ve Accion Ecologica, *Ecological Debt and Global Warming*, Londra: New Economics Foundation, 2001 ve Accion Ecologica, 'Ecological Debt'

ekonomik denge olmadan ekolojik sürdürülebilirliğin gerçekleşmesi imkansız olduğu için, ekolojik borç eylemcileri günden güne kapitalist genişlemenin güçleriyle yüzleşiyorlar ve bu durum, küresel düzenin meşruiyetinin sorgulanmasına neden oluyor. Servetin yoğunlaşması, besbelli ki dünyanın her tarafındaki insanların ve doğanın yoksullaştırılması ve sömürülmesiyle ilişkilidir. Sürekli artan bir ölçekte işleyen sürekli bir birikim düzeni ve sınırsız bir tüketim tarzı kendini en sonunda intihara sürükler. Ekolojik emperyalizmin yol açtığı bu yıkımı durdurmak, bahsettiğimiz küresel sorunun tek çözümü gibi görünüyor. Üretimin toplumsal ekolojik ilişkilerinin dönüştürülmesine ihtiyacı var. Eğer küresel ortak mülk, atıkların içine çekildiği çukurlar durumuna gelmişlerse, bu çukurlar artık tıkanmış, hatta taşmış durumdadır. 'Ekolojik emperyalizme meydan okumak istiyorsak' diyor Accion Ecologia, 'haksız bir şekilde Güney'den Kuzey'e doğru enerji, doğal kaynak, gıda, ucuz emek ve mali kaynakların akışını önlemek için musluğu kapamanın zamanı gelmiştir'[41]

GÜNÜMÜZDE EKOLOJİK EMPERYALİZME KARŞI MÜCADELE

Ekolojik borç kampanyasının sorunlu olan yanı, dünyadaki güçler dengesi düşünüldüğünde başarılı olma şansının olmamasıdır. Bunun belirtisini, sermayenin direnme seviyesine işaret eden, ABD'nin Kyoto Protokolü'nden çekilmesi ve (önde gelen küresel tekelci şirketleri temsil eden) Küresel İklim Koalisyonu'nun protokolün suya düştüğünü bildiren zafer demecinden görüyoruz. İnternet sayfalarında şöyle diyorlar:

> *"Küresel İklim Koalisyonu'nun çalışması durdurulmuştur. Sanayicilerin iklim değişikliğine ilişkin dile getirdikleri düşünceler, küresel ısınmayla ilgili yeni bir ulusal yaklaşımın oluşmasına katkıda bulunarak amacına ulaşmıştır.*
>
> *Bush hükümeti, sera gazlarının emisyonunu azaltacak yeni teknolojilerin geliştirilmesine dayalı bir iklim politikasını pek yakında açıklayacaktır. Bu politika, KİK tarafından kuvvetle desteklenmektedir.*
>
> *Koalisyon ayrıca, sera gazları emisyonunu düşürmek için katı hedefler saptamasıyla ABD'nin ekonomik büyümesinin ciddi bir şekilde aksa-*

41) Accion Ecologica, 'No More Plunder'

masına ve tüketiciler için enerji fiyatlarının fırlamasına sebep olabilecek Kyoto Protokolü'nü senatonun onaylamasına karşı çıkmaktadır. KİK'in anlaşmaya karşı çıkmasının bir başka sebebi de, gelişmekte olan ülkelerin en büyüklerinin emisyonlarını azaltmalarını zorunlu tutmamasıdır.

Bu noktada, hem kongre hem de hükümet, protokolün gerektirdiği üzere emisyonlarda zorunlu kesintiye gidilmesini ABD'nin kabul etmemesi hususunda mutabıktır."[42]

Eğer küresel ısınma bir sorunsa, Bush hükümetine göre bu durum, ABD için ivedi bir tehdit oluşturmuyor; o nedenle, sorunu çözmek için girişilecek faaliyetler yüksek ekonomik maliyetlere yol açıyorsa, o faaliyetlerden kaçınılmalıdır. Onlara kalırsa, ileride geliştirilebileceği beklenen 'karbon ayırma' teknolojilerine ve benzer araçlara sırtını yaslamak daha iyidir. Kuzey Kutbu'ndaki buzullar erirken, deniz seviyelerinin yükselmesini seyreden birçok ada ya da alçakta bulunan ülke için, böylesi bir durum ekolojik emperyalizmin epey uç bir örneğidir. Yoksul çevre ülkelerinin, merkezdeki zengin ülkelerin bankalarına mali borçlarını ödemeye devam etmesi beklenirken, merkez ülkelerinin çevre ülkelerine olan ekolojik borcu kabul bile edilmiyor ve bütün gezegeni ilgilendiren bu sorun yıldan yıla kötüleşiyor. İşte bu yüzden mücadelenin şiddetlenerek artması muhtemel görünüyor.

Ortaya çıkışına büyük oranda zengin ülkelerin sebep olduğu, küresel ortak mülkün bozulması, özellikle de atmosferin ısınması etrafında düzenlenen ekolojik borç mücadelesi, ekolojik emperyalizm kavramına yeni bir pratik anlam kazandırmıştır. Şimdilerde bu asırlık mücadele, yoksul ülkelerin mali borçlarının karşısına zengin ülkelerin ekolojik borcunu koyma başlığı altında örgütlenen direniş biçimiyle ilişkilenmiştir. Öte yandan bu doğrudan mücadele, kapitalizmin daha kapsamlı ekolojik lanetini de gözler önüne seriyor. Kapitalizmin ekonomik gelişmesi her zaman için toplumsal ve ekolojik bozulmayı da beraberinde getirmiştir: Marx'a göre, çalışmanın bozulması ile yeryüzünün bozulması iç içe geçmiştir. Ekolojik emperyalizm bundan başka, kaynakların talanı yeryüzüyle olan sürdürü-

42) 12 Haziran 2003'te www.globalclimate.org adresinden alınmıştır.

lebilir ilişkilerin parçalanması ve atıkların boşaltılması şeklindeki ekolojik yıkımın en kötü biçimlerinin, merkezden daha çok çevre ülkelerde gerçekleşmesi anlamına gelmişti. 19. yüzyılın sonundaki guano ve nitrat savaşları ve yirminci yüzyıl sonu ve yirmi birinci yüzyıl başı petrol savaşlarının (ayrıca, petrolün denetimi yoluyla elde edilen jeopolitik gücün) gösterdiği gibi, bu ilişkiler hiç de değişmiş değildir.

Bu sürecin sürekli olarak kötüleşmesi ona içkin bir özelliktir. Sermaye daha önceleri olduğu gibi, coğrafi genişleme ve sömürünün 'mekansal çözümü' [spatial fix] yoluyla, 20. yüzyıl sonunda ve 21. yüzyıl başında biyosfer düzeyinde üstesinden gelinemeyecek ekolojik engellere takılıyor. Ekolojik emperyalizm -sistemn çevresinin tam anlamıyla ekolojik bozulmaya uğraması sonucunda merkezin sürdürülemez ölçüde büyümesi- bütün biyosferi tehlikeye sokarak gezegenin her köşesinde ekolojik çelişkiler üretiyor. Bu çelişkilerin aşılabileceğine dair gerçekten umut verebilecek tek çözüm, ekolojik ilişkilerin gezegen ölçeğinde yanlmasını ve bu sorunun emperyalizmin ve eşitsizliğin küresel yapılarıyla olan ilişkisini ortaya koyabilecek devrimci toplumsal bir yanıt olacaktır. Marx'ın da içinde olduğu ilk sosyalist düşünürlerin çağrısına, dünyanın şu an her zamankinden daha çok ihtiyacı var: Özgür, ortaklaşmış üreticiler aracılığıyla insan metabolizmasının doğa ile akılcı bir şekilde örgütlenmesi. Defedilecek asıl lanet ise kapitalizmden başka bir şey değildir.

KAYNAKÇA

Adam Smith, *Ulusların Zenginliği*, Alan Yayıncılık, İstanbul 2004

Ahmet Reşit, *Taliban*, New Haven: Yale University Press, 2000.

Alan Murray, *Wall Street Journal*, 15 Temmuz 2003.

Andrew Bacevich, *American Empire*, 2002.

Andre Gunder Frank, *The Development of Underdevelopment in Latin America*, NewYork: Monthly Review Press, 1969.

Andrew Simms, Aubrey Meyer ve Nick Robins, "Who Owes Who? Climate Change, Debt, Equity and Survival" (6 Mart 2003'te, www. jubilee2000uk.org /ecological_debt /Reports /Who_owes_who. htm, 1999.

Andrew Simms, *Accion Ecologica, Ecological Debt and Global Warming*, Londra: New Economics Foundation, 2001.

Andrew Simms, *An Environmental War Economy: The Lessons of Ecological Debt and Global Warming*, Londra: New Economics Foundation, 2001.

Angel Velasco Shaw ve Luis H. Francia, *Vestiges of War: The Philippine-American War and the Aftermath of an Imperial Dream, 1899–1999*, New York: New York University Press, 2002.

Anil Agarwal ve Sunita Narain, *Global Warming in an Unequal World: A Case of Environmental Colonialism*, New Delhi: Centre for Science and Environment, 1991.

Antonio Negri, *Imparatorluk*, Harvard University Press, 2000.

Alan Rudy, "Marx's Ecology or Ecological Marxism," *Capitalism, Nature, Socialism 12* (Eylûl 2001), sf. 143.

Alan Rudy, "Marx's Ecology and Rift Analysis," *Capitalism, Nature, Socialism 12* (Haziran 2001), sf. 61.

Alfred Maizels, "Commodity Market Trends and Instabilities", *UNCTAD Review (1994)*, sf. 53-56.

Alfred W. Cosby, *Ecological Imperialism: The Biological Expansion of Europe 900-1900* Cambridge: Cambridge University Press, 1986.

Aijaz Ahmad, "Culture, Nationalism, and the Role of Intellectuals: An Interview with Aijaz Ahmad", *Monthly Review*, Temmuz-Ağustos 1995.

Arnold Toynbee, *America and the World Revolution*, Oxford University Press, 1980.

Arthur R. Burns, *The Decline of Competition: A Study of the Evolution of American Industry*, New York: McGraw-Hill, 1936.

Barry Commoner, *Closing Circle*, Bantam Books (Mm); Reissue edition, September, 1980.

Bruce W. Farcau, *The Ten Cents War: Chile, Peru and Bolivia in the War of Pacific, 1879-1884*, Westport, Connecticut: Praeger, 2000.

Buzanco, *Masters of War: Military Dissent and Politics in The Vietnam Era*, Cambridge University Press, 1996.

Chalmers Johnson, *Blowback*, Owl Books; Reissue Edition, January, 2004.

Chalmers Johnson, *The Sorrows of Empire: Militarism, Secrecy and the End of the Republic*, New York: Henry Holt, 2003.

Charles A. Conant, "The Economic Basis of Imperialism", *North American Review*, 1898.

Charles A. Conant, *The United States in the Orient*, Boston: Houghton Mifflin, 1900.

Charles Fourier, *The Social Destiny of Man, Or Theory of the Four Movements*, New York, 1857.

Daniel B. Schirmer, *Republic or Empire: American Resistance to the Philippine War*, Cambridge, Mass.: Schenkman, 1972.

Daniel B. Schirmer and **Stephen Rosskamm Shalom**, *The Philippines Reader*, Boston: South End Press, 1987.

Daniel Singer, *Is Socialism Doomed*, New York: Oxford University Press, 1988.

Daniel Singer, *Whose Millennium*, Monthly Review Press, March, 1999.

David Korten, *The Post-Corporate World: Life After Capitalism*, Berrett-Koehler Publishers; 1st ed edition, September, 2000.

Daniel M. Berman ve **John T. O'Connor**, *Who Owns the Sun?: People, Politics, and the Struggle for a Solar Economy*, Chelsea Green Publishing Company, December, 1996.
David N. Gibbs "Washington'un Yeni Müdahaleciliği: ABD Egemenliği ve Emperyalistlerarası Rekabetler", *Monthly Review* 53:4 (Eylül 2001).
Deepak Lal, "In Defense of Empires," Andrew Bacevich, (der.), *The Imperial Tense*, 2003 içinde
Dennis, Tacna ve **Arica; Farcau**, *The Ten Cents War; John Mayo, British Merchants and Chilean Development, 1851-1886*, Boulder: Westview Press, 1987.
Diana Johnstone, *Fool's Crusade: Yugoslavia, NATO and Western Delusions*, New York: Monthly Review Press, 2002.
Donald Worster, "Transformations of the Earth: Toward and Agroecological Perspective in History" *The Journal of American History*, 76(4), 1990, s. 1087-1106.
Dorothy Fosdick, (der.), *Staying the Course: Henry M. Jackson and National Security*, Seattle: University of Washington Press, 1987.
Doug Henwood, *Wall Street*, New York: Verso, 1997.
Douglas Dowd, *The Waste of Nations*, Boulder: Westview Press, 1989.
Edward Greer, "We Don't Torture People in America," *New Political Science*, cilt. 26, no. 3 (Eylül 2004).
Edward L. Morse ve **James Richard**, "Enerji Hakimiyeti için Savaş," *Foreign Affairs*, Mart/Nisan 2002
Elmar Altvater, "Ecological and Economic Modalities of Time and Space," **Martin O'Connor**, (der.), *Is Sustainable Capitalism Possible?*, New York: Guilford Press, 1994.
Eric A. Nilsson, "Trends in Compensation for Production Workers, 1948-1995," *Review of Radical Political Economics*, cilt. 31, no. 4 (Aralık 1999), sf. 133-63.
Eric Hobsbawm, *The Age of Empire*, New York: Vintage, 1987.
Evan Thomas, "The Vietnam Question," *msnbc.com*, 19 Nisan 2004.
Frederic Engels, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, Sol Yayınları, Ankara, **Marx and Engels**, *Collected Works* (New York: International Publishers, 1975).
Frederic Engels, "The Part Played by Labor in the Transformation from Ape to Man", *Early Writings*, sf. 359–60; *Collected Works*, cilt. 25, sf. 460–61.
Gardiner Means, (der.), *The Structure of the American Economy*, Bölüm 1, Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, 1939.
George Borgstrom, *The Hungry Planet*, New York: The Macmillan Company, 1965.
George Orwell, *1984*, Signet Book; Reissue Edition, May, 1990.
G. V. S de Silva, *The Alternatives: Socialism or Barbarism*, The Association, 1988.
H. Stuart Hughes "An Essay for Our Times", New York: Knopf, 1950. First printing
Harold Blakemore, *British Nitrates and Chilean Politics, 1886-1896*: Balmaceda and North, Londra, University of London, 1974.
Harry Braverman, *Labor and Monopoly Capital: The Degradation of Work in the Twentieth Century*, Monthly Review Press, 1974. Türkçe Baskısı, *Emek ve Tekelci Kapitalizm*, Kalkedon Yay. 2007, İst.
Harry Magdoff, *The Age of Imperialism: The Economics of U.S. Foreign Policy*, Monthyl Review Press, 1969.
Harry Magdoff, *Imperialism: From the Colonial Age to the Present*, New York: Monthly Review Press, 1978. Türkçe Baskısı, *Sömürgecilikten Günümüze Emperyalizm*, Kalkedon Yayınları, Ekim 2006, İst.
Harry Magdoff, "A Note on Inflation," **John Bellamy Foster** ve **Henryk Szlajfer**, (der.) *The Faltering Economy: The Problem of Accumulation Under Monopoly Capitalism*, New York: Monthly Review Press, 1984.
Harry Magdoff ve **Paul M. Sweezy**, "Pox Americana", *Monthly Review*, 43:3, Temmuz-Agustos 1991.
Harry Magdoff, *Globalization-To What End?*, Monthly Review Press, 1992.
Harry Magdoff, *Sömürgesiz Emperyalizm*, Devin Yayınları, Şubat 2005, İstanbul.
Henry Collins ve **Chimen Abramsky**, *Karl Marx and the British Labour Movement: Years of the First International*, New York: St. Martin's Press, 1965.
Henry Clay Evans, *Chile and its Relations with the United States*, Durham, North Carolina: Duke University Press, 1927.

Henry F. Graff, (der.), *American Imperialism and the Philippine Insurrection: Testimony Taken from Hearings on Affairs in the Philippine Islands before the Senate Committee on the Philippines-1902*, Boston: Little, Brown, 1969.
Horace B. Davis, *Nationalism and Socialism*, New York: Monthly Review Press,1967.
International Forum on Globalization, *Intrinsic Consequences of Economic Globalization on the Environment: Interim Report*, San Francisco: IFG, 2002), sf. 101, 146.
Istvan Mészáros, *Beyond Capital: Toward a Theory of Transition*, Monthly Review Press, October, 1995.
Istvan Mészáros, *Socialism or Barbarism*, New York: Monthly Review Press, 2001.
James Dobbins, *America's Role in Nation-Building: From Germany to Iraq*, RAND Corporation, September, 2003.
James Galbraith, *Created Unequal: The Crisis in American Pay*, New York: The Free Press, 1998.
James O'Connor, *Natural Causes*, New York: Guilford Press, 1998.
James R. Blaker, *United States Overseas Basing*, New York: Praeger, 1990.
Jay Bookman, "Başkan'ın Irak'taki Asıl Amacı", *Atlanta Journal Constitution*, 29 Eylül 2002.
Jim Zwick, (der.), *Mark Twain's Weapons of Satire*, Syracuse, New York: Syracuse University Press, 1992), sf. 172.
Joel Kovel, *The Enemy of Nature*, London: Zed Press, 2002.
John Bellamy Foster ve Henryk Szlajfer, *The Faltering Economy*, New York: Monthly Review Press, 1984.
John Bellamy Foster, *The Theory of Monopoly Capitalism*, New York: Monthly Review Press, 1986.
John Bellamy Foster, "The Fetish of Fordism," *Monthly Review*, cilt. 39, no. 10 (Mart 1988), sf. 14-33.
John Bellamy Foster ve Michael Dawson, "The Tendency of Surplus to Rise, 1963-1988," **John B. Davis**, (der.) *The Economic Surplus in Advanced Economies*, Brookfield, Vermont: Edward Elgar, 1992.
John Bellamy Foster ve Michael Dawson, "Is There an Allocation Problem?: Accounting for Unproductive Labor", *Science & Society*, cilt. 58, no. 3 (Sonbahar 1994), sf. 323.
John Bellamy Foster, "Virtual Capitalism", **Robert W. McChesney, Ellen Meiksins Wood ve John Bellamy Foster**, (der.), *Capitalism in the Information Age*, New York: Monthly Review Press, 1998.
John Bellamy Foster, "The Communist Manifesto and the Environment", *Socialist Register 1999*, London: Merlin, 1999, s. 179.
John Bellamy Foster, "Marx's Theory of Metabolic Rift," *American Journal of Sociology*, Eylül 1999.
John Bellamy Foster, *Marx's Ecology: Materialism and Nature*, New York: Monthly Review Press, 2000.
John Bellamy Foster, Fred Magdoff ve Frederick H. Buttel, eds, *Hungry for Profit: The Agribusiness Threat to Farmers, Food, and the Enviroment*, New York: Monthly Review Press, 2000.
John Bellamy **Foster ve Fred Magdoff**, "Liebig, Marx, and the Depletion of Soil Fertility: Relevance for Today's Agricuture", der., **Fred Magdoff, John Bellamy Foster ve Frederick H. Buttel**, *Hungry for Profit* içinde, New York: Monthly Review Press, 2000.
John Bellamy Foster, *Ecology Against Capitalism*, New York: Monthly Review Press, 2002.
John Bellamy Foster ve Robert W. Mcchesney, (der), *Pox Americana*, New York: Monthly Review Press, 2004.
John F. Kennedy, "Commencement Address at American University," *www.jfklibrary.org/j061063.htm* 10 Haziran 1963.
John Kenneth Galbraith, *The Affluent Society*, Mariner Books; 40th Anniv edition, October, 1998.
John Lindsay-Poland, "U.S. Military Bases in Latin America and the Carribean", *Foreign Policy in Focus*, 6 Ekim 2001.
John Maynard Keynes, *General Theory of Employment, Interest and Money, St. Martin's, 1954.*
John Hobson, *Imperialism: A Study, G. Allen [and] Unwin*; [3 ed. entirely rev. and reset] edition (1938)
John Hobson, *The Economic Taproot of Imperialism, www.stetson.edu/departments/russian/hobson*
Jona Lendering, "The Edges of the Earth in Greek and Roman Thought," *http://www.livius.org/ea-eh/edges/edges.html.*
Jonathan Marcus, *BBC*, 17 Temmuz 2003.

Jose Carlos Mariategui, *Seven Interpretive Essays on Peruvian Reality*, Austin: University of Texas Press, 1971.
Josef Steindl, *Maturity and Stagnation in American Capitalism*, Monthly Review Press 1952, (January, 1978).
Joseph Schumpeter, "The Sociology of Imperialism", 1919.
Joseph Schumpeter, *Capitalism, Socialism and Democracy*, New York: Harper and Brothers, 1950.
Joseph Schumpeter, Paul M. Sweezy tarafından edit edilen ve sunulan *Emperyalizm ve Sosyal Sınıflar*, New York; Augustus M. Kelley, 1951.
Joseph Schumpeter, *Essays*, Transaction Publishers, March, 1989.
Joseph Schumpeter, *The Economics and Sociology of Capitalism*, Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1991.
Josue de Castro, *The Geography of Hunger*, Boston: Little, Brown and Company, 1952.
Joyce Kolko, *Restructuring the World Economy*, Pantheon, February, 1988.
J. R. McNeill, *Something New Under the Sun*, New York: W. W. Norton, 2000.
Karl Marx "Investigations of Tortures in India" isimli makalesinde *Collected Works*, New York: International Publishers, 1975.
Karl Marx, *Theories of Surplus Value*, Bölüm 3, Moscow: Progress Publishers, 1971, sf. 368.
Karl Marx, *Gotha Programı'nın Eleştirisi* (1875), Sol Yayınları, Ankara.
Karl Marx, *On the First International*, sf. 172; *Capital*, cilt 1, bölüm 30, dipnot 7.
Karl Marx, "The Future Results of the British Rule in India", *Collected Works*, New York: International Publishers, 1975.
Karl Marx, *1844 Ekonomi ve Felsefe El Yazmaları*, *Early Writings*, Harmondsworth, Middlesex, England: Penguin Books, 1974. Sol Yayınları, Ankara.
Karl Marx, *Etnolojik Defterleri*, *Collected Works*, New York: International Publishers, 1975.
Karl Marx, *Capital*, cilt. 1, New York: Vintage, 1976. Sol Yayınları, Ankara.
Karl Marx ve Friedrich Engels, *On Colonialism*, New York: International Publishers, 1972.
Karl Marx ve Frederic Engels, *Collected Works*, cilt. 3, sf. 172.
Karl Marx ve Frederic Engels, *On Colonialism*, New York: International Publishers, 1972.
Karl Marx ve Frederic Engels, *Selected Correspondence*, Moscow: Progress Publishers, 1975.
Karl Marx ve Frederic Engels, *Komünist Manifesto*, **Marx and Engels**, *Collected Works*, New York: International Publishers, 1975.
Kevin J. Clancy ve Robert S. Shulman, *Across the Board*, Ekim 1993, p. 38, and Marketing Myths that are Killing Business, New York: McGraw Hill, 1994.
Kevin J. Clancy ve Robert S. Shulman, *Marketing Myths that are Killing Business*, New York: McGraw Hill, 1994.
Kenzo Mohri, "Marx and Underdevelopment", *Monthly Review*, cilt 30, no:11, Nisan 1979, sayfa 32-42.
Kipling'in "Beyaz Adam'ın Yükü" şiiri, "Birleşik Devletler ve Filipin Adaları" alt başlığıyla Şubat 1899'da *McClure's Magazine*, Kipling's Verse: Definitive Edition, New York: Doubleday, 1940.
K. William Kapp, *The Social Costs of Private Enterprise*, Harvard University Press, *1950*.
Lester R. Brown, *Eco-Economy*, New York: W .W. Norton, 2001.
Lewis Henry Morgan, *Ancient Society*, E. Haldeman-Julius, 1944.
L. E. Mins ed., *The Founding Of the First International: A Documentary Record*, New York: International Publishers, 1937.
Mathis Wackernagel ve William Rees, *Our Ecological Footprint*, Gabriola Island, British Columbia: New Society, 1996.
Mario Giampietro ve Kozo Mayumi, "Another View of Development, Ecological Degradation, and North-South Trade," *Review of Social Economy*, cilt. 56, no. 1 (Bahar 1998), sf. 24-26.
Mark Tanner, "Abu Ghraib," *New York Review of Books*, 7 Ekim 2004.
Marten Scheffer, Steve Carpenter, Jonathan A. Foey, Carl Folke ve Brian Walker, "Catastrophic Shifts in Ecosystems", *Nature*, 403, 2001, s. 51-59.
Martin Walker, "America's Virtual Empire," *World Policy Journal 19* (Yaz 2002), sf. 13–20.
Max Boot, "The Case for America's Empire" *Weekly Standard*, 15 Ekim 2001.

Max Boot, *The Savage Wars of Peace*, Basic Books; Reprint edition, May, 2003.
Max Boot "American Imperialism?: No Need to Run from the Label," *USA Today*, 6 Mayıs 2003
Max Boot, Zibigniev Brzezinski, Robert Kaplan, Henry Kissinger, Mallaby ve Rosen Philip S. Golub, "The Dynamics of World Disorder: Westward in the Course of Empire," *Le Monde Diplomatique*, İngilizce internet edition, Eylül 2002.
Max Weber, *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*, New York: Charles Scribner's Sons, 1958.
Michael Barratt Brown, *Models in political economy: A guide to the argument*, (1995).
Michael Hirsh, *At War with Ourselves: Why America is Squandering its Chance to Build a Better World*, Oxford University Press, May, 2003.
Michael Ignatieff, *New York Times Magazine*, 28 Temmuz 2002.
Michael Ignatieff, "The Challenges of American Imperial Power," *Naval War College Review*, Bahar 2003
Michael Ignatieff, *New York Times Magazine*, 7 Eylül 2003.
Michael Kalecki, *Theory of Economic Dynamics*, (1965) Oxford University Press, August 1, 1991.
Michael Klare, "The New Geopolitics," **John Bellamy Foster ve Robert W. Mcchesney**, (der), *Pox Americana*, New York: Monthly Review Press, 2004.
Michael Lebowitz, "The General and Specific in Marx's Theory of Crisis," *Studies in Political Economy*, no. 7 (Kış 1982), sf. 9–13.
Michael Mandel, "All These Mergers", *Bussiness Week*, October 18, 1999.
Michael Mann, *Incoherent Empire* (2003)
Michael Monteon, *Chile in the Nitrate Era*, Madison, Wisconsin: University of Wisconsin Press, 1982.
Mike Davis, *Victorian Holocausts*, New York: Verso, 2001.
Myron Gordon, "Monopoly Power in the United States Manufacturing Sector, 1899 to 1994," *Journal of Post Keynesian Economics*, cilt. 20, no. 3 (Bahar 1998), sf. 323-25.
Niall Ferguson, *Colossus: The Price of America's Empire*, Penguin Books, April 1, 2004.
Niall Ferguson, *Empire*, Basic Books, April 1, 2004.
Noam Chomsky, "Önsöz" **Peter Limqueco ve Peter Weiss**, (der.), *Prevent the Crime of Silence: Reports from the Sessions of the International War Crimes Tribunal Founded by Bertrand Russell*, London, Stockholm, Ros by International War Crimes Tribunal, Peter Limqueco, Allen Lane, January, 1971.
Paul Baran, *The Political Economy of Growth*, New York, Monthly Review Press, 1969.
Paul Baran ve Paul Sweezy, *Monopoly Capital: An Essay on the American Economic and Social Order*, New York: Monthly Review Press, 1966.
Paul Burkett, *Marx and Nature*, NewYork: St. Martin's Press, 1999.
Paul Burkett, "Fusing Red and Green," *Monthly Review 50* (Şubat 1999), sf. 47–56.
Paul Gootenberg, *Imagining Development: Economic Ideas in Peru's 'Fictitious Prosperity' of Guano, 1840-1880*, Berkeley: University of California Press, 1993.
Paul Krugman, *The Return of Depression Economics*, W. W. Norton & Company, May, 2000.
Paul M. Sweezy, "The Guilt of Capitalism," *Monthly Review*, cilt. 49, no. 2 (Haziran 1997), sf. 61.
Paul Sweezy, "U.S. Imperialism in the 1990s," *Monthly Review*, Ekim 1989.
Paul Sweezy, *The Theory of Capitalist Development*, New York: Monthly Review Press, 1972.
Paul Sweezy, " The triumph of financial capital". *Monthly Review*, 46 (2, June): 1-11.
Paul Sweezy, "Capitalism and the Environment," *Monthly Review*, cilt. 41, no. 2, Temmuz 1989.
Paul Sweezy, "Cars and Cities", *Monthly Review*, cilt 23, sayı 11, Nisan 1972.
Perry Belmont, *An American Democrat*, New York: Columbia University Press, 1941, s. 255-62.
Phillip Arestis ve Malcolm Sawyer, *A Biographical Dictionary of Dissenting Economists*, Northampton, Mass.: Edward Elgar, 2000.
Philip Foner, *British Labor and the American Civil War*, New York: Holmes and Meier, 1981.
Pierre Jalee, *Imperialism in the Seventies*, Third Press, 1972.
Prabhat Patnaik, "Whatever Happened to Imperialism?", *Monthly Review*, Kasım 1990.
Pratap Chatterjee, *Matthias Finger The Eart Brokers: Power, Politics and World Development*, Routledge, September 1, 1994.
Rachel Carson, *Lost Woods: The Discovered Writing of Rachel Carson*, Beacon Press, September, 1999.

Richard Butler, *New York Times*, 18 Ocak 2002.
Richard J. Barnet ve John Cavanagh, *Global Dreams*, New York: Simon and Schuster, 1994.
Richard N. Haass, *The Reluctant Sheriff*, Council on Foreign Relations Press, June, 1997.
Richard York, Eugene A. Rosa ve Thomas Dietz, "Footsprints of the Earth", *American Sociological Review*, 68, Nisan 2003, s. 279-300.
Robert Buzanco, *Masters of War: Military Dissent and Politics in The Vietnam Era*, Cambridge University Press, 1996.
Robert Harkavy, *Great Power Competition for Overseas Bases*, Pergamon Press, 1982.
Robert Kaplan, *Warrior Politics*, Vintage, January, 2003.
Robert Scheer, "Don't Stay the Course Senator," *salon.com*, 28 Nisan 2004.
Robert Solow, *American Economic Review*, Mayıs 1974.
Robert McNamara, "Yakında Kıyamet" *Foreign Policy*, Mayıs-Haziran 2005.
Robert W. Tucker, *The Radical Left ve American Foreign Policy* dergilerindeki yazıları, 1971.
Robert W. Tucker ve David C. Hendrickson, *The Imperial Temptation*, Dış İlişkiler Konseyi, 1992.
Ronald Steel, *Pax Americana*, New York: Viking Press, 1967.
Rosa Lüksemburg, "Spartakistler Ne İstiyorlar?" (1918 Aralık), *The Rosa Luxemburg Reader*, Monthly Review Press, March 1, 2004, **Peter Hudis** (Editor), **Kevin B. Anderson** (Editor).
Rosa Luxemburg, *Letters*, Atlantic Highlands, N.J.:Humanities Press, 1993, sf. 202–03, "Luxemburg'tan Sonja Liebknecht'e", (2 Mayıs 1917).
Rosa Lüksemburg, "Junius Broşürü" (The Crisis in German Social-Democracy - Alman Sosyal Demokrasisinin Krizi), *The Rosa Luxemburg Reader*, Monthly Review Press, March 1, 2004, **Peter Hudis** (Editor), **Kevin B. Anderson** (Editor).
Rudolf Hilferding, *Finance Capital: The Latest Phase of Capitalism*, edited by Tom Bottomore, London: Routledge, 1910.
Samir Amin, *Kaos İmparatorluğu*, Monthly Review Press, 1992.
Samuel Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, Simon & Schuster, January 28, 1998.
Schirmer, Daniel, "How the Philippine-U.S. War Began," *Monthly Review*, Eylül 1999.
Seymour M. Hersh, *The Samson Option: Israel's Nuclear Arsenal and American Foreign Policy*, New York: Random House, 1991.
Seymour M. Hersh, *Chain of Command: The Road From 9/11 to Abu Ghraib*, New York: Harpercollins, 2004.
Shigeto Tsuru, *The Political Economy of the Environment*, London: Athlone Press, 1999.
Solomon Frank **Bloom**, *The World Of Nations: A Study Of The National Implications In The Work Of Karl Marx*, 1941, AMS Press, 1967.
Stephan Schmidheiny, *Changing Course: A Global Business Perspective on Development and the Environment*, The MIT Press, April 1, 1992.
Stephen Jay Gould, *The Structure of Evolutionary Theory*, Belknap Press, March 1, 2002.
Stephen Peter Rosen, "Between Iraq and a Hard Place" *Harvard Review*, Mayıs-Haziran 2002.
Steven J. Rosen ve James R. Kurth, *Testing Theories of Economic Imperialism*, Lexington, Massachusetts: Lexington Books, 1974.
Steward Alsop, Stay of Execution, Lippincott; [1st ed.] edition.
Strabo, *Geography*, Harvard University Press; Books 15-16 edition, June 1, 1983.
Stuart Creighton Miller, "Benevolent Assimilation" *The American Conquest of the Philippines, 1899-1903*, New Haven: Yale University Press, 1990.
Suniti Kumar Ghosh, 'Marks on India', *Monthly Review*, cilt 35, no 8 (Ocak 1984), sayfa 39-53.
T. Ellison, *The Cotton Trade of Great Britain*, New York: Augustus M. Kelley, 1968.
The Pentagon Papers, cilt. 4 (Gravel Edition), Boston: Beacon Press.
Thomas Friedman, *The Lexus and the Olive Tree: Understanding Globalization*, Anchor; 1 Anchor edition, May, 2000.
Thomas J. McCormick, *America's Half Century*, Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1995.
Thomas MFCntzer, *Collected Works*, sf. 115

Thorstein Veblen, *The Theory of Business Enterprise. 1904*, Transaction Publishers, June, 1978.
Thorstein Veblen, *Absentee Ownership*, Transaction Publishers, August, 1996.
Todd Gitlin, *New York Times* (5 Eylül 2002).
Tom Athanasiou ve Paul Baer, *Dead Heat: Global Justice and Global Warming*, New York: Seven Stories Press, 2002.
Tom Barry, "A Return to Interventionism," 11 Mart 2002 tarihli *Foreign Policy in Focus http://fpif.org*
Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi Oturumları, London: Penguin, 1971.
Umberto Melotti, *Marx and the Third World*, Londra: Macmillan, 1972.
United Nations Environment Programme, *Global Outlook* 3 (Sterling, VA: Earthscan, 2002), sf. 150–52;
V. D. Sokolovskii, *Soviet Military Strategy*, Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1963.
V. İ. Lenin, *Emperyalizm, Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*, (1916) International Publishing Company, June, 1969. Sol Yayınları, Ankara.
Virginia Postrel, "The Rich Get Richer and the Poor Get Poorer. Right? Let's Take Another Look", *New York Times*, 5 Agustos 2002.
Walter LaFeber, *Michael Jordan and the New Global Capitalism*, New York: W.W. Norton, 1999.
William Cubbit, *Scientific American*, Ekim 1971.
William D. Nordhaus, Joseph Boyer, *Warming the World: Economic Models of Global Warming*, The MIT Press, September, 2003.
William F. Sater, *Chile and the War of the Pacific*, Lincoln: University of Nebraska Press, 1986.
William Howitt, *Colonization and Christianity;: A popular history of the treatment of the natives by Europeans in all their colonies*, Negro Universities Press, 1969.
William Jefferson Davis, *Tacna and Arica*, New Haven: Yale University Press, 1931.
William Morris, *News from Nowhere: A time of rest*, Haldeman-Julius Publications, 1944.
William Rivers ile Scott River, *War in Iraq*, New York; Context Books, 2002; *Newsday*, 30 Temmuz, 2002; *The Guardian*, 7 Ekim, 2002.
William Stanley Jevons, *The Coal Question* (1865), The Macmillan Company; 3d ed., rev edition, 1906.
Wolfgang J. Mommsen, *Theories of Imperialism*, University Of Chicago Press; Phoenix ed edition, March, 1982.
Wolfgang Sachs, Hilary French, Paul Hawken, Hazel Henderson, Anita Roddick, "The Jo'burg Memo", (A Memorandum for the World Summit on Sustainable Development) *http://www.joburgmemo.org/*
World Development Report, 1992.
Worldwatch Institute, *State of the World, 1999*, New York: W. W. Norton, 1999.
Worldwatch Institute, *State of the World 2002*, New York: W. W. Norton, 2002.

DERGİ VE GAZETELER

American Foreign Policy, American Sociological Review, Atlanta Journal Constitution, Atlantic Monthly, Britanya Tıp Dergisi, Buffalo News, Business Week, Capitalism, Christian Science Monitor, Discover, Economist, Foreign Affairs, Foreign Policy in Focus, Le Monde Diplomatique, Los Angeles Times, Middle East Report, Monthly Review, msnbc.com, Nature, New Political Science, Newsday, Newsweek, New York Times, New York Times Magazine, Nihon Keizai Shimbun (Japon gazetesi), Pravda, Review of Social Economy, salon.com, Scientific American, Socialism, Survey of Current Business, Sydney Morning Herald, The Guardian, The London Observer, The Nation, The Radical Left, The Times, The Wall Street Journal, Time, USA Today, Washington Post, Weekly Standard, World Policy Journal.

John Bellamy Foster

EMPERYALİZMİN YENİDEN KEŞFİ

İmparatorluğun büyümesi ne Birleşik Devletler'e özgüdür, ne de bazı özel devlet politikalarının bir ürünüdür. Daha çok kapitalizmin tüm tarihinin ve mantığının sistematik sonucudur. Kapitalizm on beşinci ve on altıncı yüzyıllardaki doğumundan bu yana küresel olarak yayılmacı; metropol ile uydu, merkez ile çevre arasında hiyerarşik biçimde bölünen bir sistem oluşturur. Geçmişte olduğu gibi bugün de emperyalist sistemin hedefi; çevre ekonomilerini merkez kapitalist ülkelerden gelen yatırımlara açmak, böylelikle de dünya sisteminin çevresinden merkezine doğru hem hammaddelerin düşük fiyatlar üzerinden sürekli arzını, hem de net ekonomik artığın dışarıya doğru akışını güvence altına almaktır.

John Bellamy Foster

25 00
9 789944 572422